

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗБІРНИК

Видається з 2004 року

Випуск 21

Частина I

Матеріали
щорічної звітної конференції
професорсько-викладацького складу
Міжнародного гуманітарного університету

16 травня 2014 року

Відповідальний редактор випуску – канд. юрид. наук, доц. А. А. Березовський

Одеса
2014

УДК 338.24-658.014

Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : [збірник]. – Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2014. – Вип. 21. – Ч. I. – 296 с.

Викладено результати досліджень науково-педагогічних працівників у галузях права, філософії, історії, антропології, політології, економіки, менеджменту, лінгвістики та перекладознавства, технічних наук, дизайну, медицини та фармації,

Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів.

Друкуються відповідно до рішення Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету протокол № 4 від 07.03.2014 року

Редакційна рада:

С. В. Ківалов, академік Національної академії правових наук України, д-р юрид. наук, проф. – голова Ради; А. Ф. Крижановський, д-р юрид. наук, проф., засл. діяч науки і техніки України – заст. голови Ради; А. А. Березовський, канд. юрид. наук, доц.; О. М. Головченко, д-р екон. наук; О. А. Івакін, д-р філос. наук, проф.; М. П. Коваленко, д-р фіз-мат. наук, проф.; І. В. Ступак, д-р філол. наук, проф.; Г. П. Пекліна, д-р мед. наук, проф.

Редакційні колеги за напрямками:

Філософія та соціально-гуманітарні науки

К. М. Вітман, д-р політ. наук, проф.; Е. А. Гансова, д-р соціол. наук, проф.; Л. І. Корміч, д-р іст. наук, проф.; Т. О. Крижановська, канд. філос. наук; В. Г. Піщемуха, канд. іст. наук, доц.; М. А. Польовий, д-р іст. наук, доц.; Г. Х. Яворська, д-р пед. наук, проф.

Юридичні науки

В. Д. Берназ, д-р юрид. наук, проф., засл. діяч науки і техніки України; Т. С. Ківалова, д-р юрид. наук, проф.; О. С. Кізлова, д-р юрид. наук, проф., засл. юрист України; Д. В. Кравцов, канд. юрид. наук, доц.

Економіка і менеджмент

Н. О. Ботвіна, д-р екон. наук, доц.; А. Г. Гончарук, д-р екон. наук, проф.; В. І. Захарченко, д-р екон. наук, проф.; О. М. Кібік, д-р екон. наук, проф.; М. М. Меркулов, д-р екон. наук, доц.; О. В. Садченко, д-р екон. наук, проф.; В. Ф. Сухоруков, канд. екон. наук, проф.

Філологічні науки

Ш. Р. Басиров, д-р філол. наук, проф.; К. Б. Зайцева, канд. філол. наук, доц.; М. І. Зубов, д-р філол. наук, проф.; В. Д. Каліушенко, д-р філол. наук, проф.; Л. І. Морошану, канд. філол. наук, доц.; О. М. Образцова, д-р філол. наук, проф.; В. Г. Таранец, д-р філол. наук, проф.

Технічні науки

В. Г. Головань, канд. техн. наук, проф.; С. М. Гончарук, д-р техн. наук, проф.; Д. А. Зайцев, д-р техн. наук, проф.; А. А. Кобозева, д-р техн. наук, проф.; В. Х. Корбан, д-р техн. наук, проф.; А. В. Лемешко, д-р техн. наук, проф.; Ю. П. Красний, д-р фіз.-мат. наук, проф.; В. М. Рудницький, д-р техн. наук, проф.

Медичні науки

М. Г. Антіпов, канд. мед. наук, доц.; В. А. Бочаров, д-р мед. наук, проф.; В. А. Бачериков, канд. хим. наук, доцент; Т. С. Воляжина, канд. биол. наук, доц.; В. А. Малиновський, канд. мед. наук, доц.

Відповідальний секретар – *Крижановська Тетяна Олександрівна*

**Статті друкуються мовою оригіналу за авторською редакцією.
Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій.**

Адреса редакції:

e-mail: mgu@ukr.net

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 8958 від 13 липня 2004 року

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

НАЦІОНАЛЬНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Крыжановский А. Ф.

Феноменология права на службе юриспруденции 10

Андрієнко В. В.

Цивільно-правова відповідальність та відшкодування шкоди,
заподіяної джерелом підвищеної небезпеки 14

Арабаджи Н. Б.

Аксіологічний підхід до визначення природи правового порядку..... 19

Атаманова Н. В.

Роль і значення Магдебурзького права для України..... 21

Берназ В. Д.

Правовые и криминалистические проблемы противодействия
коррупционным правонарушениям в Украине в современных условиях 24

Галицкая О. К.

Некоторые особенности тактики допроса свидетелей
при расследовании преступного загрязнения водоемов..... 29

Денисяк Н. М.

Особливості професійної етики нотаріусів України 31

Журило С. С.

До питання про наслідки розголошення таємниці
усиновлення за законодавством України 34

Згама А. О.

Про правову невизначеність у питанні похідних фінансових інструментів .. 37

Зінов'єв К. С.

Законодавче регулювання процедури
люстрації в Польщі (критично-історичний аналіз) 40

Ільїна Ю. П.

Визначення суб'єктів, які беруть участь у оскарженні нотаріальних дій..... 44

Кирилюк А. В.

Проблематика адміністративної відповідальності
за порушення авторських прав 47

Неледва Н. В., Мороз А. А.

Деякі особливості кримінального провадження
щодо неповнолітніх за законодавством України..... 51

Прядко О. В.

Поняття пільги як правового стимулу 54

Пузанова Г. Й. Правові підстави державної політики іноземного інвестування	57
Сєрих О. В. Ротація кадрів в митних органах у контексті боротьби з корупцією	60
Тицька Я. О. Методологічні засади дослідження освітніх правовідносин.....	64
Шиманський Ф. В. До питання про суперечливість норм нового КПК.....	67

РОЗДІЛ 2

ФІЛОСОФІЯ ТА СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

Горицька О. В. Формування у студентів-економістів наукової та творчої культури в процесі навчання у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації.....	71
Кравчик М. О. Ідеї радикального конструктивізму в сучасній філософії	74
Крижановська Т. О. Дискурсивна етика відповідальності	77
Черенкова М. А. Инновационные технологии в учебно-воспитательном процессе.....	80
Яворська Г. Х. Концепція педагогічної освіти магістрантів у вишах непедагогічного профілю	84

РОЗДІЛ 3

ЕКОНОМІКА І МЕНЕДЖМЕНТ

Ананьев Е. П., Гольмова Е. В. Критическая ситуация в ЕЭС и экономические риски внешнеэкономической интеграции Украины	89
Афонченкова Т. Н. Анализ маркетинговых стратегий выхода субъектов туристической деятельности на международный рынок.....	93
Банасько Т. Н. Проблемы учета залоговых операций в бухгалтерском учете.....	97
Ботвіна Н. О. Сучасний стан бюджетного фінансування аграрного сектору економіки України.....	100
Гладченко Л. І., Іовчева Л. Структура платіжного балансу – показник ефективності економіки країни ...	103

Гнилицька Л. В. Сучасні науково-методичні підходи і економічна безпека суб'єктів господарювання	108
Головченко О. М. Фінансова безпека в сучасній економічній системі держави.....	120
Деркач Т. В. Информационная трансформация современной экономики.....	123
Ємельянова К. С. Формування передумов розвитку круїзного бізнесу в Україні.....	126
Запорожець О. Ф. Окремі аспекти забезпечення дієвості контролю митної вартості в Україні	130
Зеркіна О. О. Удосконалення організаційно-структурних форм кадрового забезпечення інноваційного розвитку економіки регіону	134
Кобилянська А. В. сучасні економічні проблеми функціонування світового господарства.....	137
Коваленко И. Н., Коваленко Н. П. Корреляционные связи между моделями управленческих компетенций.....	140
Лебедева Н. А. Проблемы и особенности этапного перспективного развития мультимодальной (многовидовой) транспортной сети Украины с учетом изменения структуры и мощности ее элементов.....	144
Мартынюк Е. А. Государственное регулирование инновационной деятельности АПК.....	148
Степаненко О. А. Сегментация рынка банковских услуг методом кластерного анализа.....	151
Степанова К. В. Методи форсайт-досліджень морської діяльності	154

РОЗДІЛ 4

КОМП'ЮТЕРНІ НАУКИ, ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

Красный Ю. П., Козин А. Б., Папковская О. Б. Расчет напряженно деформируемого состояния композитных оболочек при изгибе	159
--	-----

РОЗДІЛ 5

ЛІНГВІСТИКА І ВИКЛАДАННЯ МОВ

Алексеева Л. І., Синьова Т. В.

Роль полікультурного виховання
у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу..... 163

Vokareva G. V.

English grammar as a more purposeful
and more motivating focus for classroom learning 166

Варламова А. Л., Яромлович О. І.

Особливості формування наукового дискурсу студентами-магістрами..... 169

Добровольська-Піпіч І. Є.

Самостійна робота студентів в освітньому процесі
під час вивчення іноземних мов у світі модернізації вищої освіти..... 173

Coltsova Yu.

Мовний знак в спеціальній функції економіки..... 176

Комарова Е. Л.

ВУЗ: формирование социокультурной компетенции 179

Коцова А. В.

Пейзажний живопис у романах Олеся Гончара..... 182

Леонтьев А. Н.

Особенности перевода стихотворения «Художник» Оскара Уайльда..... 186

Малецкая И. В., Березинская Е. В.

Направления исследований творческого мышления
в современном образовательном процессе..... 189

Масловська Т. О.

Іронія та сарказм у поезіях Василя Симоненка 193

Морошану (Демьянова) Л. И.

Особенности существительных среднего рода
в русских старообрядческих говорах Южной Буковины 196

Ноздрова О. П.

Підготовка майбутніх вчителів початкових класів до формування культури
мислення молодших школярів на уроках математики..... 200

Образцова Е. М., Михно К. М.

Роль цветообозначения в художественном произведении
(на примере романа Ф. С. Фицджеральда «Ночь нежна»)..... 207

Першина Л. В.

Толерантна взаємодія в полікультурному освітньому просторі..... 214

Рыжих В. И.

Образование слов по формулам в арабском языке..... 217

Романюк А. С. Фонетические особенности устной англоязычной разговорной речи	221
Сливка Л. Г. Формирование навыков говорения на начальном этапе обучения русскому языку как иностранному.....	224
Старостіна О. В., Радюшин О. В. Значущість провадження білінгвальних освітніх програм.....	228
Ступак І. В. Семантика каузативності	231
Суслопарова С. К. Ситуації, колізії та конфлікти в художній структурі оповідання «Фракійський норв» Павла Загребельного	233
Таланова Л. Г. Модель особистості перекладача як засіб визначення статусу професійного світогляду у складі його базових характеристик	239
Таланова О. Ю. Вторично-предикативные структуры как тип сложных номинативных единиц.....	242
Тодорова Н. Ю. Вербалізація концепту віддаленості об'єкта (на матеріалі фразеологічних систем англійської та української мов)	248
Харлан М. Н. Толерантность преподавателя как необходимый личностный компонент для обеспечения успешной адаптации студентов-иностранцев	252
Шкворченко Н. М. Реалізація інтенції у діловому діалозі залежно від ієрархічних відносин комунікантів.....	257
Яблонська-Юсик І. В. Дефініція поняття «синонімія» у французькій мові.....	260

РОЗДІЛ 6

МЕДИЦИНА ТА ФАРМАЦІЯ

Вишнев В. В., Калиниченко О. Н. Лечебная физкультура при вегетососудистой дистонии по гипотоническому типу	263
Калиберда О. Г. Фармакологическая коррекция иммунного статуса спортсменов.....	266
Малиновский В. А. Выделение мезенхимальных стволовых клеток из липоаспиратов.....	269

Пеклина Г. П., Бочаров В. А., Бочарова В. В. Клинические и лабораторные обоснования применения гиалуроновой кислоты в косметологии	273
Пекліна Г. П., Бочаров В. А., Зубкова Л. П., Романовський О. Є., Антіпов М. Г., Община Н. В., Мокиєнко С. В., Малиновський В. А., Олійник О. В. Концепція модуляції синаптичної передачі запахів.....	279
Пекліна Г. П., Бочаров В. А., Колоденко В. О., Романовський О. Є., Антіпов М. Г., Община Н. В., Мокиєнко С. В., Малиновський В. А., Олійник О. В., Висловух А. В. Нові форми роботи в процесі до- та післядипломної освіти провізорів та провізорів-косметологів.....	282
Тещук В. Й., Тещук В. В. Досвід застосування цереброкуруину в комплексі з магніто-лазерною терапією при лікуванні гострих порушень мозкового кровообігу	285
Тещук В. В., Тещук В. И. Комплексное лечение пролежней у больных, перенесших острые нарушения мозгового кровообращения.....	289

Розділ 1

*Національне
та міжнародне право*

*А. Ф. Крыжановский,
доктор юридических наук, профессор,
заслуженный деятель науки и техники Украины,
ректор Международного гуманитарного университета*

ФЕНОМЕНОЛОГИЯ ПРАВА НА СЛУЖБЕ ЮРИСПРУДЕНЦИИ

Феноменология права – методология познания права, сложившаяся в XX веке, и составившая теоретическую платформу феноменологической школы права, представителями которой были А. Райнах, Ф. Кауфман, Г. Кониг, К. Коссио, Н.Н. Алексеев и др. Феноменологическая школа права сформировалась в результате экстраполяции (распространения) идей философской феноменологии в сферу юридической науки, где они были восприняты отраслевыми направлениями этой науки – административным правом, муниципальным правом и др. Обращение к философской феноменологии было обусловлено, согласно убеждению представителей феноменологической школы права, эффективностью феноменологии как методологии исследования правовой действительности. Таким образом, феноменологическая теория права возникает в результате применения феноменологического метода в исследованиях права в его реальной и идеальной структуре. Следует полагать, что феноменологическая теория права, это, прежде всего, методология исследования права. Что касается гносеологических, познавательных (онтологических) аспектов этой теории, то таковые разработаны мало. Феноменология как юридическая парадигма зиждется на идее, согласно которой наряду с реальным, эмпирически изменчивым правом существует идеальное – эйдетическое, универсальное право. Идеальное право есть ничто иное, как сущность права, обуславливающая существование реальных правовых понятий, явлений, норм и конструкций, и одновременно являющаяся критерием оценки действующего правового порядка. При этом идеальное и реальное право не только не противопоставлены друг другу, но находятся в неразрывном единстве, поскольку сущность права проявляется только в существовании реальных правовых феноменов.

В рамках феноменологической методологии объект исследования понимается предельно широко как правовая реальность во всем многообразии ее проявлений. Предмет исследования позиционируется как идеальная основа права – эйдос права. С точки зрения феноменологии право имеет свою онтологически укорененную идеальную основу – первичную по отношению к реально существующим правовым феноменам идеальную сущность – особый мир бытия правовых феноменов – понятий и норм. Феноменологическое видение права во многом формируется в результате стремления объяснить то обстоятельство, что наряду с бесконечной изменчивостью правовых систем прошлого и настоящего, существуют неизменные, переходящее из одной правовой системы в другую, основополагающие принципы и правовые положения. Такого рода инвариантная основа права, например, школой естественного права рассматривалась как природное установление. Феноменологическая школа права объясняет существование таких неизменных правовых структур, не прибегая к юснатурализму. Таким образом, феноменология обращается не к эмпирически изменчи-

вым экзистенциальным формам права, а к его сущностной – эссенциальной основе, явленному сознанию исследователя, правовому эйдосу. В видении феноменологов права идеальная сущность права вневременна и внепространственна, она представляет собой структуру, в которой выражается эйдетический смысл права. Процесс правотворчества в такой исследовательской перспективе предстает как процесс наполнения реальным содержанием идеальных, априорно заданных чистых структур. Соответственно, деятельность правотворческих органов понимается как воплощение в реальность идеальных правовых моделей. Эти идеальные модели в процессе правотворчества наполняются реальной плотью – конкретным социокультурным историческим содержанием, получают легитимацию в акте их признания социальным субъектом, сообщают правовую энергию правам и обязанностям членов общества.

Суть феноменологии как методологии познания права сводится к тому, что конкретно-исторические системы права познаются посредством мысленного вычленения идеальных структур, составляющих основу права. Феноменологическая редукция как метод исследования права направлена на выявление и описание его идеальной, чистой структуры. Феноменологическая редукция предполагает сведение эмпирического знания права к знанию чистому. Такого рода познание сводится, во-первых, к процедуре эпохе – процедуре отказа от всех суждений, которые касаются пространственно-временного, индивидуально-психологического, конкретно-исторического, социального существования права; во-вторых, процедуре описания структуры, оставшейся после того, как процедура эпохе состоялась. В результате применения феноменологических гносеологических процедур конкретизируется *предмет* познания, определяемый феноменологической школой права, при помощи понятий «эйдос», «чистая структура», «чистая форма», «идеальная конструкция», «ноэма», «ноэзис», «интенция». По мнению представителей феноменологического движения в юриспруденции, эти понятия открывают возможности объяснения явлений правовой реальности во всем их многообразии, сложности и взаимообусловленности.

Как полагают сторонники феноменологического понимания права, наиболее непосредственно правовой эйдос выражается в правомочии. Именно правомочие можно рассматривать как некую идеальную основу права как такового. С точки зрения феноменологов, право, как и весь мир человеческих значений, объективно, и каждый человек вынужден согласовывать свое поведение, свои представления с господствующими в этом обществе надындивидуальными идеалами. Вместе с тем, право, в контексте феноменологического учения, не есть нечто неизменное, поскольку оно зависит от интерпретации этих идеалов людьми. Важнейший элемент феноменологической методологии познания права – принцип интерсубъективности. Посредством этого принципа осуществляется обоснование связей между объективными и субъективными сторонами правовой реальности. С позиций феноменологии идеальная основа права интерсубъективна, поскольку она есть «объективированная субъективность».

Феноменологическая школа права внутренне неоднородна, в ее интеллектуальном пространстве сложились различные вариации феноменологической редукции, которая разными авторами интерпретируется по-разному: как описание априорных оснований права (А. Райнах); конструирование «природы

вещей» (Г. Радбрух), выявление ценностей (Н.Н. Алексеев) и др. Одним из классиков юридической феноменологии можно считать немецкого правового мыслителя, последователя Э. Гуссерля, представителя феноменологического движения XX века Адольфа Райнаха (1883 – 1916 гг.). В работе «Априорные основания гражданского права» Райнах предпринимает попытку изучения естественного права с позиций феноменологического подхода. Он полагает, что первичными правовыми данностями, в которых раскрывается сущность права, являются социальные акты. Из признаков социального акта, выделяемых А. Райнахом, следует, что под первичными правовыми данностями понимаются правовые отношения, характеризующиеся выраженностью в деянии, коллективностью и взаимностью. При этом критерием для отнесения того или иного реального общественного отношения к правовому не требуется его урегулированность государственно установленной нормой. Правовыми признаются те отношения, в которых реализуется сущность права и которые складываются на основе принципа intersubjectivity.

В российской юридической науке первым представителем феноменологии права был выдающийся российский юрист Николай Николаевич Алексеев (1879–1964 гг.). В работах «Основы философии права», «Идея государства: Очерки истории политической мысли», «Мир и душа: Философские размышления о материи и духе на основе диалектического реализма», «Русская империя в её исторических истоках», «Христианство и идея монархии», «Об идее философии и её общественной миссии» он аргументирует необходимость использования феноменологического метода в познании права тем, что иные методы имеют принципиальные недостатки. Алексеев утверждает, что рационалистические или эмпирические определения права имеют характер некоторой одномерности, так как сводят право к какому-то одному измерению – к норме, к воле, к интересу. Однако право, в видении мыслителя, не одномерно. Для уяснения многомерной природы права необходимо, по убеждению Алексеева, вообще покинуть почву определений и дать описание феноменологической структуры права, которая являет собой единство нескольких измерений. Первым элементом правовой структуры, в видении Алексеева, является субъект как носитель обнаруживающихся в праве ценностей. Под субъектом Алексеев понимает не традиционного субъекта права, каким он представлялся традиционной юридической теорией, а субъекта как деятеля, обнаруживающего ценности. Вторым элементом этой структуры в концепции Н.Н. Алексеева являются сами обнаруживающиеся в праве ценности. Наличие какой-либо ценности является, по мысли Алексеева, безусловным предположением для правовых явлений, т.к. иначе не существовало бы и самих проявлений заинтересованности и безразличия. Третьим элементом правовой структуры Алексеев считает некоторые первоначальные данности. Такими предикатами всякого правового феномена являются, по Алексееву, «правомочия» и «правообязанности». Единство этих трех элементов и образует центральное понятие концепции Алексеева, понятие правовой структуры. Исследователь пишет: «То, что мы разумеем под правовой структурой или правовым логосом, не есть сумма каких-то общих и вечных правовых норм. Правовая структура для нас есть идеальная целостность явлений права... Мы имеем идею права и с совершенной твердостью

владеем ею и пользуемся. Это значит, что бесконечные правовые явления связаны между собою в какую-то целостность правовой идеей. В созерцании отдельных моментов этой целостности и обнаруживается структура права. Правовая структура есть то, что придает различным явлениям правовую форму. И, в частности, нормы права являются «правовыми» только потому, что в них отображается правовая структура. Мы называем «правовыми» нормами, в отличие от других видов норм, те, которые предполагают особого носителя (способность признания), в которых выражаются реализованные ценности и которые формулируются в особых определениях (права – обязанности)». Такой подход к пониманию права объяснял его фактическое многообразие при сохранении смыслового единства. Право, по Алексееву, всегда есть там, где наличествует правовая структура. Разнообразие же в содержании этих элементов и характере связей между ними и создает все многоцветие правовой жизни.

Таким образом, феноменология представляет собой оригинальную, продуктивную, синтезирующую разнообразные исследовательские подходы в понимании права, методологию. Феноменология как теория и методология познания права является частью неклассической юридической науки, отдельные элементы этого метода используются в рамках иных неклассических подходов – юридической герменевтики, аксиологии права. Необходимо констатировать, что феноменология права выступает как альтернатива социологическому и естественно-правовому подходам в понимании права. Одновременно, в ее рамках осуществляется, в определенном смысле, синтез этих двух способов исследования права. Особенностью феноменологии права является ее ориентированность на исследование, с одной стороны, актуального права как социального процесса, происходящего в принципиально «открытом» жизненном мире, с другой стороны, потенциального права как универсальной идеальной основы права. Феноменологический подход может быть использован в качестве технологии исследования действующего позитивного права. В таком ракурсе в любой правовой норме выявляется идеальная правовая структура, обуславливающая процесс реализации нормы. Вместе с тем, в современной отечественной науке этот подход используется достаточно редко, что связано с рядом причин. Во-первых, негативное отношение к феноменологии обусловлено некоторыми сформированными в советскую эпоху стереотипами, в рамках которых феноменология определяется как «буржуазная наука»; во-вторых, неприятие феноменологии связано со сложностью и недостаточной определенностью феноменологической терминологии, в частности таких терминов как «интенция», «ноэма», «ноэзис» и др.; в-третьих, невостребованность феноменологии как методологии познания права вызвана отсутствием стойкой исследовательской традиции приложения феноменологического метода к познанию российской правовой действительности. Проблема использования в российском правоведении феноменологического подхода, остается не решенной, но представляется, что основные феноменологические установки способны сыграть важную методологическую роль в познании отечественной правовой действительности.

Итак, феноменология – методология познания правовых явлений, позиционирующая предмет исследования как являющуюся в сознании сущность исследуемого объекта (феномена), выдвигающая задачу выявления этой сущ-

ности посредством методологической процедуры феноменологической редукции, суть которой заключается в сведении фактуального знания к чистому и интуитивно-умозрительному усмотрению и описанию собственной интенциональной структуры сознания, которая коррелирует с сущностью (эйдосом, смыслом, архетипом) исследуемого объекта.

В. В. Андрієнко,
*викладач кафедри цивільного та господарського права і процесу
Інституту національного та міжнародного права,
Міжнародний гуманітарний університет*

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ДЖЕРЕЛОМ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

Цивільно-правова відповідальність є певним засобом державного примусу, що застосовується до винної в учиненні правопорушення особи [5 с. 97], виступаючи як обов'язок особи, яка завдала шкоду, зазнати передбачені нормами права негативні наслідки вчинення правопорушення, який має примусовий характер незалежно від того, виконується він добровільно чи у судовому порядку.

Серед інших визначальних властивостей цивільно-правової відповідальності, які впливають на розуміння та визначення цього поняття, у цивілістичній літературі називають: відповідність розміру відповідальності розміру заподіяних збитків, застосування рівних за обсягом заходів відповідальності до різних учасників майнового обороту за однотипні правопорушення [4, сс. 609–612]. Варто зазначити, що такі ознаки не є універсальними для усіх видів цивільно-правової відповідальності, а стосуються тільки договірної відповідальності.

Договірною вважається відповідальність сторін договору за невиконання неналежне виконання ними зобов'язання, яке виникло із самого договору. Така відповідальність може наставати у формі відшкодування збитків, сплати неустойки (штрафу, пені), втрати завдатку або позбавлення певного суб'єктивного права.

У наш час особливої актуальності набувають питання пов'язані з екологічною проблематикою та охороною навколишнього природного середовища від шкідливого впливу господарської діяльності людини, а саме відшкодування заподіяної цією діяльністю шкоди.

Для цього, по-перше, необхідно визначитися з тим, яка діяльність взагалі може бути визнана небезпечною.

Джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, яка створює підвищену небезпеку для осіб, яку цю діяльність здійснюють, та інших осіб [1, Ст. 1187].

Джерелом підвищеної небезпеки має бути признана певна діяльність, пов'язана з експлуатацією предметів, що мають специфічні особливості чи властивості, які можуть шкідливо впливати на навколишнє природне середовище, в тому числі і й на людину. Така діяльність має створювати високу вірогідність заподіяння непередбачуваної (випадкової) шкоди і не підлягає безперервному і всеосяжному контролю з боку людини [3, с. 242].

Чинне законодавство визначає лише орієнтований перелік об'єктів, діяльність яких вважається джерелом підвищеної небезпеки. Відсутність вичерпного переліку таких об'єктів зумовлюється стрімким розвитком сучасної науки і техніки, що постійно привносить до загального їх переліку все нові види.

Через цю обставину суд, вирішуючи питання про можливість віднесення діяльності до джерела підвищеної небезпеки, з'ясовує наявність його характерних ознак, які можливо класифікувати наступним чином:

- 1) фізичні, які, в свою чергу поділяються на:
 - механічні (автомобілі, рухомі склади залізниць, річкові та морські судна, виробничо-механічне обладнання промислових підприємств, будови тощо);
 - електричні (обладнання та інші агрегати енергосистеми, що перебувають під тиском);
 - теплові (обладнання гарячих металургійних цехів, парові установки, що перебувають під тиском);
 - фізико-хімічні, до яких слід відносити радіоактивні об'єкти та матеріали, наприклад, двигуни на атомному паливі, атомні станції тощо;
- 2) хімічні, які підрозділяються на:
 - отруйні (пари йоду, аміак, сірководень тощо);
 - вибухонебезпечні (тротил, природний газ тощо);
 - вогненебезпечні (бензин, бензол, гас, денатурат, ефір тощо);
- 3) біологічні, які підрозділяються на:
 - зоологічні (дикі тварини, службові собаки, собаки бійцівських порід тощо);
 - мікробіологічні (деякі види мікроорганізмів) [7, сс. 44–45].

Зокрема, судова практика визнає джерелом підвищеної небезпеки будь-яке застосування концентрованої енергії у таких випадках, коли енергію було використано не в споживчих цілях, а на виробництві чи транспорті.

Іноді позитивний висновок і можливість застосування ст. 1187 ЦК можуть бути пов'язані не тільки з якісними, а й з кількісними критеріями. Наприклад, зберігання канистри з бензином в гаражі власника автомашини підвищеної небезпеки для оточення не створює. Однак зберігання горючих матеріалів у великих місткостях пов'язане з підвищеною небезпекою.

Обов'язок відшкодувати шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, покладено на володільця джерела підвищеної небезпеки, тобто особу, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку.

У пункті 4 постанови Пленуму Верховного Суду України № 6 від 27.03.1992 р. «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» зазначено, що під володільцем джерела підвищеної не-

безпеки розуміється юридична особа або громадянин, що здійснюють експлуатацію об'єкта підвищеної небезпеки в силу права власності, повного господарського відання, оперативного управління або з інших підстав (договору оренди, довіреності тощо).

Відповідальність суб'єкта господарської діяльності, у власності або у користуванні якого є хоча б один об'єкт підвищеної небезпеки, за шкоду, яка може бути заподіяна аваріями на таких об'єктах життю, здоров'ю, майну фізичних або юридичних осіб, підлягає обов'язковому страхуванню відповідно до закону.

Не вважається володільцем джерела підвищеної небезпеки і не несе відповідальності за шкоду перед потерпілим особа, яка управляє джерелом підвищеної небезпеки в силу трудових відносин з володільцем цього джерела (шофер, машиніст, оператор та інші).

Володільцем джерела підвищеної небезпеки визнається лише та юридична чи фізична особа, яка має відповідні юридичні підстави на володіння певним об'єктом, експлуатація якого створює небезпеку завдання шкоди. Крім того ці підстави повинні мати цивільно-правовий характер (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо).

Володільцем джерела підвищеної небезпеки не є суб'єктом відповідальності за шкоду, якщо доведе, що це джерело вибуло з його володіння внаслідок неправомірних дій інших осіб. Однак якщо неправомірному заволодінню іншою особою транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом сприяла недбалість її власника (володільця), шкоду, завдану діяльністю щодо його використання, зберігання або утримання, відшкодовують вони спільно, в частці, яка визначається за рішенням суду з урахуванням обставин, що мають істотне значення [1, Ст. 1187].

Підставами відшкодування шкоди за цим деліктом є: а) наявність шкоди; б) протиправна дія заподіювача шкоди; в) наявність причинного зв'язку між протиправною дією та шкодою.

Вина заподіювача шкоди не вимагається. Тобто особа, яка завдала шкоди джерелом підвищеної небезпеки, відповідає їй за випадкове її завдання (незалежно від вини).

Володільцем джерела підвищеної небезпеки може бути звільнений судом від відповідальності, якщо доведе, що шкоди було завдано внаслідок:

- дії непереборної сили;
- умислу потерпілого.

У цьому разі ризик невідшкодування шкоди покладається на самого потерпілого.

Груба необережність потерпілого та матеріальне становище фізичної особи – володільця джерела підвищеної небезпеки є підставами для зменшення розміру відшкодування [1, Ст. 1193].

У разі завдання шкоди кількома джерелами підвищеної небезпеки внаслідок їх взаємодії необхідно розрізняти завдання шкоди самим володільцям цих джерел та іншим особам.

У разі завдання шкоди внаслідок взаємодії джерел підвищеної небезпеки питання про її відшкодування вирішується за принципом вини. Така відповіда-

льність настає за порушення обов'язку, встановленого законом або підзаконним актом, і найчастіше виражається у формі відшкодування збитків, заподіяних діями однією особою щодо іншої за відсутністю між ними договору або незалежно від наявних між ними договірних відносин.

За правилами ч. 1 ст. 1188 ЦК, якщо шкоди завдано одній особі з вини іншої особи, то її відшкодовує винна особа; за наявності вини лише особи, якій завдано шкоди, вона їй не відшкодовується; за наявності вини усіх осіб, діяльністю яких було завдано шкоди, розмір відшкодування визначається у відповідній частці залежно від обставин, що мають істотне значення.

Особливості відшкодування шкоди, заподіяної джерелом підвищеної небезпеки вкрай необхідне для притягнення до цивільно-правовій відповідальності за порушення природоохоронного законодавства та полягає у покладанні на правопорушника обов'язку відшкодувати потерпілій стороні майнову шкоду в натурі (реальне відшкодування) або у грошовій формі (збитки).

Для обчислення збитків у цієї сфері зазвичай використовується таксовий метод, головною функцією якого є компенсація заподіяної шкоди. Майнова (таксова) відповідальність виникає у випадках знищення або псування об'єктів природи.

Цивільно-правова відповідальність настає за порушення зобов'язань, пов'язаних з використанням природних ресурсів або за невиконання обов'язків, що випливають з інших встановлених законом підстав. Такими підставами також є порушення законодавства, яке регулює питання у сфері погодження з небезпечними відходами .

Підприємства, установи та організації – суб'єкти господарської діяльності, на території яких зберігаються небезпечні відходи, відносяться відповідно до закону до об'єктів підвищеної небезпеки [2, Ст. 34].

Суми відшкодування шкоди повинні стягуватися за рахунок заподіювача шкоди (як правило – юридичної особи), а в кінцевому підсумку за рахунок винної особи.

Виходячи із змісту ст. 1172 ЦК України яка передбачає, що не тільки роботодавець відшкодовує шкоду, завдану його працівником під час виконання своїх трудових (службових) обов'язків, а й замовник відшкодовує шкоду, завдану іншій особі підрядником, якщо він діяв за завданням замовника, а також підприємницькі товариства, кооперативи відшкодовують шкоду, завдану їхнім учасником (членом) під час здійснення ним підприємницької або іншої діяльності від імені товариства чи кооперативу, слід зробити висновок, що не може вважатися титульним володільцем об'єкта, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку, та відповідно нести відповідальність перед потерпілим особа, яка управляє цим об'єктом не тільки в силу трудових відносин з володільцем цього об'єкта, а й в силу інших відносин, які виникають на підставі укладення цивільно-правового договору (договору підряду чи договору про надання послуг) чи на підставі членства в товаристві чи кооперативі.

Хоча й важко буває встановлювати причинний зв'язок між діянням (дією або бездіяльністю) і наслідком, результатом – деградацією природи чи шко-

дою здоров'ю людини (необхідності виявлення винності конкретних осіб з певних підприємств), робити це все-таки вкрай необхідно.

Особливістю відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки, є і те, що особа, яка здійснює діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, відповідає за завдану шкоду незалежно від своєї вини. Водночас законодавець встановлює випадки, коли при притягненні титульного володільця має враховуватися і його вина. Зокрема, це при відшкодуванні шкоди, завданої внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки.

Деякі вважають, що матеріальна відповідальність стане ефективніше в умовах подальшого розвитку «ринкової економіки», особливо тоді, коли основний тягар відшкодування збитку буде перенесено з підприємства (об'єднання) на конкретних винних осіб. Однак ця надія представляється утопією, оскільки приватне майно конкретного винуватця правопорушення, як правило, на кілька порядків менше нанесеного збитку.

Більш ефективний шлях – страхування відповідальності при настанні відповідних страхових випадків, пов'язаних з джерелом підвищеної небезпеки.

Таким чином, законодавство передбачає можливість перекладення часткової чи повної матеріальної відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, на інших осіб у випадку, коли титульний володільць застрахував свою цивільну відповідальність. У цьому разі титульний володільць буде нести субсидіарну відповідальність, тобто відповідальність лише у разі, якщо страхової виплати (страхового відшкодування) буде недостатньо для повного відшкодування завданої ним шкоди, тобто різницю між фактичним розміром шкоди і страховою виплатою (страховим відшкодуванням).

Виходячи з цього, цивільно-правова відповідальність та відшкодування шкоди, заподіяної джерелом підвищеної небезпеки, виконує функцію майнового (економічного) впливу на правопорушника і стає одним з важливих механізмів регулювання правовідносин у цієї сфері.

Отже, цивільно-правова відповідальність полягає у застосуванні до правопорушника заходів майнового характеру, тобто у відшкодуванні шкоди.

Враховуючи особливий об'єкт цих правовідносин, цивільно-правова відповідальність поряд з адміністративною та кримінальною є найбільш ефективним і дієвим засобом запобігання порушень в екологічній сфері та у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України: станом на 1 вересня 2013 року . – Х.: Одиссей, 2013. – 352 с.
2. Про відходи / Закон України від 5 березня 1998 року.
3. Бойко М. Д. Відшкодування шкоди: Правовий аспект : навчально-практичний посібник / М. Д. Бойко. – К. : Атіка, 2007. – 328 с.
4. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. М. : Статут, 2001. Книга 1 : Общие положения.
5. Иоффе О. С. Обязательственное право / О. С. Иоффе. – М. : Юрид. лит., 1975.
6. Иоффе О. С. Ответственность по советскому гражданскому праву / О.С. Иоффе. – М., 1974.
7. Красавчиков О. А. Возмещение вреда, причиненного источником повышенной опасности / О. А. Красавчиков. – М. : Юрид. лит., 1996.

*Н. Б. Арабаджи,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри теорії та історії держави і права
Інституту національного та міжнародного права,
Міжнародний гуманітарний університет*

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРИРОДИ ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ

Здійснюючи аналіз наукової літератури, присвяченої проблематиці правового порядку, можна констатувати не просто існування різнопланових, часто діаметрально протилежних його трактувань, а фактично цілий пласт підходів, методів, ідеологем та міфів, що супроводжують пізнання цього ключового за своїм значенням правового явища, але більшість науковців, наприклад, С. С. Алексеев, Ю. М. Оборотов, П. М. Рабінович, О. Ф. Скакун, М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко та ін. пов'язують правовий порядок із законністю, говорячи про те, що важко знайти в правовій сфері більш взаємопов'язаних правових явищ, ніж правовий порядок та законність. Так, правовий порядок вони визначають як:

– засновану на праві та законності впорядкованість суспільного життя, що виражає якісний стан суспільних відносин на певному етапі розвитку суспільства;

– стан відносно усталеної правової упорядкованості (урегульованості і погодженості), захищеності і безпеки правової системи суспільства, який складається в умовах реалізації принципу верховенства права та авторитету закону (законності), тобто це атмосфера (устрій) нормального, сприятливого правового життя суспільства, що встановлюється в результаті здійснення приписів правових норм (виконання дозволів (прав), виконання обов'язків, додержання заборон) усіма суб'єктами права;

– стан упорядкованості, урегульованості, організованості суспільних відносин, який утворюється, існує і функціонує внаслідок фактичної реалізації правових норм відповідно до принципу законності.

Можна продовжувати наводити однотипні дефініції правового порядку, які мало чим відрізняються одна від одної та мають у своїй основі тезу про реактивну природу правового порядку, тобто як результату законності.

Отже, така розповсюджена точка зору дає підставу стверджувати, що головна його іпостась, яку умовно можна назвати нормативною, за великим рахунком виражається у спробах науковців пояснити правовий порядок через іншу правову категорію, а саме – законність, і, на думку проф. А. Ф. Крижановського, тим самим звужують його зміст. За його точки зору, саме така недооцінка категорії правового порядку призводить до колосального приниження його власної цінності. У цьому зв'язку важливо відзначити, що категоріальний статус правового порядку є набагато більш високим, аніж законність. По-перше, це пояснюється побудовою системи категорій сучасної юриспруденції. Якщо категорія «право» є найбільш широкою (і не існує в рамках правознавства більш широкої за змістом категорії, що й унеможлиблює зведення права до правової норми, правовідносин тощо), то на другому місці за ступенем загальності мають бути категорії правової системи, правового порядку та правової

реальності як такі, що виражають три найбільш значимих виміри права: структурний, вітальний та гносеологічний. Так, один з опікунів даної тематики, що вивів правовий порядок на новий рівень теоретичного та методологічного осмислення, проф. А. Ф. Крижановський виводить поняття правового порядку, використовуючи феноменологічний підхід, та вбачає в ньому відносно усталену й мінливу картину правового буття суспільства, що утворюється домінуванням у ньому правозначущої поведінки і правових відносин, що ґрунтуються на цінностях свободи, справедливості і формальної рівності та виявляє себе як правова захищеність, безпека, упорядкованість суспільної життєдіяльності, функціонування надійних гарантій реалізації прав та інтересів особи, ефективного функціонування інституцій громадянського суспільства і механізмів державної влади. За таких позицій, правовий порядок, як ми бачимо, має певне відношення до темпоральних характеристик суспільного і правового буття, це «фізичний» простір у його конкретному виявленні, один із вимірів людського буття поряд із політичним, економічним, релігійним та ін. Правовому порядку властиві різні іпостасі існування. Це втілене у дійсність (реальність) право, правова поведінка, правові відносини, образ правового порядку у людській свідомості. Інтегруючись у певну цілісність, ці феномени утворюють нову правову «матерію» – устрій правового життя суспільства, в координатах якого побутують суб'єкти права, яким і є правовий порядок. Не складно помітити, що за такої точки зору, правовий порядок розглядається як складний правовий феномен, який відривається від законності та є набагато ширшим за неї.

На нашу думку, правовий порядок має неабияку власну та інструментальну цінність, та повинен розглядатися з позицій аксіологічного підходу, оскільки аксіологічні мотиви не лише яскраво простежуються у сучасній загальнотеоретичній юриспруденції, але й виявляють її найбільш глибокі мотиви та цілі. Якщо продовжити думку В. Віндельбанда, можна сказати, що в правовій сфері також є певний ідеал, що виражений в цінності. Пошук такої ідеальної цінності, забезпеченню якої слугувало б право та юриспруденція, є, як доводиться в науковій літературі, метою кожної окремої концепції праворозуміння.

Не можна не погодитися з класиком Б. О. Кістяківським у тому, що визнання цінності правового порядку є справою, пов'язаною з визнанням цінності суцього поряд із цінністю належного. Саме тому сьогодні важливо знайти шляхи застосування аксіологічного підходу до такої специфічної правової цінності як правовий порядок. Тому сьогодні зростання уваги до аксіологічної проблематики права та держави є дуже актуальним, оскільки приводить до розширення меж раніше нерухомих теорій та концепцій розуміння правового порядку. Саме такий критичний підхід сьогодні усе в більшій мірі стає точкою опору для досліджень не тільки правового порядку, як окремого правового явища, але і всього права в цілому, як системи правових норм, що відповідають ідеям свободи, справедливості та формальної рівності.

Слід підкреслити, що особливе місце в такому підході розуміння правового порядку займає правова система та правова дійсність, оскільки, на нашу думку, правовий порядок перебуває одночасно у феноменологічному (правова дійсність) та інституційному (правова система) вимірах. При цьому, необхідно зазначити, що правова дійсність має розглядатися в контексті її упорядковано-

сті, тобто як основа та середовище правового порядку. На наше переконання, правова система може розглядатися виключно крізь призму правової дійсності, у яку вона занурена. По-перше, тоді можна визначити її соціокультурні детермінації і, по-друге, виявити її зв'язки з правовим порядком. За такого підходу, як зазначається у юридичній літературі, правова система постає як інтегративне явище, оскільки поєднує усі ті елементи, що в кінцевому рахунку формують дію права у всіх його проявах.

Таким чином, за аксіологічного підходу, правовий порядок постає як особливий правовий феномен, що існує в рамках правової системи та є специфічним виміром правового життя суспільства, який формується під ціннісно-нормативним впливом права та інших соціальних регуляторів, реалізується в свідомо-активній правомірній поведінці суб'єктів права та виявляється як стан впорядкованості, передбачуваності та безпеки життєдіяльності в правовій сфері.

***Н. В. Атаманова,**
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри теорії та історії держави і права
Інституту національного та міжнародного права,
Міжнародний гуманітарний університет*

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА ДЛЯ УКРАЇНИ

Конституційний процес в Україні підняв проблему місцевого самоврядування до однієї з важливих. Проте, теоретичні і практичні результати реформи самоврядування залишаються суперечливими. В умовах розбудови української держави значно зростає потреба у вивченні історії України, стрижнем якої є проблема державності та права. Без глибокого осмислення минулого в усій його складності й суперечливості важко зрозуміти сучасні процеси і плідно творити нову державу України, в основі якої повинно бути право.

Магдебурське право – це, насамперед, право міського самоврядування й ринкових відносин у містах. Деякими своїми якостями це право становить інтерес і для сучасного юриста. Головне в ньому те, що воно носило комплексний, універсальний характер, тому що у взаємозв'язку регламентувало багато видів відносин: торгівля й ремесла, діяльність цехів і купецьких гільдій, відносини власності й оподаткування. Вважається, що системність регулювання такого роду відносин, що були в Магдебурзькому праві, зберігає свою цінність і у наші дні.

Роль Магдебурзького права в становленні права на українських землях є однією з найдискусійніших проблем у історії держави і права України. Чи німецьке право органічно злилось з місцевою традицією, чи залишилось чужорідним елементом? Чи було воно рушійною силою, чи гальмом у історичному розвитку міст? Юристи-історики досі по різному відповідають на ці запитання. Без дослідження зазначеної проблеми неможливо розібратися в низці інших питань історії держави і права пізнього середньовіччя, адже Магдебурзьке пра-

во на українських землях значною мірою визначало розвиток ремесла, торгівлі, функціонування релігійних культів, життя національних громад тощо.

Актуальним завданням є включення української історіографії у європейський і світовий контекст. Це повною мірою стосується і вивчення проблем Магдебурзького права на українських землях. Потреба їх аналізу та переосмислення диктується також необхідністю подолання ідеологічних нашарувань.

Характеризуючи правовий статус міст у відповідності з Магдебурзьким правом, вчені-дослідники вказують на дві їх категорії (групи). До першої відносять лише Львів, Кам'янець і Київ – міста з повним Магдебурзьким правом, де формувалися міські представницькі органи влади: Рада з бургомістром (орган законодавчої і адміністративної влади) і лава з вїйтом (орган судочинства). Дані органи зі своїми службами склали міський магістрат, тому такі міста називалися ще магістрацькими. Всі інші належали до категорії міст з неповним німецьким правом, так звані «ратушні міста».

Деякі вчені вказують ще й на третю категорію – приватно-панську, за якою існували міста з найменшими правами, тобто, такі, що одержували привілей на устрій за Магдебурзьким правом, здебільшого, від свого пана-власника, з його волі та ласки, яку він міг довільно змінити або взагалі скасувати [1, с. 14].

Щодо причин поширення, ролі і значення Магдебурзького права в Україні, то переважна більшість істориків, зокрема: В. Антонович, Ф. Леонтович, М. Владимирський, М. Грушевський, Р. Лащенко, Л. Окіншевич, І. Крип'якевич, оцінювали його, здебільшого, негативно, і лише М. Довнар-Запольський заперечував думку про негативне значення даного права як запозиченого, «чужого права», такого, що немало жодного «грунту» в містах України. Він зазначав, що історики перебільшують негативні сторони життя міської громади за німецьким правом і «що питання це слід розглядати більш всебічно». Сприяючи, з одного боку, утвердженню в українських містах іноземців, Магдебурзьке право, на думку М. Довнар-Запольського, одночасно впливало й на більш швидке економічне зростання міст [2, с. 10].

Історична оцінка поширення Магдебурзького права, його ролі і значення в Україні не могла, очевидно, і не може бути однозначною. І хоча німецьке право і не відіграло тієї ролі для українських міст, що на Заході, однак воно сприяло виділенню міського населення в окремий суспільний стан, доступ до якого був обмежений. Міста звільнялися від влади місцевих правителів-землевласників і набували нового правового статусу. Вони отримували самоврядність, судову незалежність і податковий імунітет, право власності на землю, пільги щодо торгівлі і ремесла. Магдебурзьке право регламентувало процедуру обрання міських представницьких органів влади, визначало їх повноваження і функції, встановлювало норми цивільного і кримінального права. Вносячи певні риси західноєвропейського міського устрою в організації самоврядності українських міст, дане право стало одним із важливих чинників культурного і правового зближення України із Західною Європою, створило правову основу становлення і розвитку місцевого самоврядування в Україні.

Хоча магдебурзьке право не зіграло в Україні тієї ролі, що на заході, все ж воно, вносячи певні риси західноєвропейського міського устрою в українських

містах, стало одним з важливих чинників культурного правового наближення України до Західної Європи [3, с. 119].

Для міщан боротьба за надання їм Магдебурзького права була способом отримання певної автономії від держави і правової основи для захисту від посягань великих феодалів, які вимагали від міст натуральних повинностей, податків і т.д. Для центральної влади, яку втілювали литовський князь або польський король, дарування тому або іншому місту Магдебурзького права стало важливим чинником державного управління, який давав можливість розширювати за рахунок міщан свою соціальну базу і здійснювати тиск на феодальну аристократію.

Введення магдебурзького права в українських землях мало велике значення. Передусім це захист міського населення від свавілля королівських намісників і великих землевласників, створення сприятливих умов для розвитку ремесел і торгівлі. Це дозволило певною мірою «європеїзувати» міське життя, ввести його в чіткі правові норми. Магдебурзьке право встановлювало виборну систему органів міського самоврядування і суду, визначало їх функції, що регламентує діяльність купецьких об'єднань і цехів, регулювало питання торгівлі, опіки, спадкоємства, визначало покарання за певний злочин. З одержанням магдебурзького права українське місто попадало в нові умови розвитку. Правда, на ділі ніхто не міг дати ніяких гарантій від втручання місцевих воєвод і старост у його життя. Грамота на самоврядування давала міщанам права на вільну торгівлю в державі зі звільненням від митних поборів, значну площу землі навколо міста, а також право на «заходи» у приватні лісові вгіддя й води (для випасу тварин, заготівлі дров на будівництво й опалення, полювання й рибну ловлю). Магдебурзький привілей звичайно дозволяв міщанам збирати прибуток від міських ваг, крамниць і магазинів, давав права будувати суспільні будинки, а іноді навіть замки.

Самоврядування на основі німецького права фактично повністю зняло з міста юридичну й фінансову залежність від великого князя.

В адміністративно-правовому плані самоврядування на основі магдебурзького права остаточно відокремлювало місто від села. Давши міщанам юридичні гарантії приватної власності, певний економічний стимул, воно створювало сприятливі умови для господарського розвитку міста. Це прискорювало розширення суспільства й формування соціальних шарів.

Існує багато позитивних моментів, які відзначили цей період у житті міст. Наприклад, відповідно до магдебурзького права замість численних натуральних повинностей городяни платили єдиний грошовий податок. Вони звільнялися від суду й влади великокнязівських чиновників або феодалів. Це в значній мірі захищало від свавілля економічну діяльність і майно городян. Міська влада формувалася на основі самоврядування, правда обмеженого призначенням вйта [4, с. 186]. Але, незважаючи на це обмеження, установлення самоврядування поліпшувало умови ремісничої й торговельної діяльності, послабляло феодальну залежність городян, які були особисто вільними.

Поширення пунктів на території України сприяло формуванню нових рис ментальності місцевого населення. Йому стають властиві демократизм, менша орієнтація на центральну владу, бажання будувати громадське життя на основі

правових норм і т.д. Отже, магдебурзьке право сприяло формуванню в Україні основ громадянського суспільства.

Вплив цієї системи не можна назвати однозначно позитивним, адже вона мала і негативні сторони. Заохочення центральною владою переселення в українські міста іноземців, релігійні обмеження, які почалися ще за часів Вітовта, привели до витіснення з органів міського самоврядування корінних жителів, місце яких зайняли поляки і німці, а також до загострення проблем в економічній сфері, де серйозними конкурентами русинів стали вірмени і євреї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карліна О. Магдебурзьке право в містах України XV–XVII ст. / О. Карліна // Розбудова держави. – 2002. – № 1–4. – С. 8–18.
2. Кудін С. Німецьке право в Україні в XVI ст. / С. Кудін // Закон і бізнес. – 1999. – 19 червня. – (№ 25). – С. 9–12.
3. Резніков А. В. Магдебурзьке право: українські варіації на тему європейських традицій (історико-правовий нарис) / А. В. Резніков. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. – 208 с.
4. Тимошина Т. М. Экономическая история зарубежных стран : учебное пособие / Т. М. Тимошина. – М. : Юридический дом «Юстицинформ», 2000. – 496 с.

В. Д. Берназ,

*доктор юридических наук, профессор,
заслуженный деятель науки и техники Украины,
заведующий кафедрой уголовного права, процесса и криминалистики,
Международный гуманитарный университет*

ПРАВОВЫЕ И КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИОННЫМ ПРАВОНАРУШЕНИЯМ В УКРАИНЕ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Острейшей и одной из трудно преодолимых проблем современности во многих странах, является коррупция. Коррупцированность, подкупность и продажность чиновников, а также общественных деятелей, на которых возложено исполнение публичных функций, известны с давних времен. По этому поводу Шарль Монтескье утверждал: «Известно из опыта веков, что любой человек, который владеет властью, склонен ею злоупотреблять, и этот человек будет идти в этом направлении, пока не достигнет необходимой для него черты» [Цит по: 1, с. 6].

Коррупция имеет всеобщий, глобальный характер. Как отмечается в резолюции «Коррупция в сфере государственного управления», принятой УШ Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращения с правонарушителями (Гавана, 27 августа 1990 года), «проблема коррупции в государственных администрациях носит всеобщий характер и...несмотря на то, что она особенно пагубно влияет на страны с неразвитой экономикой, это влияние ощущается во всем мире» [2, с. 65]. За данными Мирового банка на взятки в мире тратится более 80 млрд. долларов США, что превышает национальный валовой доход Украины в год.

На постсоветском пространстве считается, что одним из основоположников укрепления коррупции на государственном уровне по масштабности вымогательства, получении взяток, хищению казенного имущества и иных злоупотреблений был Александр Меньшиков, сподвижник Петра I. В литературе предлагалось даже ввести орден Меньшикова для взяточников и расхитителей. Последователи этого казнокрада с целью собственного обогащения успешно реализуют его идеи и в наши дни.

Не является исключением и Украина, где коррупция составляет значительную угрозу для демократии, государственного строительства, национальной безопасности, становления гражданского общества, и которая является одной из проблем, требующей безотлагательного преодоления. В последнее двадцатилетие коррупция приобрела в Украине невиданный ранее размах и влияние на политические, экономические и иные социальные процессы. Коррупция приобретает угрожающий характер эпидемии. Коррупция из социальной аномалии превратилась в правило, и выступает обычным способом решения проблем, стала нормой функционирования власти и способом жизни значительной части уполномоченных субъектов власти.

К сожалению, преступлениям с признаками коррупции свойственно непрерывное самопроизводство, трансформация в новые виды в соответствии с уровнем развития экономики страны, правосознанием населения и состоянием противодействия этому антисоциальному явлению, требующего постоянного совершенствования деятельности правоохранительных органов, ведущих борьбу с криминальными правонарушениями данного вида.

Изучение практики противодействия коррупции в Украине свидетельствует о том, что украинская «модель» вобрала не малый набор правовых средств по ее предупреждению, испытанных и хорошо известных в мире. Вместе с этим, опыт показывает, что эффективность *стратегии* борьбы с коррупцией определяется не количеством предлагаемых мер, а их качеством, т.е. способностью реально влиять на ситуацию и изменять ее.

Эффективное, качественное противодействие коррупции невозможно без должного научного обеспечения антикоррупционной деятельности. Уровень такого обеспечения, на наш взгляд, не соответствует требованиям эффективной борьбы с этим опаснейшим видом правонарушений. Важнейшим направлением оптимизации противодействия коррупции является правовое и криминалистическое обеспечение деятельности правоохранительных и судебных органов. Эта проблема является той задачей, от решения которой во многом зависит эффективность всех направлений борьбы с этим явлением.

Галлопирующая динамика распространения этого явления требует и срочного создания действенного, как правового, так и практического *механизма* выявления, прекращения, предотвращения, раскрытия и расследования коррупции, что и должно стать одним из приоритетов государства. Без этого ржавчина коррупции раковой опухолью уничтожит общество и государство.

Не случайно в Концепции реализации государственной политики в сфере профилактики правонарушений на период до 2015 года отмечается, что кризисные явления, которые имеют место в социально-экономической сфере, привели к усложнению криминогенной ситуации, изменениям в структуре преступно-

сти и обусловили возникновение новых форм и способов осуществления противоправных действий. Наблюдается тенденция к увеличению масштабов криминализации основных сфер жизнедеятельности населения. Основными проблемами, которые требуют разрешения, являются: ненадлежащий уровень комплексных *профилактических* мер, направленных на устранение причин и условий совершения правонарушений и профилактическая работа с лицами склонными к их совершению [3, с. 12].

Однако, изучение содержания нового УПК Украины свидетельствует о том, что понятие «профилактика преступлений» здесь вообще не употребляется. К сожалению, в ст. 40 УПК Украины, определяющей полномочия следователя, не излагаются его функции по выявлению причин, приведших к совершению преступления и условий, которые способствовали его совершению, а тем более о мерах по устранению этих причин и условий. Содержания ст. 23 предыдущего УПК Украины «Выявление причин и условий, которые способствовали совершению преступления» из нового УПК исключены.

Изложенное дает основание утверждать, что произошло существенное сужение профилактических полномочий следователя, прокурора, судьи, эксперта. И поэтому возникает естественный вопрос должны ли эти должностные лица в процессе проведения досудебного расследования, при судебном разбирательстве осуществлять предупреждение преступлений, например, связанных с коррупцией, в частности, когда следователю становится известно, что конкретное должностное лицо требует взятку? Надо ли принимать меры по недопущению или прекращению совершения деяния, предусмотренного УК Украины? Какие меры должен принимать следователь, и в какой форме? Нужно ли доказывать в процессе досудебного расследования обстоятельства, относящиеся к причинам приведших к совершению преступления, а также то, что способствовало возникновению этого деяния? И это при том, что в ст. 1 УК Украины прямо ставится задача предупреждения преступлений. Должного ответа на эти вопросы нет в новом УПК. В то время как потенциал, возможности следователя, прокурора, судьи, эксперта в установлении и устранении причин совершения конкретного преступления и условий, способствующих этому явлению трудно переоценить. Традиционно при расследовании преступлений следователь, прокурор всегда вели постоянную профилактическую работу. Их профилактическое, воспитательное воздействие в процессе проведения конкретных следственных (розыскных), негласных следственных (розыскных) действий и в целом по криминально-процессуальному производству должно быть систематическим, целенаправленным, постоянным и по всем правилам психологического влияния на личность. При том такое воздействие должно вестись не только в отношении лиц привлекаемых к уголовной ответственности, но и свидетелей, потерпевших дающих ложные показания, а при необходимости, и в отношении других участников уголовного процесса. Особенно остро стоит эта проблема на протяжении всего досудебного расследования в отношении рассматриваемых преступлений.

На наш взгляд, профилактика по уголовным правонарушениям и особенно коррупционной направленности, криминально-процессуальное производство по которым находится у следователя – основа его деятельности, и поэтому, с це-

лью выполнения указанной выше в Криминальном кодексе задачи необходимо УПК Украины в ближайшее время привести в соответствие со ст. 1 УК Украины. Нельзя следователя, непосредственно соприкасающегося с коррупционерами, привыкшими получать и давать взятки совершивших преступления, ограничивать в полномочиях по установлению и устранению причин совершения конкретного преступления и условий, способствующих этому явлению.

Не способствуют противодействию коррупции, на наш взгляд, и рудименты старого УК, который единственный среди УК союзных республик предусматривал ответственность за провокацию взятки. Сегодня в новом УК Украины сохранилась статья «Провокация взятки» то есть «...сознательное создание должностным лицом обстоятельств и условий, которые обуславливают предложение или получение взятки с целью разоблачения того кто дал либо получил взятку». Мало того, вторая часть предусматривает те же действия, но совершенные должностным лицом правоохранительного органа. И наказывается лишением свободы от трех до семи лет. При этом в соответствии со ст. 368 «Получение взятки» за это преступление по первому пункту предусмотрено наказание от двух до пяти лет. Уже помимо прочего проявляется несоответствие тяжести совершенного преступления наказанию по этим составам УК Украины.

В юридической литературе по этому поводу высказываются диаметрально противоположные мнения. Одни оправдывают наличие такой статьи [4, с. 149, 152]. Другие высказывали мнения об отмене данной статьи [5]. Каждая из позиций авторов заслуживает внимания, но мы придаем приоритет последним авторам, которые высказывали такие аргументы как: у взяткополучателя, которому предлагается взятка, есть выбор брать или не брать взятку; гражданин который предварительно сообщает в правоохранительные органы и дает взятку поступает правомерно, а те же действия должностного лица считаются неправомерными; в Законе «О оперативно-розыскной деятельности» разрешается проводить контрольную закупку товаров с целью выявления противоправной деятельности продавца, в то время как такие же действия при даче взятки будут неправомерными; провокация взятки правомерна и в соответствии с институтом крайней необходимости, ведь нельзя выявить и остановить другими методами это преступление и кроме того нанесенный ущерб провокацией значительно меньше чем ущерб от самой взятки. В связи с этим у В.О Навроцкого появились основания к заключению о возможности легализации метода контролируемого предложения взятки [6, с. 157–162].

В соответствии с новым КПК Украины появились и новые аргументы в пользу отмены провокации взятки. В частности, статья 271 «Контроль за совершением преступления: контролируемая поставка, контрольная и оперативная закупка, специальный следственный эксперимент, имитирование обстановки преступления. То есть, все эти негласные следственные (розыскные) действия направлены на «сознательное создание должностным лицом обстоятельств и условий ... с целью разоблачения того, кто совершил преступление». При этом в законе указывается на то, что это должно быть «тяжкое или особенно тяжкое преступление», которым, кстати, и является получение взятки. Безусловно, что контроль преступления осуществляется в соответствии со ст. 248 УПК Украины по определению следственного судьи. При этом исключи-

тельно прокурор має право прийняти рішення щодо контролю за совершением преступления.

Приймаючи до уваги викладене вище, не тільки созрала необхідність декриміналізації 370 статті УК України «Провокація взятки», але законодавцем повинно бути забезпечено більш ефективне правове поле для контролю за взяточниками. З урахуванням громадської значимості боротьби з корупцією, а взятка – це основа даного виду кримінальних правонарушень, – ми розділяємо точку зору на необхідність легалізації методу контролю за пропозицією взятки і пропонуємо ввести її як ще одну форму контролю за злочинами в ст. 271 УПК України.

В завершення зауважимо, що ефективне протидія корупції неможливо без належного правового і наукового забезпечення антикорупційної діяльності. По цьому питанню проведено багато наукових досліджень, однак проблем не убувало. Рівень такого забезпечення, на наш погляд, не відповідає вимогам ефективної боротьби з цим найнебезпечнішим видом правонарушень. Найважливішим напрямком оптимізації протидії корупції є криміналістичне забезпечення діяльності правоохоронних і судових органів. Ця проблема є тією задачею, рішення якої в багатьох відношеннях залежить від ефективності всіх напрямків боротьби з цим явищем, фундаментальне дослідження якої ще чекає.

ЛИТЕРАТУРА

1. Волженкин Б. Коррупция / Б. Волженкин. – СПб. : Санкт-Петербургский юридический институт Генеральной прокуратуры РФ, 1998. – 44 с.
2. Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію / Упоряд.: М.І.Камлик та інші. – К. : Школяр, 1999. – 460 с.
3. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року / Розпорядження Кабінету міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р.
4. Борисов В.И. Ответственность за преступления коррупционного характера по законодательству Украины. Коррупция: политические, экономические, организационные и правовые проблемы. – М.: Юристъ, 2001; Шиманский Ф.В. Злочини у сфері службової діяльності та особливості їх розслідування. – Одеса : Юридична література, 2009. – 248 с.
5. Российское законодательство X-XX веков [в 9 т.]. Т.6. Законодательство первой половины XIX века. – М., 1998.; Багрий-Шахматов Л.В. Уголовно-правовые и криминологические проблемы коррупции, теневой экономики и борьбы с ними: учебн. пособие. – О. : Латстар, 2001; Бантищев О.В. Злочини у сфері службової діяльності (питання кваліфікації). – К. : МАУП, 2002; Навроцький В. Провокація хабара як можливий спосіб боротьби з корупцією // Вісник АПрН України. – 1998. – № 4 (5).
6. Навроцький В. Провокація хабара як можливий спосіб боротьби з корупцією // Вісник АПрН України. – 1998. – № 4 (5).

*О. К. Галицкая,
старший преподаватель кафедры
уголовного права, процесса и криминалистики
Института национального и международного права,
Международный гуманитарный университет*

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ТАКТИКИ ДОПРОСА СВИДЕТЕЛЕЙ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПНОГО ЗАГРЯЗНЕНИЯ ВОДОЕМОВ

Уголовный процессуальный закон одним из источников доказательств определяет показания свидетеля, потерпевшего, обвиняемого, подозреваемого, эксперта (ст. 95 УПК) [1, сс. 450–465]. Показания данных лиц имеют важное значение для принятия правильного решения в уголовном производстве. Допрос является не только необходимым следственным действием, но также выступает важным средством проверки фактических данных, уже имеющихся у следователя, дает возможность выдвинуть и проверить версии по расследуемому событию. В юридической литературе излагаются различные точки зрения, касающиеся сущности допроса, например, Н. И. Порубов подчеркивает информационный характер этого следственного действия [2, сс. 13–22]. А. В. Дулов, П. Д. Нестеренко говорят о допросе как об общении допрашивающих и допрашиваемых и рассматривают отдельные стадии этого общения: установление психологического контакта и обмен информацией [3, сс. 57–61]. По мнению У. А. Усманова допрос, является самостоятельным следственным действием, сущность которого состоит в получении от допрашиваемого показаний об обстоятельствах, имеющих отношение к расследуемому событию, и фиксации их в установленном законом порядке [3, с. 6]. Эти и иные авторы, в целом, верно определяют сущность допроса. Когда мы говорим об экологических преступлениях, в частности, о преступном загрязнении водоемов, то свидетелями, которых приходится допрашивать, как свидетельствует практика расследования преступлений данной категории, являются посторонние случайные очевидцы преступного деяния (рыбаки, отдыхающие и т. п.), сотрудники природоохранных служб, свидетели из числа работников предприятий, организаций, плавсостава судна, которые обладают информацией по расследуемому событию и могут быть допрошены по обстоятельствам преступного загрязнения окружающей среды. В допросе свидетелей данной категории выделяется этап подготовки к допросу свидетелей, который включает в себя изучение материалов уголовного производства, установление личностной характеристики свидетеля, прогнозирование его поведения на допросе. Необходимо отметить, что, несмотря на то, что свидетель является первоисточником информации, изучение его личности не носит такого всестороннего характера, как изучение личности подозреваемого, но без наличия его психологической характеристики не приходится ожидать результативного допроса. На момент изучения материалов уголовного производства, следователю необходимо определить и выделить наиболее важные задачи, которые подлежат разрешению и создадут основу для планирования и организации допроса, и, в соответствии с характером совершенного преступления, составить перечень вопросов, которые подлежат выяс-

нению в ходе допроса. Подготовка общепринятых вопросов должна сочетаться с формулированием специальных вопросов в соответствии с особенностями совершенного преступления. При этом, следователю целесообразно выяснить отношение свидетеля к совершенному загрязнению, что будет способствовать установлению психологического контакта. При допросе свидетелей по делам данной категории, следователь подробно выясняет обстоятельства, связанные с деталями преступного деяния по факту загрязнения воды: конкретно когда, где, какими материалами, веществами и в каком количестве, какой промежуток времени такие действия происходили, и кто конкретно такие действия совершал, возникшие видимые последствия. Могут быть поставлены и другие вопросы. Тактика допроса данной группы свидетелей имеет свои особенности. Очень важно заранее принять меры не только по установлению психологического контакта, но и его поддержанию. Так, при вызове свидетелей не желательно использовать повестки с предупреждением, что в случае неявки они могут быть доставлены приводом. Это приводит к нежеланию общаться со следователем, давать свидетельские показания. В отдельных случаях целесообразно практиковать приглашение на допрос по телефону, либо неформальной запиской. Имеет значение форма предупреждения допрашиваемого об уголовной ответственности за отказ и дачу ложных показаний, которая должна быть лишена излишней официальности, но при этом не следует отказываться от разъяснения серьезности и ответственности предстоящего следственного действия. При соответствующей подготовке к допросу следственное действие данной группы свидетелей проходит, как правило, в бесконфликтной ситуации, а стадия свободного рассказа при достаточной полноте изложения фактов преобладает над стадией вопросов и ответов. Свидетелю, как правило, предлагается изложить известные ему факты, в последовательности, которую определяет следователь, либо в произвольной форме. Поскольку следователь не всегда располагает объемом и содержанием сведений, которыми располагает свидетель, изложение в форме свободного рассказа способствует более полному воспроизведению запечатленного, облегчает его припоминание. После окончания свободного рассказа следователь восполняет и уточняет полученные сведения посредством постановки вопросов. Возможно задавать конкретизирующие, уточняющие, напоминающие вопросы, с целью получения необходимых показаний об определенных фактах. С целью преодоления ложных показаний предъявляются имеющиеся доказательства, используется весь тактический арсенал следователя. Следует, обратить особое внимание на формулировку вопросов относительно выполнения служебных обязанностей данных лиц, так как следственная практика показывает, что в ряде случаев сотрудники экологических структур могут впоследствии выступать не только как свидетели, но и как подозреваемые. Большое значение имеют хорошо поставленные, логически продуманные вопросы следователя, которые не будут давать возможность допрашиваемым уходить от ответа. Хотелось бы, отметить, что немаловажное значение в определении порядка постановки вопросов, которые влияют на ход этого следственного действия, имеет поведение свидетеля, по которому возможно судить о человеке, о его интересах, привычках, общем развитии, культуре, наконец, об искренности, правдивости его показаний. Следователь дол-

жен обладати професійними навичками, і читати такі прояви психіки допрашуваного. В заключення вищеизложеного, слід підкреслити, що допит свідетелів по фактах забруднення водоемів представляє певну специфіку, без урахування якої неможливо розраховувати на успіх розслідування злочинів даного виду. При цьому незалежно від категорії учасників цього слідственого дійства, необхідно дотримуватися обов'язкових процесуальних правил які встановлює УПК в стосунку проведення допиту. Недотримання цих правил втягає за собою недійсність показань як джерела доказів.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кримінально-процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / Відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х. : Одісей, 2013. – 1104 с.
2. Порубов Н. И. Допит в радянському кримінальному судопроизводстві / Н. И. Порубов. – М., 1976.
3. Дулов А. В., Нестеренко П. Д. Тактика слідствених дійств / А. В. Дулов, П. Д. Нестеренко. – Минск, 1971.
4. Усманов У. А. Тактика допиту на попередньому слідстві / У. А. Усманов. – М., 2001.

*Н. М. Денисяк,
викладач кафедри цивільного та господарського права і процесу
Інституту національного та міжнародного права,
Міжнародний гуманітарний університет*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ НОТАРІУСІВ УКРАЇНИ

Питання професійної етики займає значне місце в діяльності нотаріусів, оскільки до них висуваються високі вимоги як до спеціалістів, так до осіб з точки зору особистісних якостей, а також поведінки в позаробочий час. Такий підхід є характерним для всіх юридичних професій, представники яких виконують публічно-правові функції незалежно від того, чи є вони посадовими особами чи особами так званих ліберальних професій.

Етика від грецького «ethos» – «характер», «стан духу» належить до моральних оцінок, які використовуються в повсякденному житті. Етика пояснює мораль (лат. mores – звичаї) як одну з форм суспільної свідомості, як суспільний інститут, який виконує функцію регулювання поведінки людей у всіх сферах суспільного життя.

Кант писав, що етика є трампліном, який дозволяє людям піднятися вище самих себе, звільнитися від егоїстичних нахилів і бачити в інших особистостях «особистість» [5, с. 244]. На думку П. Гольбаха, етика є наукою про відносини, які існують між людьми, і про обов'язки, які впливають з цих відносин [3, с. 122].

У визначенні етики багато спеціалістів сходяться на тому, що це поняття є наукою, яка вивчає і дає науково-теоретичні основи моральним вчинкам людей, їх моральним взаємовідносинам, моральній свідомості. Також, один із

спеціалістів у галузі етики С. Ф. Анісімов стверджує: «В загальному етика – це наука про «правильну» і «неправильну» поведінку» [4, с. 237].

Професійна етика – система конкретизованих моральних норм і принципів з врахуванням особливостей тої чи іншої професійної діяльності людей. На думку А.С. Коблікова, поняття «професійна етика» зазвичай застосовується для визначення не стільки етичної теорії, скільки своєрідного етичного кодексу людей визначеної професії [6, с. 16]. Професійну етику можна розглядати як сукупність правил поведінки визначеної соціальної групи, яка забезпечує моральний характер взаємовідносин з професійною діяльністю. Що стосується професійної етики нотаріуса, то вона репрезентує взаємозв'язок і взаємообумовленість правових та моральних принципів, норм, правового і морального пізнання.

У нотаріусів України поки що немає свого етичного кодексу, але наказом Міністерства юстиції України від 04.10.2013 р. затверджені нові Правила професійної етики нотаріусів України. Ці Правила визначають загальні стандарти професійної етики нотаріуса, морально-етичні принципи нотаріуса при здійсненні нотаріальної діяльності та професійно-етичні правила поведінки у відносинах з колегами, Нотаріальною палатою України, державними органами, установами, організаціями, фізичними та юридичними особами [2, с. 2].

Метою Правил є встановлення стандартів етики нотаріусів у процесі здійснення професійної діяльності та надання публічних послуг, зміцнення довіри до нотаріату з боку держави і суспільства, захист честі, гідності, ділової репутації нотаріуса.

Правила є обов'язковими для нотаріусів. Порушення Правил тягне за собою відповідальність у порядку і випадках, передбачених Законом України «Про нотаріат» [1, с. 6].

На мою думку, слід більш детально зупинитися на вимогах до професійної етики нотаріусів:

- бути компетентним і старанним;
- захищати права та інтереси людини, суспільства і держави, дотримуючись букви і духу закону;
- сприяти ствердженню в суспільстві віри в закон і справедливість;
- завжди бути чесним, сумлінним, безкорисливим та неупередженим;
- не вчиняти у своїх інтересах та в інтересах інших осіб дій, які могли б поставити під сумнів неупередженість та незалежність нотаріальної діяльності, скомпрометувати нотаріуса і нотаріальну спільноту в громадській думці, завдати шкоди честі та гідності професії нотаріуса;
- не допускати дискримінації особи-учасника нотаріальної дії за расовою, етнічною, національною, посадовою, майновою, релігійною або іншою ознакою, а також посилаючись на такі ознаки, що посягають на честь і гідність особи;
- підтримувати всі заходи, які можуть поліпшити якість або доступність професійних послуг у галузі нотаріальної діяльності;
- постійно підвищувати свій професійний рівень, юридичну та технічну компетентність, вивчати чинне законодавство і нотаріальну практику;

- уникати особистої участі в діяльності політичних партій і об'єднань, залучення до політичної діяльності, яке не дозволяє зберегти статус нейтральності, об'єктивності та незалежності професії нотаріуса;
- зберігати нотаріальну таємницю;
- забезпечувати у своїй діяльності високі критерії та вимоги культури спілкування, намагатися в будь-якій ситуації зберігати витримку і особисту гідність.

Професійно-етичні правила поведінки нотаріуса встановлюють, що у відносинах з іншими нотаріусами та нотаріальною спільнотою нотаріус зобов'язаний: будувати свої стосунки на принципах взаємоповаги, довіри та професійної взаємодії, виявляти коректність і доброзичливість; ставитися до колег по юридичній професії з повагою, довірою та в дусі доброзичливого співробітництва; підтримувати сприятливий морально-психологічний клімат у нотаріальній конторі та нотаріальному співтоваристві в цілому, уникати проявів шкідливих звичок і особливостей поведінки, які можуть образити людську гідність і негативно сприйматися оточенням; демонструвати чемність, вміння володіти собою та повагу до колег, сторін чи сторони правочину, не застосовувати ворожі, образливі слова та заяви при спілкуванні; бути ввічливим і тактовним, інформуючи своїх колег з питань, які можуть вплинути на їх роботу, потенційних професійних труднощів та інших проблем, що вимагають професійної солідарності; достовірно і оперативно відповідати на звернення та запити колег, що стосуються професійної діяльності; надавати допомогу і передавати професійний досвід молодим нотаріусам у межах корпоративної професійної солідарності й турботи про престиж професії та нотаріальної спільноти; вживати всіх можливих заходів щодо дотримання законодавства та морально-етичних принципів співробітниками нотаріальної контори [2, с. 24]. Крім того, правила регламентують поведінку нотаріуса у позаслужбовий час. Згідно з правилами, дії, зовнішній вигляд та поведінка нотаріуса повинні відповідати нормам суспільної моралі та професійним етичним стандартам. Контроль за дотриманням етики здійснює нотаріальне співтовариство. У разі недотримання положень про професійну етику нотаріуси зобов'язані дати особисті пояснення в нотаріальній палаті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.
2. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України : Наказ Міністерства юстиції України від 09 жовтня 2013 р.
3. Гольбах П. Естественная политика, или Беседы об истинных принципах управления / П. Гольбах. Избранные произведения : в 2-х томах. Т. 2. – М., 1963 г.
4. Анисимов С. Ф. Мораль как сторона человеческой деятельности / Структура морали и личности. – М., 1977 г.
5. Кант И. Критика чистого разума / Имануель Кант; [пер. з нім., прим. та післямова І. Бурковського]. – К. : Юніверс, 2000. – 502 с. – (Філософська думка).
6. Кобліков О.С. Юридична етика : підручник для вузів / О. С. Кобліков. – М. : НОРМА, 2000. – 168 с.

*С. С. Журило,
асистент кафедри цивільного та господарського права і процесу
Інституту національного та міжнародного права,
Міжнародний гуманітарний університет*

ДО ПИТАННЯ ПРО НАСЛІДКИ РОЗГОЛОШЕННЯ ТАЄМНИЦІ УСИНОВЛЕННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Важливу роль в суспільних відносинах відіграють інститути сімейного права, які направлені на регулювання питань щодо забезпечення охорони інтересів неповнолітніх дітей. Особливе місце серед них займає інститут усиновлення.

Останніми роками проблема сирітства в Україні набула значення національного масштабу і тому потребує уваги, відповідного реагування та вирішення з боку держави і суспільства. Зазначимо, що за даними Державного комітету статистики України кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування з кожним роком збільшується. Причини, внаслідок яких діти втрачають батьківське піклування, поділяють на внутрішньосімейні та загальнодержавні. До внутрішньосімейних відносять: передчасна смерть батьків чи їх тяжка хвороба, раннє або позашлюбне материнство і подальша відмова батьків (матерів) від своїх дітей, неналежне виконання батьками своїх обов'язків по вихованню дітей, відбування покарання у виді позбавлення волі, вживання батьками алкоголю та наркотичних речовин тощо. Загальнодержавними причинами є: серйозні економічні проблеми у сім'ї, скорочення віку населення, погіршення здоров'я населення, відсутність дієвих соціальних програм підтримки сімей, які опинилися у тяжких життєвих умовах тощо. Зазначені причини призводять до зростання кількості дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, що є гострою соціальною проблемою держави та суспільства, яка негативно впливає на їх фізичний, розумовий та духовний розвиток дітей. Таким чином, розвиток сімейних форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які дають можливість дитині отримати виховання у родині грає важливу роль в захисті прав таких дітей.

Постійність відносин усиновлювача та усиновленого є однією з особливостей даного усиновлення. Також дуже важливим є сімейне виховання дитини (особливо в перші роки життя), коли відбувається формування особистості. А тому усиновлення є формою виховання, що вигідно відрізняється від інших форм влаштування дітей, які залишилися без піклування батьків (таких як, наприклад, опіка та піклування, прийомна сім'я тощо). Разом з тим, усиновлення є юридичним фактом, який породжує певні правові наслідки, взаємні права та обов'язки сторін, аналогічні тим, які мають місце при кровному спорідненні. Однак, до виникнення прав та обов'язків в повному обсязі у обох сторін такого процесу як усиновлення, виникає проблема збереження таємниці усиновлення. Ст. 226 СК України передбачає, що особа має право на таємницю перебування на обліку тих, хто бажає усиновити дитину, пошуку дитини для усиновлення, подання заяви про усиновлення та її розгляду, рішення суду про усиновлення.

Більшість українців вважає, що створити для нового члена сім'ї максимально комфортні умови можна в тому випадку, коли дитина вважає себе рідною.

Однак таємниця усиновлення не є обов'язковим елементом. По-перше, факт усиновлення важко приховати від дитини вже в трьох – п'ятирічному віці. Крім того, ця таємниця залежить від волі усиновлювача.

Як показує зарубіжний досвід, відсутність біологічного зв'язку між батьками і дітьми не повинна впливати на виховання усиновленої дитини. Якщо усиновителі виховували дитину на протязі всього його життя, то саме по собі виявлення факту відсутності кровного споріднення не повинно нічого змінити у відносинах між ними і дитиною. Зокрема, в деяких західних країнах, наприклад, в Італії, США, Канаді активно використовують так зване «відкрите» усиновлення, тобто немає таємниці усиновлення. Вважається, що для дитини значно краще, коли вона відразу дізнається про своє усиновлення, аніж тоді, коли про це скажуть сторонні особи через кілька років після усиновлення, що досить часто призводить до душевної травми, а іноді робить просто неможливим подальше виховання дитини в сім'ї усиновлювачів.

Розголошення таємниці усиновлення передбачає протиправне розкриття такої таємниці і поширення відомостей, що її становлять, серед осіб, яким не було відомо про факт усиновлення. Таке поширення може полягати у повідомленні таємниці усиновлення якійсь конкретній особі, наприклад самому усиновленому, або невизначеному колу осіб. Його змістом, зокрема, може бути інформація щодо самого факту усиновлення, кровних батьків, дійсного місця, дати народження, прізвище, ім'я та по-батькові (якщо вони змінені) усиновленого, часу прийняття рішення про усиновлення (удочеріння) та реєстрації цього факту.

Особи, які розголосили таємницю усиновлення, несуть відповідальність, встановлену законом. Зокрема, ст. 168 Кримінального кодексу України передбачає, що розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя (удочерителя) – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років; якщо ж розголошення вчинене службовою особою або працівником медичного закладу, яким відомості про усиновлення (удочеріння) стали відомі по службі чи по роботі, або якщо воно спричинило тяжкі наслідки, – карається штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого. В даному випадку об'єктом злочину є інтереси сім'ї та дітей, яких було усиновлено (їх фізичний, психічний та соціальний розвиток).

Отже, кримінальна відповідальність за розголошення таємниці усиновлення настає лише у разі, якщо воно відбулося всупереч волі усиновителя, тобто за відсутності його згоди. Ця ознака матиме місце як тоді, коли усиновитель знав про намір винної особи розголосити таємницю усиновлення і заперечував про це цього, так і тоді, коли йому не було відомо про намір винного, а винний, у свою чергу, не був поінформований про позицію усиновителя.

Суб'єктивна сторона такого злочину характеризується прямим умислом. Мотивація дій винного (користь, помста тощо) в даному випадку значення для кваліфікації не має.

Кваліфікуючими ознаками розглядуваного злочину є:

- 1) вчинення його службовою особою або працівником медичного закладу, яким відомості про усиновлення (удочеріння) стали відомі по службі чи по роботі;
- 2) спричинення ним тяжких наслідків. Підвищена суспільна небезпека розголошення таємниці усиновлення службовою особою або працівником медичного закладу, яким відомо про факт усиновлення внаслідок зайняття відповідної посади на роботі, обумовлюється тим, що цей злочин вчинюється особами, які зобов'язані зберігати факт усиновлення як службову чи професійну таємницю.

Зазначимо, що ступінь тяжкості наслідків розголошення таємниці усиновлення визначається в кожному конкретному випадку окремо. До таких наслідків відносять: стійкий розлад психічної діяльності, самогубство дитини чи її усиновителя, втечу і наступне зникнення дитини, які сталися внаслідок розголошення таємниці усиновлення. За наявності підстав дії, що спричинили тяжкі наслідки, мають одержувати самостійну правову оцінку і кваліфікуватися за сукупністю зі ст. 168 КК України.

Однак, з аналізу судової практики з цього питання видно, що судових рішень по притягненню до відповідальності за вказаною статтею у єдиному реєстрі судових рішень лише два – постановою Воловецького районного суду Закарпатської області від 17 квітня 2012 року по справі № 704/494/2012 звільнено Петрову М. від кримінальної відповідальності за ч.1 ст.168 КК України на підставі п. «г» ст. 1 Закону України «Про амністію» від 08.07.2011 року; ухвалою Луцького міськрайонного суду Волинської області від 15 жовтня 2013 року по справі № 161/15607/13-к кримінальне провадження №12013020010002047 відносно Дідко П. закрито та звільнено його від кримінальної відповідальності, за вчинення правопорушення, передбаченого ст.168 ч.1 КК України, на підставі ч.1 п.1 ст.49 КК України (зі сплину строку давності).

Зазначимо, що доцільність норм, що забезпечують таємницю усиновлення, підтвердилася в процесі їх багаторічного застосування. Тривалий характер переважної більшості шлюбних та сімейних правовідносин має враховуватися і в нормах про таємницю усиновлення. Вони повинні захищати інтереси як усиновителя, так і усиновленого протягом усього життя. На нашу думку, таємниця усиновлення сприяє створенню найбільш наближених до родинних відносин між усиновлювачем та усиновленим, стабільності усиновлення, полегшує виховання дитини.

Таким чином, таємниця усиновлення необхідна для нормального існування сім'ї, гармонійного розвитку усиновленого підлітка, збереження спокою осіб, які не є кровними родичами. Тому за розголошення таємниці усиновлення законодавством передбачені досить суттєві наслідки.

*А. О. Згама,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри цивільного та господарського права і процесу
Інституту національного та міжнародного права,
Міжнародний гуманітарний університет*

ПРО ПРАВОВУ НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ У ПИТАННІ ПОХІДНИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ

На вітчизняному ринку похідні фінансові інструменти (далі – ПФІ) є відносно новими фінансовими інструментами, які з’явилися внаслідок закономірних змін на фінансовому ринку. Останнім часом спостерігається зростання обсягу випуску деривативів, що свідчить про інтерес учасників ринку до фінансових інструментів, які створюють можливість для хеджування ризиків, являючи собою елементи «квазі»-страхування.

Ринок ПФІ характеризується постійним зростанням обсягів операцій з похідними інструментами. Протягом 2008–2012 рр. сума контрактів з похідними помітно зростає: з 3,75 млрд. грн. у 2010 році до 24,91 млрд. грн. у 2012 році, тобто в 6,5 разів [1, сс. 34–36]. Не зважаючи на досить оптимістичні показники, розвиток ринку деривативів відбувається в недосконалому та несистематизованому правому полі з відсутністю ефективного механізму його регулювання. Зокрема, у сучасних умовах постає питання чому стосовно одного й того ж процесу законодавець застосовує терміни «похідні цінні папери», «похідні фінансові інструменти», «деривативи» тощо?

Дослідження похідних фінансових інструментів та близьких по їх змісту категорій здійснювали І.М. Бурденко, В.В. Гоффе, Ю.В. Мица, Ю.В. Параніч, О.М. Сохацька, російські науковці К.В. Іванова, І.Г. Сергеева, О.Б. Фельдман та інші. Однак переважна більшість праць вчених стосується економічних аспектів цього явища, при цьому залишається невирішеною термінологічна неузгодженість зазначених понять як на законодавчому, так і на рівні наукових розробок.

Так, п. 3 ч. 1 ст. 195 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) серед груп та видів цінних паперів виділяє похідні цінні папери, механізм розміщення та обліку яких пов’язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договору, цінних паперів, інших фінансових та (або) товарних ресурсів [2]. Таке звужене трактування міститься і в ряді інших нормативно-правових актів. Зокрема, Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок», який є основоположним у сфері обігу цінних паперів обмежується формулюванням, що особливості емісії (видачі)... похідних цінних паперів та порядок розкриття інформації щодо них визначаються законодавством (ст. 15) [3]. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» [4] розкриває лише поняття похідних цінних паперів, а Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [5] ще й розподіляє компетенцію державних органів у питанні регулювання ринку фінансових послуг, використовуючи у п. 2 ч. 1 ст. 21 термін «похідні цінні папери (деривативи)».

Отже, базові закони не розкривають поняття та сутність ПФІ, замінюючи по суті його поняттям «похідні цінні папери». І це не дивно, адже такої ж позиції дотримуються й досить широке коло науковців, зокрема О.І. Дегтярьова [4, с. 56], М.В. Жуковська [5], С.О. Маслова [6, с. 164], В.А. Мельник [7, с. 101], В.П. Ходаківська [8, с. 56] та інші.

У своєму дисертаційному дослідженні «Правова природа похідних цінних паперів» Ю.В. Мица за мету ставить з'ясування правової природи похідних фінансових інструментів в аспекті їх приватноправової сутності, формування цілісної концепції похідних цінних паперів як об'єктів цивільних прав, придатної для теоретичних досліджень та практичного застосування [11], проте по суті ототожнює ці правові категорії.

Нами не робиться спроба знизити якоюсь мірою значення цінних паперів як інструмента в комерційній діяльності суб'єктів підприємництва. Але якщо зводити ПФІ до цінних паперів, то спрощується підхід до об'єкту і останній розглядається в якості бездокументарного цінного паперу. Не можна ототожнювати ці два поняття, оскільки ПФІ не відповідають характеристикам цінних паперів, не надають своєму власнику тих прав і можливостей, які дають цінні папери. Вбачається, що ПФІ слід вважати формою вираження правових відносин, яка реалізується через специфічні договори (контракти). Тому ПФІ у правовому розумінні має розглядатися як договір, за яким виникає право та/або зобов'язання придбати або продати базовий фінансовий інструмент за цінами та курсами, погодженими в момент укладення цих договорів, як правило, без реальної поставки цих фінансових інструментів.

Ще одна група нормативно-правових актів у сфері регулювання відносин, пов'язаних з обігом ПФІ, застосовує категорію «дериватив» і представлена Податковим кодексом України та підзаконними нормативними актами, наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів» [12].

Відповідно до п. 14.1.45 Податкового кодексу України деривативом є стандартний документ, що засвідчує право та/або зобов'язання придбати чи продати у майбутньому цінні папери, матеріальні або нематеріальні активи, а також кошти на визначених ним умовах [13]. У свою чергу до деривативів законодавець відніс ф'ючерсний, форвардний контракт, опціони та своп. Хоча ні для ЦК України, ні для ГК України термін «контракт» не є характерним.

Зазначимо, поняття «деривативи» походить від англійського слова «derivatives», яке використовується для характеристики похідних фінансових інструментів. У свою чергу, слово «security» означає «цінні папери». У США та Великобританії не існує законодавчого визначення цінних паперів, проте строкові інструменти й ф'ючерсні та опціонні контракти пов'язують з термінами «security», виділяючи їх на практиці та в економічній літературі вживанням терміна «derivatives». Може тому маємо переклад іноземного терміну «деривативи» як «похідного цінного паперу». У країнах континентальної Європи строкові контракти не належать до цінних паперів, де суть останніх формалізовано в законодавчих актах [14]. Відповідно похідні фінансові інструменти (derivatives) купують і продають на ринку похідних фінансових інструментів (derivatives market), а не на ринку цінних паперів (security market) [15, с. 155].

Разом з тим розбудова механізму державного регулювання ринку ПФІ в Україні повинна відбуватися у загальносвітовому руслі посилення регулятивних вимог до нього. Тому слід виділити третю групу нормативних джерел, що регламентують сутність ПФІ, котру складають міжнародні стандарти фінансової звітності, зокрема, МСБО 39 [16] та МСБО 32 [17]. При цьому ПФІ – контракт, що не вимагає початкових інвестицій або початкові інвестиції є мінімальними, виконується у майбутньому та вартість якого ґрунтується на основі вартості певного базового активу.

Аналіз вищезазначених нормативних джерел свідчить про різні підходи й напрями у визначенні поняття та сутності похідних фінансових інструментів. На сьогодні в українському законодавстві відсутній єдиний спеціальний законодавчий акт, який би регулював систему відносин, що виникають у процесі створення й використання похідних фінансових інструментів, хоча спроби розробити окремий нормативно-правовий акт щодо вирішення окресленого питання були неодноразовими. Наприклад, у січні 2014 р. на порядок денний роботи Кабінету Міністрів України було представлено проект Закону України «Про похідні фінансові інструменти (деривативи)» [18], підготовлений Мінекономрозвитку (МЕРТ) за підтримки Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), по якому рішення члени Уряду так і не ухвалили.

Отже, насамперед спостерігаємо непослідовність в діях державних органів щодо напрямів розвитку ринку ПФІ. Досі не сформовано повноцінного, цілісного правового поля функціонування даного сегменту фінансового ринку, єдиної концепції щодо його запровадження та регулювання, а тому має бути вироблена відповідна стратегія розвитку ринку деривативів в Україні. Нині існує фрагментарне правове регулювання ринку похідних фінансових інструментів, яке ґрунтується на суперечливих концептуальних підходах щодо визначення їх місця в системі економічних відносин. У цьому контексті вирішення окресленої проблеми може бути здійснено двома шляхами: шляхом внесення змін до ЦК та ГК України або прийняттям окремого закону, який би визначав види цих фінансових інструментів та регулював би ринок похідних фінансових інструментів. При цьому маємо переконання, що у даному випадку обрання одного з вищеназваних напрямів модернізації українського законодавства не виключає можливість застосування іншого, але лише створить надійне підґрунтя для розвитку ринку похідних фінансових інструментів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Річний звіт НКЦПФР за 2012 р. : інновації для розвитку. – К., 2013. – 88 с.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
3. Про цінні папери і фондовий ринок : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 31. – Ст. 268.
4. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України від 30 жовтня 1996 р. № 448/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 51. – Ст. 292.
5. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001 р. № 2664-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1. – Ст. 1.
6. Маслово С. О. Фінансовий ринок : навч. посібник / С.О. Маслово, О.А. Опалов. – К. : Каравела, 2004. – 344 с.

7. Рынок ценных бумаг и биржевое дело : учебник для вузов / под ред. проф. О.И. Дегтяревой, проф. Н.М. Коршунова, проф. Е.Ф. Жукова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 501 с.
8. Жуковская М.В. Рынок производных ценных бумаг : учебное пособие [Электронный ресурс] / М.В. Жуковская // Режим доступа: http://femp.tsure.ru/liter/rpcb_zhu.pdf
9. Мельник В.А. Ринок цінних паперів в запитаннях та відповідях / В.А. Мельник. – Х. : Консул, 1999. – 375 с.
10. Ходаківська В.П. Ринок фінансових послуг : навч. посібник / В.П. Ходаківська, О.Д. Данілов. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2001. – 501 с.
11. Мица Ю.В. Правова природа похідних цінних паперів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Юрій Вікторович Мица. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://mydisser.com/files/95474784.doc>
12. Про затвердження Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1999 р № 632 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/632-99>
13. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – Ст.112.
14. Сохацька О.М. Ф'ючерсні ринки: глобальні тенденції та становлення в Україні : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О.М. Сохацька. – Тернопіль, 2003. – 37 с.
15. Бурденко І.М. Правова сутність похідних фінансових інструментів / І.М. Бурденко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 3 (12). – С. 154–159.
16. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39. Фінансові інструменти: визнання та оцінка. – Від 01 січня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_015/page
17. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 (МСБО 32). Фінансові інструменти: подання. – Від 01 січня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_029
18. Про похідні фінансові інструменти : проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article? art_id=210459&cat_id=32862

*К. С. Зінов'єв,
викладач кафедри теорії та історії держави і права
Інституту національного та міжнародного права,
Міжнародний гуманітарний університет*

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ЛЮСТРАЦІЇ В ПОЛЬЩІ (КРИТИЧНО-ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ)

На сьогоднішній день термін «люстрація» все частіше звучить в українському політикумі та ЗМІ. Обговорення люстраційних процедур перейшло і в юридичну сферу, про що свідчить розробка законопроектів та програмних документів, пожвавлення наукової дискусії проблематики питання. Можна відмітити зростання науково-публіцистичного інтересу до досвіду зарубіжних країн в проведенні люстрації. Однак, загалом, предметом дослідження є політологічні, соціологічні та фінансові результати цих процесів, тексти часто мають емоційне ідеологічне забарвлення та містять спотворений фактичний матеріал.

Триваючий понині процес люстрації розпочався з прийняття польським Сеймом 28 травня 1992 Резолюції люстрації, яка зустріла масове схвалення в суспільстві. Більшість польського населення підтримувало ідею оприлюднення імен агентів таємної поліції, проте швидко втратило інтерес до цієї проблеми [1, с. 72]. Весь подальший період характеризується розробкою проектів законів різного ступеня завершеності, що раз за разом відхилялися парламентом.

Початок процедури в юридичному сенсі припав на 1997 рік, коли було прийнято Закон про оприлюднення фактів роботи або служби в органах безпеки держави або співпраці з ними в 1944–1990 роки осіб, що виконують державні функції (Ustawa o ujawnieniu pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub współpracy z nimi w latach 1944–1990 osób pełniących funkcje publiczne Ustawa z 11 kwietnia 1997 r. o ujawnieniu pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub współpracy z nimi w latach 1944–1990 osób pełniących funkcje publiczne).

Згідно ст. 6 цього закону особи, які вступали на передбачені законом високі посади зобов'язані були скласти заяву щодо роботи в органах або співпраці з органами державної безпеки або спростувати факти співпраці з цими органами в період з 22 липня 1944 до 31 липня 1990 року [2]. Прийнята 18 жовтня 2006 року нова редакція «закону про люстрацію» має також приписку, що це стосується осіб, які народилися до 1 серпня 1972, тобто були повнолітніми в період 1944–1990 рр. [3].

Характеризуючи такий обов'язок польських високопосадовців, як складання люстраційної заяви, можна зробити висновок, що він цілком відповідає сучасній концепції прав людини, адже цей обов'язок покладений на обмежене коло осіб, які за власною волею є кандидатами на найвищі пости в державі. Крім того він цілком вкладається в ряд обмежень, що висуваються до кандидатів на високі державні посади (освіта, кваліфікація, досвід, моральні якості тощо). Звернемо увагу також на те, що люстраційна заява є дієвим способом тестування майбутнього чиновника на здатність до рефлексії, самокритики та відповідальності.

Редакція закону 2006 року також містить положення, що люстраційна заява представляється одноразово і при наступному вступі на посади, передбачені законом, подається заява, що подавалася при першому вступі на посаду [3]. Дане положення має на меті зберегти історичну справедливість та оцінити попередню діяльність високопосадовця, не спотворюючи та не відбілюючи його біографії за допомогою адміністративного ресурсу.

Згідно п.1 ст.168 Закону «Про захист секретної інформації» від 5 серпня 2010 року особи, які подають заяву про люстрацію звільняються законом від обов'язку зберігати конфіденційність секретної інформації в межах змісту люстраційної заяви. Особливий порядок обігу таємної інформації в люстраційному провадженні надає процедурі люстрації об'єктивності та всеосяжності розгляду.

Стаття 2 Закону «Про оприлюднення фактів роботи...» містить перелік органів державної безпеки, що офіційно визнані ворожими до польської держави. Виключний перелік, що міститься в статті, не залишає приводів для спекуляцій в розумінні «комуністичного минулого» кандидата.

Так, серед осіб, що підлягають люстрації визначені співробітники Департаменту громадської безпеки польського комітету національного визволення; Міністерства громадської безпеки; Комітету громадської безпеки; організаційних підрозділів, підпорядкованих органам, зазначених вище; центральних установ служби безпеки Міністерства внутрішніх справ і підпорядкованих їм підрозділів на місцях в областях, районах та еквівалентні їм підрозділи міліції та прирівняних до них представництв внутрішніх справ, Прикордонної Розвідки; Головного управління внутрішньої служби військових частин Міністерства внутрішніх справ і підпорядкованих підрозділів; Військової розвідки; Внутрішніх військ; Ради II Генерального штабу Війська Польського; цивільних та військові органів та установ іноземних держав з задачами, подібними до завдань вищезазначених органів [3].

Чітко визначений й перелік посад, кандидати на які мають подати люстраційну заяву: Президент Польщі, депутати, сенатори і особи, призначені чи обрані на інші управлінські державні посади, представники Сейму Польщі, Президії Сейму, Сенату, Голови Ради Міністрів, Голова державної служби, міністри, судді, прокурори, члени Наглядової ради, члени правління, директори різного рангу Польського національного телебачення і радіо, гендиректор та директори офісів, головні редактори та керівники регіональних відділень Польського агентства друку, президент, віце-президенти, члени правління та керівники Інформаційного агентства Польщі (стаття 3 Закону) [3].

В 2006 році було внесено зміни в список посад, однак остаточну крапку в цьому питанні поставило рішення Конституційного Суду Польщі з питання конституційності ряду статей Закону «Про оприлюднення фактів роботи...». Згідно рішення Конституційного суду неконституційними були визнані положення щодо обов'язкової люстрації журналістів, бізнесменів, науковців і викладачів недержавних вузів.

Польським законодавством передбачено створення спеціальних органів з питань люстрації – Комісія зі злочинів проти польського народу – Інститут національної пам'яті (Instytucie Pamięci Narodowej) та спеціальний Люстраційний суд (Sądem Lustracyjnym).

Діяльність Комісії врегульована спеціальним законом – «Про Інститут національної пам'яті (Ustawa o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu)» від 18 грудня 1998.

Відповідно до ст. 52а Закону «Про Інститут національної пам'яті» на Інститут національної пам'яті покладаються такі завдання:

- 1) ведення реєстру люстраційних декларацій;
- 2) аналіз декларацій про люстрацію і збір інформації, необхідної для належної оцінки останніх;
- 3) підготовка люстраційних процедур;
- 4) сигналізування та надання відповідним органам люстраційного висновку;
- 5) підготовка та видання каталогів, що містять особисті дані осіб, про яких були збережені документи
- б) підготовка та видання документів, що зберігаються в архівах Інституту пам'яті каталогів, що містять особисту інформацію про службовців, офіцерів і

солдатів органів держбезпеки, із зазначенням офіційних посад і органів державної безпеки, в яких вони працювали;

7) підготовка та видання інших каталогів, що містять персональні дані про осіб, які займали керівні посади в партії і колишній ПОРП колишніх Польській робітничій партії та Об'єднаній селянській партії, Демократичній партії і були членами Ради Міністрів комуністичної держави до 23 серпня 1989 або протягом цього періоду були керівниками центральних органів державного управління [4].

Функція перевірки заяв про люстрацію покладена на Люстраційне бюро Інституту національної пам'яті. Для збереження принципу незалежності та об'єктивності Інститутом національної пам'яті керує Голова, кандидатуру якого обирає Рада Інституту і призначає Сейм та затверджує Сенат.

В разі невідповідності даних декларації архівним документам, справа передається на розгляд до Люстраційного суду. Так, згідно статті 17 Закону «Про розкриття інформації про документи державних органів безпеки в 1944–1990 рр. і зміст цих документів» у тих випадках, коли правдивість заяви про люстрацію порушена, справа передається до районного суду за місцем проживання особи, яка представила декларацію про люстрацію. Розгляд здійснюється комісією у складі трьох суддів [3].

Загалом люстрацію в Польщі можна назвати досить м'якою, адже вона торкнулася лише високопосадовців, на відміну від, наприклад, чеської люстрації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойцова В. Люстрация в Центральной и Восточной Европе. Акт справедливости или способ легитимации новой правящей элиты? / В. Бойцова // Правозащитник. – 1999. – № 3. – С. 66–89.
2. Ustawa z dnia 11 kwietnia 1997 r. o ujawnieniu pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub współpracy z nimi w latach 1944-1990 osób pełniących funkcje publiczne. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970700443>
3. Ustawa z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944-1990 oraz treści tych dokumentów. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prawo.lego.pl/prawo/ustawa-z-dnia-18-pazdziernika-2006-r-o-ujawnianiu-informacji-o-dokumentach-organow-bezpieczenstwa-panstwa-z-lat-1944-1990-oraz-tresci-tych-dokumentow/?on=27.11.2013#ftn59>
4. Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://prawo.lego.pl/prawo/ustawa-z-dnia-18-grudnia-1998-r-o-instytucie-pamieci-narodowej-komisji-scigania-zbrodni-przeciwko-narodowi-polskiemu/rozdzial-5a_funkcje-lustracyjne-instytutu-pamieci/?on=11.04.2007

*Ю. П. Ільїна,
старший викладач кафедри
цивільного та господарського права і процесу
Інституту національного та міжнародного права,
Міжнародний гуманітарний університет*

ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ОСКАРЖЕННІ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ

Основним суб'єктом цивільних процесуальних відносин, та, зокрема, відносин, пов'язаних з оскарженням нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні, нотаріальних актів виступає суд, оскільки саме суд здійснює правосуддя при вирішенні справи про оскарження дій нотаріусів та встановлює незаконність, неправомірність дій нотаріусів.

На обов'язковості участі суду в процесуальних відносинах, що впливають у зв'язку з вирішенням цивільної справи наполягають такі вчені як В.А. Мусін, Ю.В. Білоусов, Н.О. Чечіна, Д.М. Чечот, М.К. Треушніков, М.Й. Штефан та інші [1; 2; 3].

Як зазначає О.В. Колісник у своєму дисертаційному дослідженні на тему «Суд як суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин» робить висновок про те, що суд є основним і обов'язковим суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин, оскільки незалежно від присутності інших учасників процесу суд є наявним завжди та саме на нього покладено виконання основного завдання цивільного судочинства – справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд цивільних справ [4; 5].

О.О. Штефан вважає, що у провадженні по справі виникають не одне, а численні цивільно-процесуальні відносини, які можуть бути класифіковані на групи: 1) відносини між судом першої інстанції і окремо з кожною особою, яка бере участь у розгляді справи. В стадії звернення рішення до виконання відносини виникають також між судом, органом державного виконання і зазначеними суб'єктами; 2) відносини між судами першої і апеляційної інстанції та кожною з осіб, які брали участь у розгляді справи; 3) відносини між судами першої, апеляційної інстанції та Верховним Судом України і кожною з осіб, які брали участь у справі; 4) відносини між судом, який розглядає справу у зв'язку з нововиявленими або винятковими обставинами і кожною з осіб, які брали участь у справі [6, с. 47]. З цього твердження також впливає обов'язкова участь суду у цивільних процесуальних відносинах.

Інших суб'єктів судового оскарження дій нотаріусів доречно підрозділити залежно від їх процесуального статусу і характеру участі у справі на дві групи: 1) особи, які беруть участь у справі – мають заінтересованість у процесі та відстоюють свої власні інтереси або інтереси інших осіб; 2) інші учасники цивільного процесу – особи, що сприяють здійсненню правосуддя по цивільних справах і не мають юридичної заінтересованості в результатах процесу; це: а) особи, які сприяють встановленню обставин справи (свідок, експерт, перекладач, спеціаліст, особа, яка надає правову допомогу), та б) особи, здійснюють органі-

заційно-технічне забезпечення цивільного процесу (секретар судового засідання, судовий розпорядник).

Особою, яка вправі звернутися до суду за захистом своїх порушених чи оспорюваних прав, свобод чи інтересів відповідно до ч. 2 ст. 50 Закону України «Про нотаріат» є особа, прав та інтересів якої стосуються нотаріальні дії або відмова у їх вчиненні, нотаріальні акти. У цивільному процесі при вирішенні судом справи щодо оскарження дій нотаріусу такою стороною є позивач – особа, яка вважає, що її права, свободи чи інтереси порушені, невизнані або оспорується.

Підкреслимо, що недосконалість законодавства про нотаріат, правова невизначеність порядку оскарження дій нотаріусів, зумовлює те, що у даному випадку особа, яка вправі звернутися до суду і за змістом статті 50 Закону України «Про нотаріат» – по суті скаржник (заявник) набуває процесуального статусу позивача. Вважаємо, що в цьому полягає особливість суб'єктного складу судового оскарження дій нотаріусів.

Протилежною стороною під час розгляду цивільної справи про оскарження дій нотаріусів є відповідач – суб'єкт, чиї дії, акти зацікавлена особа вважає незаконними, необґрунтованими або відмова у вчиненні такої дії є неправомірною. Таким суб'єктом виступає нотаріус або посадова особа, яка вчинила нотаріальну дію чи відмовила у її вчиненні, прийняла нотаріальний акт або інша особа – суб'єкт спірних матеріальних правовідносин, з приводу яких виник спір.

Погодимося із К.Л. Зілковською в тому, що відповідач у справі про оскарженні дій нотаріусу визначається залежно від категорії справи. Вона констатує, що нотаріус виступає як відповідач у справах про оскарження відмови у вчиненні нотаріальних дій. У справах про оскарження нотаріальних дій та нотаріальних актів як відповідач повинна залучатися особа, права та обов'язки якої залежать від цієї нотаріальної дії (нотаріального акта), а нотаріус у таких справах може залучатися лише як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору й лише у випадках, коли підставою визнання нотаріального акта недійсним є саме незаконні дії нотаріуса. В інших випадках нотаріус може лише викликатися в судові засідання для допиту як свідок [7].

Сторони у цивільному процесі характеризуються такими ознаками: ними є особи, між якими виник спір про право цивільне; вони ведуть процес у справі від свого імені; з приводу їх справи ухвалюється судом рішення; на них поширюються усі правові наслідки законної сили судового рішення; вони несуть судові витрати; їх правосуб'єктність допускає процесуальне правонаступництво. Процесуально-правове становище сторін визначається принципом рівності їх перед законом і судом (ст.ст. 5, 31 ЦПК України) [3, с. 102].

Сторони, тобто особа, яка звернулася до суду та нотаріус, який виступає відповідачем у цивільному процесі користуються рівними процесуальними правами, тобто мають право знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії з документів, долучених до справи, одержувати копії рішень, ухвал, брати участь у судових засіданнях, подавати докази, брати участь у дослідженні доказів, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, а також свідкам, експертам, спеціалістам, заявляти клопотання та від-

води, давати усні та письмові пояснення судові, подавати свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб, користуватися правовою допомогою, знайомитися з журналом судового засідання, знімати з нього копії та подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти, прослуховувати запис фіксування судового засідання технічними засобами, робити з нього копії, подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти, оскаржувати рішення і ухвали суду, користуватися іншими процесуальними правами, встановленими законом (ч. 1 ст. 27 ЦПК України).

Особливістю справ про оскарження дій нотаріуса є те, що при розгляді справи у разі визнання судом нотаріуса неналежним відповідачем, його процесуальний статус змінюється і він набуває прав та обов'язків третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 35 ЦПК України треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть бути залучені до участі в справі також за клопотанням сторін, інших осіб, які беруть участь у справі. Якщо суд при прийнятті позовної заяви, здійсненні провадження у справі до судового розгляду або під час судового розгляду справи встановить, що судові рішення може вплинути на права і обов'язки осіб, які не є стороною у справі, суд залучає таких осіб до участі в справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Крім того, статтею 38 ЦПК України передбачено участь у справі представника. Так, сторона, третя особа, особа, яка відповідно до закону захищає права, свободи чи інтереси інших осіб, а також заявники та інші заінтересовані особи в справах окремого провадження (крім справ про усиновлення) можуть брати участь у цивільній справі особисто або через представника.

Із зазначених положень випливає, що нотаріус за законодавством може мати представника, але, як свідчить практика, у судовому розгляді справи про оскарження нотаріальної дії або відмови в її вчиненні, нотаріальних актів в більшості випадків він бере участь особисто.

Статтею 41 ЦПК України не встановлено прямої заборони щодо участі нотаріуса в суді як представника.

Зауважимо, що склад та процесуальне положення суб'єктів, які беруть участь у судовому оскарженні дій нотаріуса залежить від категорії справ, які розглядаються судом: чи справа безпосередньо пов'язана з неправильно вчиненою нотаріальною дією, нотаріальним актом; чи розглядається справа про відшкодування шкоди, завданої діями нотаріуса; чи це справи про визнання недійсними нотаріально посвідчених правочинів, заповітів, виконавчих написів тощо.

Таким чином, стосовно нотаріуса, як учасника цивільного процесу, можна зробити висновок, що він має особливий процесуальний статус, що обумовлено роллю, яку він виконує як учасник цивільних процесуальних правовідносин у зв'язку з розглядом справи про оскарження нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні, нотаріального акту. Тобто у цивільному процесі при вирішенні зазначених категорій справ нотаріус може набувати статусу відповідача, третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору та свідка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гражданский процесс : учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. М.К. Треушникова. – М. : ОАО «Издательский Дом «Городец»», 2007. – 784 с.
2. Зілковська К.Л. Судовий порядок оскарження нотаріальних дій та відмови у їх вчиненні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / К.Л. Зілковська; Міжнародний гуманітарний університет – Одеса, 2013. – 24 с.
3. Колісник О. В. Суд як суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин : дис.. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. В. Колісник. – Х., 2008. – 224 с.
4. Колісник О. В. Суд як суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. В. Колісник. – Х., Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого, 2008. – 20 с.
5. Цивільний процес : навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін.; за ред. Ю. В. Білоусова. – К. : Прецедент, 2005. – 172 с.
6. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України : підручник [для студ. юрид. спец. вищ. навч. заклад.] / М. Й. Штефан. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 624 с.
7. Штефан О. О. Цивільне процесуальне право України : навч. посіб. / О. О. Штефан. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 360 с.

***А. В. Кирилюк,**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права інтелектуальної власності
та корпоративного права,
Національний університет «Одеська юридична академія»*

ПРОБЛЕМАТИКА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

На сьогодні в Україні значно збільшилася роль адміністративної відповідальності, яка виконує важливі завдання щодо забезпечення законності та правопорядку у сфері регулювання адміністративно-правових відносин. Особливу актуальність набуває інститут адміністративної відповідальності за порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Для того, щоб інтелектуальна власність дійсно відігравала суттєву роль у суспільстві і забезпечувала його розвиток, необхідна надійна система її правової охорони й ефективного захисту від правопорушень. Проблема адміністративної відповідальності за порушення прав на об'єкти авторського права, як складової частини права інтелектуальної власності, в сучасних умовах потребує більш глибокого, всебічного, комплексного та порівняльного аналізу цього виду юридичної відповідальності, виявленню її особливостей.

Останнім часом в Україні спостерігається тенденція щодо збільшення кількості порушення авторських прав, що, безумовно, тягне за собою накладення адміністративних стягнень.

У літературі справедливо зазначається, що вони посідають особливе місце в системі примусових заходів. Особливість заходів адміністративного стягнення полягає в тому, що вони мають яскраво виражений «санкційний характер», цим різняться від інших видів примусових заходів [1, с. 192].

Також у адміністративній відповідальності, у тому числі і за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, притаманний цілий ряд специфічних особливостей, які дозволяють відокремити її від інших видів відповідальності. Вони пов'язані з підставою її виникнення, характером заходів її впливу та процедурою застосування.

Тому всебічний розгляд проблематики адміністративної відповідальності неможливий без визначення її підстав як «...головного чинника об'єктивізації адміністративної відповідальності» [2, с. 113] та «необхідної умови прикладного застосування адміністративних санкцій» [3, с. 21].

Попри достатній ступень дослідження вченими-теоретиками, деякі питання адміністративної відповідальності не знаходять своєї одностайності. Так, наприклад, Г.Г. Забарний, Р.А. Калюжний та В.К. Шкарупа єдиною підставою адміністративної відповідальності вважають адміністративне правопорушення [4]. Аналогічної точки зору дотримуються С.Г. Стеценко, С.В. Ворушило й Т.В. Кашаніна [5, с. 99].

У той же час, на думку Н.В. Сердюк, підставою адміністративної відповідальності може бути тільки процесуальний документ (постанова) про накладення адміністративного стягнення [6, с. 81].

З.С. Гладун розрізняє фактичну та процесуальну підстави адміністративної відповідальності. Причому під першою пропонується розуміти наявність у діянні особи складу адміністративного проступку, передбаченого Кодексом України про адміністративні правопорушення, а під другою – рішення про притягнення особи до адміністративної відповідальності.

Основною підставою для самостійного існування адміністративної відповідальності за порушення авторських прав є суспільна небезпечність, особливо, якщо мова йде про Інтернет-правопорушення. Вона полягає в посяганні на встановлений порядок використання майнових прав та наявності об'єктивної необхідності спеціального виділення адміністративно-правової охорони цих відносин [7, с. 48].

На нашу думку, виходячи з особливостей порушень авторських прав в мережі Інтернет, підставою адміністративної відповідальності є наявність спеціальної юридичної норми, закріпленої в законодавчому порядку та рішення уповноваженого на те органу – про притягнення винної особи до адміністративної відповідальності за порушення авторських прав в мережі Інтернет.

Законодавство України, як і багатьох країн, встановлює адміністративну відповідальність за порушення авторських і суміжних прав. Адміністративні заходи боротьби із правопорушеннями у зазначеній сфері є ефективними засобами впливу на правопорушників. Основні переваги застосування деяких адміністративних санкцій полягають в простоті та швидкості їх реалізацій.

Основним актом, що регулює питання адміністративної відповідальності за порушення авторських прав є Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [8].

Адміністративна відповідальність за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності є відповідальністю за окремий вид правопорушень, і у зв'язку з цим їй властиві всі ознаки і принципи цілісного інституту адміністративної відповідальності.

Основні ознаки адміністративної відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності:

- по-перше, є державно-правовим примусом;
- по-друге, нормативно-виражена і проявляється у застосуванні, реалізації санкцій правових норм;
- по-третє, має чітку підставу – правопорушення;
- по-четверте, накладається у строго встановленому процесуальному порядку;
- по-п'яте пов'язана з обтяжливими наслідками майнового, морального, особистісного та іншого характеру для правопорушника.

З урахуванням поняття юридичної відповідальності в цілому і розглянутих ознак, адміністративну відповідальність за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності можна визначити як реалізацію адміністративно-правової санкції, яка виявляється у застосуванні судом до винної особи, що скоїла адміністративне правопорушення у сфері інтелектуальної власності, покарання, передбаченого КпАП України, згідно з визначеною законом процедурою.

Так, незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності (літературного чи художнього твору, їх виконання, фонограми, передачі організації мовлення, комп'ютерної програми, бази даних, наукового відкриття, винаходу, корисної моделі, промислового зразка, знака для товарів і послуг, топографії інтегральної мікросхеми, раціоналізаторської пропозиції, сорту рослин тощо), привласнення авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється законом, – тягне за собою накладення штрафу від десяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання і матеріалів, які призначені для її виготовлення (ст. 51² КУпАП).

Проте, деякі автори вважають, що норма даної статті є недостатньою для всебічного встановлення адміністративної відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності, в тому числі авторських прав. Це, наприклад, Корчевний Г.В., який у своїй дисертації на тему: «Адміністративна відповідальність за порушення авторських та суміжних прав» говорить про те, що ст. 51² КУпАП не може застосовуватись до порушень немайнових прав автора. Тому є необхідним виділенням в окрему статтю відповідальність за порушення особистих немайнових прав авторів [9].

Відповідно до ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права», суд може накласти на порушника авторського або суміжних прав штраф у розмірі 10 % від суми, присудженої судом на користь позивача. Вилучена сума штрафу передається у встановленому порядку до Державного бюджету України. Зазначена санкція, що має адміністративно-правову природу, є додатковим каральним засобом впливу на правопорушників, дії яких порушили майнові інтереси володільців авторських прав. Суди її застосовують не окремо, а лише

разом зі стягненням збитків в одній із допустимих законом форм, і вона прямо залежить від розміру присудженої на користь позивача суми відшкодування.

Також Кодексом України про адміністративні правопорушення встановлено ряд статей, що регулюють питання адміністративної відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності, таких як: ст. 164⁶, ст. 164⁷, ст. 164⁸, ст. 164⁹, ст. 164¹³. Проте, кожна з вищенаведених статей в своїй диспозиції містить положення про наявність або відсутність Державного посвідчення на право розповсюдження і демонстрування фільмів. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про державне посвідчення на право розповсюдження і демонстрування фільмів» від 17.08.1998 року, право на розповсюдження фільму та право демонстрування фільму стосується лише кінотеатрального права, права публічного комерційного відео та телевізійного права.

Отже, можна дійти висновку про те, що застосування положень статей ст. 164⁶, ст. 164⁷, ст. 164⁸, ст. 164⁹, ст. 164¹³ Кодексу адміністративного судочинства України до правопорушень авторського права в мережі Інтернет є неможливим.

Згідно з відомостями Єдиного державного реєстру судових рішень в адміністративному провадженні щодо порушення авторських прав в мережі Інтернет досить незначна кількість, що свідчить не про низький рівень порушень, а про ефективність судового захисту авторських прав в мережі в адміністративному судочинстві.

На нашу думку, враховуючи специфіку правопорушень авторського права в мережі Інтернет, є необхідним вдосконалення позиції законодавця щодо цього питання. Позитивною формою вирішення цієї проблеми можливе лише за уніфікації норм Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших нормативно-правових актів щодо відповідальності за порушення авторських прав, звісно мається на увазі в мережі Інтернет.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матіос А.В. Адміністративна відповідальність посадових осіб. / А.В. Матіос. – К. – Знання 2007. – 223 с.
2. Возиянов А.А. Понятие и основания административной ответственности. / А.А. Возиянов // Человек и право. – 2010. – № 12. – С. 111–119.
3. Стадниченко Р.В. К вопросу об основаниях административной ответственности / Р.В. Стадниченко // Вестник Омск. Ун-та. Серия : Право. – 2005. – № 2. – С. 19–27.
4. Калюжний Р.А., Забарний Г.Г., Шкарупа В.К. Адміністративне право України : навч. посіб. / Р.А. Калюжний, Г.Г. Забарний, В.К. Шкарупа. – К., 2003.
5. Ворушило С.В. Шляхи оптимізації адміністративної відповідальності за порушення законодавства в галузі охорони атмосферного повітря. / С.В. Ворушило // Вісник Запорізького юрид. ін.-ту ДДУВС. – 2009. – № 4. – С. 97–106.
6. Сердюк Н.В. Теоретические проблемы административной ответственности. / Н.В. Сердюк // Вестник Перм. ун-та. Юрид. науки. – 2005. – № 5. – С. 77–83.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51. – Ст.1122.
8. Дроб'язко В. Адміністративна та кримінальна відповідальність в Україні за контрафакцію і піратство у сфері авторського права й суміжних прав / В. Дроб'язко // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2013. – № 3. – С. 48.
9. Корчевный Г.В. Административная ответственность за нарушение авторских и смежных прав. – Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.07 – «Теория управления; административное право и процесс; финансовое право». – Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова. – Одесса, 2002.

Н. В. Неледва,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Інституту національного та міжнародного права,
Міжнародний гуманітарний університет

А. А. Мороз,
аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики,
Міжнародний гуманітарний університет

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Захист права людини розпочинається з дотримання прав неповнолітніх. Злочинність неповнолітніх завжди була і залишається гострою актуальною правовою та суспільною проблемою, що постійно привертає увагу вчених і практиків та є складовою загальної злочинності, засвідчує тенденції її розвитку в майбутньому. Це зумовлено не лише тим, що неповнолітні завжди визнавалися злочинцями особливого роду, а й тим, що на сьогодні, діти, у зв'язку зі своєю соціальною незрілістю, не здатні повною мірою усвідомлювати характер вчинюваних ними дій, а також можливість настання від них негативних для себе наслідків.

Значна кількість міжнародних документів, положення яких спрямовані на захист прав дітей, серед яких, зокрема: Концепція ООН про права Дитини 1989 р.; Керівні принципи запобігання злочинності серед неповнолітніх ООН та Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі, 1990 р.; рекомендація Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо нових засобів боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх і ролі правосуддя у справах неповнолітніх 2003 р.; рекомендація Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо соціальної реакції на злочинність серед неповнолітніх 1987 р.; рекомендація Комітету міністрів Ради Європи щодо ролі раннього психологічного втручання з метою профілактики злочинності 2000 р.; Європейська конвенція про здійснення прав дітей 1996 р. та інші вказують на те, що порушене питання потребує особливої уваги в боку будь-якої держави [1, с. 16].

Відповідно до статистичних даних МВС України, на жаль, кількість злочинів вчинених неповнолітніми кожного року нараховує десятки тисяч. Так у 2009 році злочини вчинили 12956 неповнолітніх, у 2010 році-13951 неповнолітніх, у 2012 році-12053. Станом на 2013 рік в установах відбування покарань України перебувало 1282 неповнолітні особи [2, с. 1].

Приведення у відповідності до міжнародних та європейських зразків кримінального провадження, зокрема, стосовно неповнолітніх, є одним із важливіших завдань процесуальної науки та законодавства. Верховною Радою України 13 квітня 2012 р. був прийнятий новий Кримінальний процесуальний кодекс України. Цей документ передбачає ряд нововведень, та містить главу 38, в якій закріплені особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх. Норми цієї глави передбачають підвищення захищеності прав неповнолітніх у кримінальному судочинстві та є елементами так званої

«ювенальної юстиції» чи «ювенального правосуддя» (juvenile justice правосуддя для неповнолітніх) [3, с. 849–872]. Норми нового КПК дають змогу якомога ближче наблизитися до міжнародних стандартів у цій сфері.

З'явилися нові гарантії для неповнолітніх, зокрема: кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений на здійснення досудового розслідування щодо цієї категорії осіб; введена особлива процедура допиту неповнолітніх; з метою захисту неповнолітнього передбачений допит у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування); до неповнолітніх не може бути застосований привід свідка. В КПК України є і інші новели, які вдосконалюють правові положення стосовно неповнолітніх [3].

Проблеми захисту прав і свобод неповнолітніх постійно знаходяться у полі зору Президента України. Так, Указом Президента України від 11 серпня 2011 р. № 811/2011 було запроваджено інститут Уповноваженого Президента України з прав дитини, який повинен забезпечувати додержання конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері.

Основними завданнями Уповноваженого є: постійний моніторинг додержання в Україні конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері та внесення в установленому порядку Президентіві України пропозицій щодо припинення і запобігання повторенню, порушень прав і законних інтересів дитини; внесення Президентіві України пропозицій щодо підготовки проектів законів, актів Президента України з питань прав та законних інтересів дитини; здійснення заходів, спрямованих на інформування населення про права та законні інтереси дитини.

Указом Президента України від 24 травня 2011 р. № 597/2011 була схвалена Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні.

Метою Концепції є побудова повноцінної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, спроможної забезпечити правильність та ефективність прийняття кожного правового рішення щодо дитини, яка вступила у конфлікт із законом, пов'язаного з її перевихованням та подальшою соціальною підтримкою.

Основними напрямками розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх Концепція визначає вдосконалення системи профілактики дитячої злочинності, здійснення ефективного судочинства щодо неповнолітніх правопорушників, зокрема розвиток відновного правосуддя, створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з метою їх перевиховання та ресоціалізації.

Слід відмітити, що новий Кримінальний процесуальний кодекс встановлює особливості кримінального провадження у справах про злочини неповнолітніх, які зокрема полягають в тому, що розгляд в суді кримінальних справ щодо них провадиться спеціально обраним для цього суддею.

Так, Законом України від 13 квітня 2012 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» було внесено зміни до ст. 18 Закону України від 7 липня 2010 р. «Про судоустрій і статус суддів», яку доповнено ч. 3: «У місцевих

загальних судах та апеляційних судах областей, міст Києва та Севастополя, Апеляційному суді Автономної Республіки Крим діє спеціалізація зі здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Судді (суддя), уповноважені здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обираються з числа суддів відповідного суду зборами суддів цього суду за пропозицією голови суду або за пропозицією будь-якого судді цього суду, якщо пропозиція голови суду не була підтримана, на строк не більше трьох років і можуть бути переобрані повторно. Кількість суддів, уповноважених здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, визначається окремо для кожного суду зборами суддів цього суду. Суддею, уповноваженим здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, може бути обрано суддю із стажем роботи суддею не менше десяти років, досвідом здійснення кримінального провадження в суді і високими морально-діловими та професійними якостями. У разі відсутності в суді суддів з необхідним стажем роботи суддя, уповноваженні здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обирається з числа суддів, які мають найбільший стаж роботи на посаді судді [4].

Судді, уповноважені здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, не звільняються від виконання обов'язків судді відповідної інстанції, проте здійснення ними таких повноважень враховується при розподілі судових справ та має пріоритетне значення».

Крім того, слід відмітити, що з метою однакового застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм кримінального процесуального законодавства, уникнення неоднозначного його тлумачення під час здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх судовою палатою у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ видано лист «Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх» № 223-1134/0/4-13 від 18.07.2013 р. в якому чітко вказується, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх здійснюється у загальному порядку з урахуванням особливостей, передбачених главою 38 КПК, та із дотриманням принципу забезпечення реалізації неповнолітніми особами права користуватися додатковими гарантіями, встановленими вітчизняним законом та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Якщо норми КПК суперечать такому міжнародному договору, застосуванню підлягають згідно із ч. 4 ст. 9 КПК положення відповідного договору.

У вищевказаному листі слідчий суддя, суд у кожному окремому випадку має з'ясувати необхідність здійснення судового провадження за участю неповнолітнього у закритому судовому засіданні як упродовж всього судового провадження, так і окремої його частини (ч. 2 ст. 27 КПК). Зокрема, у разі надходження клопотання неповнолітнього обвинуваченого, його захисника або законного представника про здійснення судового розгляду за участю неповнолітнього обвинуваченого у закритому судовому засіданні правильним вбачається, з'ясувавши думку сторони обвинувачення та потерпілого, задовольняти таке клопотання. Слід враховувати, що наведене, крім іншого, відповідає міжнародним зобов'язанням України, передбаченим, зокрема, п. 8 Мінімальних

стандартних правил ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, ст. 40 Конвенції ООН про права дитини, а також п. 6б Зауважень загального порядку № 10 2007 року Комітету ООН з прав дитини [5].

Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що кримінальне провадження стосовно неповнолітніх осіб мають здійснювати найбільш кваліфіковані та досвідчені слідчі, прокурори та судді, а діяльність цих посадових осіб і особливо під час судового розгляду справи неповнолітнього повинна мати виховне запобіжне значення, а призначення покарання, повинно максимально сприяти досягненню мети покарання, яка полягає у виправленні неповнолітнього засудженого, його вихованні та соціальній реабілітації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вісник прокуратури. – 2012. – № 11.
2. Пасека М.О. Особа неповнолітнього правопорушника як об'єкт криміналістичного дослідження. Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. – Київ. – 2013. – 18 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / Відп. ред. С.В.Ківалов, С.М.Міщенко, В.Ю.Захарченко. – Х. : Одісей, 2013. – 1104 с.
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України. – № 2453-VI від 07.07.2010 р.
5. Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх : Лист судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. – № 223-1134/0/4-13 від 18.07.2013 р.

О. В. Прядко,
кандидат юридичних наук, адвокат

ПОНЯТТЯ ПІЛЬГИ ЯК ПРАВОВОГО СТИМУЛУ

Право – це мистецтво добра і справедливості
«Jus est boni et aequi» (лат.)

Тривалий час філософи міркують категоріями «рівність», «моральність», «справедливість». Остання є ключовою і в праві. Не випадково раз по раз філософи права у різних аспектах досліджують одвічне питання – що є справедливим, а що таким не являється. Деякі з них цілком обґрунтовано стверджують, що правові норми не можна розглядати «просто як «результат» інтересів і силових факторів; тому що знову ж постає питання про справедливий порядок інтересів» [18, с. 76], і що «при викладі та розвитку позитивних законів розуміння справедливості відіграє важливу роль...» [18, с. 77], а здійснення правосуддя «повинне включати оцінки, і зокрема розуміння справедливості» [18, с. 77].

Інший автор адресуючи своє дослідження усім, кому не байдужа актуальна дискусія про беззаконня і закон, про реальні підвалини громадянського суспільства та правової держави, слідом за Д.Роулзом [див. 14] (автором «Теорії справедливості») доводить істинність тези «справедливість – це відповідність», а тому в ній «вихідна позиція рівності відповідає природному станові в традиційній теорії суспільного контракту» [14, с. 78].

У свою чергу в контексті розгляду проблеми рівності в умовах громадянського суспільства так чи інакше постає беззаперечна аксіома, на якій наголошує С.С.Алексєєв, щодо того, що «політична та юридична рівність людей (і передусім рівність перед законом і судом) – це обов’язковий атрибут політичного режиму демократії, гуманістичного права, правозаконності» [2, с. 689].

У юридичній науці проблема пільг вивчалася передусім на галузевому рівні – у трудовому, фінансовому, адміністративному праві, праві соціального забезпечення, що призвело до формування окремого інституту пільг, наприклад, як «правових засобів для пошуку оптимальних меж соціальної диференціації суспільства» [7, с. 83]. Водночас більшість авторів не відокремлювали пільгу як окрему категорію й ототожнювали її з поняттями «компенсації» учасникові трудових відносин, «гарантії» суб’єктові права на соціальне забезпечення тощо [11, с. 170]. Так, М.І.Бару вважав, що пільги окремим категоріям працівникам дозволяють диференційовано підійти до оцінки умов праці й, у такий спосіб, компенсувати різницю у трудових витратах і вартості життя, а також мінімізувати негативний вплив природно–кліматичних факторів на здоров’я людини [5, с. 24]. Таким чином на законодавчому рівні виокремлюється положення тих чи інших учасників суспільних відносин.

Отже, пільги як юридичний засіб, серед іншого, спрямовані на «компенсування статусу» суб’єктів з одночасним створенням додаткових можливостей юридичного характеру.

Варто погодитися із поглядом на пільги як на правову можливість врахування особливостей фактичного становища тієї чи іншої особи, її специфічні інтереси, з подальшим доступом до юридично забезпеченого блага. Іншими словами, пільги є втіленням чи не найважливішого принципу справедливості, бо дозволяють з позицій діалектики зрозуміти категорію рівності – для того, щоб зрівняти нерівних суб’єктів, право саме мусить бути нерівним.

Неодноразово наголошувалося, що пільги є додатковими заходами юридичного характеру, передбачають розширення прав окремих суб’єктів правовідносин, а відтак збільшують обсяг їхньої правосуб’єктності.

Водночас відсутній єдиний підхід до означення юридичної природи правових пільг [6]. Одні вчені вважають, що вказаний юридичний засіб являє собою додаткові права [1, с. 37], інші визнають подвійну природу пільг: вони полягають не лише в наданні додаткових прав, а й у звільненні від встановлених законом обов’язків, що у сукупності є виключенням із єдиних вимог нормативного характеру [10, с. 78].

Зазначений підхід точніше відображає природу пільг, бо розуміння їх лише як додаткових до вже існуючих прав є до певної міри однобоким і дещо формалізованим. У деяких випадках, зокрема при компенсації обмежень у статусі державних службовців (заборона додатково займатися підприємницькою діяльністю, наприклад) законодавець застосовує саме підхід, що полягає у звільненні від деяких встановлених законодавством обов’язків, скажімо, оплачувати проїзд у громадському транспорті. Тут доречно буде вказати на цілком обґрунтовану точку зору щодо виняткової важливості встановлення пільг нормативними актами, прийнятими в межах компетенції, у порядку та на підставах, ви-

значених саме законом як актом вищої юридичної сили [4, с. 11]. Це, зрештою, повністю відповідає принципам засадам режиму законності.

На подвійній природі пільг акцентує увагу Пашкова Г.Г. [12], яка слідом за Аракчєєвим В.С. [3] зазначає, що правові пільги варто розглядати у широкому та вузькому (спеціальному) смислі цього слова.

«У широкому(загальному) смислі під правовою пільгою розуміється покращене становище суб'єкта порівняно зі стандартним шляхом наділення його додатковими повноваженнями або шляхом звільнення від виконання деяких обов'язків. У вузькому ж (спеціальному) розумінні пільга – це закріплене юридичними нормами звільнення суб'єкта від тягаря виконання частини зобов'язань» [12, с. 17].

Дослідження правових пільг почасти відбувається при розгляді питань правового стимулювання, зокрема науково-технічного прогресу [17, с. 10], вдосконалення заходів соціального забезпечення в напрямку узгодження інтересів особи й держави [8; 12], податкової реформи (наприклад, в частині співвідношення бюджетного та податкового права в регулюванні податкових пільг) [16], проблем правового стимулювання у законодавстві й удосконалення останнього як засобу виявлення та усунення юридичних і правових помилок (що зрештою призвело до розробки теорії правового стимулювання й відмежування його від нормативного стимулювання) [9], тощо.

Важливе значення для пізнання пільг має спосіб вивчення, відповідно до якого виокремлюються рівні їх визначення у процесі доктринального тлумачення правової норми [15, сс. 22–23]. Як справедливо зауважує І.Спасибо-Фатєєва, існує три таких рівні:

(а) загальноусвідомлюваний (дозволяє розуміти пільги як певні пріоритети, встановлювані для конкретних осіб),

(б) законодавчий (фіксація пільг на рівні закону),

(в) нормореалізуючий (залежить від механізму реалізації права на пільгу).

Так чи інакше, але переважна більшість вчених визнає здатність пільг, як різновиду правових стимулів, спонукати до активної суспільної, економічної, діяльності.

Правовий стимул як родове поняття по відношенню до категорії правові пільги є об'єктом дослідження [9] з позиції співвідношення потреб, інтересів, мотивів і стимулів; означення поняття й співвідношення стимулу до правовідносин із соціально – правовою активністю особистості; діалектики взаємодії правових стимулів і обмежень; з'ясування поняття й сутності правового стимулювання, в т.ч. удосконалення законодавчої техніки як способу підвищення ефективності правового стимулювання.

Таким чином, принцип тотожності права і закону – основа дійсного правового стимулювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азарова Е. Проблемы равноправия женщины и мужчины в социальном обеспечении в СССР / Е. Г. Азарова. – М. : Наука, 1989. – 162 с.
2. Алексеев С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 712 с.

3. Аракчеев В. Пенсионное право России / В. С. Аракчеев. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 351 с.
4. Артамонов Н. Советское законодательство о льготах гражданам в связи с выполнением воинской обязанности и вопросы его совершенствования : автореф. дис... к.ю.н.: 12.00.02 / Н. В. Артамонов. – ВС МВД СССР. – М., 1974. – 21 с.
5. Бару М.И. Унификация и дифференциация норм трудового права / М. И. Бару. – М. : Юридическая литература, 1970. – 215 с.
6. Бахрах Д. Правовые льготы / Д. Н. Бахрах // Справедливость и право. – Свердловск : Изд-во Свердловского ун-та, 1989. – 245 с.
7. Гаврилов О. Стратегия правотворчества и социальное прогнозирование / О. А. Гаврилов. – М. : Ин-т госуд. и права РАН, 1993. – 128 с.
8. Крылатых Е. Льготы в советском праве социального обеспечения : автореф. дис... к.ю.н.: 12.00.05 / Е. Г. Крылатых. – МГУ им. М.В.Ломоносова. – М., 1989. – 25 с.
9. Мирошник С. Теория правового стимулирования : автореф. дисс... д.ю.н.: 12.00.01 / С. В. Мирошник. – Северо-Кавказская Акад. госуд. Службы. – Ростов-на-Дону. – 2003. – 40 с.
10. Никитинский В. Эффективность норм трудового права / В. И. Никитинский. – М. : Юрид. лит, 1971. – 210 с.
11. Пашков А., Ротань В. Социальная политика и трудовое право / А. С. Пашков, В. Г. Ротань. – М. : Юридическая литература, 1986. – 240 с.
12. Пашкова Г. Льготы в праве социального обеспечения : автореф. дис... к.ю.н. : 12.00.05 / Г. Г. Пашкова. – Юрид. ин-т Томского гос. ун-та. – Томск, 2004. – 26 с.
13. Рікер П. Право і справедливість / П. Рікер [пер. з фр. : О. Сирцова, В. Каденко ; наук. ред.: К. Сігов]. – К. : Дух і літера, 2002. – 218 с.
14. Роулз Дж. Теория справедливости / Дж. Роулз. – Новосибирск : Изд-во НГУ, 1997. – 576 с.
15. Спасибо-Фатеева І. Доктринальні тлумачення / І. Спасибо-Фатеева // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – №1(40). – С.14–25.
16. Титова М. Проблемы правового регулирования налоговых льгот на современном этапе / М. В. Титова // Правоведение. – 2002. – № 5 (244). – С. 98 – 107.
17. Торган К. Правовые стимулы научно-технического прогресса в производственном объединении / К. Э. Торган. – М. : Юридическая литература, 1983. – 88 с.
18. Циппеліус Р. Філософія права : підручник / Р. Циппеліус : пер. з нім. – К. : ТанDEM, 2000. – 300 с.

Г. Й. Пузанова,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права та державного управління,
Міжнародний гуманітарний університет

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

В умовах глибокої політичної та посиленої у зв'язку з цим економічної кризи, актуальними стають питання стабілізації усіх процесів в Україні, в тому числі економічних, а саме такого її напрямку як іноземне інвестування.

Згідно даних Державної служби статистики України, обсяги прямих інвестицій в економіку України за період з 01.10.2011 р. до 01.10.2012 р. збільшились з 48 466,2 до 52 673,8 млн. дол. США, тобто на 108,7%; а за період з 1.10.2012 р. до 1.10.2013 р. – з 52 673,8 до 56 565,2 на 107,4% [1], тобто спостерігається незначне зниження приросту іноземних інвестицій, що вказує на не-

обхідність дослідження даних питань і вироблення адекватної, продуманої і ефективної політики іноземного інвестування.

Відзначимо, що останнім часом питання політики взагалі, а також окремих її напрямів були об'єктом дослідження учених економістів, політологів, юристів і ін., а також об'єктом дисертаційних досліджень: М.В. Беляєва, Н.В. Бобровської, Є.Р. Бодунова, Т.О. Гуржій, В.О., Каретної, Т. Морозова, С. Познякова, В. Поєдинок та ін. [2], однак в них не розглядалися питання державної політики іноземного інвестування, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Стаття 10 Господарського кодексу України від 16 січня 2003 р. [3] визначає основні напрями державної економічної політики держави, якими є структурно-галузева політика; інвестиційна політика, амортизаційна політика, політика інституціональних перетворень, цінова політика, антимонопольно-конкурентна політика, бюджетна політика, податкова політика, грошово-кредитна політика, валютна політика, зовнішньоекономічна політика, а також екологічна політика, соціальна політика захисту прав споживачів, політика зайнятості, політика соціального захисту та соціального забезпечення. Таким чином, в даному законі закріплені основні напрями державної економічної політики, в тому числі й такий як іноземне інвестування. Виділення іноземного інвестування як самостійного напрямку економічної діяльності підтверджується наявністю спеціального законодавства, регулюючого іноземне інвестування; визначенням статусу іноземного інвестора як учасника даної діяльності; іноземних інвестицій та її видів; форм іноземного інвестування і тому подібне.

Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. [4] визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики України у сферах розбудови державності, розвитку місцевого самоврядування та стимулювання розвитку регіонів, формування інститутів громадянського суспільства, національної безпеки і оборони, в економічній, соціальній і гуманітарній сферах, в екологічній сфері та сфері техногенної безпеки, а також засади зовнішньої політики України.

Стаття 7 вказаного Закону визначає засади внутрішньої політики в економічній сфері. У даній статті продубльовані напрями внутрішньої економічної політики України, які більш повно, всесторонньо і концентровано закріплені в ст. 10 ГК України. Крім того, в даній статті не знайшов закріплення такий її напрям як іноземне інвестування.

У статті 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» також визначені засади зовнішньої політики, одним із напрямів якої є розширення міжнародного співробітництва з метою залучення іноземних інвестицій, новітніх технологій та управлінського досвіду в національну економіку в інтересах її реформування, модернізації та інноваційного розвитку. В зв'язку з цим, вважаємо не обґрунтованим те, що у внутрішній політиці іноземне інвестування не виокремлюється як самостійний напрям економічної діяльності, так як саме внутрішня політика визначає напрями зовнішньої економічної політики держави. Тому вважаємо за необхідне у Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» внести в ст. 7 доповнення про впровадження політики регулювання державних відносин діяльності іноземних суб'єктів господарювання на своїй території.

Крім того, при розробці державної політики іноземного інвестування необхідно враховувати й міжнародно-правовий досвід регулювання даних видів правовідносин. Так, Монтеррейський консенсус Міжнародної конференції з фінансування розвитку ООН 2002 р. [5] встановлює, що для залучення і розширення притоку продуктивного капіталу країни повинні продовжувати вживати зусиль щодо забезпечення прозорого, стабільного і передбачуваного інвестиційного клімату при належному забезпеченні дотримання договорів і повазі до прав власності, заснованих на раціональній макроекономічній політиці і діяльності інституцій, що надають як вітчизняним, так і міжнародним підприємствам можливість діяти ефективно, прибутково та з максимальним внеском у розвиток. Особливі зусилля вимагаються в таких пріоритетних сферах, як економічна політика та регуляторна база, необхідні для заохочення та захисту інвестицій (п. 21).

На основі Монтеррейського консенсусу в рамках ОЕСР були розроблені Основи політики щодо інвестицій (Policy framework for investment) 2006 р. [6]. Цей документ, що має рекомендаційний характер, охоплює 10 сфер політики, які вважаються визначальними у створенні здорового середовища для усіх інвесторів, від малих та середніх до багатонаціональних підприємств. Цими сферами є: інвестиційна політика; сприяння інвестуванню; торгівля; конкуренція; оподаткування; корпоративне управління; політика заохочення відповідальної ділової поведінки; розвиток людських ресурсів; розвиток інфраструктури і фінансового сектора; публічне управління.

В рамках кожної з цих сфер політики країнам пропонується перелік питань, які допомагають визначити, чи сприяє їхня політика інвестиціям. Як підкреслює В. Поєдинок [7, с. 36], в даному рішенні визнається, що на якість інвестиційного клімату впливає широкий спектр різних напрямів державної політики, що вимагає взаємоузгодженості між цими напрямками, їх концептуальної єдності. Цей інтеграційний підхід дозволяє виявляти «слабкі ланки» загальної економічної політики держави, які потребують реформування.

В основах політики щодо інвестицій ОЕСР встановлено, що її якість «прямо впливає на рішення усіх інвесторів, як малих так і великих, вітчизняних або іноземних. Прозорість, захист прав власності та недискримінація є принципами інвестиційної політики, які лежать в основі зусиль щодо створення здорового інвестиційного середовища для всіх [12, с. 13]. Крім того, в Основах зазначено перелік питань, які визначають ступень відповідності інвестиційної політики зазначеним принципам.

Таким чином, при розробці власної інвестиційної політики державам, в тому числі і Україні, необхідно враховувати норми міжнародного права та рекомендації міжнародних економічних інститутів з метою розвитку інвестиційних процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Беляєва М. Конституційно-правові засади політичної функції Української держави : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.02 / М.В. Беляєва // НУ «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого». – Х., 2012. – 22 с.; Бобровська Н. Державна

екологічна політика – ефективне природокористування / Н.В. Бобровська // Економіка та держава : Міжнародний науково-практичний журнал. – 2013. – № 3. – С. 98–100; Бодунов Е. Публічне адміністрування іноземного інвестування в Україні : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Бодунов Євген Рудольфович // Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». – Київ, 2013. – 19 с.; Гуржій Т. Державна політика безпеки дорожнього руху : теоретико-правові та організаційні засади : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Гуржій Тарас Олександрович // Дніпропетров. держ. ун-т внутрішніх справ. – Дніпропетровськ, 2011. – 40 с.; Каретна О. Механізми сучасної державної молодіжної політики України: еволюція та тенденції: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / О.О. Каретна // НУ «ОЮА». – Одеса, 2012. – 195 с.; Морозов Т. Складові та концептуальна модель державної політики розбудови національної технологічної інфраструктури / Тімур Морозов // Економіст. Ukrainian journal. – 2012. – № 10. – С. 50–52.; Позняков С. Сучасна роль адміністративно-правового регулювання державної економічної політики в Україні / Спартак Позняков // Підприємництво, господарство і право : щомісячний науково-практичний господарсько-правовий журнал. – 2012. – № 5. – С. 7–11 та ін.

3. Господарський кодекс : Закон України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.
4. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01 липня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 40. – Ст. 527.
5. Monterrey consensus of the international conference on financing for development [Electronic resource] / United Nations 2003. – Mode of access: <http://www.un.org/esa/ffd/monterrey/MonterreyConsensus.pdf>. – 25 p.
6. Policy framework for investment [Electronic resource] / OECD, 2006. – Mode of access: <http://www.oecd.org/dataoecd/1/31/36671400.pdf>. – 72 p.
7. Поєдинок В. Державна інвестиційна політика: поняття, об'єкт, цілі, принципи / В. Поєдинок // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 89. – С. 34–37.

О. В. Сєрих,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного та господарського права і процесу
Інституту національного та міжнародного права,
Міжнародний гуманітарний університет*

РОТАЦІЯ КАДРІВ В МИТНИХ ОРГАНАХ У КОНТЕКСТІ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

Одним із важливих аспектів сучасної правової політики в Україні є реформування системи запобігання і протидії корупції. Досягнення успіху у цьому процесі є передумовою формування у суспільстві довіри до влади, зростання економічного потенціалу держави, покращення добробуту громадян України. На працівників митних органів (органів доходів і зборів) державою покладено суспільну місію особливої відповідальності – захищати економічні інтереси держави, бути надійним заслоном проникненню на внутрішній ринок контрабандних товарів. Така довіра до митної служби з боку держави вимагає від посадових осіб митної служби належного рівня відповідальності за доручену

справу. Тому ефективна протидія корупції в митних органах має стати запорукою виконання завдань, покладених на митну службу, в повному обсязі.

Корупція становить значну загрозу демократії, реалізації принципу верховенства права, соціальному прогресу, національній безпеці, становленню громадського суспільства.

Національною антикорупційною стратегією на 2011–2015 роки, схваленою Указом Президента України від 21 жовтня 2011 р. № 1001, виокремлено зони підвищеного корупційного ризику, серед яких окремо визначена митна сфера.

Наведене свідчить про необхідність особливо активної роботи щодо запобігання корупції серед осіб, які працюють у митній сфері.

Окреме місце у механізмі боротьби з корупцією у державних органах посідає ротація кадрів. Ротація державних службовців, які займають найбільш корупційно-небезпечні посади є одним з найбільш поширених у світовій практиці засобів протидії корупції.

Термін «ротація» походить від лат. *rotatio* (обертання, обертальний рух) і означає чергування, зміну, почергове перебування на якій-небудь посаді, оновлення складу [1, с. 216].

Державний службовець, робота якого припускає підвищений ступінь залучення до корупційної поведінки, кожні декілька років переводиться на іншу посаду, або на аналогічну, але в іншу структуру. Аналітики вважають, що витрати на перенавчання у будь-якому випадку будуть значно менше втрат від корупції. Головна мета ротації кадрів в державних органах як засобу боротьби з корупцією полягає в тому, щоб державний службовець не встигав обростати «корупційними» зв'язками.

У науковій літературі ротація кадрів розглядається у різних аспектах: як особливий вид переведення на іншу роботу (посаду) або переміщення по службі працівників; як вимушений вихід з існуючих методів добору та відбору кадрів; як засіб попередження можливих корупційних правопорушень та елемент удосконалення кадрового потенціалу.

Більшість вчених, які досліджують проблеми ротації кадрів, вважають, що ротація здійснює вплив у двох напрямках: 1) як ефективний захід щодо запобігання проявам корупції в державних органах; 2) як важливий чинник формування дійового кадрового резерву.

І.Л. Олійник стверджує, що головною метою ротації є підвищення ефективності управління. Науковець серед переваг механізму ротації щодо зменшення й недопущення корупційних проявів відзначає наступні: скорочення ризику утворення стійких корупційних угруповань; запобігання конфлікту інтересів (у разі виникнення або загрози виникнення конфлікту інтересів його можна «погасити» або йому можна запобігти шляхом грамотно зроблених кадрових перестановок) [2, с. 15].

О. Хохряков вважає, що нині принцип ротації насамперед є важливим інструментом боротьби з корупцією, а вже потім – способом формування кадрового резерву [3]. На думку К.Ю. Мельника, не можна категорично стверджувати, що ротація кадрів є виключно антикорупційним заходом, хоча ротація кадрів переважно спрямовується саме на боротьбу з корупцією [4].

Світовий досвід доводить, що планомірне, постійне переміщення персоналу, яке здійснюється на науково вивірених засадах, позитивно впливає на підвищення його ефективності. Ротація кадрів є також ефективним засобом попередження корупційних діянь та запобігання їм, особливо на посадах з підвищеним ризиком корупції. Однак дані переміщення не пов'язуються з перспективою професійного розвитку. Тому погодимося з тими вченими, які наполягають на диференціації цих видів ротаций, що полегшить використання даного каналу професіоналізації персоналу у практиці роботи з кадрами державної служби.

Ротація, як інструмент розриву корупційних зв'язків, і постійна зміна кадрів – є проявом боротьби з корупцією на митниці. Однак нормативну базу для проведення ротації в митних органах на даний час не створено.

На законодавчому рівні періодичну ротацію та однорівневе переміщення закріплено Концепцією боротьби з корупцією на 1998–2005 рр., затвердженою Указом Президента України від 24 квітня 1998 р. № 367/98, та Стратегією реформування системи державної служби в Україні, затвердженою Указом Президента України від 14 квітня 2000 р. № 599/2000.

Основні засади проведення ротації кадрів зазначені у Концепції ротації кадрів на окремих посадах державних службовців, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 березня 2002 р. № 114–р.

Законом України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 р. не врегульовано питання кадрової ротації державних службовців, але у новому Законі України «Про державну службу» від 17 листопада 2011 р., який має набрати чинності з 1 січня 2015 р., передбачено можливість здійснення ротації державних службовців шляхом їх періодичного планового переведення з однієї посади державної служби на іншу посаду державної служби в межах однієї підгрупи.

У контексті боротьби з корупцією кадрова ротація не згадується у Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. Положення про ротацію кадрів в контексті боротьби з корупцією також відсутні у нових Методичних рекомендаціях «Запобігання і протидія корупції в державних органах та органах місцевого самоврядування» від 16 жовтня 2013 р.

Таким чином, в умовах відсутності належної нормативної бази з питань організаційного забезпечення ротації кадрів державних службовців вкрай необхідно розробити та прийняти Типовий порядок проведення ротації кадрів на окремих посадах державних службовців.

На законодавчому рівні ротацію кадрів в митних органах закріплено у Російській Федерації, Казахстані. Так, Наказом Державного митного комітету Російської Федерації від 12 січня 1996 р. № 21 «Про ротацію кадрів у митних органах Російської Федерації» було затверджено Інструкцію про порядок ротації кадрів у митних органах Російської Федерації.

Указом Президента Республіки Казахстан від 17 серпня 2010 р. № 1039 «Про заходи з підвищення ефективності правоохоронної діяльності і судової системи» вказано про проведення ротації керівних працівників зазначених органів. При цьому у січні 2008 року Комітетом митного контролю Міністерства фінансів Республіки Казахстан було проведено 100% ротацію перших керівників департаментів митного контролю.

У вітчизняному митному законодавстві ротація кадрів не згадується ані у Митному кодексі України від 13 березня 2012 р., ані в інших законодавчих актах з митних питань. Тому можливість ротації на окремих посадах державних службовців має бути передбачена спеціальним законодавством, зокрема, у митній службі України – Митним кодексом України, з метою врахування специфіки такої служби, обумовленої особливостями сфери застосування – державної митної справи.

Як слушно зазначає Т. Лузан, урегулювання процедури ротації на законодавчому рівні дало б змогу визначити її роль та місце в системі кадрової політики державних органів влади, зокрема митних органів, як в аспекті боротьби з корупцією, так і в аспекті підвищення професійного рівня держслужбовця [5, с. 237].

Таким чином, порядок проведення періодичної ротації кадрів на окремих посадах, пов'язаних з підвищеним ризиком корупції, необхідно передбачити у відповідних нормативних актах з митних питань та визначити перелік посад, на яких повинна проводитися ротація в митних органах. Разом з цим, необхідно розробити та прийняти Положення про ротацію працівників митної служби України.

Періодична обов'язкова ротація кадрів є ефективним засобом запобігання проявам корупції серед працівників митних органів, особливо на посадах, які за характером виконуваної роботи і наданих повноважень пов'язані з підвищеним ризиком корупції. В цілому ж усунення корупційних ризиків в діяльності працівників митної служби мінімізує можливість порушення ними законодавства, позитивно вплине на покращення роботи митних органів, сприятиме підвищенню їх авторитету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пищулин Н. Кадры-персонал : словарь-тезаурус / Пищулин Н. П., Ковалевский В. Ф., Анисимов В. М. – М. : МО Российской Федерации, Рос. Акад. упр., 1994. – 274 с.
2. Олійник І. Л. Правовий механізм ротації кадрів державної служби / І. Л. Олійник // Економіка та право. – 2012. – № 3. – С. 12–17.
3. Хохряков А. Почему принцип ротации кадров не претворяется в жизнь? [Электронный ресурс] / А. Хохряков. – Режим доступа : <http://www.gosbook.ru/node/6817>.
4. Мельник К. Ротація кадрів правоохоронних органів [Електронний ресурс] / К. Ю. Мельник // Право і безпека. – 2010. – № 2. – С.154–157. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pib/2010_2/PB-2/PB-2_33.pdf.
5. Лузан Т. Поняття «ротація» державних службовців у науковому дискурсі / Т. Лузан // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2012. – Вип. 3 (14). – С. 232–238.

Я. О. Тицька,
*викладач кафедри теорії та історії держави і права
Інституту національного та міжнародного права,
Міжнародний гуманітарний університет*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСВІТНІХ ПРАВОВІДНОСИН

Проблема визначення і характеристики категорії «освітніх правовідносин» є однією із найбільш спірних з точки зору науки освітнього права. Вчені навіть сьогодні сперечаються про юридичну природу даних правовідносин, їх визначення, структуру та особливості. Одним із основних завдань, яке поставлено перед наукою освітнього права України, є пошук відповідного методологічного інструментарію, за допомогою якого можливо виробити сучасну концепцію освітніх правовідносин.

Вибір методологічного інструментарію в дослідженні зумовлено його складним предметом – освітніми правовідносинами, в якому поєднуються елементи культури, інформації, педагогіки, які «одягнено» в юридичну форму. Тому вихідними концептуальними засадами дослідження є плюралізм та багаторівневість методології, яка включає підходи, принципи та методи.

Становлення інформаційного суспільства потребує динамічних змін у системі освіти, адекватних змінам, що відбуваються в суспільстві, у стрімкому розвитку інформаційних технологій та постійно зростаючого обсягу інформації. За таких умов існує нагальна потреба у філософсько-правовому дослідженні освітніх правовідносин.

Видається, що категорію освітніх правовідносин можливо адекватно пізнати тільки з урахуванням таких категорій діалектики як ціле та частина, форма та сутність, причина та наслідок, таких законів діалектики як єдність та боротьба протилежностей, переходу кількісних змін у якісні, заперечення заперечення, принципів історизму, об'єктивності та багатосторонності дослідження. За допомогою діалектичного методу освітні правовідносини представлено нами як невід'ємна складова правового регулювання у сфері освіти; досліджено співвідношення освітніх правовідносин та правовідносин у сфері освіти, що включає елементи єдності та протилежності. З позицій діалектики зроблено висновок про те, що освітні правовідносини є формою юридичного впорядкування найважливіших суспільних відносин у сфері освіти, сутністю яких є засвоєння освітньої програми особою, яка навчається, та досягнення певного освітнього цензу, що зумовлює адаптацію особи, що його досягла у соціальному та професійному середовищі.

Виявлення кількісних показників правового регулювання у сфері освіти дозволило дійти висновку про перебування освітнього законодавства України на стадії переростання у галузь освітнього права, тобто про неминучість зумовлених кількісними показниками якісних змін у цій сфері.

Для дослідження освітніх правовідносин вирішальну роль відіграє комунікативний підхід, започаткований Ю. Хабермасом та розвинутий у правознавчій сфері А. В. Поляковим. За концепцією Ю. Хабермаса комунікативна дія спрямо-

вана на взаєморозуміння діючих індивідів, їх консенсус [1, с. 12]. Ця згода щодо ситуації та очікуваних наслідків засновані скоріше на переконанні, ніж на примусі. Вона передбачає координацію тих зусиль людей, які спрямовані саме на взаєморозуміння. Комунікативна теорія права, як видається, є найбільш придатною для досягнення цілей дослідження через свій акцент на тому, що право розглядається у ній як оформлена специфічними правовими текстами взаємодія суб'єктів права, що володіють, взаємозумовленими правомочностями й обов'язками [2, с. 188]. В системі комунікацій у сфері освіти ми бачимо «зародки» об'єктивно існуючої галузі позитивного права України – освітнього права.

Додатковим аргументом для нашої концепції освітніх правовідносин є той факт, що міжнародна доктрина освітнього права також побудована на комунікативному підході. Згідно із Міжнародною стандартною класифікацією освіти, освіта – це процес, який включає комунікацію з метою навчання [3]. Ми також підтримуємо і поділяємо методологічну позицію професора А. Г. Кіслова [4], який представляє освіту як процес взаємовідносин між двома або більше особами, включаючи передачу інформації. Дослідник підкреслює, що спілкування може бути вербальним і невербальним, прямим або непрямим, безпосереднім або на відстані і може включати широке розмаїття каналів та технічних засобів. Інакше кажучи, навіть якщо метод навчання не пов'язаний з прямим контактом учасників освітнього процесу, комунікація все ж здійснюється між тими, хто надає освіту, і тими, хто її отримує.

Комунікативний підхід зумовлює акцент на активній ролі усіх учасників освітніх правовідносин, а не тільки особи, яка проводить навчання, і дозволяє подолати невідповідний сучасним реаліям інформаційного суспільства погляд на осіб, які навчаються, як на пасивних суб'єктів, що лише отримують освітні послуги. Підтримуючи позицію А. В. Полякова, що комунікація – свого роду «атом» соціальності, опосередкований текстами як знаковими системами, особливу увагу потрібно приділити аналізу правових текстів, а саме – нормативних та індивідуальних правових актів. Продовжуючи цю думку, відзначимо, що з позицій комунікативного підходу об'єктивне право є невіддільним від права суб'єктивного як сукупності правових повноважень конкретних суб'єктів і їх же правових обов'язків, тобто не може бути відокремлено від правових відносин [5, с. 61]. Визнання тісного взаємозв'язку між об'єктивним правом та правовими відносинами зумовлює наше розуміння впливу освітніх правовідносин на формування галузі освітнього права, що є, поряд з освітнім законодавчим масивом, важливим чинником утворення галузі освітнього права.

Важливе значення для дослідження освітніх правовідносин, що пов'язані з комунікативною теорією права має інформаційний підхід. Його сутність у цьому дослідженні проявляється, по-перше, у сприйнятті правових текстів як засобу передання інформації, по-друге, у розумінні процесу освіти як складної системи обміну інформацією. Підкреслюється взаємність обміну інформацією у процесі реалізації освітніх правовідносин між його суб'єктами: по суті, освітні правовідносин є інструментом взаємного збагачення духовними цінностями педагога та особи, яка навчається. У сучасному суспільстві на перший план в освітньому процесі виходить креативність або творчий потенціал людини, який потребує відповідного правового гарантування.

Тісно пов'язаним з комунікативним підходом є застосований для цілей цього дослідження аксіологічний підхід, звернення до якого у дослідженні правового аспекту освіти зумовлено його пануванням у сучасній гуманістичній педагогіці, де людина, як й у праві розглядається як вища цінність суспільства та мета суспільного розвитку. Завдяки аксіологічному підходу є можливим визначення властивостей об'єкту освітніх правовідносин. Ми виходимо з того, що освіта та доступ до неї в сучасному суспільстві є передумовою успішності у будь-якій сфері суспільного життя, що зумовлює оцінку її як одного з найвищих соціальних та особистих прагнень.

Зокрема, ми поділяємо концепцію, відповідно до якої навколишній світ має системний характер: будь-який матеріальний або нематеріальний об'єкт є або системою, або елементом якоїсь системи, або її частиною. Пізнання світу можливо тільки з урахуванням цієї обставини. Тобто, властивості й характеристики кожного з компонентів світобудови залежать не тільки від його власної природи, але й від його включення до тієї або іншої системи, від тих зв'язків і взаємин, які існують між ним та іншими об'єктами в рамках однієї або декількох взаємозалежних систем. Тому для дослідження освітніх правовідносин визначальну роль має системний підхід. Цей епістеміологічний інструмент пізнання орієнтує на розкриття цілісності об'єкту дослідження, яким є освітні правовідносини, що включає розуміння освітніх правовідносин як головного системоутворюючого елемента в системі відносин у сфері освіти, навколо якого формуються інші види правових відносин.

Оскільки сучасна освіта характеризується стрімкими темпами зміни знань та необмеженими можливостями їх засвоєння в період навчання, доречно звернутися до методологічного потенціалу синергетичного підходу. Як зазначає О. С. Бадюл: «...його цінність для сучасної філософії освіти полягає в тому, що синергетика, по-перше, пропонує модель саморозвитку людини в світі, що швидко змінюється і саморозвивається; по-друге, виходить на найважливішу світоглядну проблему – пошуку людиною свого місця в ньому» [6, с. 77].

Науковці вважають, що методологія синергетики принципово змінює погляди на процес навчання. Освіта з позицій синергетики – це не тільки процес передачі знань від вчителя до учня, це не пропонування готових істин; освіта – це нелінійна ситуація відкритого діалогу, прямого та зворотного зв'язку; процес, що сприяє пробудженню власних сил того, хто навчається, співробітництву з собою та іншими учасниками освітнього процесу [7, с. 138].

Дослідження освітніх правовідносин неможливе без спеціально-наукових методів. Наприклад, історико-генетичний та історико-ретроспективний методи дозволили створити періодизацію формування наукової правничої доктрини освітнього права. Зазначимо, що для дослідження освітніх правовідносин герменевтичний метод застосовано як методику опрацювання нормативних та індивідуальних правових текстуальних актів. Формально-юридичний (догматичний) метод дав змогу дослідити нормативне забезпечення регулювання освітніх правовідносин в Україні та сформулювати або уточнити категорії та поняття освітнього права України, наприклад: «освітні правовідносини», «суб'єкт освітніх правовідносин», та ін. Порівняльно-правовий метод послугував для співставлення національного, зарубіжного та міжнародного правового регулю-

вання у сфері освіти. Історико-правовий метод допоміг прослідкувати динаміку історичних етапів формування основних правових концепцій поняття «освітні правовідносини».

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що багаторівневність дослідження освітніх правовідносин зумовлює поєднання філософського (загальнонаукового), спеціально-наукового та конкретно-проблемного рівнів дослідження. Кожен з рівнів дослідження має свою специфікацію пізнавальних підходів, принципів та методів і об'єктивується у вигляді конкретних шляхів пізнавальної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хабермас Ю. Отношения к миру и рациональные аспекты действия в четырех социологических понятиях действия / Юрген Хабермас ; пер. с нем. Т. Тягуновой // Социологическое обозрение. – 2008. Т. 7. – №1. – С. 3–25.
2. Поляков А. Общая теория права : курс лекций / А. В. Поляков. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 642 с.
3. Международная стандартная классификация образования [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/UNESCO_GC_36C-19_ISCED_RU.pdf
4. Кіслов А. К определению современного образования как объекта правоотношения [Электронный ресурс] / А. Г. Кіслов. – Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=182703>
5. Поляков А. Коммуникативный подход в общей теории права / А. В. Поляков // Проблемы философии права. – 2006–2007. Том IV–V. – С. 60–66.
6. Бадюл О. Трансформація ціннісних установок особистості в освітньому процесі : монографія / О. С. Бадюл. – Одеса : «InPress», 2010. – 140 с.
7. Коломієць С. Синергетичний підхід до системи вищої освіти в умовах інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / С. В. Коломоець. – Режим доступа : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N149/N149p138-141.pdf

Ф. В. Шиманський,
*кандидат юридичних наук, доцент,
старший радник юстиції,
професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Інституту національного та міжнародного права,
Міжнародний гуманітарний університет*

ДО ПИТАННЯ ПРО СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ НОРМ НОВОГО КПК

В зв'язку із поспішним прийняттям нового КПК на слідчі підрозділи правоохоронних органів значно зросло навантаження, оскільки ними повинні прийматися до провадження (у всякому випадку так вимагає КПК) та розслідуватися виключно всі зареєстровані заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення, тоді як за положеннями КПК 1960 року – тільки ті заяви та повідомлення, за якими було порушено кримінальні справи.

З початку ведення в дію КПК 2012 року значного поширення (масового характеру) набули факти протиправної відмови в реєстрації в Єдиному реєстрі досудових розслідувань заяв та повідомлень про злочини, а відповідно по них

досудове слідство не проводиться, особи, які їх могли вчинити, не розшуковуються, хоча за кожною із цих заяв міг бути ймовірний потерпілий.

Аналогічна ситуація, як на мене критична, склалася і з так званим процесуальним керівництвом прокурора за досудовим слідством. Навантаження, наприклад, у деяких районних прокуратурах міста Києва, які здійснюють процесуальне керівництво за досудовим слідством органах внутрішніх справ, становить у середньому від 1000 до 1500 проваджень на кожного працівника прокуратури!!! Про який контроль у такому випадку чи тим більше нагляд з боку прокурора за досудовим слідством можна вести мову?!

Вказані недоліки, а в деяких випадках і звичайна бездіяльність правоохоронних органів, переважно породжені КПК, суперечать вимогам ст. 3 Конституції України відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. А отже, це може привести до витрат з державного бюджету значних коштів на погашення заподіяної шкоди відповідно до вимог статей 1177, 1207 Цивільного кодексу України, які передбачають, що в разі не встановлення особи, яка вчинила злочин, держава зобов'язана відшкодувати шкоду, заподіяну майну фізичної особи або каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю в наслідок злочину.

Новий КПК відбирає певні процесуальні повноваження та передає такі повноваження іншим особам. За його правилами слідчий суддя суттєво впливатиме на хід досудового розслідування – саме таку назву матиме колишня стадія кримінального процесу досудового слідства. І це не просто зміна назви стадії процесу, а «психологічно» важливий крок законодавця щодо зміни принципів побудови розслідування, за якого судова ланка влади починає відігравати впливову роль у процесі розслідування злочинів від самого початку виявлення ознак злочину, збору доказів, оцінки таких доказів та встановлення наявності чи відсутності вини в діях особи.

Новий КПК передбачає створення єдиного реєстру досудових розслідувань. У ньому реєструватимуться заяви про злочини, а кожен слідчий отримує персональний електронний ключ для входу в систему.

Тобто рішення про початок досудового розслідування фактично прирівнюються до внесення реєстру відповідних відомостей що «можуть свідчити про вчинене кримінальне правопорушення». Факт внесення до Єдиного реєстру даних зобов'язує слідчого негайно розпочати досудове розслідування. Разом з тим виникає питання, який процесуальний документ, де розкривається вищезазначене рішення слідчого, повинен бути долучений до матеріалів кримінального провадження? А якщо є підстави, то яке необґрунтоване, незаконне процесуальне рішення може скасувати прокурор? Яке процесуальне рішення можна оскаржити до суду, і що саме скасовує за необхідності суд? Відповідні на ці питання немає в новому КПК України.

Деякі норми нового Кодексу відверто суперечать нормам Конституції України. Наприклад, виключається можливість здійснення захисту рідними обвинуваченого, обмежено можливу кількість адвокатів, захисників для однієї особи обвинуваченого, виключено норми, передбачено окремі права адвоката.

Неможливо не погодитись з думкою фахівців відносно відсутності реальної рівності прав учасників кримінального процесу.

Серед негативних положень Кодексу одразу привертає увагу новела, що полягає в позбавленні прокуратури такої функції, як досудове слідство, і залишенні за нею тільки повноважень процесуального керівництва. Одночасно введено новий слідчий орган – Державне бюро розслідувань (далі – ДБР). Тим не менш, таке нововведення видається суто формальним, якщо зважити на те, що, по суті, ДБР не створений. Більш того, на створення органу законодавець заклав термін у 5 років. А згідно з Перехідними положеннями Кодексу прокурора все одно зберігає за собою функцію досудового слідства.

В новому КПК немає норми, яка б вказувала на права захисника. Дана норма є в старому КПК. Єдина норма КПК вказує на те, що захисник має ті ж права, що й підозрюваний (обвинувачений), за винятком прав, які підозрюваний (обвинувачений) здійснює самостійно.

Так, дійсно, новий Кримінальний процесуальний кодекс не вирішує питання перегляду кримінальних справ, за якими осіб засуджено до довічного ув'язнення. Не забезпечує належної наявності народних засідателів, не збільшує обсяг процесуальних можливостей та повноважень для адвоката, захисника. Але, на мій погляд, всі вищезазвані зміни є кардинальними і не можуть бути передбачені законодавством без належної підготовки та організації для уникнення спекулювань та зловживання.

Тобто запроваджена КПК нова модель роботи правоохоронних органів та кримінальної юстиції, на нашу думку, на даний час не забезпечує ні захист населення України від злочинності, ні будь-якого громадянина від незаконного притягнення до кримінальної відповідальності. Не кажучи вже про закладену в його нормах можливість доволі тривалого порушення прав та законних інтересів широкого кола громадян та юридичних осіб.

Розділ 2

*Філософія
та соціально-гуманітарні науки*

ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ-ЕКОНОМІСТІВ НАУКОВОЇ ТА ТВОРЧОЇ КУЛЬТУРИ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ I-II РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ

У сучасних умовах модернізації вищої професійної освіти, що відбувається в сучасній Україні, приєднання до Болонського процесу, а також розвитку ринкових відносин, особливо актуальними є проблеми формування наукової та творчої культури студентів у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації. Крім того, професійна підготовка фахівців передбачає не тільки одержання знань, але й розвиток особистості в нових умовах навчальної діяльності. Ця діяльність здійснюється при високій невизначеності й багатозначності можливих способів адаптації студентів. З цих позицій, особливої ролі набуває проблема теоретичного обґрунтування та експериментального апробування відповідних педагогічних технологій формування професійної адаптивності у майбутніх економістів у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації.

Але це важливо і для підготовки висококваліфікованих фахівців економічного профілю. Для найбільш повної реалізації професійного та особистісного потенціалу студентів для соціальних перетворень в Україні на ринку праці потрібно ініціативні, вільно мислячі, творчі фахівці, здатні швидко сприймати нову інформацію і приймати нестандартні рішення, що призводять до позитивних результатів.

Соціальною потребою суспільства стає проява науково-творчого підходу до професійної діяльності, умовою ефективності якого є розвиток науково-технічного прогресу, що призводить до потреби формування наукової та творчої культури студентів економічних спеціальностей. Тому розвиток науково-творчого підходу до навчання студентів є найважливішим завданням виховання кваліфікованих і конкурентоспроможних фахівців галузі економіки.

Останнім часом найбільш характерними змінами в «портреті» студента, які заважають підвищенню якості професійної підготовки, називаються такі: відсутність чіткої системи цінностей, наявність соціальної «безпорадності» і зниження рівня фізичного й психофізичного рівнів здоров'я [1, с. 152–153]. Все вищезазначене призводить до так званого споживчого типу поведінки, за умов якої діяльність спрямована на задоволення особистих потреб фізіологічного й соціального рівня при мінімальних витратах власних зусиль.

У державному освітньому стандарті вищої професійної освіти спеціальності «Економіка підприємства» (по галузях) досить чітко сформульовані вимоги до фахівців. Дані вимоги до підготовки фахівця говорять про те, що в процесі навчання студентів-економістів необхідно сформувати наукову та творчу культуру.

Наукова і творча культура – це не тільки володіння певними знаннями і вміннями роботи, а й використання інтелектуально-творчої діяльності у всіх сферах життя. У процесі навчання у вузі майбутній фахівець накопичує і здобуває знання, навички та вміння самостійного інтелектуального і творчого

зростання, які йому дозволяють орієнтуватися в різних галузях виробництва. Важливим у руслі загальнолюдської культури є системно-комплексний підхід навчання, навчальних предметів у вузі (Н.А. Бердяєв, В.І. Вернадський, М.С. Коган, М.М. Моїсеєв). Тому в процесі навчання необхідно розвинути інтерес студентів до знань, сформувати в них правильну активну і позитивну мотивацію до самоосвіти та самовдосконалення. Для цього у вищому навчальному закладі необхідно створити середовище, в якому студенти будуть отримувати задоволення від освітнього процесу та самоосвіти.

Численні психолого-педагогічні дослідження особистості студента, як суб'єкта освітнього процесу, засвідчують, що «він стає іншим». У зв'язку зі складністю явища, причини цих змін уявляються слабко. Такі зміни позначаються поняттям «зміна соціально-економічного оточення». Однак, констатація й аналіз змін в особистісному розвитку студента, надає можливості прогнозувати їх подальшу динаміку й на цій інформаційній основі коректувати освітній процес, розробляючи й впроваджуючи відповідні педагогічні технології.

Аналіз сучасної наукової літератури в галузі педагогіки показав, що для формування науково-творчого середовища студентів, побудови навчання пропонується використовувати продуктивні методи навчання, передбачати диференційований підхід з урахуванням рівня інтелектуального розвитку студентів, а також професійної і загальнотеоретичної підготовки, особистих можливостей і задатків.

Педагогічна практика доводить, що за допомогою активних методів навчання можливий цілеспрямований розвиток наукових і творчих здібностей студентів-економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації, а саме:

- вміле використання методів аналізу, синтезу;
- встановлення і порівняння причинно-наслідкових зв'язків;
- виявлення суперечностей за допомогою критичного мислення;
- прогнозування можливого перебігу розвитку;
- багатогранне бачення будь-якої системи в аспекті минулого, сьогодення, майбутнього;
- вибудовування алгоритму дії;
- умілий аналіз та узагальнення соціально-економічних даних та матеріалів;
- вміле всебічне використання статистичних даних;
- розвиток логічного мислення.

Розробка та впровадження активних методів навчання в процесі підготовки студентів-економістів зумовили актуальність даної теми. Ми згодні з А.М. Смолкін, що під активними методами навчання слід розуміти способи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів [3, с. 30], які спонукають їх до активної розумової і практичної діяльності в процесі оволодіння матеріалом (коли активний не тільки викладач, але активні і студенти). Активні методи навчання припускають використання системи методів, спрямованої на самостійне оволодіння студентами знань у процесі активної пізнавальної діяльності.

Використання активних методів залежить від часу, що має педагог. Як показує практика, бесіда займає більше часу, ніж просте вивчення навчального матеріалу, але вона спонукає студентів до роздумів, встановленню міждисцип-

лінарних знань і зв'язків, сприяє розвитку мислення і пам'яті. Вона зароджує інтерес до роботи і прояв активної участі в ній, що дозволяє викладачеві виявити у студентів помилкові судження, уявлення, що сприяє попередженню можливих помилок в закріпленні навчального матеріалу.

Репродуктивні методи засвоєння знань, до яких можна віднести переказ, вправа за зразком затрачають невеликий час для запам'ятовування виданого навчального матеріалу. Про оволодінні навчальним матеріалом студентами можна говорити лише тоді, коли вони здатні, керуючись отриманими знаннями, проаналізувати ту чи іншу ситуацію, пояснити її прояв з погляду теорії, виробити правильний практичний шлях вирішення професійного завдання. Але метод аналізу ситуацій за часом є більш витратним, ніж переказ навчального матеріалу. Ось тому викладач залежно від важливості навчального матеріалу для найбільш повного практичного засвоєння навчального матеріалу розподіляє час на зміст найбільш значимого, другорядного і допоміжного матеріалу.

На вибір методу активного навчання впливає вік, рівень підготовленості до навчання, наявність виробничого досвіду студентів [2, с. 17]. У формуванні наукової та творчої культури студентів економічних спеціальностей, на наш погляд, можна виділити три етапи, які носять умовний характер, але дозволяють розвивати науково-творче середовище в процесі навчання. Виділені етапи взаємозалежні один з одним і є продовженням попереднього етапу. На різних етапах навчального процесу можуть використовуватися методи активного навчання:

1 етап – індивідуалізація освітнього процесу: проблемна лекція, семінар і т.д.

2 етап – забезпечення багатоаспектної полікультурної взаємодії.

3 етап – формування професійних умінь, навичок на основі знань і розвиток творчих здібностей, ігрові методи.

Застосування на практиці тих чи інших методів не є самоціллю. Вибір відповідного методу навчання буде залежати від ступеня засвоєння конкретних дидактичних одиниць досліджуваної дисципліни. Таким чином, формування наукової та творчої культури студентів має проходити взаємопов'язано і може вирішуватися успішно при навчанні, яке спрямоване на активізацію мислення, розвиток пізнавального інтересу (внутрішнього спонукання до діяльності) студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Малютина Н. Причини феномена потребительського поведіння молодіж / Н. В. Малютина // Психологія образования : проблемы и перспективы : материалы Первой международной научно-практической конференции. – М. : Смысл, 2004. – С. 152–153.
2. Методи активізації пізнавальної діяльності студентів : зб. наук. пр. / під ред. С.Н. Дурова. – Новочеркаськ : Новочерк. держ. тех. ун-т, 1993.
3. Смолкін А. Методи активного навчання / А.М. Смолкін. – М., 1991 .

*М. О. Кравчик,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри загальногуманітарних дисциплін,
Міжнародний гуманітарний університет*

ІДЕЇ РАДИКАЛЬНОГО КОНСТРУКТИВІЗМУ В СУЧАСНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Вперше поняття «конструктивізм» в філософії науки з'явилося під час обговорення теорії генетичної епістемології французького психолога Ж. Піаже (J. Piaget) та теорії особистісних конструктів американського психолога Дж. Келлі (G. Kelly) в 1950-х роках. Але широко відомим воно стало після виходу в 1981 році збірника «Винайдена дійсність» («Die erfundene Wirklichkeit») під редакцією американського психолога П. Ватцславіка (P. Watzlawick) [1]. В цьому збірнику відомі західні науковці та філософи Е. фон Глазерсфельд (E. von Glasersfeld), Х. фон Фьорстер (H. von Foerster), біолог Р. Рідль (R. Riedl) та інші пропонували нову концепцію пізнання, яка спиралась на ідею «когнітивного конструювання дійсності». Збірник починався зі статі Е. фон Глазерсфельда «Вступ до радикального конструктивізму» («Einführung in den radikalen Konstruktivismus»), в якій автор запропонував як назву нового напрямку – «радикальний конструктивізм», так само і подав історико-філософське обґрунтування щодо конструктивістських ідей в філософії.

На його думку, нова теорія перш за все відкидає поняття «об'єктивної дійсності» як підґрунтя для існування цілісного загального образу світу, за допомогою якого утворюється наукове знання. Він пропонує нове розуміння того, як утворюється знання та як воно співвідноситься з дійсністю. Головним компонентом знання, на думку вченого, є «пристосованість» (Anpassung), тобто в самому загальному сенсі наше знання є лише корисним, значущим, життєздатним. Ціль знання суто прагматична, вона полягає в тому, щоб надавати стабільності існування. Тому знання тільки «дає можливість робити передбачення, допускати чи запобігати ті чи інші явища і події. Якщо ж воно не справляється із зазначеними завданнями, то оголошується сумнівним, ненадійним, марним і в кінцевому підсумку може бути знецінене до рівня забобони. У функціональному, прагматичному сенсі ідеї, теорії і «закони природи» можуть розглядатися в якості структур, постійно піддаються впливу емпіричного світу (з яким ми вступаємо у взаємодію), в результаті якого визначається їх стійкість або нестійкість ...» [2, с. 75].

Прикладом наукової теорії, що може розглядатись як аргумент на користь такого розуміння, Глазерсфельд вважає теорію розвитку інтелекту Ж. Піаже. Останній розглядає інтелект як адаптацію: «Гнучка і одночасно стійка структура рівноваги поведінки – ось що таке інтелект, що є по своїй суті системою найбільш життєвих і активних операцій. Будучи найдосконалішою з психічних адаптацій, інтелект служить, так би мовити, найбільш необхідним і ефективним знаряддям у взаємодіях суб'єкта з навколишнім світом, взаємодіях, які реалізуються найскладнішими шляхами і виходять далеко за межі безпосередніх і

одномоментних контактів, для того щоб досягти заздалегідь встановлених і стійких відносин» [3].

Звідси випливає, що «об'єктивне знання завжди супідрядно певним структурам дії. Але ці структури є результатом конструкції – вони не дані ані в об'єктах, оскільки залежать від дії, ані в суб'єкті, оскільки суб'єкт повинен ще вчитися координувати свої дії (які взагалі, за винятком рефлексів і інстинктів, не є спадково програмованими)» [4, с. 236]. Таким чином, виходячи з власних досліджень інтелектуального розвитку людини, Піаже формулює свій засадничий принцип: «розум організує світ в процесі організації себе» [там само].

Тобто, процес пізнання є пов'язаним з конструюванням світу, тому неможливо говорити про існування «об'єктивної дійсності». Знання, згідно Глазерсфельду, «конструюється живим організмом таким чином, щоб безформний в собі і для себе емпіричний потік, що перебуває, впорядкувати наскільки це можливо в відтворювані події і в більш-менш надійні зв'язки між ними» [2, с. 77].

Спираючись на ці положення Глазерсфельд формулює дві головні тези радикального конструктивізму: «1) знання активно конструюється суб'єктом; 2) функція пізнання має адаптивний характер і служить для організації досвідченого світу, а не для відкриття онтологічної дійсності» [2, с. 80]. На цій загальній платформі об'єдналися різні філософи і науковці, тому деякі дослідники (З. Шмідт; Z. Schmidt) вважають, що конструктивізм належить до «динамічного міждисциплінарного контексту» [Цит по: 5, с. 6]. Дійсно, з цим можна погодитися, бо ідеї конструктивізму щодо конструювання знання виявилися досить поширеними в різних природничих і соціально-гуманітарних дисциплінах.

Так, в соціології П. Бергером (P.L. Berger) і Т. Лукманом (T. Luckmann) розвинута теорія соціального конструювання дійсності, яка виходить з того, що люди конструюють соціальні феномени в процесі повсякденного життя та на рівні взаємовідносин, потім ці феномени інституалізуються і закріплюються традицією. В психології конструктивістські ідеї знайшли втілення не тільки в роботах Келле, Піаже, але й в психотерапевтичній практиці П. Ватцлавика, який запропонував методику циклічного запитування. Суть цієї методики полягає в тому, що психотерапевт, бажаючи налагодити відносини між членами родини, ставить запитання до кожного її члена про те, що він думає про стосунки інших членів між собою. Таким чином конструюється новий світ взаємовідносин, який має певний психотерапевтичний ефект: кожний відкриває для себе іншого та змінює своє ставлення до нього.

В природничих науках конструктивістські ідеї стають потужними в кібернетиці завдяки теоріям Н.Вінера (N. Wiener), У. Росс Ешбі (W. R. Ashby) та Х. фон Фьорстера. Загальним пунктом цих теорій є уявлення про циклічну причинність, яка пов'язана з елементами системи та параметрами її порядку: параметри порядку визначені і детерміновані поведінкою елементів системи, які в свою чергу підпорядковані і залежні від самих систем порядку. Метафоричним виразом циклічної причинності постає символ змії, яка тримає себе за хвіст.

З циклічною причинністю корелюють такі ознаки живих систем як самовідносність, самореферентність, що вивчається в біології на прикладі діяльності живих систем. Про це свідчать дослідження чилійських біологів У. Матурани (H. Maturana) і Ф. Варели (F. Varela), які на початку 70-х років минулого століття на-

писали декілька робіт, присвячених теорії автопоезису. Згідно їх теорії, істотною особливістю живих систем є автопоезис, що означає здатність живої системи до самовиробництва завдяки власним операціям, тобто жива система продукує саму себе. Сам термін «автопоезис» походить від двох давньогрецьких слів: «autos», що означає сам, до себе; а також «poiein» – творити, діяти. Як слушно вказує С.М. Попов: «незважаючи на визначальну біологічну спрямованість теорії автопоезису, вона має перспективну міждисциплінарну методологію... Автопоетична теорія входить в більш загальну дослідницьку програму, що отримала назву когнітивна наука, яка здійснює міждисциплінарний синтез досліджень у сфері нейролінгвістики, штучного інтелекту, когнітивної психології, нейробіології і епістемології» [6, с. 91].

Таким чином, ідеї конструктивізму є дуже поширеними в сучасному науковому пізнанні, і як доводить О.М. Князева, вони мають багато спільного з синергетичним підходом: «спостерігач і спостережуване, суб'єкт, що конструює та об'єкт його перетворень перебувають у відношенні нелінійного зворотного зв'язку, циклічної причинності. Суб'єкт конструює дійсність, і можливості цього конструювання бачаться з позиції синергетики в різних планах» [7, с. 142]. Тобто є всі підстави вважати, що конструктивістські ідеї складають основний фон сучасних посткласичних наукових досліджень.

Такий потужний вплив на розвиток наукового знання стає можливим завдяки тому місцю, яке займає конструктивізм в філософії. Значна кількість дослідників конструктивізму (Е. фон Глазерсфельд, С. Цоколов, О.М. Князева та ін.) вважають, що джерела конструктивістських ідей слід шукати ще в античній філософії, відносячи представників скептичної школи до попередників сучасних конструктивістів. Але якщо скептики лише зачіпали питання щодо статусу поняття знання, істини, дійсності тільки наполягаючи на їх невизнаному сенсі, то справжніми конструктивістами постають такі філософи Нового часу як Дж. Віко, Дж. Берклі та І. Кант.

Таким чином можна зробити наступні висновки: 1) на сучасному етапі розвитку філософії конструктивістські ідеї набули особливого значення і актуальності у зв'язку з тим, що класична теорія пізнання не тільки зазнала руйнівної критики, але й навіть зовсім була відкинута. На її місці створюються різні некласичні теорії пізнання, наприклад, синергетичний підхід, герменевтична методологія, постструктуралізм, феноменологічний підхід та ін., серед яких конструктивізм має певні здобутки і переваги; 2) розвиток конструктивізму пов'язаний з сучасною соціокультурною ситуацією, яка характеризується втраченою відмінністю між реальним і віртуальним світом. Тому між постмодернізмом та ідеями радикального конструктивізму можна знайти певну схожість, наприклад в тому, що і постмодернізм, і радикальний конструктивізм відкидають поняття «об'єктивної дійсності».

ЛІТЕРАТУРА

1. P. Watzlawick. Die erfundene Wirklichkeit // P. Watzlawick. – München, 1983. – 326 p.
2. Глазерсфельд Е. фон. Введение в радикальный конструктивизм / Э. фон Глазерсфельд // Цоколов С. Дискурс радикального конструктивизма . – Мюнхен, 2000. – С. 74–99.

3. Пиаже Ж. Психология интеллекта / Жан Пиаже ; пер. з фр. А.М. Пятигорского. – СПб., 2003. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/3252/3253>
4. Теория Пиаже // История зарубежной психологии. 30-е – 60-е годы XX века. Тексты / под ред. П.Я. Гальперина, А.Н. Ждан. – М. : изд-во Моск. ун-та, 1992. – С. 232–292.
5. Цит по: Цоколов С. Дискурс радикального конструктивизма: традиции скептицизма в современной философии и теории познания / С.Цоколов. – Мюнхен, 2000. – 324 с.
6. Попов С. Концепт автопоезису як складова системи пізнання зворотних зв'язків в багатовимірних соціальних системах // С.М. Попов // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2011. – № 47. – С. 88–104.
7. Князева Е. Эпистемологический конструктивизм // Е.Н. Князева // Философия науки. – 2006. – вып. 12. – С. 134–153.

Т. О. Крижановська,
*кандидат філософських наук,
доцент кафедри загальногуманітарних дисциплін,
Міжнародний гуманітарний університет*

ДИСКУРСИВНА ЕТИКА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Приєднуючись до намагань вирішити загальнолюдські проблеми сучасності, такі представники комунікативної філософії як К.-О. Апель та Ю. Габермас пропонують свій варіант етики відповідальності, а саме, дискурсивної колективної відповідальності всього людства, яке може бути об'єднано ідеєю універсальної комунікативної етики.

К.-О. Апель не погоджується з «традиціоналістські-конвенціональним» типом етики та «онтологічно-метафізичним принципом відповідальності». Цей дослідник вважає, що головною проблемою нагальної сьогодні планетарної етики відповідальності є те, що вона має бути здатною покласти край невідповідності між величезним потенціалом і поширенням технічної діяльності і конвенційною мораллю людини. І цього вже не можна досягти апеляцією до емотивної сфери [1, с. 408]. Анонімні відносини, які має сучасна особистість в економічній, фінансовій, правовій, екологічній та інших сферах не можуть звертатись до почуттів. Натомість відповідальність має ґрунтуватися на мобілізації того самого розуму, який в абстрактно-обмеженій формі науково-технічної раціональності зумовив кризову ситуацію людства. Тобто, необхідні універсалізовані відносини взаємності тих, хто намагається розв'язати проблему етики відповідальності в аргументативному дискурсі, а не обґрунтування моральної відповідальності шляхом підпорядкування її буттю чи перевагам влади. Аргументативний дискурс має становити останню інстанцію, якою, і завдяки якій мають санкціонуватися спільна відповідальність людей за свою діяльність та наслідки діяльності.

Структура ідеального, необмеженого дискурсу передбачена в індивідуальному мисленні, так як окреме мислення опосередковується публічно значущим знанням мовленнєвих знаків, і в принципі має претендувати на значущість, яка інтерсуб'єктивно поділяється всіма. Рефлексія має трансцендентальний вимір у

тому сенсі, що кожний окремих суб'єкт, коли він справді прагне щось аргументативно довести навіть самому собі, вже комунікує відповідально, що він, таким чином, завжди неодмінно вже належить до реальної і водночас до ідеальної комунікативної спільноти (яка контрфактично передбачається) як рівноправний і в принципі рівновідповідальний член. Тож, комунікативна відповідальність рухається від «актів розсудку» до «мовних актів» як конкретних актів взаєморозуміння в комунікативному співтоваристві [3].

Спротив моральному універсалізму, який сьогодні поширений у світі, як справедливо зауважує К.-О. Апель, спирається на відчуття надмірної вимоги, яка висувається універсальною етикою перед більшістю людей, але яка є необхідною як нова постконвенціональна планетарна мораль співвідповідальності. Це ґрунтується не стільки наслідками колективної діяльності людства, але й тим, що взаємостосунки між особистостями у сучасному світі комунікацій стали анонімними. Вирішальним питанням у зв'язку з цим є таке: як можна за допомогою раціональних аргументів у нестратегічний спосіб довести, що ми зобов'язані, і за допомогою розуму спроможні, перейнятися співвідповідальністю за встановлення та підтримання тих договорів та угод, які спонукають нас до реорганізації існуючих чи фундації нових інституцій, які могли б привести до змін у сферах техніки, технології, ринкового господарства, не порушуючи їх, але, в той же час, зберігаючи природні умови та ресурси? Згідно з точкою зору представників комунікативної філософії, ця проблема залишається нерозв'язаною в межах лише відповідальності окремих агентів діяльності як приватних осіб чи як функціонерів наявних державних інституцій. Поверх суб'єктивних інтересів існує «трансуб'єктивний інтерес» розуму [2, с. 180], який виражається в інтерсуб'єктивній значущості участі кожного у відповідних практичних дискурсах, що відбувається завжди на численних щаблях інституцій і неформальних організацій. Не послаблюючи вимоги до особистої відповідальності, сьогоднішній соціальний світ потребує співвідповідальності, яка має бути апіорі пов'язана з розумінням особистості як члена спільноти мовленнєвого порозуміння та співпраці, яка, так би мовити, стоїть над усіма інституціями і конститується як метаінституція усіх можливих інституцій.

Зі свого боку, Ю. Габермас також відстоює універсалістський концепт відповідальності, розглядаючи останню через комунікативну дію як медіум, завдяки якому репродукується як цілісність життєвого світу, так і легітимно упорядковуються зв'язки та здатності до інтеракцій. «Бюрократична» перспектива відповідальності, як проект державної соціалізації, на сучасному етапі переживає своє історичне розчарування. Медіум влади, як цілераціонально стверджувальний нормативний простір, сам постає джерелом проблем з усвідомленням розрізнення між проблемами управління та проблемами взаєморозуміння. Поняття влади здебільшого корелюється з економічною та фінансовою владою. Через гроші налагоджуються зв'язки з усім оточуючим світом. Економіка, яка регулює свій внутрішній рух через монетарні канали, та влада, що встановлює найману працю та податки з виробників, утворюють зв'язок. Внаслідок цього постає світ, на одному боці якого – інститути, що стають залежними від керованої через власні медіуми економіки, і влада, що здійснюється через службові і персональні зв'язки, тобто, сама прирівнюється до грошей; а на другому боці

– зруйновані традиційні форми життя. Очевидним стає розуміння того, що гроші та влада не можуть ні купити відповідальність, ні примусити до неї. Відповідальність у такому випадку стосується проблем дистанціювання та переключення між життєвим світом та інститутами, та знаходиться, так би мовити, на їхньому кордоні, по суті не занурюючись в проблемне поле ні одного, ні другого.

Замість цього, вважає Ю. Габермас, повинно йтися про те, щоб імпульси життєвого світу здійснювали вплив на інституційні структури. Це вимагає зміни відносин між автономними самоорганізованими громадськостями (під якими дослідник має на увазі об'єднання, які не можуть породжуватись та утримуватись державними або політичними інституціями) та сферами дій, які керуються через гроші та владу. Автономні громадськості можуть поповнювати власні сили тільки із ресурсів раціоналізованого життєвого світу. Центри комунікації, що виникають натуральним чином із мікросфери повсякденної практики, можуть розгортатися, затверджуватися і самоздійснюватися як інтерсуб'єктивності, рівень яких визначається можливістю самоорганізованого застосування засобів комунікації. Самоорганізовані громадськості повинні розробити розумну комбінацію влади та інтелектуальної самостриманості, яка потрібна для того, щоб наповнити смислом інституційні механізми відповідальності на противагу цілеорієнтованим прагненням та результатам. При цьому медіум мови виводить кожного учасника інтеракції водночас і як співучасника спільноти комунікації, і при цьому примушує його до індивідуалізації. Завдяки цьому внутрішній зв'язок між смислом та дійсністю концепта відповідальності стає симетричним: смисл більше не піддається сумніву щодо того, чи «виконуються умови загально визнаності та відповідні домагання дійсності у внутрішньо світовій, світооб'єднуючій практиці» [4, с. 327].

Тож, універсалістська концепція відповідальності, яку ми подибуємо у вищезазначених представників комунікативної філософії, ґрунтується раціональними основами, що були закладені в класичній філософії свідомості з урахуванням досягнень філософії мови. Вихідним пунктом цієї концепції є етос взаємності розумних моральних зрілих особистостей, що передбачає суспільну відповідальність останніх шляхом досягнення консенсусу в обговоренні спільних проблем та винесенням спільно відповідальних рішень. Спільна відповідальність, однак, уможлиблюється лише за наявності відповідальних особистостей, і хоча й містить в собі інтерсуб'єктивні та інституційні механізми, постає у вигляді певної домовленості, яка в ідеальному варіанті, повинна враховувати інтереси всіх і кожного. Інакше комунікація буде викривленою, тобто здійсненою «за рахунок третього». Універсалістський варіант відповідальності пов'язується із раціональною аргументацією, яка уможлиблюється симетричним відношенням учасників дискурсу. Ця концепція спирається на прогресистський принцип та раціоналізацію життєвого світу, завдяки чому можливе співіснування етосів та культур, а також утвердження універсально-ціннісних форм соціальної інтеграції суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апель К.-О. Дискурсивна етика як політична етика відповідальності у ситуації сучасного світу; [пер. з нім. А. Єрмоленка] / А.М. Єрмоленко. Комунікативна практична філософія. – К. : Лібра, 1999. – С. 395–412.
2. Апель К.-О. Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенціональної моралі / Карл-Отто Апель; [пер. з нім. В. Купліна]. – К. : Дух і Літера, 2009. – 430 с. – (Сучасна гуманітарна бібліотека).
3. Апель К.-О. Трансформація філософії [Електронний ресурс] ; [пер. с нем. В. Куренного, Б. Скуратова]. – (Серія «Университетская библиотека»). – Режим доступа : http://polbu.ru/appel_philotransform/. – Назва з екрану.
4. Габермас Ю. Екскурс до «імажинарної інституціоналізації» Корнеліуса Касторіадіса / Юрген Габермас. Філософський дискурс Модерну; [пер. з нім. В.М. Купліна]. – К. : Четверта хвиля, 2001. – С. 319–327.

*М. А. Черенкова,
учитель высшей категории, отличник образования Украины,
частная общеобразовательная школа «Ника – М» (Одесса)*

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Понятие инновационных технологий применительно к учебному процессу трактуется несколько сужено: под этим термином часто понимается применение на уроках мультимедиа и различных технических средств обучения. Современная педагогика трактует инновационные технологии как нововведения, проводимые во всех аспектах учебной и воспитательной деятельности. Но именно внедрение информационно – коммуникативных технологий, при полной очевидности их новаторской сущности и кажущейся лёгкости воплощения, вызывают наибольшие трудности с освоением на практике. Однако причины, вызывающие подобное противоречие, ещё недостаточно исследованы и пути устранения этих причин также недостаточно разработаны.

В большинстве источников рассматриваются предпосылки и обоснованность внедрения инновационных технологий в педагогическую деятельность [4; 5]. В работе (4) рассматриваются внешние условия, являющиеся основой возникновения и внедрения новшеств в учебно-воспитательный процесс. Дается определение сущности инновационных педагогических технологий [4], обозначается совокупность составляющих таковых, дается их классификация.

Как украинские, так и российские преподаватели, обобщая свой опыт работы, делятся достижениями, а не трудностями, с которыми они сталкиваются при внедрении инновационных технологий. В данной работе рассматривается совокупность кадровых и материально-технических причин, затрудняющих внедрение инновационных технологий в школах, конкретно, информационно-коммуникативных технологий. Доказывается необходимость решения данной проблемы и предлагаются возможные пути её преодоления.

Нововведения, или инновации, свойственны любой профессиональной человеческой деятельности. Поэтому они и становятся постоянным предметом

как изучения и анализа, так и, безусловно, внедрения. Педагогика не является исключением.

Сами по себе инновации не возникают. Они являются откликом на трансформации окружающей действительности, реакцией на изменившиеся требования постоянно развивающегося мира, результатом научных и практических поисков, передового педагогического опыта отдельных учителей и целых коллективов. Этот процесс не может быть стихийным, он нуждается в изучении, обобщении и управлении.

Внедрение инновационных технологий в обучение и воспитание школьников вызваны к жизни следующими причинами:

Во-первых, увеличился объем новой информации из разных областей науки: философии, истории, географии, литературы, психологии, социологии, технологии производства, экономики, иностранных языков. Какую часть от этого объема предлагать детям; где и как им выбирать необходимую информацию, меняющуюся по содержанию и значимости практически каждый день? Эти вопросы сформировали задачу – обучить школьников умению искать нужную информацию, определять, с какой целью она применяется и распространяется, отличать род информации [5].

Во-вторых, изменились условия организации обучения: статус школы; образовательные программы, планы и учебники; формы обучения (дневное, заочное, вечернее, экстернат, домашнее, семейное); оснащение кабинетов техническими средствами. В связи с новыми требованиями социально-экономического характера, влияющими на процесс развития как групповой, так и индивидуальной деятельности учащихся, изменилась и структура организации учебно-воспитательного процесса.

В-третьих, изменились требования к профессиональной компетенции учителя, подходы к обучению. В настоящее время актуальными вопросами в процессе обучения стали: здоровье ребенка; его психолого-педагогические и возрастные особенности; адаптация к очередной ступени, классу, школе, требованиям учителя и т.д.

Целью инновационной деятельности в педагогике является качественное изменение личности учащегося по сравнению с традиционной системой, подготовка школьников к полноценной жизни в постоянно изменяющейся действительности. Следовательно, педагогическая инновация – нововведение в педагогическую деятельность, изменения в содержании и технологии обучения и воспитания, имеющие целью повышение их эффективности. Суть инновационного обучения состоит в ориентировании учебного процесса на потенциальные возможности человека и их творческую реализацию

Часто под словами «инновационные технологии» подразумевают лишь одну составляющую таковых – информационно – коммуникативные технологии. Это вполне понятно, потому что ИКТ – самые наглядные и революционные в системе образования. Однако их внедрение в современный учебный процесс было бы невозможным или крайне затруднительным без внедрения других инноваций: личностно ориентированной технологии обучения, технологии уровневой дифференциации, проблемного обучения, исследовательских мето-

дов обучения, игровых технологий, тестовых, модульных, групповых, здоровьесберегающих и других технологий.

По мнению российских исследователей, инновационный процесс заключается в формировании и развитии содержания и организации нового. В целом под инновационным процессом понимается комплексная деятельность по созданию (рождению, разработке), освоению, использованию и распространению новшеств [4; 5].

Однако именно при внедрении ИКТ возникают наибольшие трудности и допускается наибольшее количество ошибок.

К главным проблемам, встречающимся на пути освоения информационно – коммуникативных технологий можно отнести состояния материально – технической базы наших школ. Да, большинство школ нашей страны уже оснащены компьютерами, имеют оборудованные компьютерные классы. Основы информатики введены в школьную программу. Однако, прогресс не стоит на месте. Те компьютеры, которые стоят в большинстве наших школ, уже давно и безнадежно устарели. Многие учащиеся имеют в личном пользовании ноутбуки, планшеты и айфоны на несколько порядков выше, чем оборудование наших компьютерных кабинетов. Более того, далеко не в каждой современной школе есть подключение к интернет-сети! Тогда как большая часть учащихся сегодня имеют постоянный доступ к интернету с мобильных устройств. Да и что грех таить: компьютерная грамотность учителей в большинстве своём оставляет желать лучшего, а современные школьники выросли на компьютерах. Вопросы технического оснащения школ учителям иногда удаётся обходить: мы ходим на уроки со своими ноутбуками, просим учеников использовать для демонстрации свои средства, «захватываем» библиотеки или просимся на урок в кабинеты, оснащённые необходимой аппаратурой. Кому-то повезло больше: есть интерактивная доска, телевизор с возможностью подключения внешних носителей информации или DVD. Кто-то же обходится стареньким компьютером. Но для того, чтобы включить в урок, допустим, презентацию, нужно уметь составить эту самую презентацию или, как минимум, найти что-то подходящее в интернете. А тут начинается парадокс использования ИКТ современной школы. Заключается он в том, что поколение молодых учителей, имеет навыки работы с компьютером, но ещё не обладает достаточным опытом для того, чтобы не превращать урок в сплошную демонстрацию фильмов или презентаций, сводя до минимума или убирая вовсе слово учителя. Обучающая и воспитательная ценность таких уроков весьма невелика. Старшее поколение учителей, обладающее опытом и багажом как предметных, так и методологических знаний, испытывает трудности в работе с ИКТ. Такие уроки на современном этапе тоже теряют в продуктивности.

Какие же возможности предлагают нам ИКТ?

Помимо уже упомянутых презентаций, обучающих фильмов, слайд-шоу, нацеленных на визуализацию и, как следствие, лучшее усвоение материала (понятно, что подключение разных каналов восприятия оптимизирует учебный процесс), есть ещё немало возможностей в применении ИКТ.

Всё больше и больше появляется автоматизированных систем обучения, компьютерных тренажёров по различным предметам, которые просто превосходят

ны с точки зрения объективности. Так, допустим, скорость чтения текста или запрограммированный отрезок времени на выполнение того или иного задания невозможно изменить по желанию учащегося, что не даёт школьнику отвлекаться и расслабляться, концентрируя его внимание на предмете изучения. С оценкой компьютерного тренажёра тоже не поспоришь: она заложена в программу машины на основе объективных критериев оценивания данного вида работ. Однако, на этапе объяснения нового материала этот вид работы с ИКТ нецелесообразен, так как исключает личностный фактор, сотворчество ученика и учителя. Но для закрепления и проверки усвоения материала эти системы работают прекрасно.

Современной школе не стоит сбрасывать со счетов и возможности дистанционного обучения (и автоматизированного, и по «Скайпу» или подобным ему программам). Эта форма работы подходит не только для заочного и вечернего обучения или экстерната. Думаю, многим памятен тот год, когда из-за снежных заносов учебные заведения были закрыты. Так вот в этот период многие из школ и учителей, имеющих соответствующее оборудование, перешли на работу в онлайн режиме. Карантин, надомное обучение, болезнь школьника при использовании дистанционного обучения позволяют учителю выполнять программу, ученику – оставаться в коллективе и в процессе работы.

К сожалению, ещё недостаточно разработаны ИКТ для работы с третьей составляющей учебно–воспитательного процесса – родителями. Уже существует программа «Компьютерный классный журнал». Но она не слишком удобна в применении и весьма трудоёмка (данные в этот журнал необходимо вносить вручную). Поэтому редко какие школы её используют. А об использовании ИКТ для организации дистанционного родительского всеобща или родительских собраний говорить пока рано.

Говоря о проблемах внедрения инновационных технологий в школе, невозможно обойти стороной преюбреженность данной проблемы высшей школой. Пермский институт экономики и финансов открыто высказался по этому поводу в своём одноимённом ежегодном сборнике. Статья «Проблемы внедрения инновационных образовательных технологий в высшей школе: влияние довузовского образования» одной из причин, вызывающих трудности с внедрением инноваций в высших учебных заведениях, как уже видно даже из заглавия, называет недостаточную работу школы с инновационными технологиями [3].

Не оставляет сомнений, что для формирования современной гармоничной личности необходимо внедрять в учебно–воспитательный процесс инновационные технологии. Важной составляющей которых являются информационно – коммуникативные технологии. Освоение школами ИКТ отстаёт от требований времени. На сегодняшний день первоочередной задачей организаций всех уровней, занимающихся подготовкой квалифицированных педагогических кадров, является научить учителя быть с техникой, компьютером и интернетом на «ты».

ЛИТЕРАТУРА

1. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР із змін., внес. згідно із Законами України : за станом на 25.06.2008 р. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.
2. Про освіту [Електронний ресурс] : Закон України №1060-ХІІ, із змінами від 11 червня 2008 – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua> – Назва з екрану.

3. Валишевский Ф. Проблемы внедрения инновационных образовательных технологий в высшей школе: влияние довузовского образования [Электронный ресурс] / Ф.С.Валишевский // Сборник научных трудов Пермского института экономики и финансов. – Электрон. дан. (1 файл). – Режим доступа : http://management-books.biz/finansovyy-enedjment_856/problemuyi-vnedreniya-innovatsionnyih-18289.html. – Назва з екрану.
4. Гилевич П. Инновационные процессы в современном профессиональном образовании педагогов [Электронный ресурс] / П.Н. Гилевич. – Электрон. дан. (1 файл). – Режим доступа : <http://festival.1september.ru/articles>. – Назва з екрану.
5. Хорькова Н. Инновационные уроки [Электронный ресурс] / Н.А.Хорькова. – Электрон. дан. (1 файл). – Режим доступа: [www.artek.ua/information/ Artek%20-%20CO...magazine](http://www.artek.ua/information/Artek%20-%20CO...magazine). – Назва з екрану.

*Г. Х. Яворська,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальногуманітарних дисциплін,
Міжнародний гуманітарний університет*

КОНЦЕПЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ МАГІСТРАНТІВ У ВИШАХ НЕПЕДАГОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Реформування системи вищої освіти в сучасних умовах передбачає створення такої системи підготовки майбутніх фахівців, які б відповідали потребам і запитам різних галузей суспільства. При цьому акцентується на професійній підготовці та отриманні такої сукупності необхідних знань, практичних умінь і навичок, що може забезпечити формування конкурентоспроможних спеціалістів.

Проблема формування і удосконалення педагогічної освіти як необхідної та складової у підготовці майбутніх фахівців непедагогічного профілю досліджується в контексті модернізації системи вищої освіти України та зумовлена її входженням в європейський освітній простір. Що ж стосується розроблення Концепції педагогічної освіти фахівців вищів непедагогічного профілю, то ця проблема і в сучасних умовах лише частково досліджується вітчизняними науковцями (В. Огнев'юк [2], Н. Мачинська [1], Г. Яворська [3] та ін.).

Основна мета Концепції – визначення основних положень щодо педагогічної освіти магістрантів вищів непедагогічного профілю та реалізація її основних завдань через педагогічну підготовку майбутніх магістрів.

Підготовка магістрів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю здійснюється двома напрямками: один охоплює підготовку фахівців конкретної спеціальності та спеціалізації; інший – передбачає педагогічну підготовку магістрантів до виконання функцій педагогічної діяльності. Саме педагогічна підготовка майбутніх магістрантів як викладачів вищого навчального закладу передбачає формування у них педагогічної компетентності.

Спираючись на розуміння педагогічної освіти як невід'ємного компонента загального особистісного розвитку кожного фахівця, формування на цій основі базових професійно-педагогічних компетенцій, які є основою для становлення магістра як викладача вищого навчального закладу та подальшої професійної діяльності, що досягається через педагогічну підготовку майбутніх фахівців в

умовах магістратури вищого навчального закладу непедагогічного профілю, з метою формування на цій основі компонентів педагогічної компетентності, зважаючи на те, що слухач магістратури в майбутньому повинен бути готовим до виконання функцій викладача вищого навчального закладу, ми здійснили наше дослідження.

На основі теоретичного аналізу та проведеного нами констатувального експерименту ми виокремили такі компоненти педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу непедагогічного профілю:

- мотиваційно-ціннісний;
- професійно-педагогічний;
- професійно-особистісний;
- управлінський;
- соціокультурологічний;
- самовдосконалення.

Проаналізуємо кожний із компонентів педагогічної компетентності магістрів як викладачів вищого навчального закладу.

Мотиваційно-ціннісний компонент відображає:

а) мотивацію до педагогічної діяльності, що, на нашу думку, тісно пов'язано з проблемою вибору напряму професійно-педагогічної підготовки магістранта;

б) сформоване особистісне ставлення магістранта до себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності, а також усвідомлення змісту й необхідності виконання професійно-педагогічних функцій у конкретній соціально-економічній ситуації.

Професійно-педагогічний компонент охоплює:

а) оволодіння магістрами як викладачами вищих навчальних закладів непедагогічного профілю сукупністю психолого-педагогічних знань, умінь, навичок (містить сукупність теоретичних знань, практичних умінь і навичок, досвіду майбутнього викладача, що сприяють пошуковій (евристичній) діяльності та науково-теоретичним розробкам);

б) оволодіння необхідними професійними знаннями, вміннями й навичками з фаху, що визначає готовність до професійного зростання, удосконалення форм і методів професійної діяльності, здатності систематично працювати над поглибленням знань з фаху, активізувати пізнавальну діяльність з метою формування теоретико-пізнавальної спрямованості професійної спеціалізації;

в) інструментальні вміння, що забезпечують здатність аналізувати, синтезувати, порівнювати, систематизувати, узагальнювати, генерувати ідеї, набувати знання, використовуючи вміння знаходити та опрацьовувати інформацію з різних джерел, володіння інформаційними засобами і технологіями, рідною та іноземною мовами.

Професійно-особистісний компонент відображає такі якості особистості майбутніх магістрів, які характеризують особу магістранта не тільки як майбутнього викладача, як фахівця певної спеціальності, але й як розвинену особистість, якій притаманні сформовані особистісні цінності, що реалізуються у безпосередній професійній діяльності та в контексті педагогічної діяльності магістрантів як майбутніх викладачів.

До цінностей, які реалізуються у безпосередній професійній діяльності, входять: розуміння та сприйняття етичних норм поведінки щодо інших людей, наполегливість у досягненні поставленої мети та відповідальність за якість виконаної роботи.

До педагогічних цінностей належать: гуманність, креативність, адаптивність і комунікабельність, цінності педагогічного спілкування.

Управлінський компонент висвітлює сформованість у магістрів таких умінь:

а) прогнозувати, програмувати, планувати, організовувати та контролювати різні види робіт, зокрема: навчально-виховну діяльність у студентських групах, навчально-виховний процес у різних типах вищих навчальних закладах; керувати собою, що розуміється як самовладання людини, яке виявляється у критичних ситуаціях;

б) професійна гнучкість, що характеризується умінням запобігати конфліктам і знаходити оптимальні шляхи їх вирішення;

в) виявляти лідерські якості, що визначаються готовністю до співпраці із фахівцями із суміжних сфер, володіти навичками організаційно-управлінської діяльності; аналізувати діяльність учасників навчально-виховного процесу та ухвалювати необхідні рішення, відповідати за них.

Соціокультурологічний компонент відображає:

а) сформовану інформаційну компетентність магістра;

б) рівень професійно-педагогічної культури як вищого показника сформованості соціокультурного компоненту, що охоплює і методологічну культуру;

в) політкультурність як індивідуальну рису, яка повинна виявлятися у толерантному, доброзичливому ставленні до представників різних національних і релігійних меншин, врахування їхнього менталітету та культурно-історичних особливостей розвитку у процесі їх підготовки.

Формування соціокультурного компонента передбачає розвиток здібностей та готовності зберігати позитивні зразки культури, створювати майбутні, спираючись на внутрішні можливості саморозвитку особистості.

Компонент самовдосконалення охоплює сформовану готовність до навчання впродовж життя, що виявляється у:

а) здатності до самостійного оволодіння новими знаннями та сучасними інформаційними технологіями для пошуку інформації;

б) здатність швидко реагувати на зміни, що відбуваються в галузі професійної діяльності, власному стилі діяльності та критичності мислення;

в) прагненні до професійного саморозвитку, самовдосконаленні та самозбереженні в ситуації швидкоплинності та швидко змінюваності сучасного суспільства.

Відтак педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу непедагогічного профілю – це складне системне професійно-особистісне утворення, що характеризується сукупністю взаємопов'язаних якостей особистості та відображається у здатності використовувати теоретичні знання, уміння, навички, необхідні для продуктивної діяльності щодо педагогічної підготовки майбутнього фахівця, вирішення завдань дидактичного, виховного, розвивального та інших напрямів.

Водночас усвідомлюємо, що зазначені компетенції не можуть бути рівноцінно сформовані за підготовки магістрантів в умовах вищого навчального закладу непедагогічного профілю. Саме тому вважаємо за доцільне виокремити тільки ті їх показники, формування яких набуває важливого значення у процесі педагогічної підготовки майбутніх магістрантів.

Отже, педагогічна компетентність магістра вищого навчального закладу непедагогічного профілю забезпечується сформованістю сукупністю компонентів (мотиваційно-ціннісний; професійно-педагогічний; професійно-особистісний; управлінський; соціокультурологічний; самовдосконалення) та відповідних їх показників, що у сукупності відображає і готовність магістрів до професійної діяльності майбутніх фахівців, і сформованість їх готовності до професійно-педагогічної діяльності на посаді викладачів вищих навчальних закладів.

Саме тому зазначаємо, що формування педагогічної компетентності магістрів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю здійснюється у процесі педагогічної підготовки, що передбачає оволодіння сукупністю теоретичних знань, сформованістю необхідних практичних умінь і навичок, визначених змістом педагогічної освіти магістрантів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю.

Отже, Концепція педагогічної світи магістрантів у вищих навчальних закладах непедагогічного профілю ґрунтується на сукупності ідей, поглядів, соціокультурне значення якої полягає у формуванні професійно-педагогічної готовності майбутніх магістрів до виконання функцій викладача вищого навчального закладу. Це провідна ідея у системі теоретичних досліджень, сукупність певних поглядів на професійно-педагогічну підготовку магістрантів, основоположна ідея теорії педагогічної підготовки майбутніх фахівців у вищих непедагогічного профілю.

Вважаємо, що основні положення Концепції педагогічної освіти магістрантів у вищих навчальних закладах непедагогічного профілю ефективно реалізовуватимуться через систему педагогічної підготовки магістрантів, основна мета якої полягає у формуванні та розвитку педагогічної компетентності магістра як майбутнього викладача вищого навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мачинська Н. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх фахівців в умовах магістратури / Н.І. Мачинська // Компетентнісний підхід у сучасній університетській освіті : збірник наукових праць. – Рівне, 2011. – С. 72–78.
2. Огнев'юк В. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / Віктор Олександрович Огнев'юк. – К. : Знання України, 2003. – 450с.
3. Яворська Г. Підготовка фахівців соціономічної сфери в умовах магістратури / Г.Х. Яворська // Наука і освіта : збірник наукових праць. – Одеса, 2013.

Розділ 3

Економіка і менеджмент

Е. П. Ананьев,
*кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономики и международных экономических отношений,
Международный гуманитарный университет;*

Е. В. Гольмова,
*кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономики и предпринимательства
Одесского института,
Межрегиональная академия управления персоналом*

КРИТИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ В ЕЭС И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ РИСКИ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ УКРАИНЫ

Европа продолжает настойчиво агитировать Украину по всем фронтам с целью притягивания ее к ЕС. Для чего это нужно? Ведь на самом деле руководство ЕС публично заявляет, что в обозримом будущем Украина не сможет стать членом ЕС. Так в чем реальные причины такого прессинга, поспешности, нездорового ажиотажа?

Надо полагать, Украина действительно играет важную роль на Европейском континенте, представляет реальный интерес для партнеров и обладает реальными ценностями.

Так насколько Запад серьезен в намерениях повышения глобальной конкурентоспособности экономики и свободного, демократического развития украинского общества? И как можно надеяться на помощь и благородство, когда в основе лежит идеология либерализма?

Немецкий мыслитель Артур Мюллер ван ден Брук утверждал: «Либерализм убивает народы». Его финальная цель – установить общество, которое будет только рынком. В таком обществе коммерческие, торговые ценности становятся единственными, а ценности, которые невозможно свести к какому-то расчету, становятся несуществующими, они исчезают [2].

Победивший в Европе либерализм разлагает, по мнению К.Н. Леонтьева, устои культурной традиции и подготавливает гибель европейских государств [6].

Между тем, доверие к Евросоюзу среди жителей входящих в него государств упало до беспрецедентно низкого уровня. К примеру, в Испании в настоящее время лишь 20% граждан испытывает доверие к Евросоюзу (против 56% в 2009 г.). За тот же период в Италии доля тех, кто доверяет ЕС, снизилась с 52 до 31%, в Германии доверие к ЕС упало на 14% и составляет лишь 30%, во Франции снизилось на 8% – до 34%. Растет число евроскептиков в Англии, усиливается давление сторонников проведения референдума о выходе страны из ЕС [9].

«Из-за нынешнего кризиса почти все европейцы чувствуют себя жертвами: и те, кто предоставляет финансовую помощь, как немцы, и те, кто ее получает, скажем, испанцы», – говорит испанский политолог Хосе Игнасио Торребланка. У граждан стран ЕС «возникло ощущение, что они утратили контроль над ситуацией. Их заставляют соглашаться с вещами, которые им преподносят как безальтернативные». Скажем, немцам приходится одобрять все новые и новые пакеты помощи другим странам, а Южной Европе – подчиняться идущим из

Берлина требованиям все новых и новых программ жесткой экономии. Однако, в большинстве стран ни такая помощь, ни экономия к положительным результатам не приводят. Уровень промышленного производства в странах еврозоны продолжает снижаться, доходы – падать. Во Франции объемы промышленного производства снижаются 14-й месяц подряд, в Испании – 30-й, в Германии и Ирландии положительная динамика также сменилась на отрицательную.

Прямым и самым неприятным следствием рецессии является неукротимый рост безработицы. По апрельским данным Евростата, зарегистрированная безработица в странах еврозоны достигла рекордной отметки в 12% экономически активного населения и охватывает 19 млн. человек. По всем 27 странам ЕС безработица составляет 10,9% – 26,3млн. человек, что на 4,1% выше докризисного уровня. Сама Еврокомиссия оценивает ситуацию с безработицей как «трагедию Европы»... [9].

Катастрофическая ситуация сложилась здесь с безработицей среди молодежи. В Греции безработица в среде молодых трудоспособных людей составляет 58,4%, в Испании – 55,7%, в Португалии – 38,2%, в Италии – 37,8%.

Эта динамика рынка труда соответствует неутешительным долгосрочным прогнозам Еврокомиссии. Эксперты МОТ считают, что вероятность социальных волнений в странах ЕС в настоящее время по сравнению с докризисным периодом увеличилась на 12%. Угроза их возросла на Кипре, в Греции, Италии, Португалии, Испании, Словении и Чехии. Социальным волнениям и беспорядкам, спровоцированным радикальной молодежью, подвержены также Великобритания, Франция, Бельгия, Швеция и даже Германия.

Все больше европейцев выступают против передачи дополнительных полномочий властным структурам ЕС. Так, две трети французов уверены, что европейская экономическая интеграция навредила их государству. Например, один из основателей валютного союза европейских стран Оскар Лафонтен призвал отказаться от евро. По его словам, надежды на то, что переход на евро обеспечит рациональное экономическое поведение всех стран, были напрасными.

Сегодня ЕС на 191-м месте в мире по реальным темпам роста ВВП, на 113-м – по уровню безработицы, по отрицательному сальдо торговых операций – 188-е место, зато первое место в мире – по объему внешнего долга, который превысил 16 трлн. долл. В первом квартале 2013 г. ВВП в еврозоне сократился на 1,1%, а в ЕС27 – на 0,7% по сравнению с первым кварталом 2012 г. [10].

Группа видных деятелей СЕ под руководством Йошки Фишера, опираясь на основные принципы Европейской конвенции по правам человека, отмечает: сегодня в Европе распространены дискриминация и нетерпимость, особенно по отношению к цыганам и иммигрантам, а также выходцам из мигрантской среды, к которым часто относятся, как к иностранцам даже в странах, где они родились и получили гражданство [8].

Группа определяет восемь конкретных рисков для ценностей Совета Европы: рост нетерпимости, рост поддержки ксенофобских и популистских партий; дискриминация; существование практически бесправного населения; параллельные общества; исламский экстремизм, потеря демократических свобод; возможное столкновение «свободы вероисповедания» и свободы слова. Эти риски скрывают незащищенность, массовую иммиграцию, отсутствие надле-

жащего количества лидеров, чье четкое видение будущего Европы вселило бы уверенность.

С другой стороны, объективно существует факт старения населения Европы, отсюда – потребность в иммигрантах. Если не будет иммигрантов, то, по подсчетам Еврокомиссии, количество рабочей силы в ЕС сократится на 100 млн. человек в течение следующих 50 лет, несмотря на рост общей численности населения. И это путь к упадку [8].

Таким образом, один из ответов на поставленный выше вопрос может быть озвучен следующим образом: Украина нужна Западу прежде всего своей территорией, которая имеет геостратегические и природно-климатические преимущества, природные ресурсы, включая уникальные черноземы, богатые ресурсы пресной воды и высокообразованные трудовые ресурсы. Западу также нужен рынок сбыта своих товаров емкостью около 45 млн. человек.

Кроме общемировоззренческих взглядов на эти проблемы, существует множество теоретических исследований, а также математическо-экономических оценок и расчетов, проведенных исследователями и экспертами в области экономического анализа.

Так, по данным НИЭИ Минэкономразвития Украины, в первый год действия ЗСТ между Украиной и ЕС предполагается, что потери объема производства в целом по экономике составят 0,17%, ВВП – 0,11%, по итогам всего трансформационного периода – 0,21 и 0,13% соответственно. Самые большие потери от создания ЗСТ почувствуют химическая и нефтехимическая промышленность и машиностроение [3].

Предполагается, что положительный эффект от введения нового режима торговли будет «растянут во времени» как для ЕС, так и для Украины из-за необходимости адаптации к техническим, санитарным, фитосанитарным и другим стандартам и требованиям ЕС. А также что на производстве машин, химическом производстве, производстве резиновых, пластмассовых и других неметаллических минеральных изделий скажется усиление конкурентного давления на внутреннем рынке [3].

Анализ основных положений соглашения о ЗСТ между ЕС и Украиной свидетельствует о возможных немалых потерях от его выполнения вследствие:

- Усиления конкуренции на внутреннем рынке, за счет устранения тарифных и сокращения нетарифных барьеров, ограничения доступа украинских товаров на европейские рынки по причине их несоответствия европейским техническим регламентам и сертификатам, обнуления экспортных пошлин на украинские товары и жесткого квотирования остальных видов товаров.
- Сохранения в ЕС системы дотаций аграрного сектора, что делает экспорт украинской продукции в ЕС неконкурентоспособным.
- Экспорт украинских промышленных товаров с высоким уровнем добавленной стоимости в ЕС будет регулироваться техническим регламентом ЕС. Это замедлит технологическую модернизацию украинской промышленности, закрепит за ней экспорт с низкой степенью переработки и добавленной стоимости.

Проведенные С. А. Радзиевской исследования подтверждают, что современное состояние ЕС не позволяет определить его как консолидированную ре-

гиональную структуру. Во-первых, наблюдаем значительную разницу и в уровне экономического развития стран-членов ЕС.

Таким образом, с образованием ЕЦБ страны-участницы потеряли возможность проводить независимую монетарную политику и согласовывать натурально-вещественный и денежно-стоимостный аспект производства. На уровне ЕС также произошло некое ослабление возможностей эффективного управления экономическими процессами руководством ЕС вследствие невозможности для них прямого влияния на ЕЦБ и тем самым на финансовые процессы, которые в рыночных условиях определяют экономические процессы.

Следует учитывать и то, что евроскептики отмечают: для основных экспортирующих отраслей экономики Украины сегодня на европейском рынке места нет. По мнению академика В.Гееца, «сближение Украины с ЕС будет тяжелым и, скорее всего, будет основываться на более жестких условиях и критериях и не до конца понятной перспективе самого вхождения» [7].

Принцип асимметрии при создании ЗСТ с ЕС предусматривает сокращение и постепенную ликвидацию импортных пошлин, а также сохранение экспортной пошлины на отдельные сырьевые товары. Его реализацию в условиях специфической институциональной среды транзитивной экономики Украины целесообразно основывать не только на принципах, рекомендованных международными финансовыми учреждениями, но и учитывать рекомендации альтернативных экономических исследований [5].

В случае подписания соглашения об ассоциации с ЕС и ЗСТ, а также создания безвизового режима, по данным экспертов и исходя из практики присоединения к ЕС постсоциалистических стран, может сложиться ситуация, когда территорию Украины покинет до 7,1 млн. молодых наиболее активных людей. Это при условии, что в нашем государстве на 100 человек трудоспособного возраста приходится 78 человек нетрудоспособного. Подобную демографическую нагрузку не выдержат даже экономики высокоразвитых стран.

ЛИТЕРАТУРА

1. НАТО: Мифы и реальность. Уроки для России и мира / Международная научно-практическая конференция. – М. : Кучково поле, 2012. – С. 9, 25.
2. Бенуа А. Против либерализма: (к Четвертой политической теории) / Аллен де Бенуа; [пер. с фр.; предисл. А. Дугина]. – СПб. : Амфора, 2009. – 476 с. – С. 12.
3. Предварительный расчет последствий для экономики Украины от создания зоны свободной торговли с ЕС / Экономически обоснованные расчеты по результатам оценки положительных и отрицательных факторов влияния подписания договора об Ассоциации с ЕС и вступления в Таможенный союз. – К. : НИЭИ Министерства экономического развития и торговли Украины, 2012. – С. 9–11.
4. Ориентировочный расчет последствий для экономики Украины от возможного ее вступления в ТС / Департамент макроэкономического прогнозирования Минэкономразвития Украины. – К. : 2013. – С. 13.
5. Совершенствование таможенно-тарифной политики Украины на основе принципов о создании ЗСТ с ЕС : научный доклад / Институт экономики промышленности НАНУ.- Донецк : 2013. – С. 13.
6. Афанасьев В. Циклы и общество : [монография] / В.В. Афанасьев. – М. : Канон + РООИ «Реабилитация», 2009. – С. 28, 107.
7. Конкурентоспособность и интеграционные перспективы Украины / С.А.Радзиевская. – М. : Библиограф, 2012. – 344 с. – С. 118, 123, 124, 154.

8. Жити разом: поєднання різноманіття і свободи в Європі ХХІ століття ; переклад з англійської. – Львів : Літопис, 2011. – С. 7, 11, 13, 27.
9. Нестеров В. Кризис доверия к Евросоюзу [Электронное издание] // Фонд Стратегической Культуры. – Режим доступа : <http://fondsk.ru>.
10. Данные Евростата [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

Т. Н. Афонченкова,
кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономики и международных экономических отношений,
Международный гуманитарный университет

АНАЛИЗ МАРКЕТИНГОВЫХ СТРАТЕГИЙ ВЫХОДА СУБЪЕКТОВ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА МЕЖДУНАРОДНЫЙ РЫНОК

Приоритетным видом деятельности на рынке туристических услуг Украины является обслуживание внутренних и выездных туристов. Количество жителей нашей страны, которые выезжали за границу, в 2013 г. выросло на 11,2% и составило 23,8 млн. человек. В свою очередь, Украина становится все более привлекательной для посещающих ее иностранцев, число которых по сравнению с 2012 г. выросло на 7,4% и составило 24,7 млн. человек. Основными пунктами назначения для выезжающих за рубеж граждан Украины, как и в 2012 г., являлись Польша и Россия, которые за 2013 г. посетили 6,99 млн. и 6,14 млн. украинцев, Турцию, Германию и Египет посетили 0,57 млн., 0,38 млн. и 0,34 млн. украинских граждан соответственно. Более половины (63,6%) посетивших в 2013 г. Украину иностранцев приезжали из соседних России (10,28 млн.) и Молдовы (5,42 млн.), а также из Германии – 0,25 млн., Узбекистана – 0,24 млн. и Турции – 0,15 млн. [1].

Однако в Украине на государственном уровне еще не созданы достаточно благоприятные условия, как для активного развития въездного туризма, так и для качественного обслуживания иностранных туристов. Отсутствие достаточного количества интересных экскурсионных маршрутов сдерживает развитие внутреннего туризма. По данным Государственной службы туризма и курортов на данный момент действующих краеведческих программ осталось не более 1,5 тысяч, при этом большинство из них существует на бумаге. Список наиболее массовых туристических центров остается очень ограниченным. Также сдерживает внутренний туризм качество предоставляемых услуг и их стоимость, которая в некоторых случаях выше, чем за границей.

В тоже время, сфера въездного туризма остается коммерчески привлекательным видом туристической деятельности. В 2012 году г. Киев получил доход от туристической деятельности в размере 4 806 335 тис. грн., АР Крым – 571 737,5 тис. грн., Одесская обл. – 125 199,6 тис. грн., Николаевская обл. – 33 613,5 тис. грн., Херсонская – 24 298, 4 тис. грн. [1].

Цель исследования: мониторинг рынка туристических услуг Херсонской области с целью уточнения основных направлений стратегического развития въездного туризма.

К основным мотивам выхода субъектов хозяйствования на внешний туристический рынок можно отнести появление перспектив расширения собственного бизнеса, возможность развития различных туристических направлений, получение статуса субъекта международной деятельности, формирование нового продукта и продление жизненного цикла существующего туристического продукта. Результаты исследований свидетельствуют, что 37% субъектов туристического бизнеса Херсонской области определяют основным движущим мотивом в своей деятельности – выход на новые зарубежные рынки, 19,2% субъектов хозяйствования указывают на приоритетность расширения сети сбыта. Для 22,5% стимулом является расширение ассортимента туристических услуг, 15,3% указали на приоритетность определения своей ниши на международном рынке туристических услуг и только 4,1 % опрошенных туроператоров считают существенным необходимость создания собственного бренда на внешнем рынке.

Согласно результатам опроса, 51,1% респондентов указало, что принимают ежегодное участие в международных туристических выставках с целью определения потенциальных зарубежных рынков, 21,4% субъектов туристического предпринимательства отметили, что перед выбором целевого зарубежного рынка лишь поверхностно изучают спрос зарубежных туристов и только 4,9% – используют Интернет для определения целевого экспортного рынка. Серьезно исследуют маркетинговую среду только 22,6% опрошенных субъектов туристического бизнеса, из них 18,1% респондентов осуществляют маркетинговый анализ ситуации на рынке туристических услуг в зарубежных странах с целью выбора целевых экспортных рыночных сегментов.

Низкий уровень проведения маркетинговых исследований на рынке туристических услуг Украины снижает практическое использование стратегий сегментации и позиционирования. Так, стратегия сегментирования в международной деятельности характерна для 10,4% туроператоров Херсонщины, тогда как остальная часть субъектов практикует стратегию полного охвата рынка.

Наиболее популярным в плане организации маркетинговой деятельности на целевых экспортных рынках является маркетинговая стратегия стандартизации и адаптации комплекса маркетинговых мероприятий к каждому зарубежному рынку. Результаты исследования указывают, что в отечественном туристическом бизнесе чаще всего используется именно адаптированная маркетинговая стратегия. Так 78,6% респондентов отметили, что туристическое предложение приспособляется по мере необходимости, как к потребностям зарубежного рынка, так и к пожеланиям каждой группы иностранных туристов. Адаптируют туристические продукты к потребностям рынка за счет предоставления дополнительных туристических услуг 14,3% субъектов и только 7,1% опрошенных отметили, что в использовании стратегии адаптации нет острой необходимости.

Не менее важным для международной стратегической адаптации украинских субъектов туристического бизнеса является выбор модели вхождения на внешний рынок. Из результатов исследования следует, что 59,7% субъектов

туристического предпринимательства практикует налаживание прямых деловых контактов с иностранными туристами, используя при этом в международной стратегической деятельности прямой экспорт. В частности, 47,6% украинских туроператоров по иностранному туризму обеспечивают выход на зарубежные рынки с помощью средств Интернета и создания собственной Web-страницы, а 12,1% турфирм находят потенциальных клиентов на международных специализированных выставках. Более трети туроператоров (36,3%) используют косвенный экспорт, указывая на отлаженное договорное сотрудничество с зарубежными партнерами, что позволяет им обеспечивать сбыт туристических продуктов за рубежом. Всего лишь 4,1% субъектов имеют свои зарубежные представительства, используя при выходе на внешние рынки инвестиционные стратегии. В тоже время, на отечественном рынке туристических услуг почти не используются контрактно-инвестиционные и инвестиционные стратегии. Существующая тенденция свидетельствует о недостаточно активной интернационализации украинских туроператоров.

Одним из направлений формирования маркетинговой стратегии на международном рынке туристических услуг является разработка маркетингового комплекса, предусматривающего подготовку, принятие и реализацию управленческого решения о проведении товарной, ценовой, сбытовой и коммуникационной политики. На практике отечественные субъекты туристического рынка не создают всего комплекса маркетинговых мероприятий. К тому же маркетинговые программы не разрабатываются отдельно для каждой целевой группы иностранных туристов, а вместо этого создается универсальный маркетинг-микс. Положительным является тот факт, что перед созданием туристических предложений отечественные туроператоры проводят исследования внутренних ресурсов Украины (30%) и, в общем, изучают спрос иностранных туристов (27,5%). Кроме того, важную роль в создании туристических продуктов в отечественном турбизнесе играет как наличие определенного опыта работы в этой сфере (21,9%), так и учет модных тенденций на международном рынке (20,6%).

В процессе формирования ассортимента и комплекса туристических предложений, украинские субъекты туристической деятельности также имеют значительные наработки и могут предоставлять достаточно широкий спектр туристических услуг.

Еще одной важной составляющей маркетингового комплекса является установление цены на туристические услуги. Политику ценообразования на основе издержек используют 54,9% туроператоров Херсонщины. Около трети субъектов туристической деятельности (29,7%) устанавливает цены на туристические продукты на основе уровня конкуренции, а 15,4% субъектов определяют цены на туристические предложения с учетом имеющегося спроса. Многие субъекты туристического бизнеса Херсонской области используют комбинацию различных подходов в проведении маркетинговой политики ценообразования. 15,4% опрошенных туроператоров определяют цены на туристические продукты как на основе затрат, так и на основе уровня конкуренции. 23,1% субъектов турбизнеса сочетают в своей ценовой политике все вышеупомянутые методы ценообразования.

С целью расширения рынков сбыта в международной деятельности субъекты туристического бизнеса используют различные комбинации маркетинговых стратегий интеграции и диверсификации. Так 67,6% субъектов туристического предпринимательства Херсонщины осуществляют свою деятельность на основе применения стратегии вертикальной интеграции с целью создания комплексного туристского продукта. Из них – 21,4% отечественных туроператоров сочетают стратегию вертикальной интеграции в сочетании с другими стратегиями продвижения туристического продукта на внешнем рынке. Почти четвертая часть туроператоров (23,1%) практикуют концентрическую диверсификацию с целью расширения ассортимента туристических услуг, и только 9,3% используют стратегию горизонтальной диверсификации в своей деятельности на международном рынке. В современных условиях усиления глобализации на мировом рынке туристических услуг конкуренцию традиционным каналам распределения создает всемирная информационная сеть Интернет. Однако в отечественном туристическом бизнесе система он-лайн консультаций между клиентом и работником используется довольно редко, ее предлагают около 18,7% туроператоров, чуть более 25% прибегают к системе он-лайн бронирования туристических услуг в Украине.

Эффективность проведения всех маркетинговых мероприятий при создании и реализации маркетинговых стратегий в значительной степени зависит от объемов финансовых ресурсов, выделяемых на их проведение. 41,7% субъектов туристического бизнеса Херсонской области направляют на маркетинговые мероприятия до 5% прибыли, 24,4% указали, что тратят от 5% до 10% прибыли, 17,3% отметили, что расходы на маркетинг составляют 10% – 15 % и только 16,6 % опрошенных ассигнуют на маркетинговые мероприятия более 15% прибыли. Сферу маркетинговой деятельности большинство украинских субъектов предпринимательства значительно сужают, сводя ее только к стимулированию сбыта туристических продуктов.

Таким образом, проведенный анализ позволяет утверждать, что имеются существенные резервы в адаптации отечественных субъектов туристического бизнеса на международном рынке. Учет этих обстоятельств в туристической практике позволит положительно влиять на дальнейшее развитие туристического бизнеса в Украине.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ринок туристичних послуг в Україні [2013 рік] – ЦДРП (м. Суми) Sumy News <http://sumynews.com/data-journalism.2.html> за даними Державної служби статистики

Т. Н. Банасько,
кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономики и международных экономических отношений,
Международный гуманитарный университет

ПРОБЛЕМЫ УЧЕТА ЗАЛОГОВЫХ ОПЕРАЦИЙ В БУХГАЛТЕРСКОМ УЧЕТЕ

Предметом исследования являются теоретические и методические аспекты учета залоговых операций. Объектом исследования выступают учетно-аналитические процедуры залоговых операций на предприятии.

Этот вид обеспечения для выполнения обязательств в современных условиях хозяйствования встречается часто. Исследования в области учета залоговых операций проводили в своих трудах ученые: А.М. Абашина, М.И. Брагинский, С.А. Бредихина, А.О. Дьячкова, Б.Д. Завидов, А.А. Маковский, Н.Г. Пикучо, Н.Г. Сафронова, Л.В. Сотникова, И. А. Сиротина, И.К. Талье, А.А. Шапошников и др. Также отражение бухгалтерского управленческого учета нашли свое отражение в научных трудах Н.А. Блудовой, М. А. Бахрушиной, Н.П. Кондракова, С. А. Николаевой, В. П. Паляя, Я. В. Соколова и др.

Отечественная практика операций с залогом недостаточно подготовлена к решению новых проблем, в том числе залоговых отношений с предприятиями. Таким образом, актуальность темы статьи обусловлена объективным развитием залоговых отношений в обществе, что, в свою очередь, требует углубленных исследований в области учета залоговых операций и их усовершенствование.

В научной статье мы попытались обосновать рекомендации по совершенствованию бухгалтерского учета залоговых операций.

Борис Юровский [1] анализируя в своей статье такие понятия как авансы и предварительная оплата, задаток и залог. Разграничивая такие два вида обеспечения обязательства, как задаток и залог можно провести сравнительный анализ этих экономических категорий, который поможет в дальнейшем подойти к созданию более совершенной бухгалтерской модели отражения этих операций в учете. В таблице 1 дана сравнительная характеристика понятий залог и задаток.

Таблица 1
Сравнительная характеристика залога и задатка

	Залог	Задаток
Правовое регулирование	ГКУ с. 572–593 Закон о залоге	ГКУ с. 546, 548, 570
Определение	«В силу залога кредитор имеет право в случае неисполнения должником обязательства. Обеспеченного залогом, получить удовлетворение за счет заложенного имущества преимущественно перед другими кре-	Это – «денежная сумма или движимое имущество, выдаваемое кредитору должника в счет причитающихся с него по договору платежей. В подтверждение обязательства и в обеспечение

	дителями этого должника, если иное не установлено законом»	его выполнения»
Функции	1. платежа; 2. обеспечения	1. платежа; 2. подтверждения; 3. обеспечение только денежного обязательства
Предмет обеспечения	имущество и имущественные права; ипотека;	Денежные средства; Движимое имущество (запасы, основные средства, ценные товары)

Залог признается одним из видов обеспечения исполнения обязательств. Под залогом понимают правоотношение, в силу которого кредитор (залогодержатель) имеет право в случае неисполнения должником обязательства получить удовлетворение из стоимости заложенного имущества.

Залогом может быть обеспечено действительное (которое на момент оформления договора залога уже существует) и будущее (при условии, что имеется соглашение сторон о размере обеспечения залогом) требование, вытекающее из договора займа (при выдаче банковских ссуд), договоров купли-продажи, аренды, перевозки грузов и т.д.

Предметом залога могут стать: имущество и имущественные права, которые в соответствии с законодательством Украины могут быть отчуждены залогодателем и на которые может быть обращено взыскание. Статьей 4 Закона о залоге определен перечень имущества и имущественных прав, которые не могут быть предметом залога. К таким предметом относятся деньги.

Бухгалтерский учет зависит от юридических особенностей оформления залоговых операций. Мы остановимся на требованиях к осуществлению залоговых операций, которые необходимо соблюдать [2].

1. Прежде всего, различают *два отдельных вида залога* – ипотека и заклад (ст. 575 ГКУ) [3]. Ипотека – это залог недвижимого имущества, которое остается во владении залогодателя или третьего лица. Закладом является залог движимого имущества, которое передается во владение залогодержателя или по его приказу – во владение третьему лицу.

2. Залог *самостоятельно не существует*. Залогом могут обеспечиваться обязательства, которые вытекают из других договоров.

3. *Предметом залога* может быть любое имущество, которое может быть отчуждено залогодателем и на которое может быть обращено взыскание. Это означает, что нельзя передавать в залог имущество, не принадлежащее залогодателю на праве собственности

4. *Сторонами договора залога* являются залогодатель и залогодержатель. Ими могут быть как физические, так и юридические лица (ст. 11 Закона о залоге [4]). Причем должник и залогодатель могут не совпадать в одном лице, поскольку залогодателем может выступать как сам должник, так и третье лицо (имущественный поручитель) (ст. 583 ГКУ). Основное требование – залогодатель должен быть собственником вещи или имущественных прав либо лицом, которому передали вещь или имущественное право с правом их залога.

5. В соответствии со ст. 582 ГКУ в случаях, предусмотренных договором или законом, *предмет залога должен быть оценен*. А законом установлена обязательная оценка при передаче в залог только государственного и коммунального имущества.

6. Поскольку предмет залога может быть в залоге достаточно долго, важно определить права залогодателя и залогодержателя относительно предмета залога (как, впрочем, и ограничения таких прав).

Если иное не установлено договором, владелец заложенного имущества (залогодатель или залогодержатель) обязан принимать меры для сохранности предмета залога и содержать этот предмет надлежащим образом (ст. 587 ГКУ).

Классический учет залоговых операций [5] приведен в таблице 2.

Таблица 2
Бухгалтерский учет операций залога

№ п/п	Содержание операции	Дебет	Кредит
Учет у залогодателя			
1.	Оприходованы приобретенные товары:		
	– стоимость товаров без НДС	281	631
	– налоговый кредит по НДС	641	631
2.	Передан в залог объект недвижимости:		
	– отражена первоначальная стоимость объекта основных средств	10/Основные средства в залоге	10
	– отражено предоставленное обеспечение	05	–
Учет у залогодержателя			
3.	Отражено полученное обеспечение	06	

Таким образом, передавая основные фонды в залог, они учитываются на счете 10 «Основные средства в залоге» у залогодателя, по ним начисляется износ (если они не выведены из эксплуатации), они увеличивают первый раздел актива баланса и учитываются в расчете различных показателей экономического анализа оборотных активов. По нашему мнению, такие средства не должны отражаться в составе основных средств или других групп активов, они также в момент передачи в залог не приносят предприятию доход до момента их отчуждения.

В диссертационной работе Пикузо Н.Г. [6] совершенствует учет залоговых операций в ломбарде. Мы полностью согласны с автором, который для учета этой операции использует отдельный балансовый счет учета.

Существующая практика учета залоговых операций не отражает в системе учета ее экономическую сущность. Передача основных средств, запасов, товаров в залог на условиях возвратности требует совершенствования бухгалтерского учета залоговых операций и повышения надежности учетной информации. По нашему мнению, первый шаг совершенствования этой операции состоит в необходимости накапливания информации на отдельном балансовом

счете учета. К примеру, можно использовать счет 379, назвав его «Финансовые вложения» с отдельным субсчетом «Предоставленные займы, обеспеченные движимым имуществом». По дебету, которого будет отражена операция по передаче активов предприятия в залог Дт 379 «Финансовые вложения» Кт 10 «Основные средства», Кт 28 «Товары» [7].

В дальнейших исследованиях необходимо разработать рациональную схему документооборота для учета залоговых операций на предприятиях.

ЛИТЕРАТУРА

1. Юровский Б. Учет поступлений, которые не признаются доходами [Электронный ресурс] / Юровский Б. // Современный бухгалтер – 2006. – № 52. – Режим доступа : http://www.consult.kharkov.ua/?page=article_show&article_id=1059.
2. Виртуальные объекты – реальный учет : сборник систематизованого законодательства / Руководитель авт. коллектива И. Нозарбаева. – К. : Блиц-Информ, 2005. – 290 с.
3. Гражданский кодекс Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://meget.kiev.ua/kodeks/grazdanskiy-kodeks/>
4. О залоге : Закон Украины от 02.10.92 г. № 2654-ХІІ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>
5. Романов А. Залог имущества: учет и налогообложение [Электронный ресурс] / А. Романов // Журнал Дт Кт – 2005. – № 49. – Режим доступа : www.dtk.com.ua/show/1cid11368.html
6. Пикузо Н. Бухгалтерский учет залоговых операций в ломбардах: автореф. на соиск. науч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / Н. Г. Пикузо. – Новосибирск, 2007. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/bukhgalterskii-uchet-zalogovykh-operatsii-v-lombardakh>
7. Про бухгалтерський облік і та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.99 р. № 996-ХІV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>

*Н. О. Ботвіна,
доктор економічних наук, професор кафедри
бізнесадміністрування та корпоративної безпеки,
Міжнародний гуманітарний університет*

СУЧАСНИЙ СТАН БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Сільське господарство – важлива галузь економіки України, яка виробляє 11% валового внутрішнього продукту, є сировинною базою для переробної, харчової, легкої промисловості, формує продовольчу безпеку та впливає на соціально-економічну ситуацію в державі [2].

У процесі трансформації економіки України до ринкової, в аграрному секторі відбулися кардинальні зміни форм власності, що зумовили радикальні перетворення в усій системі фінансових відносин.

Поєднання внутрішніх джерел фінансування сільськогосподарських підприємств, ресурсів універсальних і спеціалізованих фінансово-кредитних установ за безпосередньої державної фінансової підтримки підприємств галузі має

забезпечити фінансову основу ведення та розвитку бізнесу в сільському господарстві. Важливе значення належить удосконаленню механізмів державної підтримки сільського господарства, що мають урахувати національні особливості аграрного сектору та світові тенденції скорочення прямої державної підтримки сільськогосподарських підприємств, відповідно до вимог Світової організації торгівлі (СОТ) намір вступу до якої має Україна.

Бюджетне фінансування є важливим фінансовим інструментом, а бюджетна політика – відображає джерела його формування та напрями використання [1].

Бюджетна політика посідає чільне місце у визначенні темпів та напрямів розвитку аграрної сфери. Вона відображає реальний фінансовий потенціал держави, її можливості, фокусує грошову, кредитну, податкову, цінову, амортизаційну, інвестиційну, структурну політики.

Бюджетне фінансування аграрної сфери нині регулюється Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року та Угодою про сільське господарство, укладеною з СОТ під час Уругвайського раунду. Основні напрями удосконалення бюджетного фінансування, що визначені Державною цільовою програмою передбачають обґрунтування критеріїв розподілу бюджетних коштів; забезпечення рівного доступу агроформувань до бюджетних коштів та ефективності їх використання шляхом запровадження програмно-цільового методу; пріоритетність фінансування наукових розробок, підготовку кадрів, розвиток дорадництва, соціальної сфери села й сільських територій, системи контролю якості та стандартизації продуктів харчування; проведення моніторингу бюджетних програм і скасування неефективних [3].

Бюджетний механізм передбачає використання таких методів: бюджетне планування, прогнозування, бюджетне інвестування, бюджетне субсидування тощо; і важелі: бюджетні доходи, бюджетні видатки, бюджетний дефіцит, бюджетний профіцит, бюджетні борги, бюджетний кредит, бюджетні податки, бюджетна емісія, бюджетні дотації тощо. Державна підтримка аграрної сфери в Україні містить «бюджетне фінансування програм і заходів, спрямованих на розвиток галузі, пільговий режим оподаткування, часткову компенсацію процентних ставок за користування кредитами комерційних банків, списання безнадійної заборгованості перед бюджетом і соціальними фондами».

За допомогою бюджетного фінансування та інвестування відбувається надання коштів, які шляхом розподілу, перерозподілу ВВП спрямовуються на соціальні та економічні проблеми країни. Фінансування із бюджету – це перерахування коштів на поточні та реєстраційні бюджетні рахунки розпорядників коштів з єдиного казначейського рахунка або рахунка місцевого бюджету, які відкриті в органах казначейства.

Система бюджетного фінансування формується за відповідними принципами, здійснюється у відповідних формах та за відповідними методами. Фінансування із бюджету здійснюється на основі двох основних принципів: плановості та цільового характеру використання бюджетних коштів. Принцип плановості означає обов'язкову умову законодавчого затвердження даних видатків. Цільовий характер використання бюджетних коштів означає вимогу до розпорядників коштів використовувати виділені кошти за їхнім цільовим призначенням.

Організація бюджетного фінансування покладена на фінансовий орган, який здійснює виконання даного бюджету. В процесі фінансування фіноргани здійснюють контроль за ефективним і цільовим використанням бюджетних коштів [5].

Кожне окреме бюджетне підприємство, організація або установа отримує асигнування лише з одного бюджету. Саме це є одним зі специфічних принципів бюджетного фінансування поряд із загальними принципами здійснення видаткової політики. Винятком із загального правила є фінансування незапланованих заходів, пов'язаних із стихійним лихом, епідеміями, ліквідацією втрат від катастроф тощо. В таких випадках, кошти на покриття витрат виділяються як з місцевих, так і з державного (зокрема, з Резервного фонду Кабінету Міністрів України) бюджетів.

Нині бюджетна політика аграрної сфери здійснюється за двома напрямками: у формі застосування механізму дії ринкових важелів (регулювання цін, надання субсидій та дотацій, а також пільговий режим оподаткування) та як цільове бюджетне фінансування програм і заходів, спрямованих на розвиток агросфери.

У цілому бюджетне фінансування відноситься до зовнішнього ресурсу як джерела забезпечення розвитку аграрної сфери та діяльності економічних суб'єктів цієї сфери. Поряд з іншими зовнішніми ресурсами такими як банківське кредитування, страхування, інвестиційні кошти, випуск акцій, лізинг, бюджетне фінансування аграрної сфери посідає одну з провідних позицій серед загальнодержавних заходів забезпечення соціально-економічної стабільності аграрної сфери, удосконалення фінансової політики розвитку АПК, побудови високоефективного аграрного ринку в Україні. Бюджетне фінансування аграрної сфери пояснюється необхідністю досягнення двоєдиної мети: підтримки процесу розширеного відтворення аграрної сфери, стримання інфляційних процесів й захисту інтересів споживачів аграрної продукції.

Міністерство аграрної політики та продовольства України кожного року розглядає та затверджує близько 20 програм бюджетного фінансування економічних суб'єктів аграрної сфери за тридцятьма напрямками. Отримувачами бюджетних коштів за даними програмами є агроформування, науково-дослідні установи та інші суб'єкти господарської діяльності у аграрній сфері, що при практичній реалізації бюджетного фінансування ускладнює здійснення ефективного контролю за законністю використання бюджетних коштів та дії таких програм. Бюджетні програми охоплюють усі напрями діяльності аграрних підприємств, включаючи надання безвідсоткових кредитів фермерським господарствам, здешевлення банківських кредитів та страхових премій, надання допомоги в придбанні складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва.

Законом України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років» було визначено, що частка витрат Державного бюджету України на фінансування розвитку сільського господарства має бути не меншою 5 % видатків бюджету. При цьому статті Державного бюджету України щодо фінансування сільського господарства формувало безпосередньо Міністерство аграрної політики України виходячи із загальних обсягів бюджетних асигнувань на галузь [4].

Процес фінансування сільського господарства України за рахунок коштів Державного бюджету протягом багатьох років характеризується неефективним та недосконалим розподілом.

Отже, ми бачимо, що обсяг видатків на фінансування розвитку галузі має тенденцію до зниження, а ефективність реалізації бюджетних програм, зокрема в діяльності більшості агроформувань залишається низькою.

Тому на разі важливим є значення не лише обсягів державної підтримки, а механізмів її надання.

Такий механізм бюджетного фінансування аграрної сфери регулюється Законом України «Про державний бюджет» на певний рік і раніше згадуваним Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України», а порядок витрачання бюджетних коштів щорічно визначається окремими постановами Кабінету Міністрів України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ботвіна Н. Сучасні принципи формування бюджетної політики в аграрній сфері економіки / Н.О. Ботвіна // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Фінанси і кредит. – 2010. – № 2 (29). – С. 22–26.
2. Ботвіна Н. Сучасний контур бюджетного фінансування аграрної сфери економіки / Н.О. Ботвіна // Науково-виробничий журнал Регіональної бізнес-економіки та управління. – 2012. – Вип. № 3 (35). – Вінниця. – С. 92–102.
3. Ботвіна Н. Сучасний контур бюджетного фінансування агросфери України / Н.О. Ботвіна // Формування інформаційного потенціалу бухгалтерського обліку, контроль, аналіз та аудит в умовах глобальних економічних змін : матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, (Кам'янець-Подільський, 18–19 квітня 2013). – С. 347–350.
4. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років : Закон України від 18 січня 2001 року N 2238-III. – Ст. 10.
5. Запатріна І., Лебеда Т. Бюджетна політика стимулювання економічного зростання та механізми її реалізації / І.В. Запатріна, Т.Б. Лебеда // Фінанси України. – 2006. – № 4.

Л. І. Гладченко,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри економіки і міжнародних економічних відносин,

Міжнародний гуманітарний університет

Л. Іовчева,

магістрант факультету економіки та менеджменту,

Міжнародний гуманітарний університет

СТРУКТУРА ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ – ПОКАЗНИК ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

З макроекономічного погляду головним призначенням міжнародної економічної діяльності є її вплив на динаміку реального зростання валового внутрішнього продукту і національного доходу, тобто на показники ефективності функціонування економіки країни. Означений вплив виявляється через комплексну та динамічну оцінку усіх складових міжнародної економічної діяльності.

сті, які в термінах офіційної статистики виступають як складові та фактори формування платіжного балансу країни.

Платіжний баланс – це результуюча сума усіх міжнародних грошових угод та платежів, які здійснюються між резидентами певної країни, у тому числі між усіма верствами населення, комерційними структурами та державними установами, з відповідними агентами за кордоном, тобто із резидентами інших країн.

У спрощеному та схематичному вигляді структуру платіжного балансу можна подати як у таблиці 1 [2, с. 43]. Платіжний баланс можна поділити, так би мовити, вертикально, виділивши дві його половини – дебет і кредит. У першому випадку маємо приплив благ (товарів та послуг) до певної країни за зворотного руху платіжних засобів. У другому – відплив благ, за що резиденти країни отримують відповідні платежі. Своєрідний же горизонтальний поділ платіжного балансу відображає його склад за типами операцій, які він охоплює.

Таблиця 1

Структурно-логічна схема платіжного балансу

Кредит	Дебет
1. Рахунок поточних операцій	
Експорт товарів	Імпорт товарів
Сальдо балансу зовнішньої торгівлі	
Експорт послуг	Імпорт послуг
Доходи від інвестицій за кордоном	Перекази прибутків від іноземних інвестицій за кордоном
Поточні трансферти за кордон	Поточні трансферти з-за кордону
Сальдо балансу поточних операцій	
2. Рахунок капіталу (операцій з капіталом та фінансовими інструментами)	
Інвестиції з-за кордону	Інвестиції за кордон
Отримані довгострокові й короткострокові кредити	Надані довгострокові й короткострокові кредити
Позики у іноземних урядів	Збільшення офіційних резервів
Результат (загальний кредит), включаючи пропуски та помилки, статистичне розходження	Результат (загальний дебет), включаючи пропуски та помилки, статистичне розходження

В першому розділі «Рахунок поточних операцій» відображається товарний експорт та імпорт, витрат на купівлю послуг (як факторних, так і не факторних). Другий розділ «Рахунок руху капіталів» відображає рух кредитних ресурсів та фінансових активів за кордон та із-за кордону.

Таким чином, платіжний баланс є фінансовим результатом записів усіх міжнародних економічних операцій для певної країни. Інакше кажучи, йдеться про всі угоди та трансакції між резидентами та нерезидентами протягом певного періоду. При цьому, баланс поточних операцій і баланс руху капіталів мають бути врівноважені: необхідно, щоб грошові платежі за кордон відповідали величині грошових надходжень в країну.

Однак реалії механізму функціонування економіки кожної конкретної країни значно складніше ніж виконання методичних підходів (правил) формуван-

ня платіжного балансу: непоодинокі випадки, коли не вдається виконання головного принципу і розділи балансу не врівноваженні.

Тоді, якщо країна експортує товарів і послуг за кордон у більших обсягах вартості, ніж імпортує, це говорить про позитивне сальдо, або профіцит платіжного балансу. Якщо ж навпаки, країна імпортує за більшими обсягами вартості, ніж експортує, виникає від'ємне сальдо, або дефіцит платіжного балансу, який часто країна вимушена покривати кредитами з-за кордону або продажем своїх фінансових активів, наприклад, золотовалютних запасів. На перший погляд, профіцит платіжного балансу краще за дефіцит і може розглядатися як показник ефективності міжнародної економічної діяльності. Між тим аналіз стану платіжного балансу України за останні роки не дає змогу остаточного ствердження. Так, у 2013 році профіцит зведеного платіжного балансу України становив 2,0 млрд. дол. США. Напередодні же у 2010–2012 роках щорічно формувався дефіцит в розмірах відповідно 1,9, 2,7 і 4,2 млрд. дол. США. На рисунку 1 показана динаміка за три роки (2010–2013 рр.) не тільки платіжного балансу України, а й його складових:

а) сальдо рахунку поточних операцій; б) сальдо рахунку операцій з капіталом та фінансовими операціями [3, с. 1].

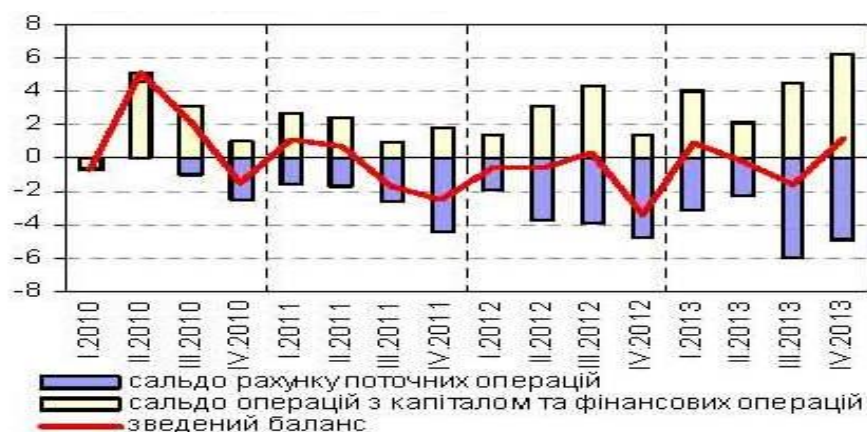

Рис. 1. Поточний і фінансовий рахунки платіжного балансу, млрд. дол. США

Отже, при профіциті платіжного балансу від'ємне сальдо поточного рахунку розширилось у 2013 році до 16,4 млрд. дол. США з 14,3 млрд. дол. США в 2012 році. Це сталося через скорочення попиту на товари українського експорту, а також через збільшення виплат за доходами від інвестицій. Формування від'ємного сальдо рахунку поточних операцій за статтями на протязі 2010–2013 років подано на рисунках 1 і 2 [3, с. 1].

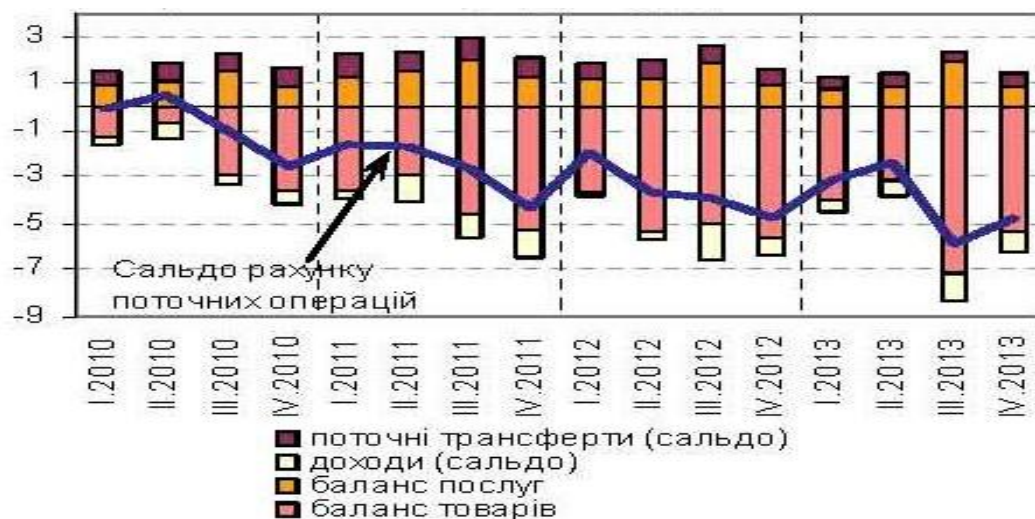

Рис. 2. Рахунок поточних операцій, млрд. дол. США

Дефіцит поточного рахунку в 2013 році зріс 9,0% від ВВП при 8,1% в 2012 році. Не допоможе збалансувати рівновагу балансу навіть профіцит торгівлі послугами у розмірі 4,1 млрд. дол. США, до речі який знизився з 5,2 млрд. дол. США у 2012 році:

*Таблиця 2
Структура обсягів поставок продукції,
що привезли до зниження експорту*

Товарні групи	млн. дол. США	Питома вага у експорті	Відносне відхил. 2013\2012
Експорт	6,4984	100,0%	-7,5%
Металургійна продукція	17571	27,0	-7,0
Продукція АПК	17021	26,2	-4,8
Машинобудівна продукція	10612	16,2	-20,1
Мінеральна продукція	6783	10,4	-2,3
Продукція хімічної промисловості	5826	9,0	-3,9

За широкими економічними категоріями експорт засобів виробництва знизився (на 38%) в основному за рахунок скорочення попиту на продукцію вітчизняного машинобудування. Також зменшився і експорт споживчих товарів (на 3,2%). Обсяги експорту товарів проміжного споживання залишилися незмінними і продовжують домінувати в українському експорті: – 79,2% від загального експорту за 2013 рік.

Імпорт товарів у 2013 році також зменшився: до 84,6 млрд. дол. США (на 5,7%). Скорочення відбулося через енергетичну складову (на 19%), тоді як неенергетичний імпорт залишився майже без змін. За широкими економічними категоріями найбільше скоротився імпорт засобів виробництва (на 18,2%), його

частка знизилася з 15,2 до 13,7%. Імпорт товарів проміжного споживання зменшився на 10,1%, а його частка майже не змінилася (60,2%).

Таким чином, профіцит платіжного балансу України в 2013 році стався завдяки позитивному сальдо рахунку операцій з капіталом та фінансових операцій у розмірі 18,4 млрд. дол. США і який до того ж збільшився на 8,3 млрд. дол. США у порівнянні з 2012 роком: рисунок 3 [3, с. 3].

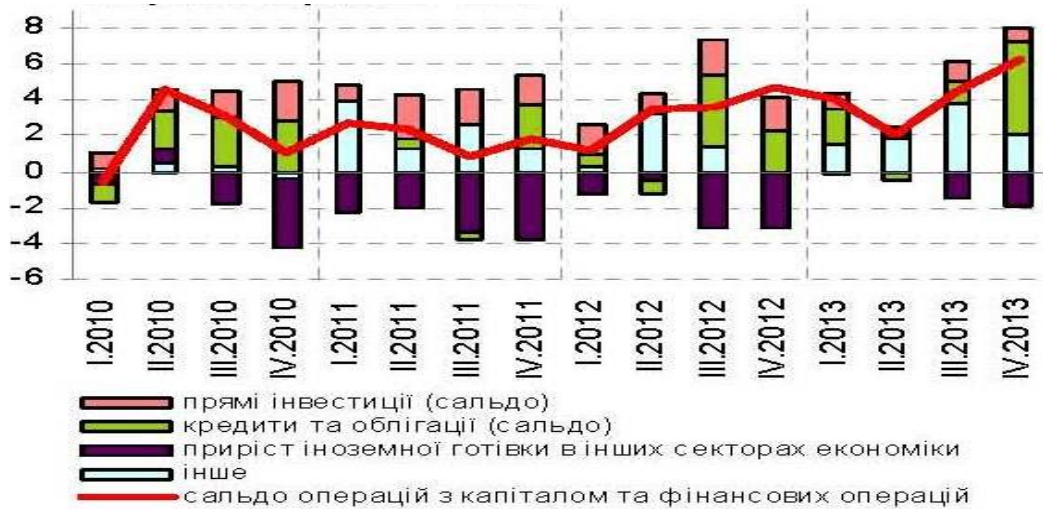

Рис. 3. Рахунок операцій з капіталом та фінансових операцій, млрд. дол. США

Аналіз структури означеного профіциту, тобто його складових показав, що в економіці України накопичуються лише проблеми, а не йдуть позитивні процеси щодо розвитку країни. Так, приплив прямих інвестицій в Україну скоротився майже й становив 3,8 млрд. дол. США. З них 83% спрямовано до реального сектору економіки.

Сальдо за операціями з кредитами та облігаціями у 2013 році було найбільшим у період після кризи -7,3 млрд.дол. США проти 6,0 млрд. дол. США у 2012 році.

Чисті залучення за кредитами та облігаціями реального сектору в 2013 році скоротився до 1,9 млрд. дол. США з 6,6 млрд. дол. США у 2012 році. Сальдо за кредитами та облігаціями банківського сектору порівняно з попередніми роками було додатнім: 0,7 млрд. дол. США, а сформувалося за рахунок розміщення єврооблігацій.

Профіцит рахунку операцій з капіталом та фінансових операцій, який склався у 2013 році треба характеризувати як проблемне явище в економіці України, яке буде мати наслідки у наступних роках, коли прийдеться розраховуватися за євробонди, які придбала Російська Федерація.

Ще одна серйозна причина профіцитного платіжного балансу– накопичення заборгованості по газу (2,7 млрд. дол. США), який імпортується з Росії. Зростаюча заборгованість НАК «Нафтогаз України» включалася в статистику НБУ як кредити за статтею «Інший капітал». За підсумками року за цією статтею фіксується приплив коштів на рівні 5,8 млрд. дол. США. Неможливість України розплатитися за газ і несподіване отримання російського кредиту в останні

дні 2013 року приховало той факт, що реальний дефіцит платіжного балансу був не набагато менше ніж у 2012 році – 4,17 млрд. дол. США.

Таким чином, тільки удосконалення міжнародної економічної діяльності за окремими її напрямками (позиціями) забезпечує передумови щодо оптимізації структури платіжного балансу країни. В свою чергу раціональна структура платіжного балансу країни (без державних боргів і профіцитів) стає важливим фактором ефективності функціонування національної економіки. Тільки зважена зовнішньоекономічна політика Уряду з орієнтацією на ефективність діяльності первинних суб'єктів господарювання дає змогу забезпечити прогресивну динаміку експорту країни і до того ж не за рахунок товарів проміжного споживання (сировини), а завдяки виробництву сучасних засобів виробництва (продукція машинобудівельної галузі).

ЛІТЕРАТУРА

1. Дефіцит і профіцит платіжного балансу. Концепція резидентності [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу : www.bank.gov.ua
2. Новицький В. Міжнародна економічна діяльність України : підручник / Новицький В. Є. – К. : КНЕУ, 2003. – 948 с.
3. Про стан платіжного балансу в 2013 році [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу : www.bank.gov.ua

*Л. В. Гнилицька,
доктор економічних наук,
професор кафедри обліку підприємницької діяльності,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Володимира Гетьмана»*

СУЧАСНІ НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ І ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Заключним етапом здійснення процесів із забезпечення стійкого та безпечно-го функціонування підприємства є оцінювання досягнутого рівня його економічної безпеки. На сучасному етапі розвитку суспільних відносин економічна безпека розглядається в двох взаємопов'язаних розрізах: статичному, що характеризується досягнутим рівнем стану захищеності економічних інтересів підприємства від впливу загроз та динамічному, що визначається як результат здійснення процесів із забезпечення досягнутого стану захищеності. Тому, перед науковцями постає нагальне завдання розробки сучасних моделей діагностики, які б дозволяли враховувати дуалістичну природу економічної безпеки та забезпечували найточніше оцінювання стану захищеності підприємства від впливу загроз внутрішнього та зовнішнього середовища.

Дослідженню окремих теоретичних і практичних аспектів формування підходів до оцінювання стану економічної безпеки суб'єктів господарювання присвячені праці вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких: В. Пономарьов та Г. Козаченко [1], Д. Ковальов та І. Плєтнікова [2], Є. Олейніков [3], М. Бендіков

[4], Л. Гончаренко [5] та інші. Разом з тим, аналіз наукових публікацій цих авторів дозволяє констатувати той факт, що у своїй переважачій більшості запропоновані ними підходи базуються на методиках фінансової діагностики. Однак, економічна безпека є системною та багатоаспектною категорією, що характеризується не лише кількісними, але і якісними показниками, тому використання для оцінювання її рівня однієї з методик фінансової діагностики є невиправданим. Це підтверджується цілою низкою проблем, серед яких, на нашу думку, найголовнішими є:

- статичність критеріїв оцінювання економічної безпеки дозволяє розглядати її лише як стан, тоді як безпека характеризується також здійсненням процесів (діяльності) для забезпечення відповідного стану;
- зосередження уваги в основному на фінансових показниках, тоді як стан безпеки характеризується і низкою нефінансових показників;
- незбалансованість (низька збалансованість) показників, що описують вплив внутрішніх та зовнішніх загроз безпеці підприємства;
- історичний характер інформації про стан економічної безпеки, тоді як така інформація має носити також і стратегічний характер та бути гнучкою до змін у зовнішньому середовищі.

Метою доповіді є обґрунтування необхідності розроблення нового методичного підходу до оцінювання стану економічної безпеки, який би найбільш точно відповідав сучасним вимогам фахівців з безпеки і виступав інформаційним підґрунтя здійснення заходів в системі забезпечення стійкого функціонування та розвитку підприємства.

В основу цього підходу покладено методіку оцінювання, що ґрунтується на принципах системної цілісності великої кількості взаємопов'язаних факторів, які визначають стан захищеності господарської діяльності підприємства, його місце на ринку конкурентів, узгодженість інтересів різних груп зацікавлених у його діяльності осіб. Для того, щоб реалізувати подібну багатовекторну політику управління цими факторами, необхідно мати комплексну систему збалансованих стратегічних цілей і ключових показників, яку забезпечує одна із методик стратегічного управлінського обліку – система збалансованих показників (СЗП).

Збалансована система економічних показників передбачає узгодженість за трьома векторами: між фінансовими та нефінансовими показниками діяльності підприємства; між внутрішніми та зовнішніми аспектами; між ретроспективним та перспективним фокусом трансформації інформації. Саме така узгодженість, на нашу думку, виокремлює цю систему серед сукупності моделей та підходів до оцінювання стану та рівня економічної безпеки і формує методологічну основу системно-цільового підходу в оцінюванні безпеки вітчизняних підприємств.

Основна увага в системі збалансованих показників звертається на оцінювання фінансових результатів щодо окремих процесів (зокрема і процесів по забезпеченню економічної безпеки), які доповнюються нефінансовими показниками діяльності безпосередніх виконавців цих процесів за чотирма різними перспективами: фінансовою, перспективою контрагентів (клієнтів), перспективою бізнес-процесів та перспективою кадрового потенціалу, що дозволило нам окреслити аспекти стратегії підтримання безпечного функціонування підприємства (рис. 1).

Грунтуючись на методичних підходах щодо узгодженості (збалансованості) окремих груп фінансово-економічних показників, які надає СЗП, автором запропоновано виділення низки особливостей використання зазначеної системи при оцінюванні стану економічної безпеки та процесів, котрі забезпечують досягнення такого стану, що передбачає:

- встановлення пріоритетності впливу окремих перспектив забезпечення безпеки підприємства. Для цього кожній перспективі присвоюється вагове значення у відповідності до рівня впливу виявлених ризиків та загроз на стійкий розвиток підприємства так, щоб у сукупності ці вагові значення склали 1;

- під кожен перспективу розробляються цілі та заходи з безпеки і визначаються результативні та випереджувальні показники, якими оцінюються ці заходи. Відтак, результативні показники характеризують стан економічної безпеки на певну дату, а випереджувальні дозволяють оцінити діяльність спеціалістів з безпеки по забезпеченню досягнутого стану економічної безпеки;

- розроблення шкали відповідності фактично досягнутих показників еталонним значенням з метою найбільш точного оцінювання рівня безпеки за окремим напрямом (перспективою) її забезпечення;

- визначення узагальнюючого критерію оцінювання досягнутого рівня економічної безпеки з позицій системної цілісності та його інтерпретація, що дозволить найточніше охарактеризувати безпечність здійснення суб'єктами господарювання своєї діяльності.

Рис. 1. Застосування системи збалансованих показників в контексті стратегії по забезпеченню економічної безпеки підприємства [складено автором]

Практичне застосування авторського методичного підходу до оцінювання стану економічної безпеки потребуватиме виконання переліку дій, відображених в табл. 1.

Таблиця 1
 Алгоритм застосування системно-цільового підходу
 до оцінювання стану економічної безпеки підприємства

<i>Алгоритм застосування методичного підходу</i>	<i>Заходи, характерні для окремого етапу алгоритму</i>
1	2
1. Встановлення напрямів здійснення заходів з безпеки та визначення їх пріоритетності	Заходи з безпеки повинні забезпечувати безпечність стосунків з контрагентами, безпечність протікання бізнес-процесів, безпечність взаємовідносин з персоналом, що спричинить досягнення запланованих фінансових показників, які характеризують стійкий фінансовий стан та перспективність розвитку в майбутньому. При цьому найвищий ранг пріоритетності має група заходів, що характеризує перспективу, за якою виявлено найвищий ступінь ризиконебезпечності.
2. Формування переліку індикаторів за кожним напрямом та обґрунтування їх еталонних значень (табл. 2)	Під кожний напрям забезпечення безпеки розробляються результативні та випереджувальні показники. Результативні показники характеризують стан економічної безпеки на певну дату, а випереджувальні – дозволяють оцінити діяльність спеціалістів з безпеки по забезпеченню цього стану
3. Здійснення градації відповідності фактично досягнутих показників їх еталонним значенням (табл. 3)	Для деталізації відповідності фактично досягнутих показників їх еталонним значенням застосовують метод бальних оцінок і визначають чотири рівні їх узгодженості, які дозволяють охарактеризувати стан процесів щодо недопущення та/чи нейтралізації загроз: 1) максимальний рівень (80–100 балів), якщо фактично досягнутий показник перевищує еталонне значення; 2) високий рівень (50–79 балів), якщо фактично досягнутий показник знаходиться в межах еталонного значення; 3) достатній рівень (20–49 балів), якщо фактично досягнутий показник не суттєво відрізняється від еталонного значення; 4) критичний рівень (0–19 балів), якщо фактичний показник істотно відрізняється від його еталонного значення.
4. Визначення часткового показника оцінювання економічної безпеки за	Частковий показник (G_j) розраховують як результат ділення суми значень окремих індикаторів, визначених у балах, що характеризують їх відповідність граничному значенню (y_j) на кількість індикаторів, що формують від-

окремим напрямом її забезпечення	повідний напрям безпеки (w_j). При цьому використовують формулу: $G_j = \sum y_j : w_j$.
5. Визначення критерію (узагальнюючого показника) оцінювання економічної безпеки	Узагальнюючий показник (I) розраховується як сума добутків часткових показників за кожним напрямом забезпечення безпеки (G_j) на питому вагу значимості цієї групи індикаторів при прийнятті відповідних управлінських рішень щодо пріоритетності заходів протидії впливу виявлених загроз стійкому та безпечному функціонуванню підприємства (X). Тобто: $I = \sum G_j \times X$.
6. Інтерпретація досягнутого рівня критерію оцінювання	Якщо значення критерію оцінювання економічної безпеки складає: а) 80–100 пунктів – максимальний рівень безпеки підприємства; б) 50–79 пунктів – високий рівень безпеки підприємства; в) 20–49 пунктів – остатній рівень безпеки підприємства; г) 0–19 пунктів – низький рівень безпеки підприємства.

Важливого значення при практичному застосуванні системно-цільового підходу в оцінюванні економічної безпеки підприємства набуває формування переліку індикаторів, які найкращим чином дають можливість оцінити безпечність відносин з потенційними клієнтами, стабільність стосунків з персоналом підприємства, ефективність протікання бізнес-процесів, що, як очікується, буде підтверджено досягненням найкращих (визначених стратегією розвитку) показників фінансового стану підприємства.

Відтак, обґрунтовуючи систему оцінюючих показників, ми керувалися наступними принципами підготовки даних:

- причинно-наслідковий характер взаємозв'язку між цілями та показниками їх досягнення;

- зіставність показників, що характеризують стан економічної безпеки за ряд періодів в межах одного підприємства чи для підприємств в межах економічного виду діяльності або регіону;

- наявність чітких фіксованих меж варіації критичного значення показників;

- врахування індивідуальних особливостей підприємств різних видів економічної діяльності при обґрунтуванні системи економічних показників;

- простота та точність методики розрахунку показників.

Умовний перелік показників (індикаторів), що можуть бути використаними в даній методиці, інтерпретація їх змісту та характер взаємодії в контексті досягнення стратегічних цілей підприємства надано в табл. 2.

Здійснюючи обґрунтування еталонних (граничних значень) цих індикаторів, слід керуватися наступними правилами:

- для фінансових показників результативного характеру, що характеризують перспективу фінансів найбільш обґрунтованим буде вибір середньогоа-

лузових значень показників, що найбільш точно враховують специфіку підприємств певного виду економічної діяльності;

– для нефінансових показників, що характеризують перспективу співпраці з контрагентами, персоналом та перспективу бізнес-процесів найбільш аргументованим буде бенчмаркінговий підхід до їх обґрунтування чи експертне оцінювання з позицій бачення стратегії забезпечення безпеки на власному підприємстві.

Не менш важливого значення ніж обґрунтування еталонних значень індикаторів має визначення відповідності їх досягнення фактичними показниками. Порівняння фактично досягнутих показників з еталонними за певним напрямом забезпечення безпеки дозволить оцінити ефективність здійснення як окремих процесів щодо забезпечення безпеки, так і діяльності окремих суб'єктів, що несуть персональну відповідальність за виконання цих показників. Адже від того наскільки ефективною буде діяльність окремих суб'єктів при виконанні встановлених показників залежить як ефективність забезпечення окремих напрямів безпеки, так і досягнутий рівень стану захищеності підприємства від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз за усіма напрямками забезпечення безпеки.

Для більш глибокої деталізації відповідності фактично досягнутих показників їх еталонним значенням запропоновано замість традиційної методики визначення абсолютних та відносних різниць застосовувати метод бальних оцінок, що набув найширшого розповсюдження серед інших альтернативних методик у практичній діяльності спеціалістів служби економічної безпеки вітчизняних підприємств. Приклад такої градації за перспективою взаємин з контрагентами надано в табл. 3.

Оцінювання ефективності проведення заходів за окремим напрямом забезпечення безпеки здійснення на основі часткового показника оцінювання стану економічної безпеки (G_j), який визначається як результат ділення суми значень окремих індикаторів, визначених у балах, що характеризують їх відповідність граничному значенню (u_j) на кількість індикаторів, котрі розкривають відповідну перспективу (w_j).

При цьому використовують формулу: $G_j = \sum u_j : w_j$ (1).

Таблиця 2

ПЕРЕЛІК ІНДИКАТОРІВ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ НАПРЯМИ (ПЕРСПЕКТИВИ) ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА (розшифровка кроку 2 алгоритму, наданого в табл. 1)

№ з/п	Найменування індикатора	Характеристика взаємозв'язків між індикаторами (перший показник – причина, другий показник –	Відповідність стратегії забезпечення безпечного функціонування підприємства
1	2	3	4
Перспектива «Фінанси»			
1.	Коефіцієнт поточної ліквідності, К	Оцінювання загрози неплатоспроможності	Характеризує ефективність здійснюваних процесів (політики) по забезпеченню платоспроможності підприємства з метою недопущення фінансової кризи
2.	Коефіцієнт Бівера, К	«2-1» – зростання платоспроможності за рахунок вивільнених коштів від операційної діяльності (іх ефективного використання)	Характеризує ефективність управління грошовими коштами в запасах та дебіторській заборгованості з метою недопущення загрози непогашення поточних зобов'язань
3.	Рентабельність капіталу, %	Оцінювання загрози неефективного використання власних та залучених ресурсів	Характеризує ефективність управління власним та залученим капіталом з метою недопущення загрози зниження економічного ефекту від використання капіталу
4.	Коефіцієнт співвідношення позикового і власного капіталу, К	Оцінювання загрози втрати фінансової стійкості підприємства	Характеризує ефективність використання власного та залученого капіталу без загрози потрапити у фінансову залежність від кредиторів
5.	Коефіцієнт загальної оборотності активів, К	«5-3» – зростання рентабельності за рахунок більш швидкого обертання активів протягом операційного циклу	Характеризує ефективність управління активами підприємства з метою недопущення загрози невіправданого відволікання їх з
6.	Частка чистого оборотного капіталу в активах підприємства, К	Оцінювання загрози невиконання операційної діяльності без залучення позикового капіталу	Характеризує можливість здійснення операційної діяльності за рахунок власного капіталу в разі існування загрози неотримання залучених коштів
Перспектива «Кадрового потенціалу»			
7.	Рівень професійного ризику за категоріями персоналу, бали	«7-3» – високий рівень професійного ризику спричиняє неефективне управління капіталом підприємства	Характеризує ризиконезбезпечність діяльності ключового персоналу підприємства, що може спричинити зниження ефективного використання ресурсів
8.	Відповідність кваліфікації рівню складності виконуваних робіт, %	«8-7» – низький рівень кваліфікації персоналу спричиняє зростання професійного ризику	Характеризує ризик підприємства в разі неможливості здійснення статутної діяльності підприємства за рахунок низької кваліфікації його персоналу

Продовж. табл. 2			
1	2	3	4
9.	Рівень середньої заробітної плати по підприємству у відношенні до аналогічного показника по галузі, %	«9-7» – невідповідність розміру заробітної плати середньогалузевим показникам спричиняє недобале ставлення персоналу до своїх професійних обов'язків, а відповідно - зростання професійного ризику	Характеризує стан узгодженості інтересів персоналу підприємства та його власників з метою недопущення зростання професійних ризиків
10.	Ефективність використання кадрового потенціалу, К	Оцінювання конкурентних переваг спричинених професійними якістьми персоналу	Характеризує конкурентні переваги підприємства в межах певного регіону чи виду економічної діяльності, пов'язані з використанням кадрового потенціалу у разі існування загрози втрати певного сегмента ринку (недобросовісної конкуренції)
11.	Рівень морально-психологічного клімату в колективі, бал	«11-7» – низький рівень морально-психологічного клімату спричиняє зростання професійного ризику	Характеризує рівень незадоволеності співробітників умовами праці та винагородою за неї, що може проявитися загрозами невиконання ними професійних обов'язків
12.	Стабільність роботи персоналу, роки	«12-10» – стабільності роботи персоналу є запорукою ефективності його використання	Характеризує стабільність роботи ключового персоналу підприємства та уникнення загрози плинності кадрів
Перспектива «Внутрішніх бізнес-процесів»			
13.	Коефіцієнт запасу міцності, К	Оцінювання ризику збитковості діяльності	Характеризує допустиме падіння обсягів діяльності без загрози для підприємства потрапити в зону збитків
14.	Операційний важель, рази	Оцінювання впливу структури витрат на зміну прибутку підприємства	Характеризує можливість оптимізації прибутку підприємства в разі загрози падіння обсягів діяльності
15.	Рівень прогресивності технологій, К	Оцінювання технологічного потенціалу підприємства	Характеризує технологічні (технічні) переваги підприємства у порівнянні з іншими підприємствами регіону чи відповідного виду економічної діяльності в разі існування загрози недобросовісної конкуренції
16.	Рентабельність виробництва, %	«16-13» – високий показник рентабельності виробництва слугує запорукою беззбитковості операційної діяльності	Характеризує ефективність управління менеджментом підприємства виробничими процесами при існуванні загрози зниження обсягів діяльності
17.	Відсоток браку (перевитрат) у складі готової продукції, %	Оцінювання ефективності використання виробничих ресурсів підприємства	Характеризує ефективність використання виробничих ресурсів при існуванні загрози зниження цін на продукцію
18.	Частка нових продуктів та нових клієнтів у складі реалізації підприємства, %	Оцінювання бізнес-переваг перед конкурентами, пов'язаних з більш високою якістю продукції чи більш низькими цінами на неї	Характеризує бізнес-переваги підприємства перед конкурентами у разі загрози зниження ринків збуту

1	2	3	4
Перспектива «Співпраці з контрагентами»			
19.	Рівень економічної надійності контрагента, К	«19–2» – більш висока економічна надійність клієнта спричиняє впевненість у вчасному погашенні дебіторської заборгованості, а значить зростання коефіцієнта Бівера	Характеризує безпечність взаємовідносин з потенційними контрагентами у разі існування загрози невиконання ними своїх зобов'язань
20.	Частка сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості в сумі дебі-торської заборгованості	«19–20» – більш високий рівень економічної надійності клієнтів дозволяє стверджувати про зниження частки сумнівної та безнадійної заборгованості при їх розрахунках з підприємством	Характеризує ефективність здійснення платіжної політики при виникненні загрози недобросовісних відносин з клієнтами
21.	Конфліктність контрагента, бали	«21–19» – високий рівень конфліктності контрагента може стати однією з причин його економічної ненадійності	Характеризує безпечність взаємовідносин з контрагентом у разі виникнення загрози конфліктних ситуацій, пов'язаних з діяльністю цього контрагента
22.	Рівень конкуренції за регіоном, видом економічної діяльності чи окремим контрагентом	Оцінювання добросовісності (надійності) взаємовідносин між підприємствами в межах регіону чи виду економічної діяльності	Характеризує безпечність взаємовідносин між суб'єктами господарювання в разі зниження конкуренції за певними напрямками діяльності
23.	Частка зірваних (неритмічних) поставок у загальній сумі поставок підприємства,	«19–22» – економічно ненадійний та конфліктний постачальник спричинить зростання зірваних (неякісних) поставок; «22–17» – використання неякісної сировини збільшить суму	Характеризує безпечність взаємовідносин з постачальниками у разі існування загрози їх недобросовісності
24.	Частка постійних покупців у структурі реалізації підприємства, %	Оцінювання стабільності взаємовідносин з покупцями	Характеризує стабільність взаємовідносин з покупцями у разі існування загрози зниження ринків збуту

Таблиця 3

Градація рівнів економічної безпеки за перспективою співпраці з контрагентами (розшифровка кроку 3 алгоритму, наданого в табл. 1)

Індикатор	Еталонне значення	Рівні забезпечення безпеки (бали)			
		Максимальний (80–100)	Високий (50–79)	Достатній (20–49)	Критичний (0–19)
1. Рівень економічної надійності контрагента, К	1,2	>1,2	1-1,2	0,5-0,9	< 0,5
2. Частка сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості в сумі дебіторської заборгованості підприємства, %	15	<15	15,1 -20	20,1– 30	>30
3. Конфліктність контрагента, бали	20	<20	21-30	31 – 40	< 40
4. Рівень конкуренції за регіоном, видом економічної діяльності чи окремим контрагентом	Високий	Дуже високий	Середній	Низький	Монопольна діяльність
5. Частка постійних покупців в структурі реалізації підприємства, %	70	> 70	50 – 69	30 – 49	< 30
6. Частка зірваних (неритмічних) поставок в загальній сумі поставок підприємства, %	15	< 15	16-20	21-30	> 30

Оцінювання досягнутого стану економічної безпеки підприємства здійснюють на основі узагальнюючого критерію (I), що розраховується як сума добутків часткових показників за кожним напрямом забезпечення безпеки (Gj) на питому вагу значимості цього напрямку при прийнятті відповідних управлінських рішень щодо пріоритетності заходів протидії впливу виявлених ризиків та загроз стійкому та безпечному функціонуванню підприємства (X). При цьому використовують формулу: $I = \sum G_j \times X$ (2).

Важливе значення для практичного тлумачення отриманих у даній методиці результатів має правильно побудована шкала інтерпретації узагальнюючого критерію оцінювання стану економічної безпеки (з виділенням рівнів досягнення такого стану). Характеристика стану економічної безпеки підприємства при досягненні відповідного значення узагальнюючого критерію надана в табл. 4.

Градація рівнів та характеристика стану економічної безпеки підприємства при досягненні відповідного рівня

<i>Рівень безпеки</i>	<i>Значення узагальнюючого критерію оцінювання безпеки</i>	<i>Характеристика стану економічної безпеки підприємства при досягненні відповідного рівня</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Максимальний	80–100	<ul style="list-style-type: none"> – діяльність підприємства характеризується максимальною реалізацією інтересів і повною нейтралізацією внутрішніх та зовнішніх загроз; – ефективно використовуються власні та залучені ресурси, підприємство фінансово стійке, платоспроможне, рентабельне; – підприємство характеризується високим технічним рівнем устаткування та використанням найсучасніших технологій, що дає йому переваги перед конкурентами; – воно вирізняється високою ефективністю менеджменту, високим рівнем кваліфікації персоналу, низькою плинністю кадрів; високою соціальною захищеністю та сприятливим морально-психологічним кліматом в колективі.
Високий	50–79	<ul style="list-style-type: none"> – діяльність підприємства характеризується високим рівнем реалізації інтересів і нейтралізацією основних внутрішніх та зовнішніх загроз; – ефективно використовуються фінансові ресурси, підприємство є фінансово незалежним, рентабельність його діяльності є середньою по окремому виду економічної діяльності; – підприємство характеризується високим технічним рівнем устаткування та використанням сучасних технологій, що дає йому можливість утримувати середні позиції всередині окремого виду економічної діяльності; – підприємство характеризується ефективною системою менеджменту, високим рівнем кваліфікації для більшої частини персоналу, невисокою плинністю кадрів; соціальною захищеністю та сприятливою психологічною атмосферою в колективі.

Достатній	20–49	<ul style="list-style-type: none"> – діяльність підприємства характеризується ефективною реалізацією інтересів та нейтралізацією найбільш небезпечних внутрішніх і зовнішніх загроз; – неефективно використовуються фінансові ресурси, але в короткостроковій перспективі підприємство є фінансово незалежним, показники рентабельності його діяльності є нижчими за середньогалузеві; – підприємство характеризується середнім технічним рівнем устаткування та використанням традиційних технологій, приблизно половина виробничих основних фондів морально та фізично зношені, показники фондоозброєності та матеріалоозброєності нижчі за середньогалузеві; – для підприємства є характерною порівняно ефективна система менеджменту, середній рівень кваліфікації персоналу, середня по галузі плинність кадрів; невисока соціальна захищеність персоналу та нестабільна психологічна атмосфера в колективі.
Низький	0–19	<ul style="list-style-type: none"> – підприємство здатне реалізувати лише окремі інтереси в силу неспроможності нейтралізувати більшість загроз його діяльності; – неефективно використовуються власні та залучені ресурси, підприємство фінансово нестійке, надмірно залежне від зовнішніх джерел фінансування, підприємство працює збитково; – підприємство характеризується низьким технічним рівнем устаткування та використанням застарілих технологій, високим рівнем морально та фізично зношені обладнання, низьким рівнем фондоозброєності та матеріалоозброєності праці; – для підприємства є характерною низька ефективність системи менеджменту, середній та переважно низький рівень кваліфікації персоналу, висока плинність кадрів, низька соціальна захищеність персоналу та несприятлива психологічна атмосфера в колективі.

Висновки з проведеного дослідження. Проведені дослідження дають можливість сформулювати низку узагальнюючих положень, які розкривають основні переваги системно-цільового підходу в оцінюванні стану економічної безпеки у порівнянні з існуючими науково-методичними підходами:

– по-перше, даний методичний підхід, ґрунтуючись на принципах системи збалансованих показників, передбачає узгодженість за трьома векторами: між

фінансовими та нефінансовими складовими діяльності підприємства, між внутрішніми та зовнішніми аспектами, між ретроспективним та перспективним фокусом трансформації інформації, що дозволяє оцінити не лише стан економічної безпеки, але й спрогнозувати його зміни у майбутньому;

– по-друге, в його основі лежить інтеграція зв'язків між основними напрямками стратегії забезпечення стабільного функціонування та розвитку підприємства, що, в свою чергу, дозволяє більш усвідомлено підходити до вибору індикаторів економічної безпеки;

– по-третє, даний методичний підхід передбачає визначення інтегрального критерію оцінювання стану економічної безпеки підприємства з позицій концепції «системної цілісності», що забезпечує високу точність суджень аналітика з питань фінансово-економічної безпеки щодо ефективності заходів з безпеки;

– по-четверте, цей методичний підхід дозволяє узгодити та оптимізувати діяльність усіх функціональних підрозділів стосовно виконання ними заходів із забезпечення стабільного функціонування підприємства відповідно до обраної стратегії його безпеки та розвитку;

– по-п'яте, концептуальні основи системи збалансованих економічних показників у поєднанні з прийомами експертного оцінювання, що становлять підґрунтя даного методичного підходу оцінювання економічної безпеки дозволяють виявити приховані резерви ефективного використання корпоративних ресурсів та визначити пріоритетні вектори у взаєминах з контрагентами.

О. М. Головченко,
*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки і міжнародних економічних відносин,
Міжнародний гуманітарний університет*

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ ДЕРЖАВИ

Фінансова безпека є важливою складовою системи економічної безпеки держави. Під економічною безпекою ми розуміємо такий стан економічної системи, яке характеризується збалансованістю і стійкістю до негативного впливу будь-яких загроз, здатністю забезпечувати на основі власних економічних інтересів свій стійкий і ефективний розвиток [1, с. 28].

Фінансова безпека країни в цілому, визначається ефективністю бюджетної, податкової та грошово-кредитної політики. При цьому слід враховувати ступінь впливу держави на кожну з сфер фінансової системи. Публічні фінанси можна розглядати як об'єкт прямого управління з боку держави. Держава також повинна створювати всі умови для стійкого фінансового стану господарських систем реального сектора економіки, в сфері міжнародних фінансів з урахуванням інтеграції країни і, звичайно ж, в сфері фінансового ринку. Тому для того, щоб визначити потенціал забезпечення фінансової безпеки держави необ-

хідно розуміти ті протиріччя, які притаманні фінансовій системі країни в цілому та особливості їх прояву в кожній зі сфер фінансових відносин [3].

Фінансова безпека держави – це її здатність здійснювати самостійну фінансово-економічну політику у відповідності зі своїми національними інтересами. Фінансова безпека держави може бути забезпечена за рахунок стійкості економічного розвитку держави, його платіжно-розрахункової системи та основних фінансово-економічних параметрів; нейтралізації впливу світових фінансових криз і тіньових структур на національну економічну та соціально-політичну систему; запобігання великомасштабному витоку капіталів за кордон; запобігання конфліктам між владою різних рівнів з приводу розподілу і використання ресурсів національної бюджетної системи; оптимального залучення та використання коштів іноземних запозичень; попередження злочинів та адміністративних правопорушень у фінансових правовідносинах. Це далеко не повний перелік завдань, які повинні вирішувати органи державної влади та управління з метою забезпечення безпечного і ефективного функціонування не тільки елементів фінансової системи держави, а й усіх взаємопов'язаних з нею ланок державного управління. І чим більше у держави можливостей контролювати простір фінансів у межах діяльності держави, тим впевненіше можна говорити про безпеку всіх економічних систем держави.

Фінансову безпеку будь-якої держави визначають такі фактори:

– рівень фінансової незалежності (при цьому велике значення має розмір зовнішньої фінансової допомоги з боку міжнародних фінансових інституцій, економічних угруповань, урядів окремих країн, обсяг іноземних інвестицій у національну економіку);

– характер фінансово-кредитної політики (як внутрішньої, так і зовнішньої), яку проводить держава;

– політичний клімат в країні;

– рівень законодавчого забезпечення функціонування фінансової сфери [2].

Загрози фінансової безпеки України можна поділити на внутрішні і зовнішні. Внутрішні загрози породжуються в основному неадекватною фінансово-економічною політикою, елементарними прорахунками органів влади і управління, помилками, зловживаннями та іншими відхиленнями (безгосподарність, тяганина, різноманітні економічні злочини і т.д.) в управлінні фінансовою системою держави. У сучасних умовах особливу роль відіграють зовнішні загрози. Серед основних причин виникнення зовнішніх загроз фінансовій безпеці України, слід виділити наступні:

– стрімкий розвиток процесу транснаціоналізації економічних зв'язків, інтернаціоналізації світового господарства (так звану глобалізацію);

– постійне збільшення величезної маси капіталів, крайня рухливість яких створює напружену обстановку, висока ступінь концентрації фінансових ресурсів як на макроекономічному рівні (бюджетні системи держав і міжнародних організацій), так і на глобальному рівні (міждержавна економічна інтеграція, включаючи її фінансову і валютну складову);

– зростаюча автономізація субдержавних суб'єктів, які мають значну фінансову владу, їх вплив на господарські комплекси окремих країн;

- високий ступінь мобільності та взаємозв'язку фінансових ринків на базі новітніх інформаційних технологій;
- різноманіття фінансових інструментів і високий ступінь їх динамізму;
- безпрецедентне взаємопроникнення внутрішньої і зовнішньої політики держав, які все більше і більше залежать від світових фінансів;
- посилення конкуренції та непорозумінь між державами в економічній та інших сферах, використання потужними економічними агентами стратегій завоювання світового економічного простору;
- надмірна залежність національних економік (зокрема, бюджетного сектора) від іноземного капіталу, що робить їх фінансові системи надзвичайно уразливими;
- глобальне наростання нестійкості світової фінансової системи, виникнення загрозливих кризових тенденцій, нездатність сучасних фінансових інститутів (у тому числі міжнародних) ефективно їх контролювати.

У сучасних умовах особливо актуальне завдання розробки державної стратегії фінансової безпеки. Державна стратегія фінансової безпеки України має включати:

- визначення критеріїв і параметрів (кількісних і якісних порогових значень) фінансової системи України, що відповідають вимогам фінансової безпеки;
- розробку механізмів і заходів ідентифікації загроз фінансової безпеки України та їх носіїв;
- характеристику областей їх прояву (сфер локалізації загроз);
- встановлення основних суб'єктів загроз, механізмів їх функціонування, критеріїв їх впливу на національну економічну (включаючи фінансову) і соціально-політичну систему;
- розробку методології прогнозування, виявлення та запобігання виникненню факторів, що визначають появу загроз фінансової безпеки, проведення досліджень з виявлення тенденцій і можливостей розвитку таких загроз;
- організацію адекватної системи органів державного фінансового контролю, що відповідає визначеним геофінансовим зонам;
- формування механізмів і заходів фінансово-економічної політики та інституціональних перетворень, що нейтралізують або пом'якшують вплив негативних факторів;
- визначення об'єктів, предметів, параметрів контролю за забезпеченням фінансової безпеки України.

Сьогодні назріла необхідність розробки системи заходів з регулювання спеціальними державними органами світових фінансових потоків, що впливають на Україну, відповідно до її національних інтересів. При цьому в Україні необхідно виробляти правові та фінансові механізми боротьби з недобросовісною поведінкою контрагентів за зовнішньоекономічними договорами для захисту національної фінансової системи від штучно викликаних фінансових криз, механізми захисту від різного роду фінансових ризиків, від інвестицій, які не узгоджуються зі стратегією державного розвитку. Отже, облік гео економічних і геофінансових інтересів України принципово необхідний у державному управлінні.

З урахуванням зазначених негативних тенденцій актуальними є наступні шляхи вдосконалення системи фінансової безпеки України:

- встановлення меж іноземної участі в капіталі вітчизняних організацій;
- галузеві обмеження (обмеження або заборона доступу іноземних інвестицій у галузі, визнані особливо важливими для економічного та соціокультурного розвитку держави);
- заходи відносно кампаній, що здійснюють недобросовісну конкуренцію;
- розробка дієвих систем контролю залучення і використання коштів іноземних запозичень.

Формування і практична реалізація дієвого механізму регулювання фінансової безпеки України дасть змогу забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та стале економічне зростання держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головченко О. Економічна безпека регіону як гарантія стабільності національної економіки : [монографія] / О.М. Головченко. – Одеса : БВВ, 2008. – 399 с.
2. Ткаченко В. Об особенностях финансовой безопасности Украины в условиях рыночных трансформационных процессов / В.Г. Ткаченко // Міжнародний науково-виробничий журнал «Економіка АПК». – 2009. – № 6. – С. 8–14
3. Хорошева А. Условия обеспечения финансовой безопасности государства / А.С. Хорошева // Финансы, учет, банки. – 2008. – №14. – С. 90–96

Т. В. Деркач,
*кандидат географических наук, доцент,
доцент кафедры менеджмента,
Международный гуманитарный университет*

ИНФОРМАЦИОННАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКИ

Информационная экономика является этапом формирования и развития новой экономики – экономики, основанной на знаниях. Трансформация предметной области современной экономической науки обусловлена информационной, инновационной и региональной парадигмами. Функционирование и развитие информационного рынка определяет развитие производства, сферы сервиса, малого и среднего бизнеса, способствует гармоничной и всесторонней интеграции стран в мировое информационное пространство. В результате начинает складываться глобальная экономика – экономика, движущими факторами которой являются информация, знания, компьютерная и телекоммуникационная инфраструктура.

Информационная глобализация оказывает влияние на все сферы социально-экономической жизни общества, изменяя поведение экономических субъектов на микроуровне и трансформируя макроэкономическое пространство. Информационная экономика – это экономическая система, в которой большая

часть ВВП обеспечивается деятельностью по производству, обработке, хранению и распространению информации [3, с. 6].

Таким образом, информационную экономику следует трактовать как новый уровень экономических отношений и бизнес-процессов, обеспеченный развитием инновационного ИТ-сектора и обеспечивающий рост качества жизни общества, благосостояния страны в целом, которого невозможно было достигнуть при прошлом технологическом укладе [2, с. 99].

Информация становится основным ресурсом, а экономическая деятельность, основанная на ограниченности ресурсов, уступает место экономической деятельности, основанной на изобилии информации и способов её передачи.

Изобилие информации, присущее экономике в условиях использования новых технологий создаёт двойственную ситуацию. С одной стороны, имеется доступ к огромному количеству информации, что повышает степень вероятности нахождения среди всей информации той, которая является наиболее значимой. С другой стороны, огромный объем информации затрудняет процесс поиска и идентификации целевой востребованной информации [3, с. 12].

Специфика развития информационной экономики предопределила выделение её основных секторов – сервисно-социального, информационно-научного и технологического, инфраструктурно-логистического.

Одним из важнейших критериев уровня развития информационного сектора экономики является доступность информации и информационной инфраструктуры для граждан страны и её регионов. Это породило феномен цифрового неравенства, объясняемый разной степенью доступности информации для общества и отдельных его представителей. Выражается это, в свою очередь, в явлении информационной асимметрии – разном уровне доступности информационных ресурсов, продуктов и услуг для граждан, проживающих в тех или иных регионах страны. Преодоление цифрового неравенства и информационной асимметрии приводит к повышению благосостояния населения и уровня развития информационной экономики в целом.

В информационном обществе информационные ресурсы будут представлять его основную экономическую ценность, его самый большой потенциальный источник богатства.

В настоящее время разработано значительное количество различных систем индикаторов и индексов, которые используются для проведения сопоставительного анализа развития различных стран мира в направлении информационного общества, экономики знаний, а именно: индикатор технологической оснащённости, индикатор прозрачности коммуникаций, индикатор состояния информационного общества, индекс информационного неравенства и др.

Статистические и информационные данные свидетельствуют о том, что основы информационной экономики заложены практически во всех странах мира, при этом её развитие достаточно неравномерно, и на сегодняшний день можно выделить страны, формирующие её ядро и периферию [2, с. 100].

Информационный сектор оказывает решающее воздействие на региональное развитие. Региональная экономическая система обладает разветвлённой структурой, каждый элемент которой имеет свои локальные цели, которые корреспондируют между собой в процессе развития экономики региона. Усиле-

ние учётно-аналитической функции в региональных экономических системах, практика отражения в информационных базах данных ресурсов, факторов и результатов деятельности таких систем представляют собой значительные сложности. Потребность в информационных инструментах развития региональных экономических систем ещё не насыщена, о чем свидетельствуют появление и апробация новых индикаторов, методик отражения, анализа и оценки информации о регионах-субъектах. При этом возрастание роли региональной составляющей процесса социально-экономического развития обуславливает необходимость формирования интегрированных инструментов, адекватных информационной экономике, основанной на знаниях.

В условиях трансформации региональная экономическая система нуждается в полной и достоверной информации о собственной деятельности и имущественном положении, о ресурсах, факторах и результатах региональных воспроизводственных процессов.

Становление информационного сектора экономики, основанной на знаниях, включает адекватную систему информационных инструментов на мега-, макро-, мезо- и микроуровнях организации экономических отношений.

Определяя социальный заказ в информационных инструментах регионального развития, необходимо исходить из того, что региональная экономическая система: во-первых, самостоятельно продуцирует учётно-аналитическую информацию и организует её движение; во-вторых, встроена в более масштабные системы (национальной экономики, международных экономических организаций, мировую экономику); в-третьих, имеет сложную внутреннюю структуру и, следовательно, является метасистемой. Для неё характерны следующие признаки:

- сочетание иерархичности управления и активности отдельных субъектов внутренней среды;
- сопряжение процессов интеграции и дифференциации во внутренней и внешней среде;
- конкурентное взаимодействие с другими региональными системами и субъектами других уровней организации экономических отношений [1, с. 18].

В то же время, при постановке и решении задач инновационного развития региональных экономических систем, субъекты внутренней среды и входящие в регион внешние субъекты экономических отношений вынуждены ограничиваться обособленными и не адекватными возникающим потребностям локальными информационно-аналитическими инструментами, что обуславливает:

- узость информационной и аналитической базы региональных экономических измерений;
- отсутствие адекватной модели процессов, идущих в экономике региона, что препятствует решению задач инновационного развития;
- отчуждение применяемых инструментов от формирования нового знания о региональной экономической системе, выступающего в качестве исходного пункта практики инновационного развития [1, с. 18].

Общественная потребность в региональных информационных инструментах определённым образом структурирована, в ней можно выделить два основных уровня:

– потреби самої регіональної економічної системи, як інтегрального суб'єкта і власника всіх активів, позиціонованих в ній, в адекватній інформації, новом знанні і засобах регіонального розвитку;

– аналогічні потреби суб'єктів внутрішньої і зовнішньої середовища регіона, які отримують доступ до інформаційних інструментів безкоштовно або на основі трансакцій [1, с. 19].

Перехід до нової економіки і становлення ефективного моделі функціонування української економіки є основною метою проведення економічних реформ при активному використанні інформаційних технологій. Нова економіка трактується як вплив високих технологій на економічне середовище, що веде до зміни макроекономічних параметрів розвитку економіки, – такої глобальної підходу актуалізує всі соціально-економічні процеси.

По мірі розвитку інформаційних технологій і посилення впливу інформаційних процесів на економіку і суспільство в цілому відбувається переосмислення і перегляд теоретичних концепцій в руслі інформаційної парадигми.

ЛИТЕРАТУРА

1. Зелінська М.В. Інтегровані інформативні інструменти розвитку регіональних економічних систем : автор. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.05 «Економіка та управління» – [Текст] / М.В. Зелінська – Майкоп, 2011. – 41 с.
2. Михнева С. Г. Критерії і координати інформаційної економіки [Текст] / С. Г. Михнева // *Вісник вищих навчальних закладів. Поволзький регіон. Соціальні науки.* – 2012. – № 2 (22). – С. 98–106.
3. Стрелець І. А. Соціально-економічні наслідки інформаційної глобалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.01 «Економічна теорія» [Текст] / І.А. Стрелець – М., 2003. – 43 с.

*К. С. Ємельянова,
викладач кафедри економіки і міжнародних економічних відносин,
Міжнародний гуманітарний університет*

ФОРМУВАННЯ ПЕРЕДУМОВ РОЗВИТКУ КРУЇЗНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Круїз є однією з найперспективніших та динамічних форм туризму. З 1980–2010 рр. темпи розвитку ринку круїзних послуг в країнах СЛІА склали 7,6 %. Однак питома вага країн колишнього Радянського Союзу є вкрай низькою і складає приблизно 3% загального обсягу світового круїзного ринку. З точки зору основ розвитку національної економіки, круїзний бізнес є тим видом діяльності, який поєднує між собою дві інфраструктурні сфери – транспорт і туризм. Стан розвитку обох з них відображає загальну економічну ситуацію в країні, формує прибутки суб'єктів суміжних секторів національної економіки.

В Україні, яка має вихід до Чорного моря, розвиток круїзного бізнесу є надзвичайно важливим завданням, адже дозволить підтримати економіку при-

морських регіонів, сприятиме збільшенню кількості робочих місць, модернізації інфраструктури. В країнах ОЧЕС, до яких входить і Україна, лише нещодавно розвиток круїзного судноплавства постав гострим питанням і почалися розробки заходів забезпечення його стійкого розвитку.

Круїзна індустрія в Україні знаходиться на стадії уповільненого розвитку, не зважаючи на значний потенціал і наявність необхідних для цього ресурсів. Так, Україна представлена 63 портами і терміналами, що значно перевищує аналогічний показник Росії, Болгарії, Туреччини, Молдови і інших країн чорноморського регіону [1].

Передумови розвитку круїзного бізнесу в Україні можна згрупувати в три категорії: природні умови (географічне розташування, кліматичні умови, природні ресурси); соціально-економічні умови (кількість населення, обсяг ВВП та ВВП на душу населення, середній дохід на душу населення, валютний курс гривні по відношенню до іноземних валют, інфляція тощо); організаційні умови (кількість державних і регіональних програм розвитку, кількість міжнародних програм розвитку і проектів приватно-державного партнерства). Загальносвітова тенденція скорочення строків круїзів позитивно впливає на можливість розвитку круїзного бізнесу в Україні, адже проблеми в інфраструктурі і туристичній сфері обмежують перспективи організації довготривалих екскурсій поза бортом судна.

Ринок круїзних послуг є залежним від загальної економічної кон'юнктури, тому сукупність різного роду ризиків може негативно вплинути на його стійкий розвиток. Ці ризики можуть виникнути у будь-якому аспекті круїзного бізнесу і призвести до негативних наслідків для ринку круїзних послуг в цілому. Для круїзного бізнесу характерно виникнення майже в однаковому ступені обох груп ризиків. На рівні індустрії ризик проявляється як загроза зменшення темпів її розвитку, втрати прибутків її основними суб'єктами. Тому, концепція розвитку круїзного бізнесу в Україні повинна базуватися, в тому числі, на стратегії, управління ризиками і, отже, забезпечити основу для його конкурентоздатності.

Задля розвитку круїзного бізнесу в Україні необхідно створити єдину законодавчу базу його регулювання, збільшити виробничі потужності портів, оновити інфраструктурні об'єкти. Так, передбачається, що дія нового закону України «Про морські порти» сприятиме надходженню інвестиційних ресурсів до портів за рахунок передачі у концесію окремих їх об'єктів.

Стратегія світових судноплавних компаній щодо опанування ринку круїзних послуг України засновується або на початковому бажанні вийти на цей сегмент з метою формування диверсифікованої пропозиції, або на необхідності разового суднозаходу до портів України під час круїзу. Сучасні тенденції свідчать про підвищення інтересу з боку судноплавних компаній до включення українських портів у власні круїзні маршрути у зв'язку з перенапрягою європейських курортів, історико-культурною цінністю українських міст і їх відносною невідомістю для пасажирів. Такий підхід, який передбачає розгляд України як транзитної держави під час маршруту до портів Середземного моря, є вигідним для круїзних компаній, адже пов'язаний з порівняно низькими витрата-

ми. Проте, для України така ситуація означає втрату позиції на світовому ринку морських пасажирських перевезень.

Також негативно впливає на стан круїзного бізнесу в Україні стагнація вітчизняної галузі суднобудування. В сучасних умовах в Україні працюють лише сім суднобудівельних компаній: Чорноморський суднобудівельний завод (м. Миколаїв), ДП «Суднобудівельний завод ім. 61. Комунарів» (м. Миколаїв), Херсонський суднобудівельний завод (м. Херсон), Завод «Залів» (м. Керч), ВАТ Суднобудівельна компанія Феодосії «МОРЕ» (м. Феодосія), Завод «Ленінська кузня», Суднобудівельний завод «Плаз». Практично всі вони виконують замовлення іноземних компаній, здебільшого, на постачання не готової продукції, а її запчастин. Загальний тоннаж суден, які ходять під прапором України, з 1993 по 2010 рік скоротився в 5,8 разів. В той час як у Туреччині за цей же період збільшився на 13 % [2]. Одними із дієвих інструментів вирішення цієї проблеми в короткостроковому періоді є бербоут-чартер та конверсія суден.

Велика вартість будівництва нових суден визначає факт пошуку учасниками круїзного бізнесу іноземних контрагентів для спільних капіталовкладень. Проте, законодавство України обмежує можливості участі іноземних компаній у стратегічних галузях, якими залишаються судноплавство і суднобудівництво і, тому, компанії змушені реєструвати нові судна під іншими більш «лояльними» в цих питаннях флагами, наприклад, Панами. В цьому аспекті актуальними стають питання створення другого (відкритого) реєстру в Україні з метою стимулювання судновласників входити до нього на основі надання ним податкових пільг. Крім того, завищені суми мита, реєстрації суден, практика неповернення ПДВ також сприяють занепаду вітчизняної індустрії суднобудівництва і пасажирського судноплавства. Другий реєстр забезпечив би, в тому числі, і захист трудових ресурсів в круїзному бізнесі, адже розширив би офіційну трудову базу робітників на круїзних суднах і збільшив би їх права.

Не зважаючи на те, що суднобудівництво є пріоритетною галуззю в Україні, державна підтримка його розвитку залишається на вкрай низькому рівні. З часів незалежності по сьогоднішній час було прийнято близько ста різноманітних законів і програм, проте вони практично не призвели до суттєвого поліпшення ситуації.

Втративши конкурентні переваги в суднобудівництві, Україна поступово втрачає позиції на ринку морських пасажирських перевезень в регіоні. В структурі перевезень в Україні переважають поромні перевезення, темпи зростання яких є уповільненими. Найбільше місце займають перевезення на поромах типу Ро-Ро. Лідером на українському ринку поромних перевезень такими суднами є судноплавна компанія «Укрферрі» [3]. Особливим попитом користуються грузинський і турецький напрями. За останні роки на ринку поромних перевезень на Чорному морі конкуренцію Україні складає Росія, яка активно сприяє розвитку національного круїзного бізнесу.

Круїзні перевезення в Україні характеризуються сезонністю надання послуг. Найбільш популярними для суднозаходів іноземних лайнерів є літо та осінь, що пов'язано, в першу чергу, з особливостями температурного режиму в регіоні. Така чітко виражена сезонність круїзного бізнесу створює додаткові перешкоди для його стійкого розвитку.

Економічні передумови розвитку круїзного бізнесу в Україні є, в цілому, негативними. У зв'язку з тим, що попит на круїзні послуги напряму залежить від рівня життя, він є набагато меншим, ніж в інших країнах. Так, починаючи з 2002 р., спостерігається тенденція до зменшення частки витрат національних домогосподарств на відпочинок і культуру. Якщо в 2003 р. вона складала 2,3 % загальних витрат, то в 2012 р. – лише 2 %. Найбільш піковими у зниженні за цей період роками були 2009 і 2010 рр., витрати на відпочинок у яких практично дорівнювали показникам 2000-х рр. [4]. Більш того, розподіл населення за середньою вартістю доходів демонструє те, що в Україні переважає група людей з доходами до 1560 грн. на місяць (23,9 %). Крім того стійка тенденція послаблення курсу гривні по відношенню до євро і долару ще більше загострює проблему високої вартості для українських споживачів круїзних послуг на світовому ринку і обумовлює необхідність розвитку власного. Як зазначає І.А. Голубкова іншим стримуючим фактором розвитку вітчизняного круїзного бізнесу є відсутність механізму валютних обмежень, що «призвело до значного відтоку валютних ресурсів, зокрема, до Туреччини» [5, с. 105].

Також до загально-економічних факторів, які впливають на розвиток круїзного бізнесу в Україні, є схильність до заощадження. Адже в тих країнах, де ця категорія дорівнює великим значенням, це означає, що споживчі витрати є помірними, проте інвестиційні капіталовкладення, на які спрямовуються збережені фінансові ресурси, є значними і навпаки. За даними [6] у 2009 р. валові заощадження в Україні скоротилися на 21,6 млрд. грн., тобто додаткова одиниця ВВП за мінусом сплачених податків в більшій мірі спрямовується на додаткове споживання товарів. Таку тенденцію важко оцінити однозначно, адже вона позитивно впливає на потенційний попит на круїзні послуги, проте – негативно на інвестиції в круїзній індустрії.

Загальна демографічна характеристика населення теж негативно впливає на обсяги попиту на круїзні послуги. Якщо у 2011 р. населення складало 45 млн. 778 тис. чол., то у 2012 р. – вже 45 млн. 633 тис. чол. Однак у зв'язку з тим, що круїзні послуги орієнтовані на платоспроможну групу населення з доходами вище середніх, необхідно відмітити, що категорія українців з прибутками вище 3 720 грн. на місяць у 2012 р. складає вже 4,1%.

До того ж традиції споживання в Україні свідчать про невідповідність реальних доходів і витрат населення, бажання отримати більше, ніж можливо. Саме з цієї причини кількість споживчих кредитів в країні є значною. Так, кредити, надані домашнім господарствам депозитними корпораціями на кінець червня 2013 р. становили 190 млрд. грн., а темп їх приросту – 0,2%. Найбільшу частку цих кредитів складають саме споживчі кредити на строк до двох років – 9,2 млрд. Попит є найважливішою умовою при розробці концепції надання круїзних послуг. Хоча в Україні він не відрізняється значними обсягами, проте сукупність додаткових умов, в першу чергу, природно-культурні чинники створюють основу її конкурентних переваг порівняно з іншими країнами.

Таким чином, при середньому рівні цін на круїзні послуги більша частина населення України не може дозволити собі такі високі витрати. Тому, Україна у найближчий час не здатна позиціонувати себе як регіон формування пасажиропотоків на світовому круїзному ринку. Її завданням в середньо– і довгостро-

ковій перспективі має стати розвиток і реалізація потенціалу приймаючого регіону у світовій круїзній індустрії. Від таких дій виграють національна туристично-рекреаційна сфера, інфраструктурні об'єкти і економіка в цілому. Пізніше доцільним стане розгляд питань щодо виходу українських учасників круїзного бізнесу на світовий ринок, залучення ними пасажирів з інших країн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пріоритети розвитку морегосподарського комплексу України в умовах глобалізації [Електронний ресурс] // Аналітична доповідь. – Режим доступу: http://od.niss.gov.ua/content/articles/files/In-t_Str_Issl_Analit_Dop-9a47b.pdf.
2. Українські кластери суднобудування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2012-study/perspektivni-napryamki-klasterizacii-vodnikh-resursiv/klasteri-sudnobuduvannya/>
3. Особливості поромних перевезень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cseswt.od.ua/phpbb3/viewtopic.php?f=5&t=24/>
4. Структура витрат домогосподарств України [Електронний ресурс] // Державна статистична комісія України. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdvdg_rik/dvdg_u/strukt2006_u.htm
5. Голубкова І. А. Теоретичні основи стратегічного розвитку круїзного судноплавства України : дис. ... д.е.н. наук: 08.00.03 / Голубкова Ірина Анатоліївна. – Одеса, 2012. – 341 с.
6. Горідько Н. П. Заощадження в сучасній економіці України / Н. П. Горідько // БІЗНЕСІНФОРМ. – 2011. – № 7(2). – С. 12–15.

*О. Ф. Запорожець,
кандидат економічних наук,
викладач кафедри менеджменту,
Міжнародний гуманітарний університет*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЄВОСТІ КОНТРОЛЮ МИТНОЇ ВАРТОСТІ В УКРАЇНІ

Митна вартість товарів, що імпортуються в Україну та експортуються з України, є однією з найбільш важливих категорій, які застосовуються в роботі органів доходів і зборів України, зокрема митницями і митними постами.

Законність, правильність та повнота нарахування мит та податків українськими митницями на імпортовані та, інколи, на експортовані товари, залежить від правильного визначення чисельного значення митної вартості цих товарів. Дана митна категорія є також дуже важливою для оцінювання статистичних даних та макроекономічних заходів, які, у свою чергу, визначають різноманітні зміни та тенденції у зовнішній економічній політиці кожної держави. Варто підкреслити, що Європейський Союз (ЄС) і Україна висловлюють свої погляди на застосування норм українського законодавства щодо митної оцінки та застосування правил Світової організації торгівлі (СОТ) [1; 2].

На теперішній час члени СОТ, у тому числі ЄС і Україна, визначають митну вартість товарів для цілей зовнішньої торгівлі відповідно до положень Генеральної угоди про тарифи та торгівлю (ГАТТ), зокрема положень статті VII цієї Угоди, та відповідно до Угоди про застосування статті VII Генеральної угоди

про тарифи та торгівлю 1994 року. Визначення митної вартості товарів, які ввозяться в Україну відповідно до митного режиму імпорту, здійснюється за основним (ціною контракту) і другорядними методами [3; гл. 9].

Актуальність порушеного питання обумовлює активізацію сервісної роботи митної служби України у забезпеченні виконання у повному обсязі завдань щодо безперебійного оформлення товарів суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) і стабільного наповнення державного бюджету. Першочерговими завданнями «митного блоку», які потрібно вирішувати негайно, безпосередньо стосуються спрощення процедури митного контролю: вдосконалення порядку заповнення митних декларацій, застосування кодів і класифікаторів щодо заповнення бланку єдиного адміністративного документу. Однією з головних проблем залишаються питання боротьби з контрабандою і порушенням митних правил, «сірим» імпортом, а також питання повноцінного функціонування в Україні інституту уповноважених економічних операторів.

З урахуванням розвитку стратегічних пріоритетів державної митної та податкової політики, для забезпечення прозорості роботи та відкритості суб'єктів владних повноважень, створення механізмів реалізації права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні департаментів та митниць, необхідно продовжити конструктивний діалог з суб'єктами ЗЕД щодо бази даних з митної вартості, приведення її у відповідність з такими цінами, які сформовані і діють в умовах світового ринку тощо.

Проблематикою, пов'язаною з вдосконаленням управлінських підходів щодо процесу здійснення контролю визначення митної вартості товарів, активно займаються такі українські вчені: І.Г. Бережнюк, А.Д. Войцещук, К.Н. Владімиров, О.П. Гребельник, О.Б. Єгоров, С.П. Коляда, А.І. Крисоватий, Т.Д. Ліпихіна, О.В. Мартинюк, В.П. Науменко, П.В. Пашко, С.С.Терещенко, Т.С. Тощька, Г.О. Хабло та інші. Однак вирішення завдань, які потребують уточнення щодо визначення методичних підходів здійснення контролю правильності митної вартості товарів за правилами та нормами оподаткування, встановленими Податковим кодексом України (ПКУ) та з урахуванням особливостей, визначених Митним кодексом України (МКУ) із застосуванням виважених підходів щодо перспектив його модернізації, аналізом провідного досвіду зарубіжних митних адміністрацій, міжнародних організацій та об'єднань в національній фінансовій науці, слід приділити увагу.

Серед російських вчених: І.Т. Балабанова, Н.М. Блінова, С.В. Барамзіна, О.В. Бодягіна, С.Н. Гамідуллаєва, І.К. Герчикова, Ю.Н. Грачова. Проте, роботи багатьох авторів мають або переважно теоретичний, або суто прикладний характер, недостатньо враховують вимоги об'єктивно сформованої глобалізації та інтеграції світової спільноти, що не дозволяє безпосередньо застосувати результати досліджень для вдосконалення митного адміністрування в українську практику.

Таким чином, має місце протиріччя між існуючим і необхідним рівнем розвитку теоретичних положень і науково-методичного забезпечення управління процесом контролю визначення митної вартості. Означене формулює наукове завдання щодо напрямку дослідження, яке полягає у розвитку теоретичних положень щодо мінімізації вартісних ризиків суб'єктів ЗЕД і митниць у процесі

визначення та здійсненні контролю митної вартості товарів, розробці практичних рекомендацій з її управління.

Керуючись практичними настановами щодо митних формальностей, на рис. 1 окреслимо місце заходів контролю правильності визначення митної вартості товарів у послідовності проведення одноосібного митного контролю та митного оформлення товарів інспектором митниці до типової організаційної схеми при декларуванні.

Рис. 1. Організаційна схема проведення етапів митного оформлення товарів у процесі декларування

Як видно з рис.1, інспектор митниці забезпечує виконання митних формальностей з метою дотримання вимог законодавства України з обранням найбільш прийнятних форм митного контролю, направлених на підвищення ефективності митного адміністрування. На рис.1 не відображено схему взаємодії складових процесу митного адміністрування, зокрема з урахуванням спрацювання профілів ризиків на певних етапах, встановлення джерел ризиків та запровадження заходів щодо їх усунення [5, с. 29], а лише акцентовано увагу на особливій ролі митниці у забезпеченні контролю правильності визначення митної вартості товарів. Адже правильність визначення митної вартості є відправним моментом, з урахуванням якого здійснюється контроль щодо адміністрування митних платежів, статистичний контроль та інші форми митного контролю, проведення яких передбачені МКУ [3, Ст. 336].

Зауважимо, базою оподаткування ПДВ для товарів, які ввозяться на митну територію України, ПКУ встановлено договірну (контрактну) вартість, але не меншу за митну вартість цих товарів, визначену відповідно до МКУ, з урахуванням мита та акцизного податку, що підлягають сплаті [4, Ст.ст. 188, 190]. Проте, на даний час не у повній мірі сформовано необхідні правові та організаційні механізми контролю щодо правильності визначення митної вартості, що спричиняє неоднозначність у трактуванні норм законодавства та призводить до

порушень, як з боку учасників ЗЕД, так і з боку митниць. З'ясуємо основні чинники впливу на показник митної вартості товарів, рис.2.

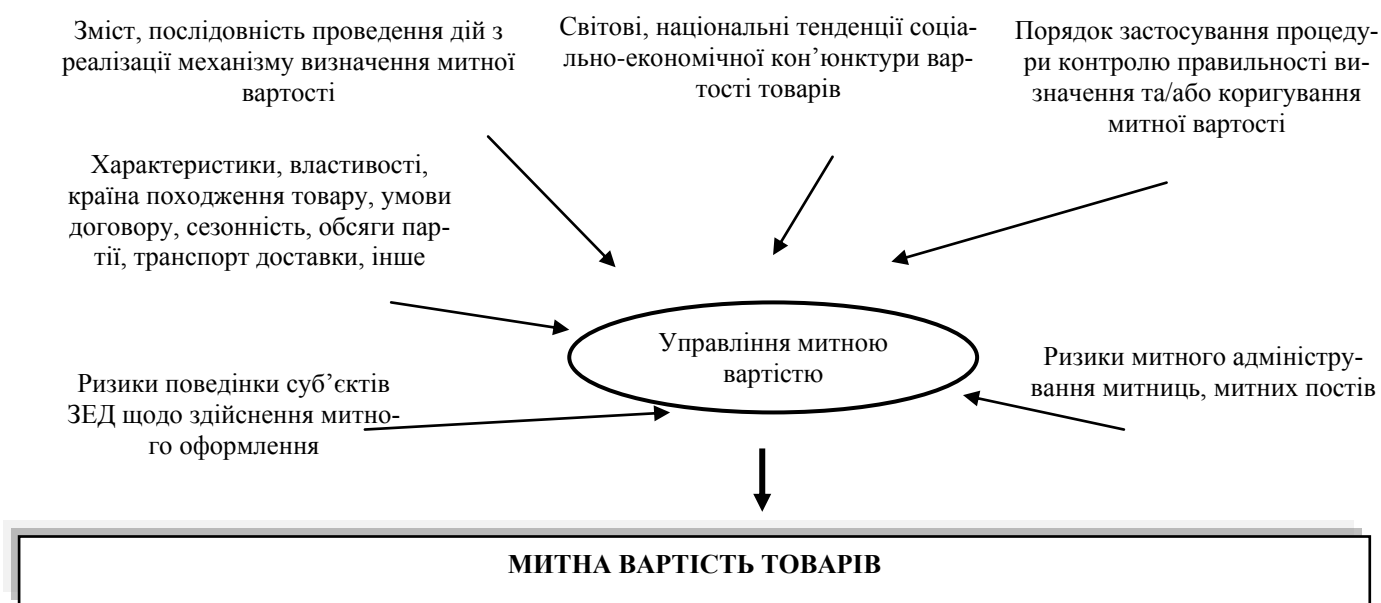

Рис. 2. Чинники впливу значення митної вартості товарів

В частині вдосконалення процедур контролю визначення митної вартості необхідним є створення механізму, який би враховував і адекватно реагував на перемінні умови, такі як: випадковий характер розподілу визначальних та підконтрольних показників митної вартості, відмінності в значеннях показників митної вартості, зокрема на етапі її визначення, вплив повної та пільгової ставки мита на вимірювальний показник митної вартості, прагнення суб'єкта ЗЕД до можливого заниження митної вартості, зростаюча ймовірність некоректного визначення митної вартості при завищеній ставці.

В умовах побудови сучасної, конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки України, інтегрованої до ЄС, ризикоорієнтована система митного адміністрування повинна враховувати митну вартість товарів як елемент митної справи для можливостей акумулювати зусилля на управлінських підходах з результативного виявлення потенційних ризиків у фактурній вартості товарів, вартості послуг з перевезення, умов поставки тощо. Використання ризиків в процесі здійснення контролю визначення митної вартості товарів забезпечить виявлення фінансових правопорушень, потенційним ризиком яких може стати ухилення від сплати митних платежів під час здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, у зв'язку з заниженням митної вартості товарів, а як наслідок – негативний вплив на ефективність наповнення державного бюджету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Институт развития глобального общества [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oirgo@ya.ru.
2. EU-Ukraine Negotiations on Customs Issues [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://digest.eba.com.ua/general/165/>.

3. Митний кодекс України [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 44–45, № 46–47, № 48, ст. 552). – Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
4. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України. – 2011, № 13–14, № 15–16, № 17, ст. 112). – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
5. Терещенко С.С. Основи ризик-менеджменту в митній справі та зовнішньоекономічній діяльності / С. С. Терещенко. – Одеса : АТ «Пласке», 2012. – 503 с.

*О. О. Зеркіна,
старший викладач кафедри економіки
та міжнародних економічних відносин,
Міжнародний гуманітарний університет*

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-СТРУКТУРНИХ ФОРМ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

Сучасний ринок робочої сили в Україні характеризується наростаючим дефіцитом кваліфікованих працівників, які не тільки відповідають рівню і специфіці конкретного виробництва, а й активно його розвивають. Аналіз ринку праці [1, с. 265] дозволяє виявити ряд негативних тенденцій:

- скорочення загальної чисельності населення і його старіння;
- наростання структурних диспропорцій на ринку праці, пов'язаних з дефіцитом кадрів за певними професіями та кваліфікаціями, в першу чергу, робочих та інженерних;
- дефіцит осіб, з необхідними для розвитку інноваційного сектору економіки кваліфікаціями і компетенціями.

В інноваційній економіці значні зміни відчувають організаційні моделі та форми праці. Вони зачіпають як поведінку працівників, так і функціонування підприємств. У цій сфері, до найбільш явних тенденцій, виявлених нами при проведенні дослідження, можна віднести наступні процеси:

- суміщення працівником різних трудових функцій і навіть професій, формування комплексної, багатоопераційної праці;
- підвищення ініціативності, самостійності та відповідальності працівника, який звільняється від детальної регламентації, наділяється все більш широкими повноваженнями щодо прийняття рішень і стимулюється до самоконтролю своєї діяльності;
- створення автономних команд і кооперація праці, що забезпечує самостійність, взаємозамінність, згуртованість, взаємне навчання працівників, оптимальну комбінацію їхнього досвіду, професіоналізму, здібностей і відповідальності;
- розширення соціальних функцій і соціальної відповідальності організації, що задає неформальні норми загального контролю та самоконтролю працівників, підвищує значущість суб'єктивних факторів і механізмів виробництва, створює елементи навчальної організації;

- поширення «осередково-мережевого», «стільникового» принципу побудови організації з метою скорочення її ієрархічних рівнів;
- формування «горизонтальної мережі» на основі створення в організації автономних команд, які можуть розвиватися в більш широкій мережі, охоплюючи міжфірмові та міжгалузеві взаємодії і формуючи якісно нову архітектуру організації ділового життя в регіоні;
- формування партнерських відносин і різних форм співпраці між структурними підрозділами організації, між працівниками підприємства та його керівниками.

Аналіз практики використання результатів інноваційної діяльності показує, що основна причина їх неефективної комерціалізації полягає в недостатньому кадровому забезпеченні процесу управління інноваційною діяльністю, у відсутності професійного менеджменту і професійних навичок комплексного вирішення комерційних і технічних питань створення нового продукту, а також його виробництва та просування на ринок [2, с. 328]. Гостро не вистачає, насамперед, організаторів інноваційної діяльності та керівників, які розуміють механізми створення, впровадження та відтворення нововведень. Просування результатів наукових досліджень і розробок на ринок наукомісткої продукції може забезпечити тільки органічна взаємодія фахівців з управління інноваційними процесами, які розуміють сутність технологій, з вченими, технологами, інженерами і конструкторами, що розбираються в специфіці інноваційної діяльності. Інноваційна економіка вимагає не просто збільшення кількості освічених працівників і вузьких фахівців, а фахівців якісно нового типу, що володіють фундаментальними знаннями та інноваційним типом мислення, а також підготовлені для інноваційної та науково-технічної діяльності управлінські кадри.

Становлення інноваційної економіки та об'єктивна потреба інноваційного розвитку вимагають розробки нової концепції підготовки кадрів, в основі якої, на нашу думку, повинні бути покладені такі принципи:

- підготовка висококваліфікованих, високоінтелектуальних фахівців, які поєднують необхідні знання, кваліфікації та компетенції, а також системних менеджерів інноваційної діяльності;
- становлення, самореалізація і розвиток творчої активності працівника;
- націленість на постійну генерацію нововведень і вишукування методів та шляхів їх практичної реалізації;
- підготовка кадрів та їх навчання є складовою частиною виробничого процесу, витрати на підготовку кадрів слід розглядати як довгострокові інвестиції, необхідні для розвитку підприємства і регіону;
- створення системи безперервного навчання та підвищення кваліфікації кадрів, інтегрованої в систему виробництва інноваційної продукції;
- навчання управлінню соціально-економічними аспектами процесу створення та реалізації інноваційних розробок;
- співпраця навчальних і наукових закладів регіону з підприємствами, які реалізують інноваційні проекти, в галузі підготовки кадрів та реалізації науково-технічних розробок.

Для подолання дефіциту кваліфікованих трудових ресурсів для інноваційної економіки необхідно вжити заходів, спрямованих на оптимізацію чисель-

ності і раціоналізацію структури зайнятих в економіці регіону (враховуючи відповідність кваліфікації працівників потребам роботодавців), перерозподіл трудових ресурсів на користь наукомістких секторів економіки, раціональне використання трудових ресурсів. Необхідно здійснити перехід від оперативного вирішення виникаючих кадрових проблем пов'язаних із задоволенням поточної потреби роботодавців, до системної роботи по випереджаючому кадровому забезпеченню. У даному напрямку нами виділені наступні завдання, що вимагають пріоритетного вирішення:

1. Сформувати дієву систему моніторингу, аналізу та прогнозування ринку трудових ресурсів регіону.
2. Підвищити ефективність процесу формування, розподілу та залучення трудових ресурсів.
3. Підвищити ефективність заходів, спрямованих на сприяння зайнятості населення.
4. Забезпечити необхідну якість робочих місць.
5. Розвинути систему соціального партнерства на регіональному ринку праці.

Рішення поставлених завдань потребує реформування політики в галузі підготовки науково-педагогічних, наукових, інженерних кадрів, а також фахівців і кваліфікованих робітничих кадрів. Вона повинна базуватися на системній координації діяльності різних відомств і структур, які відповідають за реалізацію програм підготовки, підвищення кваліфікації та атестації кадрів. Для ефективного розвитку системи підготовки, підвищення кваліфікації та атестації кадрів найважливішою проблемою є забезпечення відповідності змістовного та організаційного компонентів освітньої системи реальним потребам розвитку високотехнологічних секторів економіки і науки, подолання локальності, дискретності, і переважно теоретичної спрямованості освітніх програм. Рішення даної проблеми пропонується здійснити шляхом трансформації існуючих форм підготовки і традиційних освітніх структур в гнучкі інтегровані освітні системи (ГІОС). Під ГІОС слід розуміти освітні структури, які мають можливість оперативного реагувати на динамічно мінливі потреби економічного розвитку, використовуючи різні типи, форми і види інтеграції [3, с. 158]. Оперативне реагування виражається:

- у зміні напрямів підготовки та рівнів освітніх програм;
- у зміні форм, змісту і термінів освоєння освітніх програм відповідно до потреб замовників освітніх послуг;
- використанні передових освітніх технологій в процесах підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, та ін.

Гнучкість освітньої системи повинна проявлятися в організації структури освітньої системи, в гнучкості навчального процесу та освітніх програм, що дозволить всім учасникам освітнього процесу (школярам, абітурієнтам, студентам, викладачам, аспірантам, науковим співробітникам, фахівцям) реалізувати необхідні їм освітні маршрути. Гнучкість освітньої системи проявляється також у наборі додаткових послуг, які надаються системою споживачам освітніх послуг у формі різних рівнів роботи з ними: довузівської, вузівської та післявузівської. ГІОС можуть набувати різних форм залежно від поставлених цілей і

розв'язуваних завдань, що дозволить забезпечити інноваційний розвиток вищих навчальних закладів в області організації освітнього процесу, науково-інноваційної діяльності та співпраці з роботодавцями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чернявська О.В. Ринок праці [текст] : нав. посіб. – [2-ге вид. перероб. та доп.] / О.В. Чернявська. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – С. 265.
2. Зинов В. Г. Менеджмент инноваций: кадровое обеспечение / В. Г. Зинов ; Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации. – М. : Дело, 2005. – С. 328.
3. Мищенко С.В., Дворецкий С.И., Калинин В.Ф. Интегрированные научно-образовательные центры как важнейший ресурс формирования региональных кластерных систем в сфере образования, науки и инноваций // Вопросы современной науки и практики. Университет им. В.И. Вернадского. – 2008. Т.1. – №1 (11). Серия : Гуманитарные науки. – С. 158.

*А. В. Кобилянська,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту,
Міжнародний гуманітарний університет*

СУЧАСНІ ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

На даному етапі розвитку світового господарства процеси економічної глобалізації є чи не панівною формою економічного життя. Цей процес є комплексним, складним та таким, що ставить відповідні вимоги до економік країн незалежно від рівня їх інтеграції в світову економіку.

Механізмам глобалізації економіки світу, чинникам та потенційним наслідкам цього процесу присвячено безліч робіт зарубіжних та вітчизняних авторів, серед яких варто виділити: І. Валлерстайна, С. Каплана, З. Луцишин, Є. Новицького, Г. Реймонда, А. Рум'янцева, С. Сіденко, Дж. Стігліца, А. Філіпенка, Ф. Фукуяму, Й. Шумпетера та ін.

В сучасній літературі існують різні точки зору щодо зворотності процесів глобалізації, яка (зворотність) суто з економічної точки зору є небажаною, адже від економічної глобалізації мали б вигравати всі економіки світу, передусім внаслідок спеціалізації на виробництві відносно дешевших, з точки зору витрат, товарів та послуг, оптимізації виробничого процесу та інших функцій підприємницької діяльності.

Проте, як і передбачалось противниками глобалізації загалом та економічної її сфери зокрема, зростаюча взаємозалежність економік та економічних процесів в цьому випадку призводить до появи системних криз. Тому окремі автори доводять, що глобалізація не є сталим процесом.

На мою думку, інтеграція економік світу в окремі блоки різного рівня та спрямованості дії може бути безперервним процесом, припускати можливість переформатування внаслідок тих чи інших обставин, викликаних, наприклад, змінами в результативності економічної діяльності, а тому і в її інтересах. Втім,

в тій чи іншій формі, процес глобалізації буде підтримуватись і через роки, принаймні якщо не зміниться психологічна глибинна установка економічних агентів щодо максимізації власної корисності та можливих шляхів її досягнення за рахунок співпраці з іншими агентами.

Тому економічні проблеми функціонування світового господарства, з моєї точки зору, мають розглядатися в якості «поворотних точок», після яких кількісно та якісно змінюється характер глобалізаційних процесів. Визначення таких проблемних, «вузьких» місць, і за можливості наслідків їх існування, таким чином, є важливим завданням і є першим кроком в прогнозуванні розвитку глобальної економічної динаміки.

Результати дослідження.

Сучасний етап розвитку світової економіки надає нам декілька яскравих прикладів сьогодення, яким необхідно приділити особливу увагу:

1. Недосконале функціонування фінансового ринку, як причини незбалансованого економічного розвитку, коли капітал спрямовується не в реальну економіку, а переш за все на спекулятивну діяльність.

Наразі короткостроковий капітал превалує в міжнародних потоках капіталу, і, як і раніше, спрямовується переважно в країни, що розвиваються, та країни з ринками, що формуються. Втім в потоках капіталу наразі спостерігаються суттєві провали, що змінюються відтоками, через те, що рівень прогнозованості економічного розвитку цих економік є дуже низьким [1].

1. Акцент на експортній складовій розвитку економік, що розвиваються [2].

Поряд із девальвацією національних валют внаслідок притоку короткострокового капіталу обумовленого вищими процентними ставками, це підвищує уразливість цих економік до глобальних економічних криз. Таким чином, стабільність функціонування цілих регіонів світу залишається під питанням.

3. Коливання в цінах на сировинні товари, зокрема нафту.

В тому числі, ці коливання викликані політичною нестабільністю в країнах Північної Африки, яка частково спричинена конфронтацією основних груп впливу в світовій економіці, та падінням попиту на енергетичні матеріали внаслідок скорочення споживання в період світової фінансової кризи. Відповідні зміни в цінах, впливають як на наповнення бюджету країн-експортерів, так і на ресурсну складову та вартість виробництва країн-імпортерів енергетичних ресурсів [3].

4. Економічні інтеграційні тенденції.

Як приклад, інтеграційні процеси в країнах східної Європи та інших регіонах подеколи призводять до неочікуваних результатів, впровадження економічних санкцій, що має негативні наслідки принаймні в короткостроковому періоді і для тих країн, що дані санкції запроваджують, і для тих країн, щодо яких вони прямо чи опосередковано використовуються. Таким чином, можливим результатом такої інтеграції є уповільнення економічної активності в регіонах. В цьому випадку безпека суверенітету, та майбутня економічна безпека країн, стають пріоритетом перед поточним економічним результатом [4; 5].

5. Різниця в економічній політики окремих країн відповідно до специфіки їх господарства.

Цікавим також є той факт, що внаслідок світової фінансової кризи розвинені країни скорочували свої видатки, маючи на меті підсилення фінансової дисципліни країни загалом, та збільшення довіри до фінансового сектору, прийняття рішень в якому базується на безлічі показників, одним з яких є рівень ризику країни, що безпосередньо залежить від рівня державного боргу. Втім таке рішення не виправдало себе і мало, як наслідок, скорочення виробництва та збільшення безробіття [6].

Країни, що розвиваються, які, як було зазначено, мають експортну орієнтацію, навпроти підвищували видатки бюджету, спрямовуючи їх в інвестиції в основний капітал або на споживання.

Таким чином, кожна з груп країн потребує більш збалансованої економічної політики. Втім, наразі схоже, що остання група матиме більше шансів на успіх в довгостроковому періоді, особливо за дотримання умови відповідності структури виробництва структурі попиту.

6. Зміни в структурі попиту внаслідок зміни в структурі доходів населення – потенційне збільшення частки середнього класу.

Загалом, середній клас має більше можливостей до купівлі товарів тривалого споживання, а також високотехнологічних та наукомістких товарів, що представляє собою певні виклики до модернізації виробничих потужностей більшості країн вже сьогодні [7].

7. Апроксимація економічного законодавства окремих країн світу.

Це є наслідком як використання норм міжнародного права, так і наслідком економічної інтеграції, безпосередньою передумовою якої є наближення технічного регулювання, правил вирішення господарських спорів і т.д., і наслідком якої є необхідність співставного регулювання інших форм економічного життя, що безпосередньо не вирішуються певною угодою [8; 9].

Незважаючи на те, що відповідно до кожного пункту були надані приклади, що відповідають поточним тенденціям розвитку світового господарства, слід зауважити, що саме цим моментам слід приділяти увагу при аналізі та прогнозування змін світового економічного порядку.

Кожен з перелічених факторів може потенційно визначати баланс економічних сил в світовому господарстві в майбутньому, тому їх вивченню мають бути присвячені майбутні дослідження. Так, окрема увага має бути приділена розробці системи показників, що дозволять прогнозувати зміни в балансі економічних центрів світу, які можуть бути згруповані відповідно до запропонованих груп факторів.

Висновки. В системі сучасних міжнародних економічних відносин суб'єкти цих відносин потребують більш глибокого розуміння сучасних глобальних економічних процесів. Втім вивчення та прогнозування їх розвитку є непростим завданням, що ускладнюється безліччю факторів впливу на глобальну економічну динаміку та їх взаємозв'язків. Дана стаття є першим кроком у напрямку систематизації факторів, що впливають на баланс економічних сил в глобальній економіці, і окрім теоретичного може мати практичне застосування для тих, економічних суб'єктів, діяльність яких безпосередньо або опосередковано залежить від зміни в балансі економічних сил світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Akyuz Y. The boom in capital flows to developing countries: Will it go bust again?/ Akyuz Y // Ekonomi-tek. – 2012. – vol. 1. – pp. 63–96.
2. Trade and Development Report, 2013 – Adjusting to the changing dynamics of the world economy [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2013_en.pdf
3. Facts and figures on commodities and commodities trade [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/GCF2013_Facts_en.pdf
4. Documents/GCF2013_Facts_en.pdf
5. European Integration and Political Conflict [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://www.unc.edu/~gwmarks/assets/doc/Marks,%20Steenbergen-European%20integration%20and%20political%20conflict.contents.pdf>
6. Steenbergen– European%20integration%20and%20political%20conflict.
7. contents.pdf
8. What the Papers Say, April 1, 2014 [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://www.themoscowtimes.com/business/article/what-the-papers-say-april-1-2014/497177.html>
9. Blanchard O. Rethinking macroeconomic policy/ Blanchard O // Voxeu. – 2013 [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : www.voxeu.org.
10. UNCTAD (TDR 2011). Trade and Development Report, 2011. Post-crisis Policy Challenges in the World Economy. United Nations publication, Sales No.E.11.II.D.3, New York and Geneva.
11. Approximation of the national legislation of Eastern Partnership countries with EU legislation in the economic field [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : http://www.iris-france.org/docs/kfm_docs/docs/observatoire-voisinage-europeen/mai-2013-est93110.pdf
12. Legal issue of economic integration [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <https://www.kluwerlawonline.com/toc.php?area=Journals&mode=bypub&level=4&values=Journals~~Legal+Issues+of+Economic+Integration>
13. =bypub&level=4&values=Journals~~Legal+Issues+of+Economic+Integration

*И. Н. Коваленко,
старший преподаватель,
Международный гуманитарный университет
Н. П. Коваленко,
доктор физико-математических наук, профессор,
заслуженный деятель науки и техники Украины,
заведующий кафедрой менеджмента,
Международный гуманитарный университет*

КОРРЕЛЯЦИОННЫЕ СВЯЗИ МЕЖДУ МОДЕЛЯМИ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ

Существует множество моделей управленческих компетенций [1; 2]. В основу каждой из них положен некоторый набор качеств, наличие которых, по мнению авторов моделей, обеспечивает эффективное управление. Комплексы этих качеств зачастую настолько различны, что, принимая решение в определенной производственной ситуации, трудно отдать предпочтение и выбрать какую-то определенную модель. Между тем существует другой путь – вместо перебора различных альтернатив найти соотношения между разными моделями, когда определённым компетенциям из одной модели сопоставляются компетенции из другой. При этом существуют две возможности: может оказаться,

что разные модели сводятся одна к другой (или совпадают в существенных чертах), либо, наоборот, они различны и должны поэтому, с практической точки зрения, применяться не альтернативно, а совместно – как взаимодополняющие друг друга. О степени совпадения, близости или различия можно будет судить, если известны корреляционные коэффициент (КК), связывающие разные компетенции. Мы проиллюстрируем такой подход на анализе корреляционных связей между двумя очень распространенными (и, с нашей точки зрения, наиболее обоснованными) теориями – М. Белбина [3] и И. Адизеса [4].

Модель Белбина управленческих компетенций основывается на целенаправленных и длительных исследованиях в бизнес-школе в Хенли (Великобритания), набравших хорошую статистику. В результате была создана апробированная система тестов, которая нашла широкое применение в практике работы многих успешных компаний. Модель Адизеса создавалась иначе, феноменологическим методом – путем обобщения опыта работы автора в консалтинговых фирмах. Хотя и в одной, и в другой моделях успешность управления связывается с определенными менеджерскими компетенциями, последние идентифицируются совершенно по-разному, и связь между ними не лежит на поверхности – что и неудивительно, если учесть различие методологий теорий. Естественным образом возникает вопрос о полноте каждой модели и соотношении между ними.

Для нахождения соотношения между моделями Белбина и Адизеса мы проводили на протяжении нескольких лет тестирование студентов факультета экономики и менеджмента (специализировавшихся в менеджменте, средний возраст 20 лет) с целью выявления их управленческих компетенций в рамках рассматриваемых моделей. Мы использовали тесты Белбина [3] для идентификации управленческих компетенций, которые автор назвал командными ролями. Для определения компетенций в модели Адизеса (так называемые коды Адизеса *P, A, E, I*) мы создали собственные тесты. Исследуемая выборка состояла из 115 студентов, для каждого из которых были определены их личные показатели по обоим наборам компетенций. В методике Белбина статистический анализ показал [3], что только две командные роли, представленные с наивысшими показателями в тестах, оказывают решающее влияние на управленческое поведение менеджера. Поэтому в полученных результатах тестирования по Белбину мы отобрали по две командные роли для каждого студента и именно их использовали при статистическом анализе. После такой выборки мы получили две таблицы – одну для командных ролей, другую – для кодов Адизеса, в которых каждой компетенции соответствовало некоторое количество баллов. После этого задача свелась к нахождению КК методами математической статистики.

С математической точки зрения задача об оценке статистических характеристик выборки студентов относится к типу задач, в которых число членов выборки сравнительно невелико и неизвестно значение дисперсии генеральной совокупности (которую составляют все студенты, специализирующиеся в менеджменте). Поэтому надо пользоваться статистическим распределением, которое не требует знания дисперсии и средних характеристик генеральной выборки. Этим условиям удовлетворяет так называемое распределение Стьюден-

та [5], параметрами которого являются число переменных (т.е. студентов) и дисперсия выборки (мера разброса случайных величин), которую можно рассчитать. С его помощью можно находить все необходимые средние значения, включая КК.

Качественно, КК показывают, существует ли статистическая связь между разными случайными величинами, т.е. наблюдается ли закономерное изменение одной случайной величины при изменении другой. При этом случайные величины могут изменяться «в одной фазе» – увеличение одной величины сопровождается увеличением другой и КК положителен; «в противофазе», когда увеличение одной величины сопровождается увеличением другой и КК отрицателен; независимо друг от друга, когда КК равен нулю.

Коэффициент статистической корреляции r_{xy} между случайными величинами «х» и «у» определяется следующим образом [5]:

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{n\sqrt{S_x^2}\sqrt{S_y^2}}$$

где $\overline{S_x^2}$ – дисперсия величины x .

Для полноты анализа в случае, когда КК отличны от нуля, надо проверить справедливость утверждения о том, что полученные значения КК являются «статистически значимыми» – т.е., качественно говоря, можно ли им «доверять». В математической статистике существует «метод проверки гипотез», который позволяет с определенной точностью определить статистическую значимость КК. В Таблице приведены результаты расчётов КК, причем оставлены только статистически значимые КК (уровень статистической точности расчётов КК составлял 0,05).

	<i>CF</i>	<i>SH</i>	<i>CO</i>	<i>TW</i>
<i>P</i>	-	0,32	-	-0,30
<i>A</i>	0,54	-	-	-
<i>E</i>	-	-	0,40	-
<i>I</i>	-0,36	-0,29	-	-

Как показывают приведенные данные, лишь отдельные командные роли коррелируют с компетенциями в модели Адизеса, так что из 32 возможных корреляционных связей статистически значимы только 6 КК. Из восьми командных ролей Белбина четыре не показали статистически значимых корреляций. Это означает, что наборы компетенций в двух моделях выбраны очень удачно, и две теории не повторяют, а взаимно дополняют друг друга.

На языке математики, можно сказать, что «выпавшие» роли Белбина *ME*, *CW*, *PL*, *RI* «ортогональны» кодам *P*, *A*, *E*, *I* Адизеса. На качественном уровне, такие результаты понятны, если посмотреть на содержание ролей. *ME* характеризуется умением анализировать проблемы, оценивать идеи и возможные альтернативы, варианты решений. *CW* надежно выполняет все исполнительские

функции, с неизменным чувством практичности и реалистичности. *PL* – генератор идей, его «конек» – выработка альтернатив для решения сложных проблем, создание идей новых продуктов. *RI* умеет исследовать и находить возможности во внешней среде, устанавливать контакты, вести переговоры. Все эти качества не выражены явно в кодах Адизеса.

Рассмотрим ненулевые корреляции.

1. Большая корреляция наблюдается между *CF* и *A*, что неудивительно, так как у обеих ролей одинаковая направленность. Белбин характеризует *CF* как работника с высокой концентрацией и максимальной степенью аккуратности, четко следующего правилам и процедурам и установившимся стандартам – в точности, как у администратора *A*. В то же время *CF* отрицательно коррелирует с *I* – интегратором, так как своей аккуратностью, «дотошностью», тщательностью он нервирует коллег и не способствует их интеграции.

2. *SH* своей нервной энергией настойчиво ведет свою команду вперед, преодолевая все препятствия, поэтому он положительно коррелирует с производящим результаты *P* и отрицательно – с интегратором *I*.

3. *CH* смотрит вперед и потому хорошо коррелирует с *E* как предпринимателем.

4. «Дипломат» *TW* не любит собственно работу, которая только создает проблемы, поэтому он имеет отрицательный КК с *P*.

Вообще говоря, следовало бы ожидать значимой корреляции между компетенциями *PL*, *RI* (Белбин) и *E* (Адизес). Мы связываем нулевые значения соответствующих КК в этом случае с недостаточным практическим опытом у тестируемых, которым еще не приходилось решать сложные организационные проблемы, требующие творческого подхода и нахождения нестандартных решений.

Аналогично, казалось бы, можно было ожидать корреляции между *CW* и *P*. Но роль *P* предполагает чувство практичности и реалистичности, чего нет у *P*.

Можно ожидать значительной корреляции между *TW* и *I*, но расчеты не подтверждают этого. Возможно, это связано с тем, что в нынешнее нестабильное время студенты находятся на раздорожье: они уходят от советского коллективизма (большие *I* и *TW*), но не пришли ещё к рыночному индивидуализму (малое *I*), т.е. не определились с выбором. Поэтому разброс в ответах очень велик и корреляции оказываются статистически незначимыми.

Выводы.

1. Корреляционный анализ позволяет найти соотношение между разными моделями управленческих компетенций.

2. Модели Белбина и Адизеса в своей основе определяют разные управленческие компетенции и потому должны использоваться в комплексе.

3. Для получения более широко применимых результатов желательно расширить возрастной интервал тестируемых и их статус.

ЛИТЕРАТУРА

1. Коваленко И.Н., Коваленко Н.П. Наука и искусство власти менеджера / И.Н.Коваленко, Н.П.Коваленко. – Одесса : Фенікс, 2011. – 511 с.
2. Спенсер-мл. Л.М., Спенсер С.М. Компетенции на работе / Лайл М.Спенсер-мл., Сайн М.Спенсер ; пер. с англ. – М. : НИРО, 2005. – 384 с.
3. Belbin M. Team roles at work / R.M.Belbin. – Oxford : Butterworth-Heinemann, 1997. – 131 p.
4. Адизес И. Как преодолеть кризисы менеджмента / Ицхак Адизес ; пер. с англ. – Санкт-Петербург : Стокгольмская школа экономики, 2006. – 285 с.
5. Newbold P. Statistics for business & economics / Paul Newbold. – Upper Saddle River, New Jersey : Prentice-Hall, 1995. – 880 p.

*Н. А. Лебедева,
кандидат технических наук, доцент кафедры менеджмента,
Международный гуманитарный университет*

ПРОБЛЕМЫ И ОСОБЕННОСТИ ЭТАПНОГО ПЕРСПЕКТИВНОГО РАЗВИТИЯ МУЛЬТИМОДАЛЬНОЙ (МНОГОВИДОВОЙ) ТРАНСПОРТНОЙ СЕТИ УКРАИНЫ С УЧЕТОМ ИЗМЕНЕНИЯ СТРУКТУРЫ И МОЩНОСТИ ЕЕ ЭЛЕМЕНТОВ

Как известно, Украина занимает выгодное географическое и геополитическое положение, теоретически предопределяющее ее место в реализации больших объемов транзитных перевозок между странами АТР и Европы. Реализация транзитных возможностей Украины возможна на основе тесного взаимодействия с транспортными системами сопредельных государств. При этом наиболее развитым является сотрудничество в области транспорта Европейского экономического сообщества (ЕЭС). Транспорт вносит жизненно важный вклад в общий рынок ЕЭС. Без эффективной дорожной сети два из общепринятых принципов сотрудничества европейских государств – свободное движение товаров и беспрепятственная перевозка людей – не могли бы быть осуществлены. При подготовке к единому рынку ЕЭС приняло серию законов, либерализующих основные виды транспорта – автомобильный, железнодорожный, воздушный, морской и речной. К настоящему времени законодательство ЕЭС создало надежные условия для открытого рынка транспортных услуг, но для выхода на этот рынок транспортные коммуникации Украины должны привести свое техническое состояние и технологию работы к европейскому уровню.

Для решения этой проблемы в Украине в разное время принимались различные решения и стратегии развития транспортного комплекса:

1. Концепция развития транспортно-дорожного комплекса Украины на среднесрочный период и до 2020 года.
2. Программа развития национальной сети международных транспортных коридоров на 2006–2010 годы.
3. Транспортная стратегия Украины до 2020 года.

Министерство инфраструктуры Украины определило главные цели, принципы и приоритеты развития транспортной системы Украины на период до 2020 года, но, к сожалению, в силу ряда обстоятельств, не все позиции этих

программ выполнены. Особое место в развитии мощности транспортной сети и достижения ее экономической привлекательности для перевозчиков транзита представляют мультимодальные транспортные узлы, основными элементами которых являются морские торговые порты (МТП). Учитывая это в Украине разработана «Стратегия развития морских портов Украины до 2038». Документ определяет основные направления развития отрасли на ближайшие двадцать пять лет. Основными целями и направлениями развития морских портов, согласно Стратегии являются:

- обеспечение комплексного развития и повышения конкурентоспособности портовой отрасли;
- обеспечение надлежащего содержания, эффективного управления и использования стратегических объектов портовой инфраструктуры;
- привлечение на долгосрочный период частных инвестиций для развития объектов портовой инфраструктуры;
- создание условий для осуществления хозяйственной деятельности в морском порту, равного доступа к услугам, предоставляемым в морском порту;
- обеспечение безопасности мореплавания, жизни и здоровья людей и хозяйственной деятельности, осуществляемой в морском порту, безопасной эксплуатации объектов портовой инфраструктуры;
- обеспечение экологической безопасности в соответствии с международными стандартами.

Как отмечают эксперты, стратегия впервые вводит развитие отрасли согласно мировым стандартам планирования – на краткосрочную (до пяти лет), среднесрочную (до десяти лет) и долгосрочную (до двадцати пяти лет) перспективу.

Таким образом, стратегия нацеливает на планирование и разработку инвестиционных проектов по основным стратегическим транспортным проблемам, для реализации которых, по мнению автора, необходимо дальнейшее углубленное исследование комплексных вопросов, связанных с взаимодействием в узлах различных видов транспорта и созданием резервов пропускной способности, учитывающих неопределенность информации и риски.

При этом следует учесть многовариантность, многоэкстремальность и многокритериальность решаемых транспортных задач на многовидовой (мультимодальной) сети путей сообщения и помнить, что большая размерность приводит к необходимости использовать принцип декомпозиции с последующим агрегированием эффективных решений на элементах системы в единое целое по всей мультимодальной транспортной сети страны и/или региона. В тоже время следует стремиться так сформулировать цель исследования на каждом этапе решения задачи, чтобы исполнителям было понятно за счет чего может быть получено наилучшее решение. В свою очередь, на привлекательность работы МТС и/или ее основных элементов влияет развитие объекта исследования страны или региона, например Одесская область, опирающееся на реализацию комплексных мер, обеспечивающих благоприятные условия для ускоренного развития его экономики и социальной сферы, а это становится возможным на основе:

- создания нормативной правовой базы, определяющей особые условия ценовой, тарифной, таможенной, налоговой (в том числе путем увеличения региональной части отдельных налогов) и финансово-бюджетной политики, которая обеспечивает экономический рост, конкурентоспособность товаров и услуг в соответствии с экономической специализацией;

- снижения барьеров для экономической и социальной интеграции территории (например, Одесской области) с остальными регионами Украины;

- обеспечения сохранности грузов;

- увеличения скорости доставки и переработки грузов за счет внедрения новых технологий и повышения производительности труда.

Анализ информации, полученной на основе мониторинга технического состояния оборудования в портах исследуемого региона показал, что оно имеет износ до 60–80%. Смена этого оборудования требует больших инвестиций, которые необходимо рассматривать в рамках инвестиционных проектов развития мультимодальной транспортной сети и/или ее элементов.

При создании комплексных инвестиционных проектов развития МТС или ее элементов необходимо учитывать общемировые тенденции в разработке и внедрении современных технологий, которые, в первую очередь, должны затронуть вопросы освоения сегментов рынка транспортных услуг связанных с контейнеризацией перевозок.

Изменение мирового контейнерного грузооборота отражает общую динамику объемов мировой торговли. При этом доля украинских портов, как основных элементов МТС и МТУ, в мировом морском контейнерном грузообороте, пока крайне незначительна. Сопоставление производительности работы различных элементов морского торгового порта, демонстрирует существенный проигрыш украинских морских торговых портов в организации и технологии их работы. Определенный интерес представляет сопоставление объема транспортных сборов в портах Украины, КНР и Южной Кореи для контейнеровозов малой грузоместимостью от 750 до 1250 TEU.

Таблица 1

Транспортные сборы в морских торговых портах

Морские торговые порты	Пуссан 1250 TEU	Гонконг 754 TEU	ИМТП 1250 TEU	ИМТП 754 TEU
Сборы в тыс. дол. США	9.2	6.4	21.4	12.9

Как видно из табл. 1, транспортный сбор в морских торговых портах Украины более чем в два раза превышает аналогичные затраты в портах КНР и Кореи. Таким образом, для обеспечения привлекательности МТС и МТУ Украины представляется целесообразным уделять особое внимание повышению качества оказываемых услуг в морских портах и наращиванию портовых мощностей, в том числе специализированных, ориентируясь на современные мировые достижения и разработки, а также добиваться снижения тарифов и сборов.

Как показали предварительные исследования автора, в Украине сложился дефицит портовых мощностей, ориентированных на перевалку транзитных и импортных грузов (контейнеры и накатные грузы). Портовое хозяйство нужда-

ется в модернизации и развитии для обеспечения растущих потребностей внешнеторгового оборота Украины и обеспечения международного транзита с использованием современного подвижного состава и контейнеровозов. Учитывая изложенное, для создания экономической привлекательности МТУ как элементов МТС Украины необходимо:

- провести в режиме реального времени мониторинг технического состояния всей инфраструктуры транспортных узлов и звеньев всех видов транспорта, входящих в состав МТС региона;
- разработать методологию, позволяющую решать задачи этапного наращивания мощности МТС с учетом изменения структуры и мощности всех ее элементов в условиях сопряженных с неопределенностью информации и рисками.

Методология этой сложной многовариантной многокритериальной задачи должна предусматривать декомпозицию МТС на составные элементы с учетом иерархии. При этом, для каждого элемента сети, в увязке с другими необходимо:

- выявлять «узкие места» в работе системы на основе мониторинга, анализа и синтеза его результатов;
- искать пути экономически эффективного наращивания мощности;
- разрабатывать методику формирования этапного наращивания мощности для эффективного использования инвестиций;
- обращать внимание на те элементы системы, и объемы перевозок на них, которые дополнительно возникают для решения крупных народнохозяйственных, региональных или общегосударственных проблем.

Для реализации исследования по рассматриваемой проблеме необходимо:

- разработать систему мониторинга МТУ Украины и методику анализа и синтеза ее результатов для выявления «узких мест» в работе МТУ и/или его элементов;
- разработать методику построения оптимальной стратегии развития МТС и/или ее элементов с учетом технологии их работы;
- сформировать эффективные области альтернатив с учетом изменения облика и мощности взаимодействующих элементов МТС и МТУ в условиях неопределенности информации и рисков, рассмотрев при этом обеспечение специализации морских портов;
- рассмотреть инвестиционные проекты, предусматривающие создание портов, включающих удаленные железнодорожные узлы и транспортно-логистические комплексы, позволяющие осуществлять более эффективную переработку и распределение генеральных грузов.

Комплексное этапное развитие МТС в ближайшей и отдаленной перспективе до 25–38 лет необходимо реализовывать с учетом создания сбалансированной мощности основных взаимодействующих в узлах элементов, обеспечивающих прием и перевалку грузов основной номенклатуры: сортировочных и припортовых железнодорожных станций, терминалов, автодорожных коммуникаций и других транспортных сооружений и устройств. Реализация инвестиционных проектов, входящих в область эффективных альтернатив должна создавать условия для развития перспективной экономической специализации субъектов на территории Украины. Решению поставленных вопросов и задач будут посвящены дальнейшие исследования автора.

*Е. А. Мартынюк,
кандидат экономических наук,
доцент кафедры менеджмента,
Международный гуманитарный университет*

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АПК

Современное развитие мировой экономики характеризуется динамичностью и турбулентностью экономической среды, дальнейшим углублением и расширением межгосударственных связей, интеграционными формами взаимодействия субъектов и государств на мировых рынках и прочими глобализационными аспектами. В условиях перехода к инвестиционно-инновационной модели развития экономики Украины, обозначенной в Государственной целевой экономической программе развития инвестиционной деятельности на 2011–2015 годы [1], актуализируется необходимость интенсификации научно-технических детерминант как на макро-, так и на микроэкономическом уровнях национальной экономики.

Важнейшим аспектом стабилизации конкурентоспособности национальной продукции является коммерциализация технической базы страны и внедрение инновационных проектов. Поскольку инноватика в различных отраслях промышленности позволяет оптимизировать и модернизировать методы и способы производственной и коммерческой деятельности. Чем более наукоемкой является идея, взятая за основу инновации, тем более долгим будет ее жизненный цикл и большим эффект от ее коммерциализации [2].

В настоящее время в экономической литературе вопросу инновационного пути развития и результатам инновационной деятельности предприятий АПК уделяется много внимания. Данная проблема широко представлена в научных статьях и трудах ведущих украинских и зарубежных ученых. Однако, сама предполагает постоянную необходимость ее изучения и исследования.

Темпы роста инновационной активности предприятий в Украине замедляются, в частности доля предприятий, занимающихся инновациями, снизилась с 14,2% в 2007 г. до 13,8% в 2010 г., общие затраты на приобретение новых технологий в 2010 г. уменьшились по сравнению с 2008 г. почти в три раза. Эти показатели являются крайне низкими для страны, которая декларирует инвестиционно-инновационный путь развития. Таким образом, перед Украиной сегодня возникает задача активизации и качественного изменения инновационной деятельности, во всех отраслях экономики [3, с. 29].

Действенным механизмом, который обеспечивает взаимосвязь науки с реальными потребностями производства и общества, а также стимулирует предпринимательский сектор к внедрению результатов научных разработок, является система технологических парков. Естественное образование технопарков в Украине декларируется 2000 г., однако к 2010 г. общая численность технопарков составляла только 16 базовых единиц, из которых фактически работает 8. Анализ процессов формирования таких инновационных структур в Украине свидетельствует о снижении динамики и темпов развития и функционирования

ния, значительном уменьшении объемов финансирования и интереса со стороны государства, несмотря на аналитический анализ их действенности в течение последних десяти лет [4].

Реализация инновационных проектов позволила технопаркам начиная с 2000 г. создать стабильно действующие производства инновационной продукции. Так за время их функционирования было выполнено 116 проектов, создано 3550 новых рабочих мест, реализовано инновационной продукции на сумму 12,3 млрд. грн. (в том числе 1,7 млрд. грн. – на экспорт), перечислено в государственный бюджет 0,9 млрд. грн., при этом государственная поддержка инновационных проектов в 2011 г., составила 0,48 млрд. грн. [5, с. 30].

Однако существующие сегодня условия развития и функционирования технопарков в Украине можно определить как «жесткие». Например, мировой опыт поддержания инноватики основывается на лояльности фискальной политики, финансовой полной или частичной поддержки тех научных и образовательных структур, которые занимаются развитием инновационных направлений а также поддержкой предпринимательского сектора коммерциализации проектов.

Украина предоставляет фискальную льготу по двум видам налогов, в части расчета прибыли и НДС. Технопаркам, их участникам – дочерним и совместным предприятиям – в законодательном порядке разрешено не платить в бюджет суммы налога. Вместо этого 50% от суммы налога на прибыль и НДС от реализации инновационных проектов участники технопарка оставляют в собственном распоряжении, и могут быть использованы ими на последующее развитие научно-технической деятельности. Вторая часть суммы заносится в счет дополнительных фондов.

Одним из ключевых факторов эффективности инновационных процессов в экономике любой страны, является уровень интеллектуализации населения, степень развития наукоемких и информационных технологий, а также степень вовлеченности в мировой НТП и интенсификации глобалистических процессов в экономике страны [6, с. 394].

Складывается такая ситуация, когда, с одной стороны, возникает недостаточность дополнительного потенциала, который можно получить лишь от внедрения инноваций, а с другой стороны, не выделяются ресурсы на то, чтобы внедрять инновации, что делает национальную экономику неконкурентоспособной. Ведь на мировой арене на протяжении последних 10 лет формируется новый тип общества, которое базируется на знаниях и информации и ориентируется на управлении инновациями. Во всех промышленно развитых странах нововведения являются одним из приоритетных направлений в политике правительства [6, с. 396].

Рассматривая зарубежный опыт, наиболее ценным на наш взгляд, является инновационное обеспечение аграрного сектора в США. Несмотря на то, что в мире немало стран с более благоприятными для ведения сельского хозяйства климатическими условиями, именно США были и остаются ведущим аграрным государством мира. Объясняется это особенностями государственной политики США, направленной на всемерное содействие формированием АПК, в том числе на инновационную поддержку.

Рост конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции в США и странах Западной Европы обеспечивается за счет реализации достижений научно-технического прогресса. Совокупные расходы на научные исследования, связанные с развитием сельского хозяйства, составляют в США около 4 млрд. долл. в год. В Украине для обеспечения развития аграрной науки необходимо ежегодно выделять из государственного бюджета средства в сумме не меньше 1,7%, а в перспективе – 2,3–2,5% стоимости продукции, произведенной в агропромышленном комплексе. В настоящее время этот показатель не превышает 0,2 % [5].

Агропромышленный комплекс Украины, представляет собой сложную социально-экономическую систему, включающую множество функциональных и организационных подсистем, связанных между собой и оказывающих влияние друг на друга. Главной целью системы АПК является её расширенное воспроизводство, осуществляемое на основе инновационного развития, обеспечивающего устойчивость и повышение конкурентоспособности отрасли. Стратегия инновационного развития агробизнеса требует пересмотра и изменения принципов, функций, механизмов, инструментов и показателей инновационного развития, а степень рациональности соединения указанных элементов влияет на экономический рост, определяет качественные характеристики и является залогом эффективного производства. Реализация стратегии инновационного развития АПК предполагает создание инновационной системы, включающей инновационную инфраструктуру, а также финансовое и информационное обеспечение с целью увеличения доходности, достижения конкурентоспособных параметров производства продукции и выхода её на мировой рынок [7, с. 24].

Поэтому при разработке экономической политики правительству Украины необходимо отдавать приоритет инновационным отраслям и субъектам хозяйствования, которые внедряют инновации с целью обеспечения их эффективного функционирования в условиях глобальной конкуренции. Целью инновационной стратегии должно быть эффективное освоение новых товаров, услуг, методов совершенствования и оптимизации производства, повышение объемов производства и экспорта наукоемкой, экологически безопасной продукции и товаров на мировые рынки, а также внедрение инновационных форм организации и стратегического планирования предприятий.

Инновационный путь развития АПК Украины не имеет альтернативы, однако, нынешнее его состояние не отвечает требованиям современной глобализированной экономики. Основными проблемами повышения инновационной активности в АПК является отсутствие серьезной государственной поддержки институциональной среды, кризисные явления в сельском хозяйстве, дефицит финансовых средств, трудности кредитования. При этом следует отметить большой потенциал отраслей АПК в перспективе с точки зрения усиления роли инноваций в их деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Концепція Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011–2015 роки : постановление КМ України от 29.09.10 г. № 1900– р. // Збірник урядових нормативних актів України. – 2010. [Электронный ресурс]. –Режим доступа : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1900-2010-%D1%80> (дата обращения: 09.09.2013).

2. Амосов А. И. Вопросы перехода к инновационному типу воспроизводства / А. И. Амосов // Экономист. – 2008. – № 5. – С. 23–32.
3. Креховский О. Н., Селихова Е. А. Инновационная политика Украины требует изменений / О. Н. Креховский, Е. А. Селихова // Деловой Вестник. – 2010. – № 06 (193). – С. 29–32.
4. Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи : лист Держінвестицій від 15.10.2008 року № 2691/01-06-1-3-03 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.in.gov.ua> (дата обращения: 26.07.2013).
5. Бубенко П. К., Гусев В. Н. Почему тормозятся инновационные процессы в Украине? / П. К. Бубенко, В. Н. Гусев // Экономика Украины. – 2013. – № 6. – С. 30–38.
6. Martin Kenney, Kyonghee Han, Shoko Tanaka. Venture Capital Industries / M. Kenney, K. Han, S. Tanaka / Global Change and East Asian Policy Initiatives. – Chapter 10, pp. 391–427.
7. Федулова Л. Перспективы инновационно-технического развития промышленности Украины / Л. Федулова // Экономика Украины. – 2010. – № 7. – С. 24–36.

О. А. Степаненко,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту,
Міжнародний гуманітарний університет

СЕГМЕНТАЦІЯ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ МЕТОДОМ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ

У сучасній банківській практиці при маркетинговому аналізі послуг і споживачів дуже важливе місце приділяється методам сегментації ринку.

Сегментація ринку є невід’ємною частиною багатьох моделей імітації й прогнозування видів банківської діяльності. Ця частина економічної інформації в моделях, як правило, використовується в якості вхідної.

Розглянемо приклади підходу до аналізу персональних клієнтів. Вікова диференціація допоможе банку виявити цільові ринки в загальному масиві клієнтури. Цей масив, наприклад, може бути розбитий на групи, зазначені в таблиці 1.

Таблиця 1
Сегментація клієнтів банку по віковій ознаці

Група	Характерні риси життєвого циклу
1. Молодь (16–22 років)	Студенти, особи вперше наймаються на роботу; більш дорослі люди, що готуються вступити в шлюб
2. Молоді люди, що недавно створили родину (25–30 років)	Люди, що вперше купують будинок і споживчі товари довгеного користування

3. Родини «зі стажем» (25–45 років)	Люди зі сформованою кар'єрою, але обмеженою волею фінансових дій. Первочергові цілі – поліпшення житлових умов, забезпечення фінансового захисту родини, надання освіти дітям. У людей цієї категорії спостерігається ріст доходу в міру зниження фінансових зобов'язань.
4. Особи «зрілого віку» (40–55 років)	Важлива мета – планування пенсійного забезпечення
5. Особи, що готуються до виходу на пенсію (55 і більше років)	Люди мають накопичений капітал і прагнуть забезпечити його схоронність і справжній стійкий дохід

Банк може досить легко здійснити сегментацію клієнтів по вікових категоріях, тому що при відкритті банківського рахунку з ними проводиться бесіда й заповнюється карта, утримуючі докладні відомості про їхній вік, рівень освіти й т.п. Використовуючи методи кластерного аналізу, ми також можемо групувати цю інформацію, але вже з найменшими помилками.

Приведемо приклад вихідних даних по групі клієнтів у таблиці 2:

Таблиця 2
Вихідні дані по групі клієнтів

Var1	Var2	Var3	Var4	Var5	Var6	Var7	Var8	Var9	Var10
3000	4000	6000	10000	2000	30000	2000	4000	10000	5000
55	40	30	45	22	16	35	50	32	25
2	1	1	1	1	2	1	1	1	1
1	1	0	1	0	0	1	0	1	0
2	1	1	2	2	1	1	2	2	1
1	0	0	0	0	0	0	1	1	1

У таблиці є інформація про 10 клієнтів. Кожний клієнт має дані про доходи, вік, рівень освіти, сімейний статус, наявність інших кредитів, тривалість сімейного життя й т.д.

Після застосування методу кластерного аналізу [1, с. 180] одержимо наступну таблицю об'єднання:

Таблиця 3
Таблиця об'єднання

	Obj. No.	Obj. No.	Obj. No.	Obj. No.	Obj. No.	Obj. No.	Obj. No.	Obj. No.	Obj. No.	Obj. No.
10,14889	Var2	Var8								
13,03840	Var4	Var9								
13,07670	Var5	Var7								
1000,013	Var3	Var10								

1000,013	Var1	Var2	Var8							
1000,113	Var1	Var2	Var8	Var3	Var10					
1000,201	Var1	Var2	Var8	Var3	Var10	Var5	Var7			
4000,001	Var1	Var2	Var8	Var3	Var10	Var5	Var7	Var4	Var9	
20000,01	Var1	Var2	Var8	Var3	Var10	Var5	Var7	Var4	Var9	Var6

Одержуємо 4 кластери :

1. Var2, Var8
2. Var4, Var9
3. Var5, Var7
4. Var3, Var10

Маючи статистичний розподіл клієнтури по обраному параметру, можна потім скласти іншу таблицю (див. таблицю 4), «прив'язавши» певні види банківської продукції до вже зазначених вище категорій.

Таблиця 4
Банківські продукти для різних категорій клієнтів

Група	Приклади банківського обслуговування
1. Молодь (Var5, Var7)	Для членів групи характерна підвищена мобільність, часті переїзди, життя поза межами будинку. Їм необхідні послуги з перекладу грошей, короткострокові позички, відносно прості форми заощаджень, банківські послуги, пов'язані з туризмом
2. Молоді люди, що недавно створили родину (Var3, Var10)	Ця група має потребу у відкритті для чоловіка й дружини спільного банківського рахунку, кредитних карток для покупки товарів, у різних формах поновлюваного кредиту. Вони прибігають до цільових форм заощаджень (особливо, якщо планується покупка будинку) і до послуг по фінансовому захисті родини (страхування та таке інш.)
3. Родини «зі стажем» (Var4, var9)	Широко користуються споживчим кредитом для покупки товарів на виплати і поліпшення житлових умов. Практикують ощадні схеми для батьків і дітей. Мають потребу в консультуванні з питань фінансування освіти, інвестування заощаджень, оподаткування, страхування, заповідальних розпоряджень
4. Особи зрілого віку, що готуються до виходу на пенсію (Var2, Var8)	Найбільш стійка група банківських клієнтів. Зберігають великі залишки на банківських рахунках. Вимагають високого рівня обслуговування, включаючи фінансове консультування, допомогу у розпорядженні капіталом, заповідальні розпорядження й т.д.

Використовуючи методи кластерного аналізу ми, також, можемо групувати цю інформацію, але вже з найменшими помилками.

Сполучивши зазначені схеми, банк може визначити, які види продуктів він буде пропонувати при виборі тієї або іншої категорії клієнтів як цільового рин-

ку. Із цим буде пов'язаний і вид маркетингової кампанії із продажу тих або інших видів продуктів і послуг. Разом з тим треба підкреслити, що сегментація за віком носить занадто загальний характер. В кожній віковій групі потреби, смаки й можливості в відношенні банківського обслуговування можуть істотно різнитися залежно від ряду інших фактів – доходу, освіти, сімейного стану, професійного статусу й таке інше [2, с. 44].

Наприклад, чим вище дохід родини, тим більше потреба у різноманітних продуктах банку й тим вище, отже, імовірність продажу запланованих послуг. Сімейний статус теж має значення: одинаки менше користуються банківськими послугами.

Перехід від даної стадії життєвого циклу до іншої, рівно як і деякі інші важливі події в житті клієнта банку створюють можливості для пропозиції йому нових видів банківських продуктів. Ці події називають «переломними точками» (trigger point) [3, с. 12]. До їхнього числа відносяться: закінчення школи, одруження, покупка будинку, просування по службі, народження дітей, зміна місця проживання, одержання капіталу, догляд на пенсію, смерть чоловіка й т.п.

Таким чином, сегментація допомагає банку виявити нові перспективні сфери діяльності на ринку фінансових послуг і направити ресурси в найбільш рентабельні операції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Усокин В.М. Современный коммерческий банк / В. М. Усокин. – М. : ИПЦ Вазар-Ферро, 1994. – 269 с.
2. Айвазян С.А., Мхитарян В.С. Прикладная статистика в задачах упражнениях : учебник [для вузов] / С.А. Айвазян, В. С. Мхитарян. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 270 с.
3. Мещеряков А.А., Лисяк Л.В. Фінансовий менеджмент у банках : навч. посіб / А. А. Мещеряков, Л. В. Лисяк. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 208 с.

*К. В. Степанова,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки і міжнародних економічних відносин,
Міжнародний гуманітарний університет*

МЕТОДИ ФОРСАЙТ-ДОСЛІДЖЕНЬ МОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У найскладніших економічних і політичних умовах, в яких зараз перебуває Україна, надзвичайно затребуваним стає прогностичне забезпечення довгострокового розвитку морської діяльності.

На лідируючі позиції серед традиційних інструментів наукової прогностики сьогодні висунулися форсайт-дослідження, які придбали в ході своєї еволюції якісно нові риси. Якщо всього кілька років тому вони розглядалися як один з напрямків синтетичної концепції суто технологічного прогнозування, а саме стратегічного інформування (Strategic Intelligence), яка також охоплювала прогнозування технології (Technology Forecasting) і оцінку наслідків її впровадження (Technology Assessment), то в даний час можна вважати, що цілком са-

мостійну парадигму наукової прогностики став представляти сам метод форсайт (Foresight)) [1].

Визначення стратегічного прогнозування як надання інформації спеціального призначення для орієнтації осіб, які беруть рішення в процесі розробки і реалізації ними стратегій, політик і інтервенцій, зараз в повній мірі можна віднести і до форсайт-досліджень. Це «Систематично здійснюваний, відкритий для широкої участі, орієнтований на вироблення рішень сьогодення і на мобілізацію спільних дій процес, що поєднує уявлення про майбутнє і формує бачення на середньо– і довгострокову перспективу» [2; 3].

На відміну від традиційного прогнозування, яке зазвичай припускає бачення однієї картини майбутнього, сучасний форсайт виходить з посилки її множинності.

Причому кожний з можливих варіантів фактично представляється у вигляді результатів дій, сформульованих і вижитих сьогодні всіма суб'єктами морської політики – державою, суспільством, наукою і бізнесом. Тимчасові горизонти форсайт-досліджень, як правило, перевищують аналогічні показники, які застосовуються при традиційному прогнозуванні. Вони істотно варіюються в залежності від розглянутого сектора і потреб цілепокладання і зазвичай знаходяться в діапазоні від 5 до 30 років, хоча можуть бути і більш тривалими.

Характерною особливістю форсайт-дослідження в галузі морської діяльності стає його орієнтація на одночасне вирішення наступних шести базових функціональних завдань (рис. 1).

ФОРСАЙТ МОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
КОМПОНЕНТИ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Структуровані передбачення і проектування довгострокового розвитку морської діяльності; 2. Інтерактивні методи наукових дебатів, аналізів і досліджень, що припускають широке співучасть зацікавлених сторін, а не тільки вузького кола експертів, як у випадку традиційного прогнозування
ЗАВДАННЯ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Попереджуваче прогнозування довгострокового розвитку морської діяльності, освоєння і використання просторів і ресурсів Світового океану. 2. Розробка стратегічного бачення розвитку морської діяльності. Аналіз ризиків – економічних, політичних, воєнних і опис заходів управління ризиками. 3. Інтерактивні та відкриті для участі методи дискусій та аналізу. 4. Формування нових мережевих взаємозв'язків в системі координації використання морських природних ресурсів і залучення на цій основі всіх зацікавлених суб'єктів морської політики – держави, суспільства, науки і бізнесу в процес прийняття рішень. 5. Обґрунтування фінансування програм морського розвитку. 6. Широке використання інформаційно-комунікаційних технологій.
ФУНКЦІЇ	<ul style="list-style-type: none"> – <i>Осмислення</i> – пошук достатньо повного образу морегосподарської системи, взятої у широкому контексті – з внутрішніми і зовнішніми чинниками, тенденціями; – <i>Синтез</i> – досягнення загального уявлення і спільної оцінки системи; дослідження альтернативних напрямів розвитку та їх інтеграція в процес проектування нового контексту; – <i>Аналіз і відбір</i> – передбачає розгляд альтернативних варіантів майбутнього і прийняття рішень про їх перевагу; виявлені нормативні цілі і загальноприйняті цінності аналізуються шляхом творчого обміну ідеями та інформацією між учасниками; – <i>Трансформація</i> – відбувається інсталяція взаємозв'язків між майбутнім і сьогоденням в рамках програми змін; – <i>Дія</i> – формування планів дій для інформаційного забезпечення процесів поточного прийняття рішень з метою термінового внесення коригувань; здійснення структурних змін (наприклад, в інституційно-організаційній структурі, в технічних і технологічних компонентах, а також в інфраструктурі); проведення поведінкових перетворень (наприклад, в культурі, нормах, відносинах), необхідних для перших інтервенцій в існуючу ситуацію; виявлення предметної області наукових досліджень і розробок

Рис. 1. Особливості форсайту морської діяльності

Форсайт має в своєму розпорядженні велику кількість методик прогнозування, що забезпечує процесу гнучкість і незалежність.

Technology Forecasting (технологічне передбачення) орієнтується на конкретні технологічні галузі та до застосування в рамках невеликих незалежних і спеціалізованих підрозділів великих організацій. Часто використовується в приватному секторі.

Strategic Intelligence ця методика націлена на отримання докладної поточної інформації, пов'язаної з прийняттям стратегічних рішень і стратегічним плануванням.

Technology Forecasting, наприклад, розглядається сьогодні в значній мірі в якості підтримки процесу передачі технології за допомогою активізації діалогу між постачальниками і можливими користувачами технології.

Technology Assessment розвивається більшою мірою в напрямку виявлення соціального і політичного вибору, пов'язаного з технологічним розвитком, а не визначення ефекту його негативних наслідків. Така методика передбачає комбінацію класичного моніторингу технологічного розвитку і перспективних оцінок.

Technology Foresight (технологічний форсайт) являє собою процес, що супроводжує прийняття рішень головним чином на державному і регіональних рівнях.

Futures Studies (футурологічні дослідження) – аналіз перспективи на основі представлень про майбутніх зміни. Перш за все, вони стали у меншому ступені мати характер передбачень, а в більшій мірі дослідницький характер. При цьому процес з одноразового та дискретного перетворився на безперервний ітераційний аналіз передбачення майбутніх викликів і можливостей.

В цілому Strategic Intelligence ототожнюваний сьогодні з форсайт-дослідженнями, які охоплюють науково-технологічні та соціально-економічні сфери життєдіяльності, може розглядатися як інструмент генерації рішень, який сприяє прийняттю викликів заснованої на знаннях економіки. Він може забезпечувати суттєву підтримку цього процесу, однак, лише за умови адекватного ставлення до нього з боку політичних суб'єктів. На сучасному рівні свого розвитку цей апарат, як показує досвід ЄС, дозволяє істотно просунутися у вирішенні проблем розвитку та поглиблення інтеграції, формування європейського дослідницького простору, а також пошуку нових моделей управління і підвищення економічної віддачі від НТП.

Якщо говорити про стратегічне планування (Strategic Planning) в цілому, то воно ґрунтується на еволюційному підході до явищ, що володіє високим ступенем невизначеності. Воно враховує ту обставину, що кількісні зміни, накопичуючись, можуть приймати форму творчих новацій, що відбуваються всередині більш стабільних структур. Очікувані зміни пов'язують з переходом від переважного використання «раціонального» підходу до переважного застосування еволюційних принципів. Перший орієнтується на досягнення рівноваги і стабільності. Другі ґрунтуються на посиленні про те, що високий ступінь невизначеності – швидше норма, а не виняток. Відповідно до неї суспільний прогрес представляється більшою мірою результатом руйнівних нововведень, а не прагнення до рівноваги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Форсайт в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу www.uinte.kiev.ua/foresight/ru/foresight.php
2. A Practical Guide to Regional Foresight. FOREN Network (Foresight for Regional Development) / European Communities. – 2001. – Р. 3.
3. Карасев О.И., Вишнеvский К.О., Веселитская Н. Н. Возможности использования методологии Форсайта для разработки стратегических прогнозов отраслевого развития / О.И. Карасев, К.О. Вишнеvский // Труды МАИ. – 2012. – № 53.

Розділ 4

Комп'ютерні науки, інформаційна безпека та фізико-математичне моделювання

Ю. П. Красный,
доктор физико-математических наук, профессор,
Международный гуманитарный университет;
А. Б. Козин,
кандидат физико-математических наук, доцент,
Национальный университет «Одесская юридическая академия»;
О. Б. Папковская,
кандидат физико-математических наук, доцент,
Одесский национальный политехнический университет

РАСЧЕТ НАПРЯЖЕННО ДЕФОРМИРУЕМОГО СОСТОЯНИЯ КОМПОЗИТНЫХ ОБОЛОЧЕК ПРИ ИЗГИБЕ

Одной из актуальных проблем сегодня является расчет на прочность и жесткость композитных материалов, используемых в современных конструкциях и технологиях. В работе рассматривается задача о расчёте напряженно-деформируемого состояния, возникающего при изгибе свободно опертой, прямоугольной в плане полой оболочки с конечномерным тонким жестким включением. Предлагается метод, в результате которого строится эффективное приближенное решение, путем сведения задачи к системе линейных алгебраических уравнений.

Математическая постановка задачи об изгибе свободно опертой, прямоугольной в плане ($0 \leq x \leq a$, $0 \leq y \leq b$) полой оболочки с тонким жестким включением, расположенным на отрезке $y = b/2 \equiv l$, $c_1 \leq x \leq d$ ($0 < c_1$; $d < a$) дана в работе [1]. В этой же работе задача сведена к системе интегральных уравнений:

$$\begin{aligned} \frac{-2c}{aEh} \int_{c_1}^d \sum_{n=1}^{\infty} X_6(t) \sin(\alpha t) \sin(\alpha x) * \mathfrak{x}_{1n} dt + \frac{2}{aD} \int_{c_1}^d \sum_{n=1}^{\infty} \psi(t) \sin(\alpha t) * \sin(\alpha x) * \mathfrak{x}_{2n} dt = \omega * (x) \\ \frac{-2}{a} \int_{c_1}^d \sum_{n=1}^{\infty} X_6(t) \sin(\alpha t) * \sin(\alpha x) * \mathfrak{x}_{3n} dt + \frac{2Eh}{aCD} \int_{c_1}^d \sum_{n=1}^{\infty} \psi(t) \sin(\alpha x) * \sin(\alpha t) * \mathfrak{x}_{4n} dt = 0 \end{aligned} \quad (1)$$

Здесь обозначено:

$$\begin{aligned} \alpha &= \pi a^{-1}, \quad \mathfrak{x}_{1n} = \text{Im} G_{\alpha}^{0,2}(l, l) + \nu \alpha^2 \text{Im} G_{\alpha}(l, l) + ck_1 \text{Re} G_{\alpha}(l, l), \\ \mathfrak{x}_{2n} &= \text{Re} G_{\alpha}(l, l), \quad \mathfrak{x}_{4n} = \text{Im} G_{\alpha}^{2,0}(l, l) + \nu \alpha^2 \text{Im} G_{\alpha}(l, l), \\ \mathfrak{x}_{3n} &= \text{Re} G_{\alpha}^{2,2}(l, l) + ck_2 \text{Im} G_{\alpha}^{2,0}(l, l) + \nu \alpha^2 \text{Re} G_{\alpha}^{2,0}(l, l), \\ \mathfrak{x}_{4n} &= \nu \alpha^2 \text{Re} G_{\alpha}^{0,2}(l, l) + \nu ck_2 \alpha^2 \text{Im} G_{\alpha}(l, l) + \alpha^4 \nu^2 \text{Re} G_{\alpha}(l, l), \\ G_{\alpha}(y, \eta) &= \frac{-\alpha^{-3}}{(\lambda^2 - \mu^2)} \left(\frac{\text{sh}(\alpha \lambda \tau_1(\eta)) \text{sh}(\alpha \lambda \tau_2(y))}{\lambda * \text{sh}(\alpha \lambda b)} - \frac{\text{sh}(\alpha \mu \tau_1(\eta)) \text{sh}(\alpha \mu \tau_2(y))}{\mu * \text{sh}(\alpha \mu b)} \right), \\ \tau_1(\eta) &= \begin{cases} b - \eta, & y < \eta \\ \eta, & y > \eta \end{cases}; \quad \tau_2(y) = \begin{cases} y, & y < \eta \\ b - y, & y > \eta \end{cases}; \quad c = \frac{\sqrt{12(1 - \eta^2)}}{h}; \quad X_6(x) = \int X_3(x) dx; \\ \left(\begin{matrix} \lambda \\ \mu \end{matrix} \right) &= \sqrt{1 - \frac{ick_1}{2\alpha^2} \pm \sqrt{ic(k_2 - k_1) - \frac{c^2 k_1^2}{4\alpha^2}}}; \quad G_{\alpha}^{m,n}(l, l) = \frac{\partial G_{\alpha}(x, y)}{\partial x^m \partial y^n} \quad \text{при } x = l, y = l \end{aligned}$$

$\langle S_y \rangle = -X_3(x)$ – скачки касательных усилий при переходе через включение,
 $\langle V_y \rangle = \psi(x)$ – скачки обобщенных поперечных сил, w – перемещения точек срединной поверхности в направлении оси z , E – модуль Юнга, ν – коэффици-

ент Пуассона, i – комплексная мнимая единица, h – толщина оболочки, $D = Eh^3/(12(1-\nu^2))$ – изгибная жесткость, k_1, k_2 – главные кривизны оболочки вдоль осей x и y соответственно, φ – функция напряжений оболочки, $\text{Re}G_\alpha(l, l)$ – действительная часть функции, а $\text{Im}G_\alpha(l, l)$ – мнимая часть функции $G_\alpha(l, l)$.

На основании [1], можем эффективно решить эту систему следующим приближенным численным методом. Введем обозначения:

$$\begin{aligned} \bar{R}_1 &= a^2(h * R_1); \bar{R}_2 = a^2/(h * R_2); \lambda_1 = a/b; f(\bar{R}_1, \bar{R}_2, \lambda_1) = \frac{2^{-1}}{(\lambda^2 - \mu^2)} (\lambda^{-1} th(\frac{n\lambda\lambda_1}{2\pi^{-1}}) - \mu^{-1} th(\frac{n\mu\lambda_1}{2\pi^{-1}})); \\ f_2(\bar{R}_1, \bar{R}_2, \lambda_1) &= \frac{2^{-1}}{(\lambda^2 - \mu^2)} (\lambda * th(\frac{n\lambda\lambda_1}{2\pi^{-1}}) - \mu * th(\frac{n\mu\lambda_1}{2\pi^{-1}})); \bar{R}_{11} = \frac{\bar{R}_1 \sqrt{12(1-\nu^2)}}{2\pi^2 n^2}; \\ f_6(\bar{R}_1, \bar{R}_2, \lambda_1) &= \frac{2^{-1}}{(\lambda^2 - \mu^2)} (\lambda^3 th(\frac{n\lambda\lambda_1}{2\pi^{-1}}) - \mu^3 th(\frac{n\mu\lambda_1}{2\pi^{-1}})); \alpha_{6n} = \text{Re} f(\bar{R}_1, \bar{R}_2, \lambda_1); \\ \alpha_{7n} &= \text{Re} f_6(\bar{R}_1, \bar{R}_2, \lambda_1) + 2\bar{R}_{11} \text{Im} f_2(\bar{R}_1, \bar{R}_2, \lambda_1) + 2\nu \text{Re} f_2(\bar{R}_1, \bar{R}_2, \lambda_1) + 2\nu \bar{R}_{11} \text{Im} f(\bar{R}_1, \bar{R}_2, \lambda_1) + \nu^2 \text{Im} f(\bar{R}_1, \bar{R}_2, \lambda_1); \\ \alpha_{5n} &= \text{Im} f_2(\bar{R}_1, \bar{R}_2, \lambda_1) + \nu \text{Im} f(\bar{R}_1, \bar{R}_2, \lambda_1) + \bar{R}_{11} \text{Re} f(\bar{R}_1, \bar{R}_2, \lambda_1); \alpha_{8n} = \text{Im} f_2(\bar{R}_1, \bar{R}_2, \lambda_1) + \nu \text{Im} f(\bar{R}_1, \bar{R}_2, \lambda_1); \\ t &= \frac{d-c_1}{2} \tau + \frac{d+c_1}{2}; x = \frac{d-c_1}{2} z + \frac{d+c_1}{2}; \Psi_R(\tau) = (d-c_1)\Psi(t); X_R(\tau) = X_6(t); \\ \varepsilon &= (d-c_1)a^{-1}; \sigma = \pi\varepsilon 2^{-1}; H = h * a^{-1} * (12(1-\nu^2))^{-1/2}. \end{aligned} \quad (2)$$

Предполагая, что включение расположено симметрично относительно прямой $x=a/2$ и внешняя нагрузка приложена симметрично относительно этой прямой, получаем, что $\Psi_R(\tau)$ и $X_R(\tau)$ будут четными по τ , а

$$\omega^*(x) = -\frac{W_0 \sqrt{R_1^2 - (x-a/2)^2}}{R_1} \approx -W_0$$

С учетом (2) система (1) переписывается следующим образом:

$$\begin{aligned} -\pi^2 H \varepsilon \int_{-1}^1 X_R(\tau) \sum_{n=1,3,5,\dots}^{\infty} \cos(\sigma z) \cos(\sigma \tau) \frac{\alpha_{5n}}{n} d\tau + \int_{-1}^1 \Psi_R(\tau) \sum_{n=1,3,5,\dots}^{\infty} \cos(\sigma z) \cos(\sigma \tau) \frac{\alpha_{6n}}{n^3} d\tau &= -W_0 \pi^3 a^{-2} D, \\ -\pi^2 H \varepsilon \int_{-1}^1 X_R(\tau) \sum_{n=1,3,5,\dots}^{\infty} \cos(\sigma z) \cos(\sigma \tau) n \alpha_{7n} d\tau + \int_{-1}^1 \Psi_R(\tau) \sum_{n=1,3,5,\dots}^{\infty} \cos(\sigma z) \cos(\sigma \tau) \frac{\alpha_{8n}}{n} d\tau &= 0. \end{aligned} \quad (3)$$

На основании асимптотических оценок, полученных в [1], решения системы (3) ищем в виде рядов:

$$\Psi_R(\tau) = \sum_{j=0}^{\infty} \psi_j p_j(\tau); X_R(\tau) = \sum_{j=0}^{\infty} \chi_j R_j(\tau); \quad (4)$$

$$p_0(\tau) = (1-\tau^2)^{-1/2}; p_j(\tau) = \frac{2(2j)! \sqrt{\pi} P_{2j}^{-3/2, -3/2}(\tau)}{\Gamma(2j-1/2)(1-\tau^2)^{3/2}}; (j=1, \infty); R_j(\tau) = \sqrt{1-\tau^2} U_{2j}(\tau).$$

$P_j^{\alpha, \beta}(\tau)$ – многочлены Якоби, $U_j(\tau)$ – многочлены Чебышева второго рода,

ψ_j, χ_j – неизвестные постоянные. Подставляя (4) в (3), домножая первое уравнение системы (3) на $P_m(z)$, второе – на $R_m(z)$ и интегрируя обе части по z от -1 до 1 , получаем бесконечную систему линейных алгебраических уравнений

$$\begin{aligned} \sum_{j=0}^{\infty} \chi_j e_{mj} + \sum_{j=0}^{\infty} \psi_j c_{mj} &= -W_0 \pi^2 a^{-2} D \delta_{0m} \equiv f_m, (m = \overline{0, \infty}), \\ \sum_{j=0}^{\infty} \chi_j h_{mj} + \sum_{j=0}^{\infty} \psi_j s_{mj} &= 0, (m = \overline{0, \infty}), \end{aligned} \quad (5)$$

где

$$c_{00} = \sum_{n=1,3,5\dots}^{\infty} J_0^2(\sigma) \frac{\mathfrak{a}_{6n}}{n^3}, \quad c_{0j} = c_{j0} = (-1)^j \sum_{n=1,3,5\dots}^{\infty} \sigma J_0(\sigma) J_{2j-1}(\sigma) \frac{\mathfrak{a}_{6n}}{n^3}, \quad (j \geq 1),$$

$$c_{mj} = (-1)^{m+j} \sum_{n=1,3,5\dots}^{\infty} \sigma^2 J_{2j-1}(\sigma) J_{2j-1}(\sigma) \frac{\mathfrak{a}_{6n}}{n^3}, \quad (m, j \geq 1),$$

$$e_{0j} = e_{j0} = \frac{\varepsilon H \pi^2}{(-1)^{j+1} (2j+1)^{-1}} \sum_{n=1,3,5\dots}^{\infty} J_0(\sigma) J_{2j+1}(\sigma) \sigma^{-1} \frac{\mathfrak{a}_{5n}}{n}, \quad (j \geq 0),$$

$$e_{mj} = \frac{\varepsilon H (2j+1)}{\pi^{-2} (-1)^{m+j+1}} \sum_{n=1,3,5\dots}^{\infty} J_{2m+1}(\sigma) J_{2j+1}(\sigma) \sigma^{-1} \frac{\mathfrak{a}_{5n}}{n}, \quad (m \geq 1, j \geq 0),$$

$$s_{m0} = (-1)^m (2m+1) \sum_{n=1,3,5\dots}^{\infty} J_0(\sigma) J_{2m+1}(\sigma) \sigma^{-1} \frac{\mathfrak{a}_{8n}}{n}, \quad (m \geq 0),$$

$$s_{mj} = (-1)^{m+j} (2m+1) \sum_{n=1,3,5\dots}^{\infty} J_{2m+1}(\sigma) J_{2j+1}(\sigma) \frac{\mathfrak{a}_{8n}}{n}, \quad (m \geq 0, j \geq 1),$$

$$h_{mj} = \frac{\varepsilon H (2j+1)(2m+1)}{\pi^{-2} (-1)^{m+j+1}} \sum_{n=1,3,5\dots}^{\infty} J_{2m+1}(\sigma) J_{2j+1}(\sigma) \sigma^{-2} n \mathfrak{a}_{7n}, \quad (m \geq 0, j \geq 0)$$

Здесь использованы формулы В 4.4, В 4.5, В 4.6 [2].

Запишем условия равновесия для включения:

$$\int_{c_1}^d \langle S(x, l) \rangle dx = 0; \quad \int_{c_1}^d \Psi(\xi) d\xi = P \quad (6)$$

Первое условие из (6) выполняется тождественно в силу симметрии задачи, второе условие из (6) с учетом (2) и (4) дает:

$$\frac{1}{2} \int_{-1}^1 \Psi_R(\xi) d\xi = \frac{1}{2} \sum_{j=1}^{\infty} \psi_j \int_{-1}^1 p_j(\tau) d\tau = \frac{\pi}{2} \psi_0 = P \quad (7)$$

Как видно из (5), искомые коэффициенты будут пропорциональны величине $W_0 D a^{-2}$, т.е. $\psi_j = \tilde{\alpha} D W_0 a^{-2}, (j = \overline{0, \infty})$. Таким образом, решая систему (5), с ее правой частью, равной $-\pi^2 \delta_{0m}, m = \overline{0, \infty}$, величину W_0 находим из условия равновесия включения (7) с помощью формулы: $W_0 = a^2 D^{-1} 2P \pi^{-1} \tilde{\alpha}_0^{-1} = a^2 D^{-1} P \alpha$, где $\alpha = 2\pi^{-1} \tilde{\alpha}_0^{-1}$.

На этом завершается реализация алгоритма построения приближенного решения данной задачи.

ЛИТЕРАТУРА

1. Козин А.Б., Папковская О.Б. О решении краевых задач композитных пологих оболочек. Сборник научных трудов SWorld. – Выпуск 4. Том 4. – Иваново: Маркова АД, 2013 – с. 33-37.
2. Попов Г.Я. Концентрация упругих напряжений возле штампов, разрезов, тонких включений и подкреплений. – М.: Наука, 1982. – 344 с.

Розділ 5

Лінгвістика і викладання мов

*Л. І. Алексєєва,
викладач кафедри іноземних мов професійного спілкування,
Міжнародний гуманітарний університет*
*Т. В. Синьова,
викладач кафедри іноземних мов професійного спілкування,
Міжнародний гуманітарний університет*

РОЛЬ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Метою нашої статті є дослідження принципів відтворення особливостей полікультурного виховання у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Завдання: розкрити позиції повідних філософів, істориків сучасності, педагогів і психологів стосовно полікультурного виховання в різних країнах світу.

Актуальність та новизна нашого дослідження полягає у порівнянні українських реалій у культурно-історичному підході до вивчення зазначеної проблеми, встановити відповідні риси сучасної полікультурної моделі суспільства України.

Полікультурність як реальний соціальний рух, як вплив ідеології являє собою відносно недавнє явище: він виник у 70-ті рр. ХХ ст. у Канаді й США. У цей час принцип полікультурності стає впливовою моделлю рішення складної проблеми, пов'язаної з культурною, етнічною, расовою й релігійною різноманітністю держав. Таких держав у світі абсолютна більшість: лише менш 10% країн можуть розглядатися в якості культурно однорідних [7].

Наразі у педагогічній науці спостерігається підвищений інтерес учених до дослідження полікультурного виховання як викладача, так і студентів. Міжнародна енциклопедія освіти розглядає полікультурне виховання як важливу частину сучасної освіти, що сприяє засвоєнню знань про інші культури, з'ясуванню загального й особливого в традиціях, способі життя, культурних цінностях народів, вихованню молоді в дусі поваги іншокультурних систем.

Великий інтерес для розуміння ролі полікультурного виховання в становленні особистості представляють ідеї П.Ф. Каптерева про взаємозв'язок національного й загальнолюдського в педагогіці. Згідно з його ідеями, педагогічна діяльність перш за все здійснюється на ґрунті національного ідеалу, а потім трансформується у діяльність, яка спрямовується на досягнення загальнолюдського ідеалу.

У традиціях вітчизняної й зарубіжної філософії, педагогіки й психології [2; 4; 5; 6] зародження й розвиток полікультурного виховання в різних країнах світу пояснюється низкою історичних і соціокультурних чинників. Так, І.В. Алексашенкова [1], аналізуючи ці чинники, конкретизує сформовані у світовій педагогіці підходи до розуміння сутності полікультурного виховання: аккультураційний, діалоговий і соціально-психологічний, кожний з яких співвідноситься з відповідною полікультурною моделлю суспільства.

Ядром *аккультураційного* підходу є культура переселенців і питання про культурну ідентичність людини. Цей підхід об'єднує концепції, що пов'язані з багатоетнічним й бікультурним вихованням. Тут моделлю подолання культурно-етнічної різноманітності є асиміляція [7]. Вона орієнтує на повне або близьке до того розчинення меншостей у більш широкій, домінуючій культурній і етнічній спільності.

Діалоговий підхід ґрунтується на ідеях відкритості, діалогу культур, культурного плюралізму й містить концепції: «діалогу культур» [5], діяльну концепцію і концепцію мультиперспективного виховання. Така модель припускає збереження кожною етно-культурною спільністю своєї ідентичності. У той же час дана модель базується на строгому розподілі суспільно-політичної й приватної сфер. У першій сфері послідовно здійснюється принцип рівності прав і свобод усіх членів суспільства. Друга сфера, що охоплює культурні, етнічні, релігійні й інші аспекти, уважає їх приватною справою окремої людини.

Соціально-психологічний підхід трактує полікультурне виховання як особливий спосіб формування певних соціально-настановних схильностей, а також комунікативних та емпатійних умінь. До даного підходу І.В. Алексашенкова відносить концепцію антирасистського виховання, концепцію «культурних розбіжностей», концепцію соціального навчання [1]. Цю модель, що виникла в Канаді й США, можна визначити як спробу подолання попередніх моделей, якийсь третій шлях рішення культурного й національного питань.

Адже Канада є країною різноманітною в культурному, лінгвістичному, релігійному й етнічному плані. Більшість населення становлять англо-канадці й франко-канадці. Одна із самих великих її провінцій – франкомовний Квебек – стала джерелом сепаратизму. Розуміючи всю небезпеку такого явища, канадська федеральна влада із середини 60-х рр. зайнялася рішенням даної проблеми, використовуючи для цього не грубу силу, а сучасні цивілізовані форми й способи. Була проголошена рівність англійської й французької мов: Канада офіційно визначає себе як багатокультурне суспільство, що спирається на англо-французьку двомовність.

На рівні конституції за Квебеком був закріплений статус провінції з мовленнєвою й культурною специфікою. Прийнято спеціальний закон про полікультурність. Завдяки цій та іншій мірам гостроти проблеми сепаратизму, міжкультурної напруженості вдалося істотно послабити.

Сучасна політична та міжкультурна ситуація на Україні є частково подібною і вимагає своєчасних та адекватних рішень, адже за своєю етнокультурною структурою Україна не є однорідною.

Основна причина стану, що породжує напруженість і ворожість у міжетнічних взаємовідносинах, постійну небезпеку соціального вибуху, є непорозуміння між представниками різних мовних і культурних ідентичностей. Пошук виходу з цієї ситуації 60-ті роки в Америці зумовив появу мультикультуралізму, як політики певних пільг і компенсацій, насамперед у сфері вищої освіти. Згідно американського соціолога Ч. Тейлора ця політика мала певний успіх, однак, після гострих дискусій про мультикультуралізм та деякі його негативні прояви [7], він вийшов за межі Північної Америки й вплинув на інші країни. Зокрема, в Австралії, Колумбії, Парагваї, Південній Африці були прийняті

конституції, засновані на полікультурності. Не уникла впливу мультикультуралізму навіть Франція, що в аспекті рішення культурного й національного питань завжди вважалася однією з самих благополучних країн: в 90-ті рр. вона зіштовхнулася із проблемою послаблення французької ідентичності.

У цілому як сам мультикультуралізм, так і його наслідки соціологи та політологи оцінюють неоднозначно. Він означає заперечення культурного універсалізму, відмову від інтеграції й тим більше від асиміляції. У всіх випадках мультикультуралізм абсолютизує роль культури на шкоду соціально-економічним чинникам. Однак для повної соціальної рівності одного визнання достоїнства культури недостатньо. Слабкість мультикультуралізму у тім, що він віддає перевагу розбіжностям й ігнорує загальне.

На відміну від *полікультуралізму*, який підсилюючи лінію культурного релятивізму, зберігає принцип рівності всіх культур і доповнює його принципом культурного плюралізму, *не відкидає загального, центрального ядра цінностей*, що часто презентують культуру, і вимагає повної рівності для всіх культурних, лінгвістичних, релігійних і інших меншостей, для всіх груп, що мають відмінності. Полікультуралізм наголошує на рівній гідності всіх культур, що входять у суспільство.

Погоджуючись з С.М. Федюніною [8], *полікультурність суспільства* ми розуміємо як різноманіття етнокультур, релігійних, вікових і гендерних, професійних культур, молодіжних субкультур, а в особистісному аспекті – як прийняття цієї розмаїтості й здатність ефективно жити й працювати в полікультурному середовищі.

Учені вважають, що історично сформоване різноманіття національних і етнічних культур створило слушні передумови для полікультурного виховання, що стало єдино можливим способом створення у вищих навчальних закладах сприятливого соціально-психологічного середовища, у якому кожний студент, незалежно від власної ідентичності, має рівні можливості для реалізації своїх потенційних здібностей у процесі професійної підготовки. Тому, всі вищеназвані підходи, на нашу думку, змістовно доповнюють один одного, а цілі, що сформульовані у межах окремих концепцій, можуть розглядатися як напрямок діяльності вищого навчального закладу на різних етапах реалізації полікультурного виховання студентів.

Проблеми взаємозв'язку соціокультурного і геополітичного розвитку, етногенезу, етнокультурного розвитку, взаємодії різних етносів та їх культур, умови життєдіяльності людини в складному полікультурному просторі перебувають у центрі уваги культурної антропології, філософії, етнокультурології, психології сучасної України.

Сучасний культурно-освітній простір України характеризується складністю й розмаїтістю виховних традицій, етнокультурних утворень, розмаїтістю навчально-виховних установ і форм взаємодії суспільно-політичних організацій. Тому процес полікультурного розвитку молоді має опиратися на особливості соціокультурного розвитку суспільства в цілому й етнокультурного розвитку конкретного соціуму. Характерною прикметою сучасного суспільства стало полікультурне, полірелігійне й поліетнічне оточення. Тому знання власної ку-

льтури й культурних традицій і розуміння культурних процесів інших народів стає обов'язковим елементом духовного становлення кожної особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексашенкова И. В.. Билингвальная образовательная программа (куррикулум) как средство поликультурного образования студентов : дис. канд. пед. наук : Общая педагогика, история педагогики и образования / Ирина Валентиновна Алексашенкова. – Новгородский государственный университет им. Ярослава Мудрого, 2000.
2. Бермус А. Г. Концептуальные и методологические основы педагогической поддержки в поликультурном социально-воспитательном пространстве [Электронный ресурс] / А. Г. Бермус // Режим доступа: http://rspu.edu.ru/science/conferences/01_04_09/2bermus.html, свободный.
3. Гурьянова Т. Ю. Формирование поликультурной компетентности студентов вузов (на материале обучения иностранному языку) : автореф. ... канд. пед. наук [Текст] / Т. Ю. Гурьянова. – Чебоксары, 2008.
4. Данилова Л. Формирование поликультурной компетентности студентов [Электронный ресурс] / Л. Данилова // Режим доступа: <http://uchitel2.valuehost.ru/journal/journ03-07/journ03-07p1.html>, свободный.
5. Дмитриев Г.Д. Многокультурное образование / Г. Д. Дмитриев. – М., 1999. – 208 с.
6. Довгополова Я. В. Формування толерантних відносин студентів у полікультурному середовищі вищого навчального закладу: дис... канд. пед. наук : 13.00.05 / Яна Володимирівна Довгополова. – Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Луганськ, 2007. – 209 с.
7. Миронов В. В. Поликультурное образование [Электронный ресурс] / В. В. Миронов. Философия : учебник [для вузов] / Информационный ресурс по поликультурному образованию. – Режим доступа: <http://polycultur-nauka.edu-resource.asia/multikulturalizm/>
8. Федюнина С. М. Концептуальные основания и условия мультикультуризма в современном российском обществе : автореф. ... докт. соц. наук [текст] / С. М. Федюнина. – Саратов, 2007.

*G. V. Bokareva,
Senior lecturer,
International Humanitarian University*

ENGLISH GRAMMAR AS A MORE PURPOSEFUL AND MORE MOTIVATING FOCUS FOR CLASSROOM LEARNING

For a long time, many students and teachers of English language have operated under a static conception of language centered on a limited view of grammar. In this limited view, grammar is seen as the heart of language and at the same time as production of correct sentences, based on a relatively formal and academic norm for written language. This article is based on a richer and more substantial conception of grammar. The polysystemic orientation implies that there is not in fact only one correct form of the grammar of a language but rather a range of options useful for different purposes and appropriate in different situations. From this point of view, grammar is not, a set structure but a flexible frame with interchangeable components that can be organized and manipulated in different ways. By manipulating linguistic components within a grammatical frame, speakers are able to produce a wide variety

of constructions to meet their own communicative needs and the requirements of different audiences and genres.

In this view, grammar is more a matter of selection than correction, grammar is a process of choosing forms and constructing language in response to communicative demands, it essentially involves the learner's creative response to context and circumstance. The view of grammar as a product of human experience and tradition is here superseded by a process-based conception in which grammar is seen as a dynamic shaping force in the ever-changing context and process of communication. As part of this creative process, in which the learner actively attempts to extract regularities from what the student hears or reads to produce a grammar with limited information, errors will occur. Given enough time and enough opportunities to communicate and to receive feedback on attempts at producing meaningful language, these errors will gradually diminish, as the learner continually reanalyzes, adjusts, and elaborates the mental grammar to bring it more into line with the grammatical system. To become skilled language users for whom performance is fluent and automatic learners need considerable practice over a considerable period of time.

In addition to its psychological aspect, grammar learning viewed as a process has a social aspect in that learning to use a language means learning to interact with Other communicators. As learners increase their interest in and their need to communicate with different individuals for different purposes, they require additional communicative resources. Where needs are minimal or artificial, so is the learner's grammatical system.

The grammar learning process is situated in the contexts of human meaning and human society. Thus, learners acquire additional grammatical resources and more knowledge of grammar as a way to express themselves more precisely as they intend, more deeply and creatively, and in more diverse types of discourse.

This article contains some creative ideas and general purpose activities that can be applied broadly in different areas of grammar. I would like to show some activities that can be adapted for different areas of grammar and they are intended to practice.

For examples, the aim of the activity is to identify errors in a text. This training is for editing students' own written work, so students try to catch errors in a paragraph read aloud by the teacher.

First, the teacher prepares a paragraph that contains several errors. These errors can be points that have just been taught (e.g., using the past tense instead of the present tense for low-level classes) or a mixture of different types of errors (e.g., vocabulary/ sentence structure for high-level classes).

Then the teacher asks the class to listen to the paragraph he is about to read aloud. The teacher tells the students that the paragraph contains several errors. Whenever the students hear an error in the story, they must raise their hands. The teacher will keep score on the board-one column for the students and one for the teacher. Then we begin reading the story. Try not to give the students any clues when you reach an error, that is, do not slow down, hesitate, or emphasize the errors. If the students identify an error, give the class a point. If they can correct the error, give them another point. If the students do not identify an error, give yourself a point.

The next exercise is a good lead-in to peer correction. Students can exchange some written work they have done and help each other identify errors. This exercise

gives students active practice in identifying errors and can help them focus their attention on particular aspects of a text. Which aspects to focus on depends on what the teacher wishes to emphasize in the paragraph that is used as the model for correction.

The aim of the following activity is to practice editing for grammar and usage errors, to raise consciousness about editing strategies and grammar rules by collaborating, to determine the best ways to correct sentences.

Students compete in teams to identify and correct errors from their written work. This game is best played on days you plan to return students' written work. The teacher chooses a number of faulty sentences from the students' written work that contain representative, problematic, or amusing errors in grammar, usage, or style. It's best to choose sentences with more than one error and in which the errors make the meaning of the sentence ambiguous. The teacher divides the class into two (or more) teams and have the teams arrange their chain in circles for discussion. Then the teacher writes one of the faulty sentences he has chosen on the board, leaving room for each team to write their alternative versions of it. Give students a time limit (2 or 3 minutes, perhaps longer for more difficult sentences) to discuss the sentence with their team members and to agree on an alternative. When the time limit is up, one student from each team writes their version on the board. The teacher evaluates the sentences to determine which is the «best» correction. Although you are the final judge, team members can be called upon to justify their decisions, especially in cases in which both sentences are correct but differ in style or meaning. The team whose sentence is judged the best is awarded a point. The value of this simple exercise is that it uses competition to get students interested in how they approach editing. The evaluation period at the end of each round often yields fruitful discussion about the best or most efficient ways to identify errors.

Based on the foregoing discussion, a central goal for grammar pedagogy will be for the learner to build up an understanding of the functions of that grammatical repertoire in various contexts of communication. For successful language use, the learner will also need to acquire the ability to apply various grammatical structures in responding to the demands of audience and communicational context. Language learners therefore need not only to be exposed to the structures and functions of communication but also to practice applying grammatical knowledge in real-time contexts and to receive feedback on the effectiveness of their attempts to construct discourse that communicates their intentions.

When grammar is taught and practiced as a means of communication it becomes a more purposeful and a more motivating focus for classroom learning. As the purpose and realization of grammar become less artificial, the application of grammar in the classroom becomes more creative. In this way, the practice of grammar comes to represent a more essential kind of language activity.

Motivation and accessibility are provided by activities that place grammatical structures in real or realistic contexts, provide challenge and interest through gamelike features, promote choice, independence, creativity, realism, and feedback through pair and small-group work, incorporate humour or other highly motivating content.

The activities of this article offer language teachers the ideas to motivate learners' interest and sustain their attention in the long-term process of acquiring grammatical knowledge and skills in English. In this way, the use of the activities increase

the creativity and variety of skills of language teachers, helping to make grammar instruction a valuable and enjoyable enterprise for all concerned.

REFERENCES

1. Пассов Е.И. «Основы методики обучения иностранным языкам» / Е. И. Пассов. – М., 1997. – 156.
2. Бузаров В.В. Некоторые аспекты взаимодействия грамматики говорящего и грамматики слушающего (в английской диал.речи) / В. В. Бузаров. – Пятигорск, 1998. – 117с.
3. Пассов Е.И. «Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению» / Е. И. Пассов. – М.,1999. – 254 с.
4. Brumfit C.J., Johnson K. « The Communicative Approach in Language Teaching» / C.J. Brumfit, K. Johnson. – Oxford : Univ.press, 2001.
5. Harmer J.» Teaching and Learning Grammar» / J.Harmer. – Longman Group UK Limited, 2007.
6. Richards J.C., Rogers T.S. « Approaches and Methods in Language Teaching» / J.C. Richards, T.S. Rogers. – Cambr. : Univ. Press, 2003.

*А. Л. Варламова,
викладач кафедри іноземних мов професійного спілкування,
Міжнародний гуманітарний університет;
О. І. Ярмолевич,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування,
Міжнародний гуманітарний університет*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ СТУДЕНТАМИ-МАГІСТРАМИ

До сучасної соціально-економічної ситуації, що характеризується інтеграцією в економіці, політиці, культурі, зростають вимоги щодо професійної підготовки фахівця, який має іншомовні навички і розвинені уміння представляти свої думки в фахових публікаціях. Проблема розвитку цих навичок і умінь в рідній і іноземній мовах напряму пов'язана з викладанням іноземних мов у ВНЗ, а також підготовкою викладацького складу освітніх закладів. Аналіз праць лінгвістів (І. Бім, М. Китайгородської, В. Костомарова, В. Сафонові) висвітлює проблеми міжкультурної комунікації. У низці досліджень акцентується увага на поширення переліку мовних компетенцій, які включають наступні складові: спеціальні, культурологічні, етнічні (Є. Пассов, І. Зимня, М. Вятютев, інші). Завдання, які сучасність ставить перед суспільством, проблема іншомовної наукової комунікації пов'язана з активізацією професійної підготовки педагогічних кадрів, а також формуванням у майбутніх вчителів наступних якостей: вмінь реалізовувати творчий потенціал, інноваційного мислення, дослідницької культури.

Метою даного дослідження є вивчення процесу формування у майбутніх викладачів іноземної мови умінь представлення наукової інформації переконання. Аргументування є головним способом реалізації цієї стратегії в науковому дискурсі.

Термін «дискурс» в даній праці за трактовкою вчених (Н.Д. Арутюнова, Е. Бенвеніст, А. Вежбіцка, М. Пеше, П. Серіо, Э. Харрриса, М. Фуко) використовувався зі значенням – лінгвістики тексту, яка не тільки усвідомлює цілісність тексту, але й надфразової, стійкої єдності, що механічно породжують висловлювання і формують тексти. Використовуючи цей термін ми звертали увагу на складні комунікативні явища, які формують дискурс. До цих складових включають крім тексту ряд позалінгвістичних факторів (установки, цілі адресатів, їх думки, самооцінки і оцінки іншого).

Технічне дослідження, в подальшому – «стаття», є невід’ємною частиною наукового дослідження, яке проводять і представляють студенти-магістри, маючи керівників з фахових кафедр. Реалізація аргументації зумовлює проведення даного дослідження і є її актуальністю.

За положеннями Болонського процесу і навчальною програмою студенти-магістри активно реалізують науковий дискурс, який є різновидом академічного дискурсу. Наукові статті характеризуються «демонстративною аргументацією з експліцитними логічними зв’язками, а також чіткими розгортаннями доказів кожного положення або висновку» [1, с. 15]. В наукових і науково-технічних статтях має місце аргументація з підготовленими аргументами, тобто «реально існуючі аргументи» [2, с. 78–81].

Досвід викладання мов і ведення науково-дослідної праці у студентів з різною фаховою орієнтацією (філологічною, юридичною, економічною, технічною – комп’ютерні засоби) ми звертали увагу на потребу студентів в теоретичних текстах, які б допомагали формувати текстову аргументацію не зважаючи на мову: українську, російську, англійську. Студенти особливу увагу приділяли засобам представлення аргументування в своїх виступах (статтях, «захисті»). Актуальність даної форми наукового дискурсу реалізовувалась нами через практичні заняття з опрацюванням аргументування, як лінгвістичного елементу і його позатекстового стану. Постановка завдання, мети, місця, формування, потреб, видів аргументування.

Завдання, які використовувались, орієнтували студентів на те, що аргумент підтверджує представлену фактичну інформацію, яка формує вплив на сприймаючого, робився акцент на те, що в науковому дискурсі конотативний та інформативний тип інформації невідривно пов’язані між собою [2, с. 119–120].

Аргументація – комунікативна діяльність суб’єкта у триєдності вербального, невербального, екстралінгвістичного переконання адресата через обґрунтування правильності своєї позиції промовою [2, с. 118]. На практичних заняттях з різних дисциплін увагу студентів старших курсів звертають на регулятивні принципи наукового дискурсу. До них відносять обґрунтованість висловлювання. Майже в кожному підручнику, на кожній лекції з дисципліни «Наукові дослідження», «Захист наукових досліджень», «Практикум перекладу», «Технічний аспект іноземної мови» викладачами звертається увага студентів на обов’язкову обґрунтованість кожного положення, гіпотези, висновків. Заняття зі студентами-доповідачами з навчання аргументуванню орієнтувались на формування їх виступів. Однією з форм опрацювання є усні виступи за підготовленими письмовими текстами в аудиторії. Спираючись на дослідження С.Ю. Дашкової з проблем доведення, як складової аргументативного

міркування в науковому тексті, ми орієнтували студентів на гіпотезу, яка в науковому тексті перетворює його в наукову теорію [3, с. 24–27].

Цікавою є використання в педагогічній практиці позиції Кроткова Е.А. Студенти читали, аналізували тексти, пробуючи розпізнати в тексті різні типи аргументування: – комунікативно-функціональне (текстова побудова, що виконує функції встановлення істинності певного твердження з метою переконання); – композиційно-структурне (два обов'язкових блоки: тези, що є ключовою пропозиційною частиною тексту); – висновки (коментарі і факультативна частина висновків, які вбирають в себе повторення тез варіативно); – логіко-семантичне (умовивід, казуальність зв'язків між компонентами висловлювання). Після ознайомлення з діленням аргументування на групи студенти ставили один одному питання розпізнаючи який це вид доведення. «Що доводиться?» – це теза-аргумент. «Чим доводиться?» – казуальні аргументи. Демонстрація – «Як доводиться?».

На практичних заняттях з мови особливу увагу звертали на оформлення текстів і аргументів-висновків в них. Англійські науково-технічні статті мають вербальні та невербальні засоби аргументації. Знаковою невербальною аргументацією є ілюстрації. В різних формах вони широко використовуються в науково-технічних статтях (таблиці, графіки, діаграми, схеми, малюнки, відео, тощо). Вони слугують наочності при викладанні інформації. Найпоширеніша форма опрацювання цих джерел інформації – порівняння. Наведемо приклад сприймання кожного з вказаних аргументів. Графіки наочно демонструють різницю між розрахунками та експериментальними даними. Таблиці є зручним інструментом систематизації інформаційних даних. Таблиці дають можливість порівняти групи даних. Діаграми як аргумент використовують з метою показати динаміку змін фізичних одиниць. Малюнки передають явище в статичній – вже відповідній формі [5, с. 81–82]. Наочні форми, що зрозуміло, були одними з найрозповсюдженіших на наших практичних заняттях. Всі вищезазначені аргументуючі ілюстрації, зазвичай, належать до особистих аргументів, що персонально вказують на авторів статей.

Белова А.Д вказує на те, що більшість наукових жанрів припускають лише об'єктивну та максимально раціональну викладку інформації. Виходячи з акценту про якість подачі інформації, яку зробила Белова А.Д., можемо сказати, що суб'єктивність в аргументах мало ймовірна. Дослідження вербальних засобів аргументації науково-технічних текстів статей створюють ієрархію. На лексичному рівні – це такі номінативні засоби: номінативно – перформативні дієслова (*to note, to suppose, to think, etc*); модальні слова, модальні дієслова зі значенням поняття, визначення, слова, виразу, яке має значення впевненості (*it goes without saying, certainly*); заперечні частки, прийменники, допоміжні дієслова, емпізи, дієслова відповідної дії або стану (*prove, mean, know*); дієслова, що виражають потребу, примушення (*require, need, want*); іменники з семантикою узагальнюючого характеру, займенники з семантикою узагальнення (*all, every*); слова з семантикою кількісної оцінки (*more, large, etc*); заперечні та неозначені займенники та інші [1, с. 280–284].

Практичне використання, запропонованої Беловою А.Д і Доронкіною Н. теорії лексичних зв'язків, формує аргументування наукового дискурсу виступу

студентів. Студентам були представлені наступні види з'єднань. Кожне з них було використане в особистому тексті. Для більшої якості було звернено увагу студентів, що надані лексичні з'єднання вказують на послідовність ситуації, а саме: – логічність конекторів (therefore, so, etc); вичленено нумеративні конектори (first, second, firstly, secondly, etc); класифікуючи конектори (internationally, historically, on the same level); протиставні сполучники, аргументативні зв'язки (but, even, at least); вказівні оператори (hardly, just, almost, no more than, no less than) [4, с. 187–188].

Висновками проведеного нами дослідження можуть бути наступні: жанр науково-технічної статті передається комунікативними і когнітивними аспектами наукового дискурсу; аргументація належить до форм когнітивного компоненту; розвиток навичок формування науково-технічного дискурсу є обов'язковою складовою для випускників вищих навчальних закладів; формуюча роль викладача в навчальному процесі є обов'язковою не тільки на рівні ознайомлення з матеріалом, але й обов'язковою на рівні опрацювання як вербальних, так і невербальних засобів аргументації, властивих формуванню науково-технічних статей.

Перспективи даної теми ми бачимо в дослідженні ключових концептів, вивчення методів використання даних концептів в педагогічній практиці в вузах України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации /А.Д. Белова. – К. :ИИА «Астрея», 1997. – 309с.
2. Григорьев Б.В. Теория и практика аргументации / Б.В.Григорьев. – Владивосток : Изд. Дальневост. ун-та. – 2005. – С. 78–119.
3. Дашкова С.Ю. Логико-прагматический анализ аргументации в научно-учебном тексте : дис.. канд. филол наук : 10.02.19 / С.Ю.Дашкова. – Кемерово : КГУ, 2004. – 154 с.
4. Доронкіна Н. Аргументативність науково-технічної статті / Н. Доронкіна / Наукові записки. – Вип.104(2). – Серія: філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім.В.Вінниченка, 2012. – С.185–188
5. Ярмолевич О.І. Чинники формування образно-концептуального професійного мислення педагога / О.І. Ярмолевич // Науковий вісник ПДПУ ; зб. наук. праць. – 1998. – Вип. 2–3.– С. 81–85.

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У СВІТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Будь-який вид занять, що створює умови для зародження самостійної думки, пізнавальної активності студента пов'язаний з самостійною роботою. У широкому сенсі під самостійною роботою слід розуміти сукупність усієї самостійної діяльності студентів як в учбовій аудиторії, так і поза нею, у контакті з викладачем і в його відсутності [2]. Самостійна робота студента є однією з найважливіших складових учбового процесу, в ході якої відбувається формування навичок, умінь і знань, і надалі забезпечується засвоєння студентом прийомів пізнавальної діяльності, інтерес до творчої роботи і, зрештою, здатність вирішувати учбові і наукові завдання [3].

Мета статті. З'ясувати роль самостійної роботи студентів освітньому процесі під час вивчення іноземних мов професійного спілкування у світі модернізації вищої освіти.

Метою самостійної роботи студентів є формування у студентів уміння самостійно вирішувати завдання по дисципліні. Мета самостійної роботи студента – це розвиток такої риси особи, як самостійність, тобто здібності організовувати і реалізовувати свою діяльність без стороннього керівництва і допомоги [1].

Основне завдання організації самостійної роботи студентів полягає в створенні психолого-дидактичних умов розвитку інтелектуальної ініціативи і мислення на заняттях будь-якої форми. Основним принципом організації самостійної роботи студентів повинне стати переведення усіх студентів на індивідуальну роботу з переходом від формального виконання певних завдань при пасивній ролі студента до пізнавальної активності з формуванням власної думки при вирішенні поставлених проблемних питань і завдань [3].

Проблема підвищення якості професійного навчання упродовж багатьох років знаходиться в центрі уваги педагогічної науки і практики. Не втратила вона своїй актуальності і нині.

«Згідно з новою освітньою парадигмою незалежно від спеціалізації і характеру роботи будь-який початківець повинен мати фундаментальні знання, професійні уміння і навички діяльності свого профілю, досвід творчої і дослідницької діяльності за рішенням нових проблем, досвідом соціально-оцінної діяльності. Дві останні складові утворення формуються саме в процесі самостійної роботи студентів.

Самостійна робота сприяє:

- поглибленню і розширенню знань;
- формуванню інтересу до пізнавальної діяльності;
- опануванню прийомів процесу пізнання;
- розвитку пізнавальних здібностей.

Саме тому вона стає головним резервом підвищення ефективності підготовки фахівців» [4].

Сучасне українське суспільство висуває нові вимоги до професійної підготовки, передусім фахівців з іноземних мов.

Випускник факультету іноземних мов не може вважатися підготовленим до сучасного життя і роботи без фундаментальної мовної підготовки. Майбутній фахівець в області іноземних мов на досить високому професійному рівні має володіти методами культурологічного, дискурсивного аналізу, наративними, освітньо-етнографічними та іншими квалітативними методами дослідження.

Тому виникає необхідність у викладанні іноземних мов з використанням комунікативно-орієнтованих методик, у ході реалізації яких повинні застосовуватись різноманітні технології навчання. Особливе місце повинні займати інтерактивні технології, що зорієнтовані на мотивацію студентів до вивчення іноземних мов упродовж всього життя, як умови забезпечення постійного особистісного розвитку і самовдосконалення.

Враховуючи визначальну роль іноземних мов в українському освітньому просторі, який знаходиться під впливом глобалізуючих тенденцій, та специфіку професійної підготовки вчителів іноземних мов в умовах економічно нестабільного соціуму, виникає задача організації самостійної роботи під час вивчення іноземної мови, яка б реалізувала професійно-орієнтований підхід до мовної підготовки фахівців з іноземних мов.

У більшій частині здійснення орієнтації курсу можливе при трансформації наявної учбової системи вправ на предмет її поповнення і зміни у бік збільшення завдань, сприяючих формуванню у студентів професійних умінь.

Самостійна робота студентів при вивченні іноземної мови повинна включати наступні види робіт:

- робота з конспектами під час виконання практичних завдань;
- підготовка до практичних занять;
- виконання практичних завдань з усного та письмового перекладів;
- написання творчих робіт;
- виконання контрольних робіт;
- вивчення обов'язкової і додаткової літератури.

Для оптимальної організації самостійної роботи студентів потрібний навчально-методичний комплекс вивчення іноземної мови, який допоможе викладачам організувати процес навчання на сучасному, науково-обґрунтованому рівні, підвищити якість мовної підготовки і рівень вченості майбутніх фахівців з іноземних мов.

Такий навчально-методичний комплекс повинен включати: 1) конспекти практичних та лекційних занять; 2) методичні вказівки до виконання типових вправ; 3) завдання для самостійної роботи; 4) варіанти контрольних робіт або тестів; 5) питання для самоконтролю.

Використання навчально-методичного комплексу, який містить правильне поєднання широти і глибини викладу, суворості і наочності матеріалу, що викладається, з обов'язковим включенням завдань, використання яких ефективно впливає на формування професійних умінь майбутніх фахівців з іноземних мов, що дозволяють студенту вже з першого курсу залучитися до проникнення

в суть проблем його майбутньої спеціальності, дозволяє підвищити якість самостійної роботи студентів.

Зміни, що відбуваються в усіх сферах життєдіяльності суспільства, надають процесу модернізації вищої школи значущість і своєчасність. Міняються цілі, завдання і функції вищої освіти, оновлюються структура і зміст. Мета вищої освіти – задоволення інтересів суспільства, держави і особи в здобутті якісної вищої освіти, надання кожній людині широких можливостей у виборі змісту, форми і термінів навчання.

Головний недолік в організації самостійної роботи студентів – одноманітність форм і видів її проведення. Найчастіше самостійна робота студентів протікає в традиційних формах: реферат, курсова робота, кваліфікаційна робота, а для обраних студентів – підготовка доповідей для студентських конференцій. Тому в сучасних умовах організації учбового процесу, коли до 50 % учбового часу передається на самостійну роботу, завдання вдосконалення її змісту і методів стають усе більш актуальними.

У світлі модернізації системи освіти самостійна робота студентів стає основою багаторівневої вищої освіти. Так, якщо раніше студент відводив самостійним заняттям другорядну роль, то зараз самостійна робота стоїть нарівні з такими видами учбових занять, як лекції і практичні заняття, тобто вони рівноправні, рівнозначні, однаково важливі компоненти учбового процесу. У сучасних умовах самостійна робота – основний вид діяльності студента, який обов'язково повинен мати в процесі навчання у вищому навчальному закладі дослідницький характер. Вдосконалення освіти у вищій школі багато в чому визначається впровадженням в учбовий процес нових, особистісно-орієнтованих технологій навчання, які сприяють розвитку самостійності студентів, дають можливість максимально реалізувати їх творчий потенціал. Сучасні освітні технології немислимі без широкого застосування нових інформаційних технологій, в першу чергу, комп'ютерних, використовуючи які викладач отримує додаткові можливості для підтримки і напряму розвитку особистості студентів, творчого пошуку і організації їх спільної і самостійної роботи.

Реалізація особисто орієнтованого підходу в навчанні веде до зміни позиції педагога. Роль викладача залишається такою ж важливою, як і раніше, але міняються основні функції: він тепер не є джерелом первинної змістовної інформації, а лише організовує пізнавальну діяльність студентів, консультує і здійснює систематичний контроль аудиторної самостійної роботи студентів, орієнтуючи їх на різноманітні види самостійної діяльності, на пріоритет діяльності дослідницького, творчого характеру.

Ефективність самостійної роботи студентів значною мірою залежить від організації її контролю з боку викладача. Мета контролю самостійної роботи студентів – допомогти студентові методично правильно з мінімальними витратами часу освоювати теоретичний матеріал і придбати навички рішення певного класу завдань по учбових дисциплінах. Форми контролю, як правило, залежать від конкретної учбової дисципліни, від її змісту, об'єму годин на її вивчення, виду завдань для самостійної роботи студентів, від досвіду викладача і т. д.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарунов М.Г. Самостоятельная работа студентов / М. Г. Гарунов. – М. : Знание, 1998 г.
2. Кукушкин В.С. Введение в педагогическую деятельность : учеб. пособие / В. С. Кукушкин. – Ростов н/Д : МарТ, 2002. – 217 с.
3. Пидкасистый П.И., Фридман Л.М., Гарунов М.Г. Психолого-дидактический справочник преподавателя высшей школы / П. И. Пидкасистый, Л. М. Фридман, М. Г. Гарунов. – М. : Педагогическое общество России, 1999. – 354 с.
4. Педагогика и психология высшей школы : учебное пособие / под редакцией М.В. Булановой-Топорковой. – Ростов н/Д : Феникс, 2002. – 544 с.

*Yu. Coltsova,
die Lehrkraft am Lehrstuhl für germanischen und orientalischen
Sprachen an der Fakultät für Linguistik und Translation
der internationalen geisteswissenschaftlichen Universität*

МОВНИЙ ЗНАК В СПЕЦІАЛЬНІЙ ФУНКЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Численні економічні та фінансові терміни англійського, італійського та іншого походження перейшли в словниковий запас німецької мови. Багато які з них запозичені дуже давно, але використовувались переважно серед фахівців. Сьогодні явище, що позначається цими термінами, стають актуальними для всього суспільства і вузькоспеціальна термінологія вийшла за межі професійного середовища.

DAS SPRACHZEICHEN IST IN BESONDERER FUNKTION IM BE- REICH DER WIRTSCHAFT

Seit 1960er Jahren beginnt man das Gebiet der Terminologie in der Wissenschaft zu untersuchen. Der Grund dafür ist der technische Fortschritt Entstehung neuer Gegenstände, Erscheinungen, Prozesse, die eine Benennung oder ein sprachliches Zeichen bedürfen. Mit zunehmender Spezialisierung in Forschung, Entwicklung und Produktion steigt die Zahl der Fachwörter / Termini. Soll nicht die Verwirrung die Kommunikation unter Fachleuten erschweren, ist es wichtig, die Termini in ihrem begrifflichen Inhalt zu definieren und in ihren Verwendungsmöglichkeiten festzuhalten. Dabei wird nicht von der sprachlichen Form ausgegangen, sondern von der außersprachlichen Wirklichkeit, d.h. von den in diesem Spezialgebiet vorkommenden Gegenständen und Sachverhalten. Zentral ist die Anwendung der Fremdsprachen in Verbindung mit der Grundsprache Deutsch.

Es wurde von der Arbeit eine Anzahl von wissenschaftlichen terminologischen Arbeiten untersucht. Wir sind vom deskriptiven Standpunkt ausgegangen und sind zur folgenden Definition des wirtschaftlichen Fachwortes gekommen: Unter dem **Wirtschaftsterminus** wird im Rahmen dieser Arbeit ein Sprachzeichen in besonderer Funktion verstanden. Es wird im Bereich der Wirtschaft verwendet und ist mit einer Definition im Wirtschaftslexikon vorhanden. Das kann man nur von den Termini sagen, die ihren Weg (den Nominationsprozess) hinter sich haben.

Das Forschungsobjekt ist der wirtschaftliche Terminus in der modernen deutschen Sprache.

Der Forschungsgegenstand sind Wirtschaftstermini als Bestandteil eines lexikographischen Artikels und ihre Realisierung in den wirtschaftlichen Texten.

Für die Lösung der angegebenen Problematik wird folgende **Arbeitshypothese** untersucht: komparative Methode, das Funktionieren der Terminologie in den Wirtschaftstexten.

Das Untersuchungsmaterial beträgt 100 Terminpaare mit Definitionen des Wirtschaftslexikons (Paradigmatik), die den Stand der modernen deutschen Sprache wiedergeben. Und ihre Semantik im wirtschaftlichen Kontext (Syntagmatik). 300 Wirtschaftstexte bilden die Grundlage für diese Untersuchung.

Die Forschungsergebnisse der Wirtschaftsterminologie haben es erlaubt folgende Gruppen von Synonymen zu bestimmen:

1. Verschiedene Terministämme, die dem deutschen Sprachsystem entsprechen: **das Unternehmen** – *die Firma*, **der Gewinn** – *das Einkommen*, **der Absatz** – *der Verkauf* [2, s. 44]. Sie korrelieren auf der Synonymenebene teilweise oder ganz.

2. Deutscher Fachwortstamm und ein aus einer anderen Sprache entlehntes Fachwort: **der Aufzins** – *das Agio*, **offen-blanko**, **die Umfrage** – *die Enquete*, **die Pfändung** – *die Exekution*, **die Verrechnung** – *das Clearing*, **der Geschäftspartner** – *der Kontrahent*, **der Darlehensnehmer** – *der Debitor*, **die Haushalt** – *das Budget*, **bar** – *cash*.

Die Synonyme der Fachwörter werden in der gegenwärtigen Deutschen Sprache folgend gebraucht: Manche Entlehnung sind gebräuchlicher als ihre deutschstämmigen Äquivalenten so z. B.; *das Business*, *der Investor*, *der Kreditor*, *das Manager* ihrer Gebrauchsfrequenz nach sind häufiger im Umlauf als *das Geschäft*, *der Anleger*, *der Darlehensgeber*, *der Führer*. Außerdem ist es nicht abzusehen, dass sie als Grundmorpheme für Neubildungen dienen: *investieren*, *die Investition*, *das Investmentzertifikat*, *der Investitionskredit*, *der Investitionsplan*, *die Investitionsrate*, *die Investitionsrechnung* usw. die Grundlage dafür bildet das häufige Vorkommen dieser Termini. Fremde Wörter enthalten Merkmale, die unter strukturellem Gesichtspunkt nicht zum Kernwortschatz gehören.

Und es ist die Tendenz deutlich, dass in den Synonymenpaaren öfter der deutsche Stamm realisiert wird als der entsprechende entlehnte Terminus, so z. B.; **der Kontrakt** – *der Vertrag* [2, s. 555], **das Inkasso** – *die Einziehung und andere*. Laut der Forschungsergebnisse sind sie in der Syntagmatik zu 15,3% vertreten und das trägt dazu bei, dass sie als Wortbildungsmorpheme für Neubildungen dienen: *vertraglich*, *der Vertragsabschluß*, *die Vertragsbedingungen*, *der Vertragsbestandteil*, *die Vertragsform*, *die Vertragsfreiheit*; *der Scheckeinzug*, *der Wechseleinzug*, *einziehen*, *der Einzugswechsel*.

3. Entlehnung aus verschiedene Sprachen: *das Giro* (aus ital. «die Umdrehung») – *das Indossament* (aus ital. *in dosso*), *die Effekten* (aus franz. *effets*) – *die Fonds* (aus engl.), *gratis* (aus ital.) – *free of charge* (aus engl.) und andere.

Diese terminologischen Einheiten werden in der Sprache, was ihre Realisierung angeht, verschiedenen aus verschiedenen Gründen gebraucht. So z.B.; **der Makler** hat eine umgangssprachliche Schattierung und kommt in inoffiziel-

len Texten vor, das Fachwort *der Broker*, und seine Ableitungen und Zusammensetzungen kommt nur im Komerzbereich vor.

4. Ein deutsches oder entlehntes Wortstamm und seine Abreviatur: *das Bruttoinlandsprodukt – BIP, die Firma – Fa, Franko – fro, der Nominalwert – das Nominal*.

Ihr Gerbrauch hängt von der Kommunikationsart ab. So beim Sprechen wird wie die Kurzform als auch der ganze Terminus gebraucht. In der Schrift werden häufiger die Abkürzungen gebraucht. Neue Benennungen entstehen dadurch, dass die schon im Sprachsystem existierenden Sprachzeichen mit neuen Bedeutungen verbunden oder neue Sprachzeichen gebildet werden. Letzteres geschieht zum Teil – wenn gegenwärtig auch immer seltener – durch die Wortschöpfung, d.h. durch die Schaffung neuer Wortwurzeln, oder durch die Entlehnung von fremdsprachigen Lexemen. Das wichtigste Mittel der Wortschatzerweiterung ist jedoch die Wortbildung. Das Verfahren der Wortbildung ist sowohl für diejenigen wichtig, die sich einer Sprache als Muttersprache bedienen, als auch für diejenigen, die die bestimmte Sprache als Fremdsprache erlernen. Die Regeln der Wortbildung erlauben auf der Basis des Wortschatzes, den man schon kennt, neue Wörter zu bilden und auf diese Weise den persönlichen und auch den Allgemeinwortschatzbestand zu erweitern.

Die besondere Spezifik der gegenwärtigen deutschen Sprachen beruht darauf, dass sie aus dem Englischen und in geringerem Maße auch eine anderen Sprachen nicht nur Suffixe und Präfixe, sondern auch morphologischen unveränderte einfache und komplexe Lexeme übernimmt, die dann als unmittelbare Konstruktionen für Komposita, Derivate und Konversionen benutzt werden. Die entlehnten Wörter verbinden sich bei der Komposition sowohl miteinander als auch mit indigenen Einheiten. Die indigene verbale Präfixderivation wurde in letzter Zeit aufgrund der großen Zahl aus dem Englischen entlehnter Verben belebt. Die entlehnten einfachen Verben bilden Basen für die Präfixderivation und Partikelbildungen, wodurch sie semantisch erweitern werden. Auch die deverbale Konversion hat in jüngster Zeit aufgrund der Entlehnungen aus dem Englischen an Bedeutung gewonnen.

Bei der Beschreibung des Phänomens der Hybridbildung ist es überdies relevant der Frage nachzugehen, welche fremden Einheiten als Bestandteile der Mischbildungen im Deutschen besonders häufig vorkommen. Anhand der Korpusbelege wird somit die Verwendungshäufigkeit der bestimmten fremden Komponenten in der untersuchten hybriden Konstellationen verdeutlicht [1, s. 4].

Darin werden sowohl die theoretischen Grundlagen der vorliegenden Abhandlung als auch die zentrale wissenschaftlich-linguistischen Erkenntnisse aus der empirischen Analyse des Datenkorpus zusammengefasst. Die darauf folgende Reflexion gibt m. E. treffend mit der vorliegenden Studie erreichten Diskussionsstand bezüglich des Phänomens der Hybridbildung im gegenwartsdeutschen wieder.

LITERATUR

1. Dargiewicz, Anna. Fremde Elemente in Wortbildungen des Deutschen / Dargiewicz, Anna. 2013 Series: Stiften zur diachronen und synchronen Linguistik. Bd. 10 Herausgegeben von Jozef Grabarek.
2. Dudenverlag. Das Synonymwörterbuch. – Mannheim, 2006. – S. 44; 555.

ВУЗ: ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

Период обучения в вузе является для студента значимым жизненным этапом, когда предоставляются широкие возможности для раскрытия, самосовершенствования склонностей и способностей, раскрытие индивидуальности, расширение опыта разнообразной деятельности. В современном вузе обучаются студенты разных национальностей, но зачастую, студенты, вступая в социокультурное взаимодействие с представителями других культур, испытывают трудности в понимании коммуникации в силу отсутствия умения пользоваться информацией, пропуская её через свой культурный опыт. Данное противоречие делает актуальным проблему социокультурной компетенции как одной из составляющей общей культуры личности.

В научных работах понятие социокультурной компетенции рассматривается на двух уровнях. Во-первых, это уровень компетенции, трактуемый как заданное социальное требование к подготовке студентов, необходимое для эффективной продуктивной деятельности. Во-вторых, это уровень компетентности, который рассматривается как совокупность личностных качеств (знаний, умений, навыков, мотивов), необходимых для творческой деятельности личности.

Это понятие представлено в общефилософских (А.Я. Флиер, О.Н. Астафьева, О.А. Захарова, А.П. Садохин, О.И. Карпухин, И.В. Кондаков, А.В. Костина), лингвистических (Ян ванн Эк, В.В. Сафонова, П.В. Сысоев, И.Л. Бим, Г.В. Елизарова, Г.А. Воробьёв, Н.Д. Гальскова, Г.С. Тер-Минасова, Р.К. Миньяр-Белоручев, Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров), педагогических исследованиях (И.А. Зимняя, А.В. Хуторской, З. Хутмахер, А.А. Вербицкий, С.Э. Чехова, Г.А. Воробьёв, Т.А. Жукова, А.Э. Рахимова, И.К. Ярцева).

Формирование социокультурной компетенции в условиях вуза является одной из основных целей обучения иностранным языкам и выступает как часть коммуникативной компетенции наряду с речевой, языковой, компенсаторной, учебно – познавательной. Понятие «социокультурной компетенции» появилось благодаря работам Яна ван Эка и Джона Трима. Согласно их работам, социальная компетенция – это одна из составляющих коммуникативной компетенции, понимаемой как способности к адекватному взаимодействию в ситуациях повседневной жизни, становлению и поддержанию социальных контактов при помощи иностранного языка. Аналогичную дают трактовку этого понятия В.В. Сафонова, П.А. Сысоева, Г.В. Елизарова, Г.А. Воробьёва, которые рассматривали её как один из компонентов коммуникативной компетенции. А именно, социокультурная компетенция представляет собой совокупность определенных знаний, навыков, умений, способностей и качеств, формируемых в процессе формальной или неформальной языковой подготовки к межкультурному общению. В.В. Сафонова выделила важность формирования социокультурной компетенции для развития личности студента. Вуз, формируя у студента социокультурную компетентность, не только обучает знаниям и умениям, но даёт

возможность ориентироваться в разных культурах, цивилизациях и соотносимых с ними коммуникативных нормах общения. Развивает умение адекватно интерпретировать явления и факты культуры или использовать их при выборе стратегии взаимодействия для решения лично и профессионально значимых задач и проблем в различной межкультурной коммуникации. Идеи В.В. Сафоновой [2] получили признание в теории и методике преподавания иностранных языков и дальнейшие исследования понятия социокультурной компетенции выполнялись в традициях социокультурного подхода. Где главным является формирование коммуникативного «диалога» с другими народами и культурами, подразумевая владение как системой ценностей культуры изучаемого языка, так и системой ценностей родной культуры [3].

Понятие «социокультурная компетенция» содержит следующие компоненты:

- лингвострановедческий (лексические единицы с социально – культурной семантикой и возможность их применения в ситуациях межкультурной коммуникации и общения: безэквивалентные слова, фоновые слова, реалии);

- культурологический (социокультурный, историко-культурный, этнокультурный фон, знание традиций, обычаев изучаемого языка, сведения о национальном характере, об особенностях повседневной жизни, об уровне благосостояния населения, об основных ценностях, о нормах поведения в обществе);

- социолингвистический (знание языковых особенностей разных социальных слоёв, представителей разных возрастов, общественных групп; особенности диалектов: речевые стереотипы, ситуативные клише, коммуникативные клише, формулы речевого этикета, модели речевого поведения);

- социально-психологический (знание социокультурных и национально – специфических моделей поведения с использованием коммуникативной техники, принятой в данной культуре).

В работах В.В. Сафоновой, И.В. Кондакова, О.Н. Астафьевой очень верно, на наш взгляд, выделяется информационный компонент, суть которого состоит в умении анализировать, воспринимать информацию, пользоваться ею в современном обществе. Информационно-коммуникативный компонент социокультурной компетенции предполагает не только освоение традиций, образов и стилей поведения, мира символов, идей и ценностей, но и формирование у человека знаний, дающих видение вещей в определенной форме и смысловом контексте, что позволяет в самом становлении опыта упорядочивать, расчленять информацию по образам, формам, уровням, согласно целостности мира. Условия современного мира требуют от выпускника вуза обладать культурой мышления, которая предполагает способность к обобщению, анализу, восприятию и умению понимать значение информации в развивающемся современном информационном обществе; умение работать с информацией в глобальных компьютерных сетях. Соответственно, поэтому, на наш взгляд, рассматривать социокультурную компетенцию как общекультурную компетенцию, которая необходима для успешного становления, развития и самоутверждения личности в социокультурном информационном пространстве. При этом её информационная составляющая предполагает опору на содержание образования, на

культурные нормы и ценности, на организацию условий для актуализации творческой и смыслообразующей деятельности студентов.

Опираясь на социокультурный подход [4], который обосновывает необходимость формирования ценностного отношения человека к окружающему миру, что является основой для приобщения к культуре и потребность в организации такого образовательного процесса и образовательной среды, в условиях которых формирование личности связано с ценностями общечеловеческой культуры, с пониманием ценности собственной. Системообразующим и интеграционным компонентом социокультурной компетенции в условиях информационного общества должен выступать смысловой опыт студента [1].

Учитывая информационный компонент социокультурной компетенции, исследователи выделяют следующие компоненты данного понятия:

- когнитивно – информационный (знание о культуре своей страны и страны изучаемого языка, умение пользоваться информацией);
- смыслообразующее – аксиологический (осмысленное отношение к информации, понимание, толерантность, ценностное отношение к культуре, рефлексия, мотивация);
- коммуникативно-деятельный (умение и готовность вступать в диалог, знание техники и приёмов общения, социальная мобильность, самостоятельность, творчество).

Социокультурная компетенция, формирующаяся на основе механизмов смыслообразования, предполагает активное использование личностного смыслового опыта. Студент, осваивает социокультурную информацию в образовательном процессе вуза, преобразуя её в личный опыт, поэтапно:

- воспринимая информацию (актуализация субъективного опыта);
- усваивая, понимая информацию (соединение сознания и социокультурного опыта);
- оценивая, сопоставляя её с личным опытом (интерпретация, появление личностно – ценностной позиции);
- вкладывая освоенный опыт в продуктивные формы своей деятельности (реализация ценностно-смысловой позиции в творческой деятельности).

Целостная, компетентная личность формируется в образовательном процессе вуза через механизмы самостоятельного осмысления опыта на основе взаимодействия проективной и рефлексивной сторон интерпретирующей деятельности [5]. При этом используются следующие общепедагогические методы:

- герменевтические методы, которые предполагают рефлексивное осмысление и актуализацию субъективного опыта студента;
- метод моделирования личностно значимых социокультурных ситуаций, которые развивают коммуникативные способности, умение отбирать, систематизировать, анализировать информацию;
- метод проектов, который формирует умение получать информацию;
- метод исследовательской творческой деятельности, направленный на развитие умения пользоваться исследовательскими методами;
- метод проблемного обучения, который способствует развитию творческого мышления, развивает умение устанавливать причинно – следственные связи, выдвигать гипотезы, делать выводы и заключения.

Итак, социокультурная компетенция включает в себя не только социокультурные знания и умения, но также и смыслообразующе – аксиологический, коммуникативно-деятельный компоненты. Студент вуза, находится в процессе активного освоения ресурсов современного информационного общества и, осваивая информацию, получает определенный культурный опыт, в котором важную роль играет смысловой аспект. В образовательном процессе вуза формирование социокультурной компетенции происходит, когда студент не только получает и использует информацию, но, осмысленно, пропуская её через свои культурные нормы и ценности, извлекает при этом определённый смысл, который реализует в виде умения действовать или компетенции.

Смысловой опыт студента является необходимой частью социокультурной компетенции. Сформированная в вузе социокультурная компетенция позволит будущему специалисту осуществлять свой вклад в формирование единого социокультурного информационного пространства деятельности, общения и развития личности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Величковский Б.М. Современная когнитивная психология / Б. М. Величковский. – М. : Изд – во Моск. Ун – та, 1982. – 320 с.
2. Сафонова В.В. Коммуникативная компетенция: современные подходы к многоуровневому описанию в методических целях / В.В. Сафонова. – М. : Еврошкола, 2004. – 287 с.
3. Елизарова Г.В. Культура и обучение иностранным языкам / Г. В. Елизарова. – СПб. : КАРО, 2005. – 310 с.
4. Ерасов Б.С. Социальная культурология / Б. С. Ерасов. – М. : Прогресс, 1998. – 300 с.
5. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М. : Прогресс, 1997. – 198 с.

*А. В. Коцюва,
викладач кафедри перекладу та мовознавства,
Міжнародний гуманітарний університет*

ПЕЙЗАЖНИЙ ЖИВОПИС У РОМАНАХ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Відкриваючи для себе прекрасне в природі, людина, особливо художньо розвинена, входить у новий для себе світ людських уявлень. Оцінити цю красу, усвідомити її здатна лише вона, бо тільки їй дано добачити естетичні властивості природи. У тісному зв'язку з природою розгортаються людські долі. Про це красномовно свідчать твори класиків української й світової літератури.

Образ природи завжди слугував своєрідним фоном, на якому відбувалася дія, обрамленням цієї дії або інтродукцією до оповіді. З давніх часів звернення до природи було засобом виразити певне ставлення автора до тих чи інших подій. Ця функція пізніше закріплюється і розвивається, але роль і значення цього феномена дедалі ускладнюється і збагачується.

Серед інших прийомів повісткування особливе значення мають символізація позасюжетних деталей, розширення філософсько-естетичної змістовності всіх елементів опису. В цьому розумінні надзвичайно показовий пейзажний

живопис Олесь Гончара. Не проникнувши в нього, неможливо зрозуміти суті ідейно-тематичного комплексу романістики письменника, її формотворчих факторів. З іншого боку, суть будь-якої картини природи важко зрозуміти без урахування всієї системи його поезики.

Пейзажі, наприклад у романі «Прапорonosці», надзвичайно багатозначні, різноманітні за своїм характером, масштабністю, зоровим і слуховим враженням, емоційним впливом. «Дощ, пускаючись щодалі рясніше, – пише автор, – лопотів об напнуту шинель, а там – далеко внизу, на рідній стороні, – ще світило сонце. Матово-біла дощова коса, повільно, мов грандіозна завіса, рухаючись над полями, ще не дійшла туди і там панувала прозорість, зелені лани востаннє посилали звітіль свій сонячний усміх на цю чужу, непривітну гору з самотнім розп'яттям» [1, с. 57]. Тут почуття краси природи в Олесь Гончара співвіднесено з почуттям до України. Письменник показує діалектику почуття-переживання Черниша й Козакова, які щойно перейшли кордон. Герої, а з ними і сам письменник, не задумуючись, віддають перевагу просторам, пейзажам рідного краю. У цьому випадку ліричні картини природи тонко гармонують з настроєм героїв.

Тема нерозривної єдності людини й природи присутня у всіх романах Олесь Гончара. Звернення до природи допомагає письменнику відітінити найсуттєвіше в житті людини, в її духовному світі. Він прагне через уособлений образ природи підкреслити важливість тих подій, що відбуваються. Автор звертається до природи, як до свідка і товариша, який усе розуміє, і відчуває найпотаємніші порухи людської душі.

Бійці в романі – справжні цінителі краси. Через художнє відтворення природи Олесь Гончар показує внутрішній світ своїх героїв, їхні тривоги й хвилювання. Так, під впливом місячного літнього степу бійці стають «ближчі між собою, одвертіші». Незважаючи на війну, вони в думках повертаються до мирної праці, з боєм говорять про жита, що осипаються й зогниють без дбайливих рук.

Водночас письменник прагне дивитися на природу очима народу. В її картинах знайшли відображення естетичні уявлення, властиві селянину, що формувалися в нього в процесі суспільно-практичної діяльності. Народ у романах сприймає природу, як правило, утилітарно, з погляду корисності, ось чому літо – улюблена пора року селянина, бо це – час збору врожаю. «А навкруги вся ніч переповнена розміреним шумом хлібів, – пише О. Гончар, – їхніми розрідженими вітром пахощами. Давно не було такого врожаю. Будуть і копи пашниці, і снопи ряс ниці. Косарів тепер тільки б, косарів, а косарі – в сідлах. Баржак здавив у собі зітхання. До самого крайнеба, до самого місяця хлюпає урожай, а збиратиме хто?» [2, с. 78].

Як у першому, так і в другому випадках письменник підкреслює ворожість воєн життю людей, які покликані обробляти й прикрашати землю, вирощувати й збирати врожаї, робити все для того, щоб життя було щасливим.

Весна – пора пробудження, з нею селянин завжди пов'язував надії на багатий врожай, а тому пейзажні картини весни сповнені життєдайного народного оптимізму. Наведемо кілька прикладів: «На повні груди дихає весна навкруги. І чи бувають весни де-небудь кращими, ніж тут, у відкритім приморському степу, де жайворонки так вільно передзвонюються в піднебессі, де тільки сніг розта-

нув – і вже дикі маки запроменіли, і вічно текучим серпанком схоплюється марево весняне!» [2, с. 63–64]. Або: «Рано починається таврійська весна! Починають її жайворонки... Перші найніжніші співці весни, сьогодні вони вже передзвонюються над Чаплинкою. Слухають їх вартові по чаплинських заставах, слухають дядьки, що димлять цигарками біля кузні та поглядають у степ: от-от земля покличе сівачів у поле».

Пейзаж у Олеся Гончара емоційно насичений. Автор конкретно, зримо відтворює всю красу і масштабність просторів рідної країни. Від спекотних степів Причорномор'я до північних широт – уся земля введена в коло дії, все виявилось гідним пильної уваги письменника і художнього відображення.

Як жива істота, природа «співпереживає» з людиною всі колізії її долі, радіє її радощам і печалиться з нею. Ось один із драматичних епізодів роману «Перекоп»: «Світлана, зупинившись осторонь під акаціями, сумота від пережитих потрясінь, зарилась палаючим обличчям між свіжі, повні кетяги цвіту. Скоро вони, мов рясною росою на світанку, вкрилися чистими дівочими слізьми. Не знала добре й сама чого плаче, але почувала, як їй легшає від цього на душі, наче половину горя, її дівочих кривд по-сестринськи брала, переймала зараз на себе оця жінка, оця любима нею з дитинства акація – біла колюча королева півдня» [2, с. 91].

Пейзаж у романах О. Гончара психологічно насичений. Переживання, тривоги, роздуми героїв, їхні душевні порухи розкриваються повною мірою саме через природу. Природа у письменника не статична, вона змінюється залежно від настроїв його героїв або поворотних моментів у сюжеті роману.

Так, наприклад, ліричний герой роману «Твоя зоря», згадуючи своє і Заболотного дитинство, переносить уяву читача в 30-ті роки. Причому ці спогади йдуть паралельно з поїздкою героїв до Мадонни: «Як то все далеко було! Було десь у наших дитячій палеоліті, де ще тільки маревні ріки струменіли нам у спеку, як образ чистоти й вічного руху, і все було переповнене світлом, все живе в пестоцях мліло під ласкавим, найласкавішим сонцем нашого терніщанського літа!» [2, с. 52].

У стиль повістування дедалі ширше включається суб'єктивно-експресивні форми думок і мови ліричного героя (часто при описах картин пейзажу): «Сухе тепло серпневого степу, що й сюди його чуєш... Терники, шипшина та глід по байраках.. А наші балки конопляні, з духом сонця, з вербами, що розімліли під кручею!.. Тоді вони були ніби ніщо, а зараз чому так багато важать!» [2, с. 53].

І далі вся композиція повістування являє собою чергування, взаємодію, а інколи і взаємопроникнення трьох мовних стихій: об'єктивного авторського оповідального стилю, динамічних експресивно-сміслових форм мови і свідомості ліричного героя, часто діалогічної та монологічної мови дійових осіб. «Образ автора» відкривається у внутрішньому зв'язку всіх елементів оповіді, в її смисловій спрямованості, в драматичній силі образних узагальнень, у своєрідному реалістичному символізмі художнього відображення життя.

Особливо яскраво й глибоко прийоми переплетення авторського стилю із суб'єктивно-мовними вираженнями настроїв і внутрішніх переживань ліричного героя виявляються в зміні картин природи (особливо степу): «Степ цей не такий, як у нас, тісний, помежований, фондові землі – рівна рівнина, без яроч-

ка, без горбочка, і весь той простір у травах високих, квітучих, у дикім привілілі... Тут гніву нема, тут всі добрі, всі між собою мов брати та сестри. Чути стали передзвін, то, випроставшись, наші тернівщани коси мантачать, голосно перегартовуються, ану ж бо, як старатиметься Мина Омелькович, бо коли це коммуна, то тут не відставай, гав не лови... Отже, тримай руку, клади покіс на совість, в гурті такий закон» [2, с. 122–123]. Саме в цій образно-смісловій сфері сцени життя сільських трудівників постають як широкі художні узагальнення, що стверджують гуманістичний погляд на тогочасні події.

Через переплетення пейзажного живопису й побуту письменник послідовно передає життєрадісний, щасливий настрій непосидючих і допитливих сільських хлопчаків: «Грім уже відкотився за Упинівку, небо над ними очистилось, і в нас ніби свято. Якщо ж дощ захопив нас у степу, то, промоклі до рубця, ми в такий день маємо право гнати худобу раніше, бредемо в облиплих сорочечках, повертаючись, наче з битви» [2, с. 55].

Отже, пейзаж визначає реальну обстановку, стан природи. Однак експресивна яскравість втілення така, що кожний штрих, не втрачаючи своєї географічної точності, будить нашу думку до пізнання чарівної краси всесвіту.

Але говорити лише про соціально-психологічне підґрунтя пейзажу й побуту в романтиці О. Гончара буде не зовсім правомірно, бо ж побут у творах письменника є не лише фоном, а має й самостійне ідейно-художнє значення, яке виражається естетичною категорією народності.

Наведемо чудові епізоди, що передають самотність традицій українського села: «А потім, надто ж як буде під неділю, скільки гудків та співів до пізньої ночі на даватимуть спати нашій Тернівщині. Обвіють її зі всіх кутків, перекликаючись між собою, когось вигукуючи в левади, когось признаючись у коханні, у своїх палких почуттях...» [2, с. 61–62].

Необхідно відзначити, що автор «Твоєї зорі» широко використовує пейзаж у створенні картин народного життя. Жива тканина роману, як відомо, складається із яскравих описів картин життя людей 30–70-х років. Органічною частиною цих описів завжди виступає пейзаж. «Забіліли сніги», «білий сніг...» – це лейтмотив першої частини роману (він багато що висвітлює в ідейно-тематичному комплексі твору), і вже тут виявляється одна із граней Гончара-художника: для нього степ, покритий товстим шаром снігу, це той природний світ, в якому живе український селянин, в якому він виріс і сформувався. Отже, природа існує разом з людиною, бо вона є невід'ємною частиною її буття.

Співвіднесеність образу природи й образу ліричного героя підсилює враження від твору. Природа освітлюється певними почуттями людини і допомагає глибше розкрити ідейно-естетичний задум письменника. Ми бачимо в О. Гончара, як і в інших видатних майстрів, глибоку психологізацію відображення природи, коли пізнання, гостре емоційне сприйняття природи стає поворотним моментом у духовному житті героя, визначаючи його подальше життя і стосунки зі світом.

Навколишня краса – безкраї простори рідної Батьківщини – стала невід'ємним складником духовного світу таких героїв О. Гончара як Воронцов, Заболотний... Саме вони, ці герої, учать читача простій і мудрій істині: не боротися з природою, не підкорювати її своїм прагматичним інтересам, а дбати про примноження краси світу, шукати з нею гармонії і взаєморозуміння. Ху-

дожня концепція пейзажу Олеся Гончара протистоїть поглядам на природу як на невичерпне джерело достатку. Природа – це наш дім, в якому нам жити, любити, творити, – ось головний зміст пейзажного живопису Олеся Гончара.

Пейзаж у романах О. Гончара виконує кілька смислотворчих і формотворчих функцій. Він розширює філософсько-естетичну змістовність усіх елементів опису, підсилює сюжетно-тематичний ефект твору, глибше розкриває характери героїв і мотивацію їхніх вчинків тощо. Така функціональність пейзажного живопису є однією із особливостей стилю романістики Олеся Гончара.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончар О.Т. Прапороносці / О. Т. Гончар. Твори : в 6-ти т. – К. : Дніпро, 1976 – 1979 рр.
2. Гончар О.Т. Твоя зоря / О. Т. Гончар. – К. : Дніпро, 1980.

*А. Н. Леонтьев,
преподаватель кафедры перевода и языкознания,
Международный гуманитарный университет*

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА СТИХОТВОРЕНИЯ «ХУДОЖНИК» ОСКАРА УАЙЛЬДА

Поэтический перевод является неотъемлемой частью литературного процесса. Перевод поэзии – один из самых сложных видов перевода; перевод стихотворений – это почти всегда написание их заново на другом языке.

Легенда об Оскаре Уайльде как о человеке заслонила большую часть того, что им написано. При этом он, конечно, был гениально одаренным поэтом.

Поэтическое наследие Уайльда представлено двумя книгами стихотворений: «Стихи» (1881) и «Стихотворения, не вошедшие в сборники», (1887–1893), несколькими лирико-эпическими поэмами, а также более известной «Балладой Редингской тюрьмы» (1898).

Первый сборник продемонстрировал приверженность поэта к эстетическому направлению декаданса (фр. *decadence* – упадок), которому свойственны культ индивидуализма, вычурность, мистицизм. Неприятие викторианского общества заставляет Уайльда обращаться к истокам духовности, красоты, которые он видит в греческих мифах, произведениях великого Данте, поэтов-романтиков [1, с. 168–169].

В этом сборнике, а также в поэме «Равенна» (1878) сильно влияние импрессионизма, поэт передаёт яркие мимолетные впечатления, используя живописные, многоярусные сравнения, сохраняя при этом ясность, замкнутость, объем и определённости предмета.

В данном исследовании я хотел бы проанализировать некоторые особенности перевода не «канонических», традиционных стихотворений Уайльда, а обратиться к анализу перевода стихотворения в прозе «Художник», пожалуй, наиболее известного из всех написанных автором в подобном стиле.

В 1912 году крупное издательство А. Ф. Маркса предприняло 4-томное издание Оскара Уайльда (1854–1900), редактором которого был К. Чуковский [3].

По его предложению Фёдор Сологуб перевёл стихи в прозе и стихотворение «Дом блудницы». Обращение к переводу Уайльда не было случайным для Сологуба. Его интересовали личность и творчество английского эстета. В 15-тую годовщину со дня смерти Уайльда Сологуб подготовил доклад, в котором выразил своё понимание гения Уайльда (художник как жертва).

Канон стихотворений в прозе (Poems in Prose) (1894) Уайльда включает в себя следующие стихотворения: «Поклонник» (The Disciple), «Творящий благо» (The Doer of Good), «Учитель» (The Master), «Учитель мудрости» (The Teacher of Wisdom), «Художник» (The Artist) (1894) и «Чертог суда» (The House of Judgement)

Предлагаю сравнить оригинальный текст стихотворения «Художник» и перевод выполненный Федором Сологубом.

THE ARTIST

ONE evening there came into his soul the desire to fashion an image of THE PLEASURE THAT ABIDETH FOR A MOMENT. And he went forth into the world to look for bronze. For he could think only in bronze.

But all the bronze of the whole world had disappeared, nor anywhere in the whole world was there any bronze to be found, save only the bronze of the image of THE SORROW THAT ENDURETH FOR EVER.

Now this image he had himself, and with his own hands, fashioned, and had set it on the tomb of the one thing he had loved in life. On the tomb of the dead thing he had most loved had he set this image of his own fashioning, that it might serve as a sign of the love of man that dieth not, and a symbol of the sorrow of man that endureth for ever. And in the whole world there was no other bronze save the bronze of this image.

And he took the image he had fashioned, and set it in a great furnace, and gave it to the fire.

And out of the bronze of the image of THE SORROW THAT ENDURETH FOR EVER he fashioned an image of THE PLEASURE THAT ABIDETH FOR A MOMENT [6].

ХУДОЖНИК

Был вечер, и вот в душу его желание вошло создать изображение

Радости, пребывающей одно мгновение. И он в мир пошел присмотреть бронзу. Только о бронзе мог он думать.

Но вся бронза во всем мире исчезла, и вот во всем мире не было литейной бронзы, кроме только бронзы в изваянии Печали, длящейся вовеки.

Это же изваяние он сам своими руками создал и поставил его на могиле той, кого он любил. На могиле усопшей, которую любил он больше всех, поставил он это изваяние своей работы, чтобы оно служило знаком любви, которая не умирает, и символом печали, которая длится вовеки. И вот во всем мире не было иной бронзы, кроме бронзы этого *изваяния*.

И взял он изваяние, которое он создал, и ввергнул его в большую печь, и пламени предал его.

И вот из бронзы в изваянии Печали, длящейся вовеки, он создал *изваяние Радости, пребывающей одно мгновение* [4].

Интересно сегодня взглянуть на перевод стихотворения, который был выполнен сто лет назад. Переводчику удалось сохранить и просодию и образность, и смысл произведения Уайльда, почти идеально передать конструкцию фразы, и точно при этом выразить поэтичность стиля, поэтику в целом. Пожалуй, несколько натянуто и принудительно выглядит ключевое понятие-образ в тексте Уайльда «image», переводимый везде по тексту Федором Сологубом, как «изваяние», также несколько сомнительно выглядит финальная фраза «*изваяние Радости, пребывающей одно мгновение*», у автора: «an image of THE PLEASURE THAT ABIDETH FOR A MOMENT» (с сохранением авторского регистра).

Учитывая то, как сам автор понимал искусство и жизнь, полагаем, что понятие-концепт «pleasure» (удовольствие), ключевое для поэтики и эстетики Уайльда, следует переводить в расширительном смысле, возможно, как «наслаждение», например.

Неточным представляется и перевод фразы: «For he could think only in bronze», – «Только о бронзе мог он думать», поскольку здесь Уайльд, думается, подчеркивает сам метод мышления художника-скульптора, а именно мышление пластическими образами, то есть правильной было бы сказать: «Ибо мысль он облакал только в бронзу».

И еще один примечательный момент, Сологуб четко определяет пол той/того, о ком скорбит художник: «На могиле *усопшей*, которую любил он больше всех, поставил он это изваяние своей работы...», у автора это: «On the tomb of *the dead thing* he had most loved had he set this image of his own fashioning».

Учитывая мироощущение Уайльда, правильно было бы перевести «the dead thing» нейтрально, без определения гендерной принадлежности.

Для сравнения предлагаю собственный перевод стихотворения:

Художник

Однажды вечером в душе его возникло желание выковать образ НАСЛАЖДЕНИЯ, КОТОРОЕ ЖИВЕТ ЛИШЬ МГНОВЕНИЕ. И он пошел в мир в поисках бронзы, ибо он мог облечь мысль только в бронзу.

Но вся бронза мира исчезла, и не было места на всем белом свете, чтобы найти бронзу, разве что бронзу изваяния ВЕЧНОЙ ПЕЧАЛИ.

И вот, он нашел эту бронзу, и своими руками выковал образ, и утвердил его на могиле того, кого любил в жизни. На могиле усопшего, страстно любимого, он установил изваяние, которое выковал сам, символ любви человека, которая не умирает, и символ печали человеческой, которая длится вечно. И во всем мире больше не было такой бронзы, как бронза этого образа.

И он взял образ, который он выковал, и бросил его в огромную печь, и предал огню.

И из бронзы образа ПЕЧАЛИ, КОТОРАЯ ДЛИТСЯ ВЕЧНО, он отлил образ НАСЛАЖДЕНИЯ, КОТОРОЕ ЖИВЕТ ЛИШЬ МГНОВЕНИЕ.

В заключении хочу заметить, что современные научные данные о мировоззрении и творчестве Оскара Уайльда, позволяют совершенно по-новому понять стиль автора, как в широком, так и в узком смысле, открывают новые возможности для перевода его поэзии, в том числе и для перевода замечательного стихотворения в прозе «Художник».

ЛИТЕРАТУРА

1. Аникин Г.В., Михальская Н.П. История английской литературы : учебник [для гуманитарных факультетов вузов] / Г. В. Аникин, Н. П. Михальская. – М. : Издательский центр «Академия», 1998. – 516 с.
2. Ланглад Жак де. Оскар Уайльд, или Правда масок / Жак де Ланглад. – М. : Молодая гвардия; Палимпсест, 2006. – 325 с.
3. Уайльд О. Полное собрание сочинений : [в 4 т.] / под ред. К.И. Чуковского. – СПб. : А.Ф. Маркс, 1912. Т. 1–4.
4. Сологуб Ф.К. Переводы. Уайльд [Электронный ресурс]. / Ф. К. Сологуб. – Режим доступа : http://sologub.narod.ru/texts/translations_wilde.htm#2
5. San Juan E. The art of Oscar Wilde. – Princeton, 1967. – 238 p.
6. Wilde O. Poems in prose [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://www.online-literature.com/donne/2315/>

И. В. Малецкая,
старший преподаватель кафедры
иностраннных языков профессионального общения,
Международный гуманитарный университет
Е. В. Березинская,
преподаватель кафедры
иностраннных языков профессионального общения,
Международный гуманитарный университет

НАПРАВЛЕНИЯ ИССЛЕДОВАНИЙ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

В связи с тем, что в Украине продолжается социально-экономическая трансформация, на современном этапе повышаются требования к творческому потенциалу вузов, которые осуществляют подготовку педагогических кадров. Творческая составляющая работы учителя одновременно выступает и условием, и показателем эффективности педагогической деятельности. В сегодняшнем педагогическом уме не подлежит сомнению тезис о том, что способность к творчеству есть одной из основополагающих черт профессионального портрета учителя.

За последние годы в отечественных и зарубежных педагогических теоретических разработках появилось немало исследований, посвященных проблеме формирования творческого учителя литературы. Но, несмотря на повышенное внимание к этому вопросу со стороны ученых, до сих пор проблема формирования навыков художественно педагогического творчества у будущих учителей предметом специального изучения не становилась. Это определяет *актуальность нашего исследования* и цель статьи, которая заключается в анализе основных направлений исследований творчества в образовании и художественно-педагогическом творчестве, в частности.

На всех этапах существования человечества необходимость творческой деятельности определялась объективными особенностями развития нашей цивилизации. Этот феномен привлекал внимание ученых разных областей науки. Творчество – комплексный многомерный компонент, который и является

предметом рассмотрения многих наук – философии, психологии, физиологии, педагогики, литературоведения и т.д. Каждая из них исследует творчество со своих позиций и научных интересов.

Философы рассматривают творчество как часть человеческой сущности. Еще в античности выдающийся мыслитель Платон провозглашает «божественную» основу творчества человека, но в то же время критикует художников за низкую практическую значимость их произведений. За Платоном роль художника незначительна, потому что последний лишь отображает высшее совершенство, так называемую «есюте», выступает ретранслятором высшей воли. Такая точка зрения является примитивным взглядом античных времен на природу человека и роль творчества в ее жизни [1, с. 547].

О. Спиркин дает более глубокую трактовку творчеству: «Это мышление и практическая деятельность, результатом которых является создание оригинальных неповторимых ценностей, установления новых фактов, свойств, закономерностей, а также методов исследования и превращения вещественного мира, или духовной культуры» [2, с. 267]. Это определение содержит ценный вывод, что творчество является результатом настойчивого труда в умственной и материальной сферах.

Большинство современных философов рассматривают творчество как форму человеческой деятельности, которая имеет социальную, психологическую и историческую составляющие и, безусловно, предусматривает появление нового, необычного, нестандартного и позволяет человеку формировать самого себя и внешний мир, но при условиях свободы.

Достаточно большую наработку в теорию творчества внесли ученые психологи. Ломброзо, Петри, В. Бехтерев детально исследовали проблемы творческого, интуитивного мышления и особенности поведения человека в процессе творческого мышления [3]. Среди психологов один из первых, кто дал определение понятию творческого мышления, был Дж. Гилфорд. Исследователь выделял в нем четыре особенности: оригинальность, гибкость, адаптивность, производительность [4].

Подбивая итоги обзора исследований феномена творчества психологами, можно сделать вывод, что сама природа человека свидетельствует о способности ее к творческой деятельности с целью решения жизненных заданий; творчество воспринимается как деятельность личности, коллектива с целью получения общественно значимых ценностей; на процесс творчества главным образом влияют личностные качества.

Проблема творчества в деятельности человека была также исследована физиологами. По мнению В. Ротенберга, творчество является разновидностью поисковой активности, которая направлена на смену субъекта, или ситуации, вокруг него. Таким образом, автор рассматривает творчество, как одну из естественных форм воплощения в жизнь человеческого поиска. При этом оптимальной формой является поиск созидания ради созидания. В. Ройтенберг так объясняет эту мысль: „Любой поиск человека в случае неудачи травмирует психику личности. А в случае, когда целью поиска является только само созидания, негативное влияние на психику минимальное, и неудача указывает лишь на то, что нужно изменить зону поиска» [5, с. 54].

В педагогической мысли были разные подходы к деятельности учителя, однако дискуссия о месте творчества в педагогическом труде существовала всегда.

В истории педагогики почти все выдающиеся исследователи посвящали немало времени изучению творческой составляющей педагогического труда. Так А. Макаренко считал, что педагогическое мастерство и педагогическая техника является творческим началом деятельности педагога [6].

Опираясь на проведенный анализ, делаем вывод, что в психолого-педагогической литературе творчество учителя определяется как поиск новых оптимальных, эффективных методов, которые основываются на широкой интеллектуальной базе через профессионально педагогические умения. Большинство исследователей обращают внимание на специфику творческой деятельности во время преподавания конкретной учебной дисциплины.

Для теоретического обоснования путей развития профессиональных художественно-творческих способностей будущих учителей-словесников особенно ценными являются научные достижения педагогики в отрасли изучения места творчества во время преподавания литературы. Результаты анализа литературоведческих и психологических исследований позволяют выделить такие внутренние мотивы литературного творчества: стремление личности к самопознанию; потребность художника к самовыражению; попытка писателя добиться успеха в социуме, получить власть через славу; желание отделиться от действительности; предотвращение психических комплексов личности; необходимость получать наслаждение от творческого процесса; элементы соревнования с другими литераторами и т. д.

Педагогическое творчество – одно из самых давних в человеческой истории, но систематическое исследование феномена креативности учительского труда началось относительно недавно. Основными направлениями изучения проблемы педагогического творчества последних десятилетий можно считать: исследование характера деятельности личности как главного признака ее творческого характера (Е. Климов, Н. Петров, Я. Пономарев и др.); изучение взаимосвязи феномена педагогического творчества с качествами, признаками, чертами личности (В. Лисовска, М. Поташник, Л. Степанко и др.); выяснение научного стиля мышления учителя как предпосылки развития творческой личности педагога (Ю. Чабанский, В. Слостенко и др.); рассмотрение соотношения педагогического мастерства и творческого мышления (Ю. Азаров, В. Загвязинский, Н. Тарасович и др.); исследование педагогических условий, средств и путей развития творческой направленности (В. Андреев, Н. Кичук, М. Деминчук, О. Мороз, В. Рибалко и др.); изучение влияния субъективного на педагогическое творчество, механизма педагогической импровизации (И. Зязюн, М. Никандров и др.); формирование методик определения творческих черт личности, исследования одаренности (В. Моляко, П. Перепелица, М. Холодная и др.)

Проанализировав и обобщив выводы предшественников, мы рассматриваем педагогическое творчество как практико-умственную деятельность учителя, которая основывается на непрерывном углублении и творческом использовании профессиональных знаний, развитии умений и навыков, с целью определения рациональных и эффективных инновационных средств учебно-

воспитательного взаимодействия с теми, кто учится, направленные на развитие творческого уровня ее участников.

Творческий процесс в педагогике является двусторонним процессом, главной целью которого является учеба и воспитание учеников, но, одновременно, такая деятельность позволяет учителю саморазвиться, обнаружить личную индивидуальность, собственный интеллект и умение. *Считаем, что более весомых результатов в развитии личности тех, кто учится, учитель литературы может достичь, если будет применять в учебно-воспитательном процессе элементы художественно-педагогического творчества.*

В современных научных изданиях очень редко связывается понятие «художественное творчество» с творчеством педагога. Исключением является специализированная литература, которая предназначена для учителей музыки, изобразительного искусства, и тому подобное, где можно найти описание определенных видов художественной деятельности. В педагогических энциклопедиях, словарях, справочниках предоставляется информация об общем педагогическом творчестве.

Таким образом, можно сделать вывод, что художественно-педагогическое творчество – это существенная составляющая профессиональной деятельности учителя в целом, и профессионального творчества, в частности. Она определяется спецификой преподавания литературы как искусства слова и требует от учителя определенных креативных качеств.

ЛИТЕРАТУРА

1. Платон. Сочинения : [в 4 т.] / Платон; под общ. ред. А.Ф. Лосева и В.Ф. Асмуса. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та ; Изд-во Олега Абышко, 2006. Т.2. – 2007. – 626 с.
2. Спиркин А.Г. Сознание и самосознание : [монография] / А.Г. Спиркин. – Москва : Политиздат, 1972. – 303 с.
3. Иванов И. П. Развитие творческого мышления студентов в условиях проблемно-деятельностного обучения : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / И. П. Иванов. – Ставрополь : Изд-во СГУ, 2002. – 21 с.
4. Guilford J. P. Creativity / J. P. Guilford // *Arm. Psychologist*. – 1950. – Vol. 5. – P. 444–454.
5. Ротенберг В. С. Психофизиологические аспекты изучения творчества / В. С. Ротенберг // Хрестоматия по психологии художественного творчества. – М. : Изд-во Трансперсонального ин-та, 1996. – 91 с.
6. Макаренко А. С. Мои педагогические воззрения / А. С. Макаренко. Сочинения : [в 7 т.]. – М. : АПН РСФСР, 1951. Т. 5. – С. 273–303.

ІРОНІЯ ТА САРКАЗМ У ПОЕЗІЯХ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Вимисел – одна із форм висловлювання. Автор може узагальнювати факти реальності, реалізувати свої погляди на світ, відтворювати свої можливості, творчий потенціал. Мета пропонованої статті – на матеріалі поезій, казок Василя Симоненка дослідити іронію та сарказм. Актуальність нашого дослідження вбачаємо в тому, що поезія та поетика В. Симоненка й до сьогодні залишається недостатньо вивченою.

Поняття художнього вимислу – широке (фантазування дає можливість здійснити неймовірне). Поет наближається до вищих істин, пов'язує свої витвори із реальними життям – це самовираження, творчість. Поет говорить про істини, які навколо нас. Феномен художнього вимислу може виникати при сприйнятті художнього тексту, хоча може бути створеним і реальними діями, або на документальній основі. Д.С. Лихачов називає «внутрішнім світом твору». Будь-який художній твір відтворює світ в дійсності у певному творчому ракурсі, що дає можливість відтворити світ у «скороченому» вигляді. Література бере деякі явища (вижимки), скорочує або розширяє їх. До уваги береться умовність та життєподібність – це рівноправні взаємодіючі тенденції художньої образності. Вживання гіперболи та гротеску.

Іронія – це особлива форма самоіронії, самонасмішки, глузування, удавання, лукавство, насмішка із замаскованою формою. Існує три форми іронії – це власне іронія, сарказм, інвектива – що відчутні особливо гостро у поезіях В. Симоненка. Іронія дуже тісно пов'язана з комічним, гумором та сатирою. Іронія – запитання, риторичність, виражається засобом іносказання, пов'язана з алегорією, але алегорія має інший зміст (алегорія – це схожість між окремими явищами, що є загальною ідеєю чи принципом). Особливий вид алегорії – це езопівська мова. Це один способів замаскованого висловлення та вираження думок через недомовки, натяки задля уникнення цензурної заборони або переслідувань. Логічним є те, що цей вид алегорії виникає в умовах тоталітарного режиму, несвободи, утиску свободи пера. Алегорія маскує зовнішній та прихований внутрішній зміст. Тому поет і вдається до так званих алегорій-символів. Символ виражає сутність певного явища. Він сам по собі вже багатозначний. Езопівська мова – замаскований спосіб думок з натяками, недомовками (інакомовлення, алюзії, іронії, алегорії) задля уникнення цензурних чи будь-яких заборон, переслідувань [5, с. 224]. Особливо популярною вона була в період соціалістичного реалізму. До цього трюку звертались М. Куліш, Остап Вишня, поети-шістдесятники. Це був одним із кращих способів розкрити саму суть соціалістичної системи, режиму, хоча іноді це коштувало найвищою ціною – життям (В. Стус). Прикладом такої мови у В. Симоненка була «Казка про Дурила».

У іронії значення відмінне від сказаного, протилежне йому. Іронія – як спосіб висловити трагічність, гостре засудження. Іронія – це найкраща форма висловити вільний погляд на світ, до цього засобу поет навмисне вдається, і це

– найкращий прояв відтворення світу, відчуття навколишньої сфальшованості. У В. Симоненка іронія ріже, як ножем («Гострий плуг», «Заячий дріб», «Мандрівка по цвинтарю», епітафії, казки, поезії-інвективи та ін.). Іронія дуже тісно пов'язана з комічним, гумором та сатирою (сатирична лірика «Злодій»).

Епітафія – надгробне слово, надмогильний поетичний напис, що вшанував покійного. Невдовзі епітафія набула сатиричного забарвлення, висміювання пороків конкретної особи або суспільного явища. Цей жанр у В. Симоненка набуває іронічного характеру, зокрема у циклі «Мандрівка по цвинтарю», один із віршів якого – «Метушливому»: «Весь вік спішив і метушився – Попав у пекло, в рай спізнився.»

Епіграма – жанр сатиричної поезії дотепного змісту з несподіваною, завершеною кінцівкою (пуантом), які висміювали певні вади людей чи суспільства. З часом епітафія набула сатиричного змісту у В. Симоненка.

Оксиморон – різновид тропа, що полягає у поєднанні контрастних, взагалі протилежних за значенням слів, внаслідок чого утворюється нове смислове значення, якість, несподіваний вражаючий ефект. У художній літературі цей принцип широко використовується (Т. Шевченко, В. Стус, В. Голобородько та ін.). У В. Симоненка: «*Люди часто живуть після смерті! Вріже дуба, а ходить і їсть, Перепродує мислі підперті У завулках тісних передмість. Гнилить зуби, дає поради, Носить лантухи настанов, Підмічає серйозні вади У діяльності установ. Не втомляється спати і жерти, На милицях часом біжить. Йй-право, не страшно вмерти, А страшно мертвому жити.*» Або у поезії «О земле з переораним чолом» є такі рядки: «*О земле з переораним чолом, З губами пересохлими від сміху! Тебе вінчали з кривою і злом, Байстрятам шматували на утіху. Вкраїнонько! Гуде твоє багаття, Убогість корчиться і дотліває в нім. Кричиши мені ти в мозок, мов прокляття І зайдам, І запродавцям твоїм. Любове грізна! Світла моя муко! І радосте безрадісна моя!*»

Катахреза – різновид гіперболічної метафори, в основі якої поєднано слова, логічно між собою не узгоджені. Часто такі тропи називають оксиморон. Катахреза – використання та поєднання несумісних понять.

Сарказм – викривальна насмішка, вияв ненависті та зневаги до зображуваного. Сарказм – пряма, відкрита, гнівна, сатирична насмішка, де поєднано гіркота і гнів.

Коли почуття обурення, гніву стає надмірним, поет вдається до інвективи. Інвектива – творчий прийом, гостро сатиричне викриття певних осіб чи явищ [5, с. 310], засудження певної вади. Виразно інвективні вірші В. Симоненка «Злодій», «Гранітні обеліски». Іронія або іронічність у творах є художнім принципом, що дає змогу автору розкрити та оцінити дійсність.

Гротеск – художня частина, трансформованих життєвих форм, доведених до поєднання непоєднуваного. Гротеск у мистецтві споріднений парадоксу у логіці. М.М. Бахтин досліджуючи гротескную образність, вважав її одну із можливих форм яка допомагає звільнитися, висвободитися від певних істин, дозволяє подивитись на світ по-іншому, відчутти інакший світовид. Гротеск – тяжіння до особливих, надзвичайних, ексцентричних, спотворених форм, поєднання несумісних, контрастних явкостей (комічного з трагічним, фантастичного з реальним), що наближає до абсурду, тобто, унеможливорює логічну інтерпретацію

образу. Гротеск заперечує усталені художні та літературні норми (тісний зв'язок з пародією, травестією, бурлеском). Гротеск створює особливий, неприродний, химерний, дивний світ. Карикатурне спотворення, поєднане на різних контрастах, сполученні реального з фантастичним, трагічного з комічним або смішним. Через химерне, незвичайне, розкривається сутність явищ, їхні взаємозв'язки, глибина. Зазвичай він поєднується із іншими типами комічного – гумором, сатирою, іронією, сарказмом, пародією тощо.

Героїчне – відданість загальнолюдським ідеалам добра та справедливості (дід Опанас та баба Орися в оповіданні «Весілля Опанаса Крокви»). У В. Симоненка «Танець пітекантропів» та «Хор генералів» з поеми «Кирпатий барометр», а також «Казка про Дурила», «Подорож у країну навпаки» – найкращі зразки гротеску. Гротеск треба відрізнити від власне фантастики.

Гротеск – це не фантастика, а реальність, яка маскується під фантастику, тут важливий перехід ймовірно реального в фантастично нереальне, смисл якого і розкриває естетичну значущість гротеску. Гротеск має свій внутрішній сенс, найчастіше він «виконує роль свого роду «каталізатора», за допомогою якого існуючі життєві закономірності виявляються з особливою інтенсивністю та наочністю» [2, с. 105].

Фантазія – це творча уява, здатність людини створювати образи *химерні*, відмінні від реальних («Казка про Дурила», «Подорож у країну навпаки»). Поет шукає істину в мистецтві, його ж мистецтвом є майстерність слова [1, с. 216]. З елементами фольклору можна побачити у сатиричному змалюванні вузьколобих, кущоногих, *«із іклами зубами Заходились вибивати тропака ногами»*. Танець пітекантропів – обряд, який супроводжується піснею, це своєрідний елемент гри, про який ми згадували вище: *«Нам живеться ласо й любо, А на совість ми плюєм – Що потрапило на зуби, Те жуєм, Жуєм, Жуєм! Тільки ми від глузду вільні Ми – сини Європи. Ми – могутні Ми – всесильні Ми – пітекантропи!»*.

Зв'язок танцю з грою, які тісно взаємопов'язані. Й. Гейзінга доводив, що культура в цілому має характер гри. Він пише, що «співвідношення не в тому, що в танці чи коло танцю є щось від гри; він – безпосередній вияв, майже тожний із своєю сутністю. Танець є особлива й особливо довершена форма гри як такої» [3, с. 188]. Гра – це дія, яка відбувається у певних рамках часу й місця, за добровільно прийнятими правилами. Сама дія супроводжується почуттям піднесеності, напруги, характеризується радістю і розслаблення. На думку П. Валері у поезії «граються словами й мовою». Й. Гейзінга вбачав в поезії найбільшу спорідненість з грою. Танцювали, співали і раптом провалились, а на їх місці з'являються генерали (Хор генералів). Ще Арістотель приділяв велику увагу хору, виконання якого було обов'язковим у виконанні драми. Хор виконувався з метою прославлення та вихвалення видатної особи. У «Кирпатому барометрі» хор має дещо інший відтінок. Генерали хизуються досягненнями: *«Не цяцьками – ракетами бавимо, А життя не вертає назад. Син ітима з очима кривавими Крізь гарячий атомний чад»*. А мрія в них одна – «це атомний гриб». *Здичавілі од крові нації Будуть ширшити ікла, мов звір, І здихатимуть від радіації У роззявлених пащах нір. Як розірве космічну тишу Передсмертний стогін землі – Вічність подвиги наші запише На своєму сивім чолі!»*

[6, с. 83]. Поет засуджує дії, які направлено проти людини. Не для того людина винайшла атом. А.Ткаченко називає В. Симоненка пророком подій на Чорнобильській АЕС.

Підтекст – прихований, внутрішній зміст висловлювання. Підтекст має семантичні, стилістичні, емоційно-експресивні значення, викликає асоціації, набуває додаткових значень у структурі тексту [5, с. 549]. Підтекст, прихована інформація має мовні одиниці всіх рівнів: «*На цвинтарі розстріляних ілюзій, Уже немає місця для могил*». Підтекст допомагає зрозуміти глибше ідейний зміст, краще оцінити художні якості. Основна ознака підтексту – це авторська настанова на приховування якогось змісту на який натякається, але так, щоб зображене у творі сприймалось як самодостатня, вичерпна «картина життя», яка породжує відчуття недостатності, недомовленості, зміст якої може бути дешифрованим. Підтекст (як прихований зміст) розрахований на розуміння «утаємнених» моментів. Підтекст є особливо характерним у поезіях В. Симоненка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів : Літопис, 1996, – 633 с.
2. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв. – К. :Либідь, 2001. – 486 с.
3. Гейзінга Й. Homo Ludens / Й. Гейзінга. – К. : Основи, 1994. – 227 с.
4. Левчук Т.Г. Естетика / Т. Г. Левчук. – К. : Вища школа, 1997. – 313 с.
5. Літературознавчий словник-довідник. – К. : Академія, 1997. – 752 с.
6. Симоненко В. Лебеді материнства / В. Симоненко. – Дніпроп. : Промінь, 1989. – 223 с.

*Л. И. Морошану (Демьянова),
кандидат филологических наук, доцент,
доцент кафедры перевода и языкознания,
Международный гуманитарный университет*

ОСОБЕННОСТИ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ СРЕДНЕГО РОДА В РУССКИХ СТАРООБРЯДЧЕСКИХ ГОВОРАХ ЮЖНОЙ БУКОВИНЫ

В склонении имен существительных имеется важное диалектное различие, касающееся грамматической категории рода. Принято считать, что это – наиболее существенное и принципиальное расхождение между диалектными системами. Имеется тенденция к утрате среднего рода, в разной степени развившаяся в разных говорах [2, с. 80].

Материалом для данного исследования послужили диалектологические записи, сделанные автором во время экспедиций 2012–13 гг. в селах Липовень (Соколинцы) и Маноля (Мануиловка) Сучавского уезда Румынии [1, с. 133]. Русские переселенцы-старообрядцы компактно проживают здесь с середины 18 века. Информантами являются коренные жители этих сел в возрасте от 60 лет и старше, у которых достаточно хорошо сохранился русский диалект.

Наиболее устойчиво категория среднего рода в исследуемых говорах сохраняется у имен существительных в именительном падеже на *-o* с ударением на окончании: *вакно́, письмяцо́, стякло́* («Ета стякло́», «Стекло́ па́дает, ды му́сю панэ́сть»); *зырно́, калясо́* («Я пашла́ дастава́ть дров растапи́ть – как калясо́ ат файто́на, скру́теная, ужа́ка хатня́»); *лицо́* («Парэпа́нае лицо́», «Чаво́ лицо́ разгара́лыся», «Эта́ лицо́, а та́ко – на изна́нку»); *малако́* («Кислячо́к – малако́ заквасе́ная»); *Ражиство́* («У вас ражы́ство ка́да выпада́ит?»).

Также сохраняется категория среднего рода у существительных среднего рода на *-я* с ударением на окончании: *дитя́* («Кагда́ у нас ма́лыя дитя́»); но имеется и вариантное употребление данного слова с ударенным окончанием – *o*: просторечное *дитё́* («Как мало дитё́»).

В именительном падеже у существительных среднего рода с безударным окончанием на *-e* может звучать *e*: *весэ́лье* «Я мно́га памага́ла, де весэ́лье»; *збй́жые* («И там тако́е збй́жые уся́кае»); *кля́дбице* «Кля́дбице ту́та»; *по́ле* («Не було́ режистро́ванное то́е по́ле»); *стисне́ние* «напечатанный текст (на книге)» («Стисне́ние здесь»).

В именительном падеже у существительных среднего рода с безударным окончанием на *-e* может звучать *a*: *воскресе́ня* («За́утра васкресе́ня»; «Пасле́дня васкресе́ня ме́сяцу»); *го́ря* («Хоч и го́ря и бяда́ – павсягда́ весёлая»); *жалэ́зья* («Табé жалэ́зья э́та бы́ла трэ́бнае»); *мо́ря* («Синя́ мо́ря глыбака́ там нас ажида́ит»); *пэ́нья* («Пратя́жная пэ́нья»); *пля́тя* («Эта́ пля́тя рамы́нка называ́ицца»).

Одно и то же слово может звучать двойко – иметь в именительном падеже окончания *-e* и *-a*, например: *се́рце* («А у тебя́ се́рце отако́ переверта́ецца»); *се́рца* («Что́ба се́рца не самле́ла»).

Отмечается сохранение категории среднего рода, например, в следующих сочетаниях с прилагательными или местоимениями среднего рода: «Како́е се́лишка ма́ленькая»; «А там у́шка ма́леньке»; «Там бы́ла паро́жнее ме́ста»; «Мя́са тока́тое, ды с капустай»; «Пи́ва сво́йскаь».

О переходе слов среднего рода в категорию женского рода можно говорить, если в именительном падеже у существительных среднего рода с безударным окончанием на *-o* отчетливо звучит *a* и данные существительные сочетаются в предложении с прилагательными, притяжательными местоимениями и числительными в форме женского рода или с глаголами в форме прошедшего времени, женского рода. Ср. следующие примеры:

– в сочетании с прилагательными, притяжательными местоимениями и числительными: *мая ву́тя, мая гу́ся*, «а де твая́ те́ля? у каню́шни»; «мая́ те́ля хвасто́м ме́ля»; «Жарко́вля, э́та кй́сленькая»; *зе́ркала, зе́ркла* «Зе́ркала не ду́жа ста́рая»; Мя́са авэ́чья; Мя́са быко́ва; Мя́са свй́нскае; *се́на* «Э́та се́на чи с про́шлава го́да мо́жа, ни ска́жу»; «Адна́ пале́нка, два пале́нка, три пале́нка»;

– в сочетании с глаголами в форме прошедшего времени, женского рода: «Яй́чка разабй́лась»; «Павари́ласа мя́са, пакла́ла пятру́шечки, лапши́чку».

В родительном падеже зафиксировано окончание *-a*, что является и нормой литературного языка:

вина́ («Нясё́ш кил вина́»; «Паку́шала вина́ – гу́бы абмачи́ла»; «Реки́ полная́ вина»); *малака́* («Дай ми́не малака́»; «Что ты хо́чеш купува́ти? – малака́»); *де́ла* («Е́сли вы тапе́р не ряши́тя де́ла – май позне́й ста́ра́ бу́дьте»).

моря («Бліска кáла мóря»); *мýса* («У Баташáни дéлают хýста – паклáдут рят мýса»); *мýсика* («Чи мýсика какóва зачнý ест»); *пíва* («Пíва немá ужé свóйскаго, ды мýшу паклáсть сварíть»); *п́рава* («Я не дýже маю п́рава сук пить»); *селá* («С éтава селá»); *слóва* («Мы ни знáли па-рамýнски ни слóва»);

сóнца («Красíва бýла – ат сóнца папринялá»); *яйчка* («Ды яйчка паклáдеш»).

Окончание **-а** имеется также в словах с основой на **-j**, например, *зачатиj-е*, *крытиj-е*, *пахмел'j-е*, *раждениj-е*, *паселениj-е*: «Знаеш ат зачáтия (песни)», «Ат фундáции да крýтия»; «Éта на другóй день с пахмéлья»; «Он с какóва паселéния?»; «Спытáю, кадý день раждéния».

В дательном падеже имеется **-е** в словах с ударением на окончании: «Мы éздим па силé» и окончание **-и/и^е** в словах с безударным окончанием: «Журавéль, шта ходит па балóти».

Ярче всего переход среднего рода в женский проявляется в формах винительного падежа, когда у существительных среднего рода наблюдается окончание **-у**: кого? что? – *адия́лу* («Хлóпцу далá адия́лу»); *ведёрку* («У ведёрку нальёш, и анá тады пьёт»); *пагребéню* («Пагребéню кагда́ éту слúжат, тады клíчут лóди»); *плáтю* («На капóтику, на плáтю»); *праву* («Не маит праву»); *ра́диу* («Усю́ ра́диу зделала»); *слóву* («Я на кáжную слóву знáю пéсню»).

Имеется безударное окончание **-а**, т.е. происходит редуцирование заударного **о** или **е**: *васкресéня* «Жéнщины идýт куфáться и на суббóту, и на васкресéня»; «Зáутри у васкресéня»; «Мýсю у васкресéня встать»; «У васкресéня дóчка приижа́ит»; *лéта* «Пáза лéта бýла хазýйка тáма»; *мéста* «А так купíл мéста»; «Éсли ни паклáдеш на мéста»; «Знае мéста, сасéди тут, блíска»; «Ат-кúли взять, éсли ни паклáдеш на мéста?»; *мóре* «Адéса – гóрат портуáр, арэ уéзд на мóре»; «Паéхали на мóре там»; *мýса* «Бы мýса жáрили, и пэфтéли дéлали, и жаркóе»; «Мýса курíли»; «Мýса курíнае тяпéря нарéзала»; *неба* «Бу-буру́з, бубуру́з, палятí на нéба, принясí нам хлéба»; *пагребéние* «Кадý служíл пагребéние, мертвецá же не булó»; «Па тэй землí он служíл пагребéние»; *плáтя* «Как дéвкий бýла, так маю плáтя»; «Штоб я плáтя зделала»; *рукописа́ние* «Поп даёт рукописа́ние»; *сала* «Курíли сáла, мýса курíли»; «И как мы сáла кúрим»; *сéна* «Сéна маю заклáсть»; «И трауку маю, сéна»; *слóва* «Ды мне пра-фэсар сказáл, штоб я паднýла слóва»; хазýйство «Кабы́ Гаспóдь придержáл, ка-бы́ анá даканчíла хазýйства»; яйчка «Паклáла три лóшки кислячкú ды яйчка».

Наиболее ярко сохранение категории среднего рода проявляется при согласовании с прилагательными в форме среднего рода: «Патклáдит аднó берéмца дрóу»; «У кáждое васкресéня»; «Как ишó лишáит аднó места»; «Бяри́ яблачка аднó на дарóгу». Отмечены варианты произношения **е/а**: *Весéлье /весéлья* «свадьба»: «Весéлье дéлали май пазднэй»; «Так, пайдú десь на весéлья»; «На другóй день, как дéлали весéлья – жаркóвля éли»; «Пайдú десь на весéлья»; «Эта свáха ма́я дéлала весéлья»; «Явó дóчка дéлала весéлья»; *поле/поля*: «Нашóлся адíн клиент, нипóт явó, хатéл купíть тóе пóле»; «Я держу тое поле»; «Не разделяй поле, нехай будет усé вместе»; «За тéи дéнги я купíла пóля»; «Я и поля бяру чужое».

В творительном падеже отмечается окончание *-ем/-ом*: «А сёрцем ника́да»; «Мир ма́слам де́лають, кады́ миру́ють яво́»; «Э́та крава́ть се́нам тут накла́деная».

В предложном падеже имеется ударное окончание *-е*: «А вон там 25 ари́в – скраю́, але у́ силе»; «У́ силе чи там, де́ стрóють»; «Ка́кие старши́и, жили́, спали́ тут у́ сяле»; «У́ тем сяле»; «Я́ прише́л чити́ть ту́та, у́ силе́, у́ девяты́со́т шисди́сят пя́том гаду́». При безударном окончании имеются формы *-и/и^е* и *-у*: «Ка́пать ша́нсы ды́ у́ балоти́ ры́щца ка́к парася́ты»; «Ка́к няве́ста, у́ пла́ти бе́лым, э́ту ма́ла се́тку»; «Ка́к нясла́ на пузи́?»; «Пра́х ат э́тава́ на поле́»; «Храни́ли на по́ле»; «У́ силе́ чи на́ поли́»; «То́ я у́ адне́м весе́лью́ была́»; «У́ э́ту вре́мю́ пашла́»; «Мо́ркву́ на желе́зу́ паталку́».

Зафиксированные в исследуемых говорах окончания существительных среднего рода можно представить в виде таблицы:

Таблица
Окончания существительных среднего рода
в старообрядческих говорах южной Буковины

падежи	окончания		
	ударное	безударное	
именительный	<i>-о́</i>	<i>’-е(а)</i>	<i>’-а</i>
Родительный	<i>-а́</i>	<i>’-а</i>	<i>’-а</i>
Дательный	<i>-е́</i>	<i>’-и/и^е</i>	
Винительный	<i>-о́</i>	<i>’-е(а)</i>	<i>’-у</i>
Творительный		<i>’-ем/-ам</i>	
предложный	<i>-е́</i>	<i>’-и/и^е</i>	<i>’-у</i>

Таким образом, в исследуемых говорах средний род не исчезает бесследно. Тенденция перехода среднего рода в женский, характерная для южнорусских говоров, наиболее ярко проявляется в формах винительного падежа.

ЛИТЕРАТУРА

1. Морошану (Демьянова) Л.И. Диалектологическая экспедиция в село Липовень округ Сучава, Румыния) в июле-августе 2012 г. [Текст] / Л. И. Морошану (Демьянова) // Липоване: история и культура русских старообрядцев. – Вып. 10. – Одесса-Измаил, 2013. – С. 133–140.
2. Пожарицкая С. К. Русская диалектология [Текст] / С. К. Пожарицкая. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – 134 с.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Актуальність дослідження. Аналіз досліджень з професійної підготовки вчителів початкової школи і наш досвід показують, що значна частина випускників виявляє достатній рівень знань з предмета та вміє застосовувати ці знання у знайомій ситуації. Проте варто змінити ситуацію, як більшість із них розгублюється і не бачить шляхів виходу з неї. Це свідчить про невміння інтегрувати здобуті методичні знання з дидактичними, психологічними, бачити нову проблему та знаходити шляхи її вирішення, вільно орієнтуватися в тому, де і як отримані знання можуть бути використані. Отже, цей факт винятково важливо враховувати під час підготовки відповідного кадрового забезпечення, зокрема педагогів-професіоналів нової генерації, які мають загальну і педагогічну культуру, розуміються на тенденціях, системах сучасної психології й педагогіки та здатні застосовувати нові навчальні технології в початковій школі.

Зважаючи на аспект нашого дослідження, ми розглядаємо необхідність логічної підготовки майбутніх вчителів початкових класів, які б володіли не лише знаннями, вміннями, навичками, а й способами розумової діяльності. Вчителі повинні бути обізнані з основами логіки для того, щоб сформувати у дітей культуру мислення. Саме тоді зміст освіти сприятиме оволодінню учнів логічними прийомами і способами діяльності, розширенню світогляду; формуванню вміння раціонально організовувати мисленнєву діяльність, вихованню самостійності в процесі отримання знань; розвиткові логічного мислення; вміння розмірковувати, робити висновки, доводити; виховуватиме інтерес і потребу в нових знаннях, можливість самостійно «відкривати» нові знання, оволодівати новими прийомами діяльності.

Мета дослідження – з'ясування стану використання інтелектуальних логічних завдань у сучасній практиці загальноосвітніх навчальних закладів з дітьми молодшого шкільного віку, у вищих навчальних при підготовці майбутніх фахівців.

Вивчення проблеми розвитку логічного мислення в загальнотеоретичному плані було предметом багатьох досліджень (В.І.Андрєєв, Ф.Н.Гоноболін, А.П.Дьяков, І.Я.Лернер, Н.Ю.Посталюк, В.О.Сластьонін, І.Ф.Харламов, Г.І.Щукіна). Проблема формування культури мислення учнів висвітлювалася й у психолого-педагогічній літературі: по-перше, це праці, що присвячені опису нових параметрів логічного мислення, його понятійно-термінологічного апарата (Г.С.Альтшулер, В.І.Андрєєв, Г.С.Батищев, Д.Б.Богоявленська, Л.С.Виготський, Л.Л.Гурова, І.П.Калошина, Я.А.Пономарьов, С.Л.Рубінштейн, Ю.А.Самарін, В.С.Шубинський, В.А.Яковлев та ін.); по-друге, праці, які пов'язані з вивченням особистості як суб'єкта творчої діяльності та творчої індивідуальності (К.А.Абдулханова-Славська, О.Г.Асмолов, Н.М.Борисенко, О.М.Леонтьєв, В.С.Мерлін, В.С.Шубинський тощо).

З метою розвитку готовності вчителя до формування культури мислення особистості учня важливо створити у навчально-виховних закладах атмосферу творчого пошуку, проводити рольові тренінги, ділові ігри тощо. Ефективні для розвитку професійно-значущих якостей учителя рольові тренінги, учасники яких поділяються на три групи: «вчителі» (1-3 особи), «учні» (4-12 осіб), «експерти» (1-3 особи). Для кожної ролі пропонується інструкція відповідно до поставленого завдання. Наводимо приклад такого рольового тренінгу.

Завдання. Продумайте логіку пояснення теми (на вибір, враховуючи спеціальність учителя). Наприклад, урок математики у 1 класі, тема – «Додавання й віднімання у межах 10». Учасники тренінгу діляться на групи: «вчителі» (3-4 особи), «учні» (12-13 осіб), «експерти» (2-3 особи).

Інструкція для «вчителя».

Уявіть, що ви проводите урок оволодіння новими знаннями з математики у 1 класі. Вам необхідно створити проблемну ситуацію, всіх учнів залучити до її аналізу, використовуючи евристичні методи роботи.

Інструкція для «учнів».

Учитель вперше веде з вами, першокласниками, урок, тому ви виявляєте інтерес до особистості вчителя, вперше берете участь у процесі аналізу проблемної ситуації. Вам цікаво, але важко одразу зрозуміти вчителя, тому відповідаєте спочатку невпопад. Учитель наполегливо веде вас до розуміння змісту матеріалу.

Інструкція для «експертів».

Уважно простежте за ходом дій «вчителя», який веде процес залучення «учнів» до проблемної ситуації, її аналізу. Проаналізуйте, якою мірою методи і прийоми роботи, види завдань, які використовував «вчитель» у своїй роботі, активізують пізнавальну діяльність «учнів», відповідають їхнім віковим особливостям. Оцініть діяльність «вчителя» за 12-бальною шкалою.

Наші тривалі дослідження феномена готовності майбутнього вчителя до формування логічного мислення молодших школярів засвідчили, що в його структурі доцільно виокремити мотиваційний, інтелектуальний, діяльнісний та оцінний компоненти.

Мотиваційний компонент передбачає в майбутніх учителів: наявність позитивної мотивації до навчання; наявність інтересу до цінностей педагогічної діяльності; позитивне ставлення до професії вчителя початкових класів, об'єктивне уявлення про особливості та умови професійної діяльності; наявність прагнення до педагогічного самовираження, самовдосконалення; відповідальність за виконання завдань, пов'язаних з формуванням логічного мислення в молодших школярів.

Інтелектуальний компонент містить: рівень загальних інтелектуальних здібностей, настанову на творчий підхід до розумової діяльності під час роботи з молодшими школярами; повноту сформованості логічних операцій (аналіз, синтез, класифікація, абстрагування, порівняння, узагальнення тощо), вміння визначати логічні закономірності; знання особливостей організації навчальної діяльності молодших школярів, спрямованість на актуалізацію у них знань з метою формування пізнавальної самостійності; вміння застосовувати на прак-

тиці логічні прийоми, дидактичні ігри з метою формування логічного мислення в молодших школярів.

Діяльнісний компонент характеризується: наявністю комунікативних здібностей, вміння доступно, правильно і логічно висловлювати свої думки, сперечатися, дискутувати; умінням діагностувати рівень розвитку логічного мислення молодших школярів; умінням залучати молодших школярів до організованої колективної ігрової діяльності, що сприяє формуванню в них логічного мислення; умінням планувати й організовувати свою діяльність під час шкільних занять з формування логічного мислення в молодших школярів; умінням налагоджувати доброзичливі відносини з колегами, учнями та їхніми батьками у процесі професійної діяльності.

Оцінний компонент передбачає: наявність стійкої схильності до самоаналізу та самооцінки своїх якостей і професійних дій, спрямованих на формування логічного мислення в молодших школярів; уміння володіти методами психолого-педагогічної оцінки, навичками вербального впливу на особистість дитини під час занять; уміння правильно оцінювати досягнуті результати щодо рівня розвитку логічного мислення молодших школярів; уміння об'єктивно оцінювати перебіг процесу формування логічного мислення в дітей молодшого шкільного віку; уміння контролювати, оцінювати й виправляти припущені помилки під час формування логічного мислення в молодших школярів.

На нашу думку, всі виокремлені нами компоненти готовності майбутніх учителів до формування логічного мислення молодших школярів є взаємопов'язаними і взаємозалежними, тому повинні розглядатися в комплексі.

Безсумнівно, тренінг мислення на уроках математики в початкових класах сприяє розвитку творчих математичних здібностей молодших школярів. Однак, як засвідчує практика, не завжди цьому питанню приділяється належна увага: або бракує часу, або ж в учителя немає під рукою таких вправ, що потребують творчого пошуку, кмітливості, тобто таких, які можна було б використати з метою тренінгу мислення молодших школярів.

У шкільних підручниках подібних завдань, на жаль, дуже мало, тому ми пропонуємо вправи з різних тем шкільної програми з математики для початкових класів. Сподіваємося, що вчителі, використовуючи їх у своїй роботі, переконуються у доцільності їх виконання на уроках і самі складатимуть аналогічні, що сприятиме розвитку творчих математичних здібностей молодших школярів.

Наведемо зразки комбінаторних вправ, які передбачають, насамперед, маніпуляційну діяльність з цифрами і буквами, звуками і предметами. Їх використання позитивно впливає на розвиток в учнів елементів статистичного мислення.

1. Є три ноти: до, мі, соль. Написати різні буквосполучення, використовуючи ці ноти.

2. За допомогою цифр 3, 4 і 5 записати всі можливі двоцифрові, трицифрові числа.

3. Записати ряд чисел, в якому кожне наступне, починаючи з третього, буде сумою двох попередніх.

4. З міста А до міста В проходить дорога, а з міста В до міста К дві. Скільки доріг, що проходять через місто В, ведуть з міста А до міста К?

5. На залізниці 21 станція. Скільки зразків квитків повинна заготувати ця залізниця для кас усіх станцій?

6. Є чемодани і 4 ключі до них, але ключі переплутано. Скільки спроб у найгіршому випадку треба зробити, щоб дібрати для кожного чемодана ключ?

Вказівка: Щоб дібрати ключ до одного з чотирьох чемоданів, треба найбільше зробити 3 спроби, бо якщо три ключі не підходять до першого чемодана, то до нього підходить четвертий. Тепер будемо добирати ключ до одного з трьох чемоданів, що залишилися. Спроб треба зробити дві, а потім з допомогою однієї спроби доберемо ключ до одного з двох чемоданів, які залишилися, а отже, – й до останнього, четвертого чемодана. Таким чином, всього треба зробити не більше шести спроб (3+2+1).

7. У ящику лежать 10 пар чорних рукавичок і 10 пар червоних. Скільки рукавичок треба вийняти з ящика навздогад, щоб обов'язково серед них були 2 рукавички одного кольору?

Відповідь: Щоб напевно вийняти 2 рукавички одного кольору (не важливо, на яку руку), досить узяти 3 рукавички.

8. Під час виготовлення авторучки певної моделі корпус і ковпачок мають або однаковий, або різний колір. На фабриці використовували пластмасу чотирьох кольорів: білу, зелену, червону і синю. Які можливі поєднання кольорів корпусу і ковпачка ручки? Випишіть їх.

Відповідь. (б,б); (б,з); (б,ч); (б,с); (з,б); (з,з); (з,ч); (з,с); (ч,б); (ч,з); (ч,ч); (ч,с); (с,б); (с,з); (с,ч); (с,с). Усього 16 поєднань кольорів.

9. За допомогою дужок вкажи порядок дій, за якого відповіді будуть правильними.

$$160 - 20 + 70 = 70; 140 - 80 + 30 = 30; 370 - 60 - 40 = 350; 1137 - 37 - 200 = 900$$

10. Понови зменшуване і від'ємник. Однакові фігури позначають однакові цифри.

□ ○ △ △

$$\begin{array}{r} \square \circ \quad 6 \\ 2 \ 1 \ 2 \ 4 \end{array}$$

Відповідь: 5700-3576=2124

Логічні ігри з використанням букв і цифр «Зачаровані слова»

Використовуючи букви ключового слова, склади нові слова.

а	в	т	о	м	о	б	і	л	ь
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

3	4	5

5	8	9	10

9	6	3	4

1	3	4	5

2	8	9

7	8	9	10

3	1	5

2	3	4	5	1

3	1	7	9	6

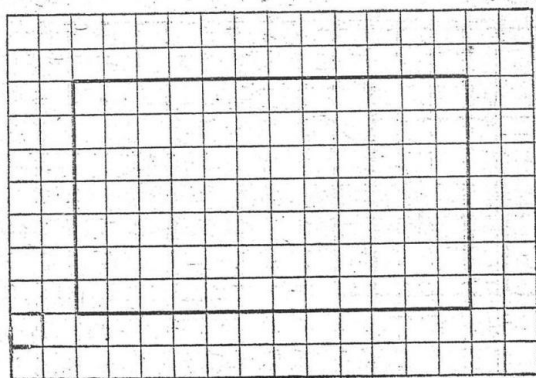
Шифровка

Склади слова використовуючи алфавіт.

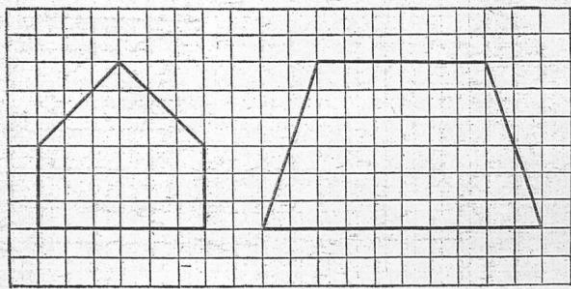
3	24	16	11	27	33	15	18	11	9	15	1
2	7	21	7	10	1	10	19	29	11	23	
1	15	3	1	21	12	24	17				
28	7	21	7	20	1	26	1				

Логічні вправи з використанням геометричного матеріалу

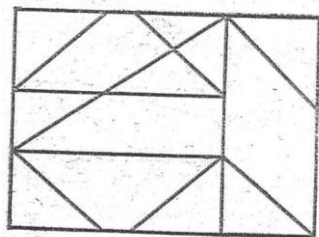
1. Накреслити таку саму фігуру і поділити її на вісім трикутників і один прямокутник.

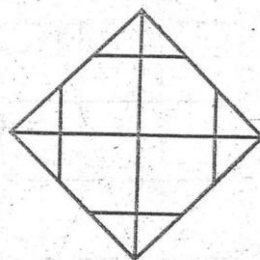
2. З кожної фігури утвори прямокутник і два трикутники.

3. Скільки трикутників, чотирикутників, п'ятикутників у кожній із зображених фігур?

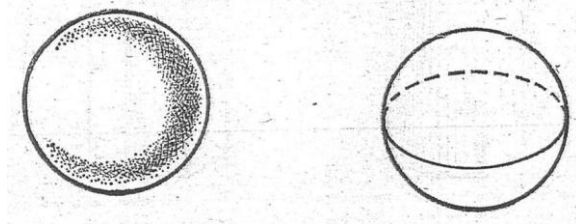

1)

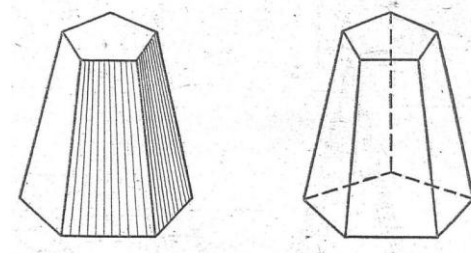

2)

4. Виліпи з пластиліну кулю і розріж її пополам. Яка геометрична фігура буде в перерізі? Наведи приклади речей, що нагадують форму кулі.

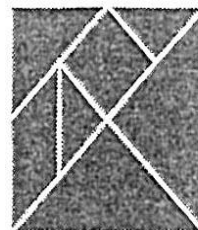
5. З яких геометричних фігур складається розгортка зрізаної піраміди?

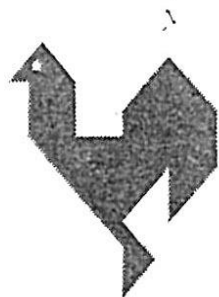
КОНСТРУЮВАННЯ

Танграм

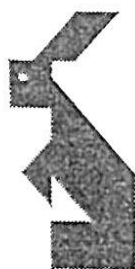
1. Танграм. Паперовий квадрат розміром 10x10 см розріж на 7 частин так, як показано на малюнку.

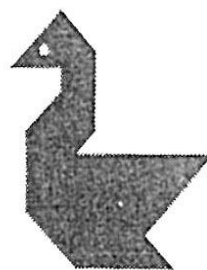
А тепер із цих частин спробуй скласти такі зображення тварин і предметів.

Золотий півник

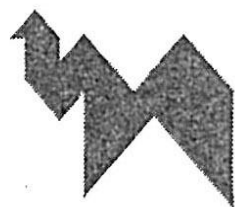
Зайчик

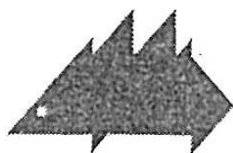
Лебідь

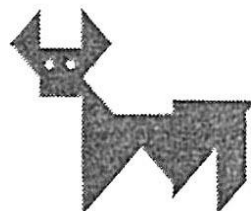
Горбокони́к

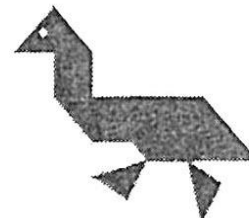
Верблю́д

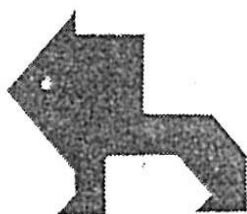
Їжа́к

Корова

Качка

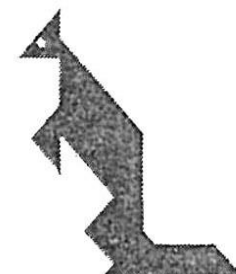
Лев

Лисиця

Папуга

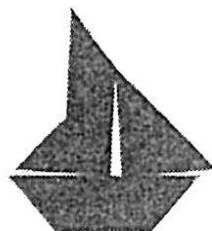
Кенгуру

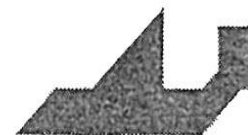
Чайник

Будиночок

Яхта

Літак

Висновок. Активне використання прийомів розумової діяльності з використаннями логічних вправ в процесі засвоєння математичних знань дає змогу:

– залучити молодших школярів до активної пізнавальної діяльності, спрямованої на засвоєння елементів математики;

- сформувати у дітей уміння обґрунтовувати свої дії та критично оцінювати їх;
- підвищити якість засвоєння елементарних математичних понять;
- забезпечити зв'язок між початковою та середньою ланками навчання через підготовку дітей до активної мислинневої діяльності;
- розвинути творчий потенціал учителя початкових класів, стимулюючи його до самостійного складання завдань, розробки різноманітних форм і засобів організації навчальної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданович М.В. Методика розв'язування задач у початкових класах / М. В. Богданович. – К. : Вища шк., 1984. – 104 с.
2. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения : учебное пособие [для студентов] / В.В. Давыдов. – М. : ИЦ «Академия», 2004. – 288 с.
3. Друзь Б.Р. Виховання пізнавальних інтересів молодших школярів у процесі навчання / Б.Р. Друзь. – К. : Радянська школа, 1978. – 128 с.
4. Кордемский Б. А. Математическая смекалка / Б. А. Кордемский. – М. : Физматгиз, 1963.
5. Лойд Сэм. Математическая мозаика / Сэм Лойд. – М. : Мир, 1980.
6. Мацько Н. Д. Завдання з математики для І-ІІІ класів / Н. Д. Мацько. – К. : Радянська школа, 1975. – 214 с.
7. Митник О.Я. Логіка, 2 клас : експериментальний навчальний посібник. – [2-е вид.] / О.Я.Митник. – К. : Початкова школа, 2008. – 104 с.
8. Савченко О.Я. Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів / О.Я. Савченко. – К. : Радянська школа, 1982. – 176 с.

***Е. М. Образцова,**
доктор филологических наук, профессор,
профессор кафедры перевода и языкознания,
Международный гуманитарный университет;
К. М. Михно,
студентка 5 курса
факультета лингвистики и перевода,
Международный гуманитарный университет*

РОЛЬ ЦВЕТООБОЗНАЧЕНИЯ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ (НА ПРИМЕРЕ РОМАНА Ф. С. ФИЦДЖЕРАЛЬДА «НОЧЬ НЕЖНА»)

Актуальность темы определяется ее теоретическим и практическим значением для современных исследований символизма цвета в культуре, и роли лингвистических средств цветообозначения при создании художественных образов. Практическая значимость работы заключается в том, что ее результаты можно использовать в изучении таких научных и учебных дисциплин, как лексикология, стилистика, психолингвистика, когнитивная лингвистика, лингвистика текста и других.

Цель – определить роль цветообозначения в создании образов романа в связи с необходимостью передачи авторских цветовых метафор на язык перевода. Поставленная цель предполагает решение следующих задач: для понимания роли цветообозначения в художественном произведении определить роль восприятия цвета в жизни человека – символику цвета, типическое стереотипное понимание взаимосвязи цвета с событиями, людьми, их характером и поведением и т.п.; при анализе романа Ф. С. Фицджеральда «Ночь нежна» выявить использованные автором средства цветообозначения, в тексте определить степень взаимодействия цветовых образов и значение такого взаимодействия для раскрытия метафор; в связи с необходимостью передачи авторских цветовых метафор на язык перевода выявить и сформулировать основные задачи и проблемы, стоящие перед переводчиком.

Цветовой символизм – это связь между цветом и образными представлениями или ощущениями, которые он вызывает у говорящих [4].

Цвет является очень мощным символом, эффективным каналом коммуникации, сложной знаковой системой. В качестве знака, цвет может взаимодействовать с другими знаками и знаковыми системами [1, с. 215]. Всякий цвет может быть прочтен, как слово, или истолкован, как сигнал, знак, или символ. «Прочтение» цвета может быть субъективным, индивидуальным, а может быть коллективным, общим для больших социальных групп и культурно-исторических регионов.

Перечислим символические значения, приписываемые в различных культурах основным цветам и проиллюстрируем это примерами. Так, например, красный цвет символизирует несколько различных явлений:

1. Напряжение сил, концентрация энергии – тяжелый труд, борьба, война, конфликты, трагедия, драма, гнев, жестокость, ярость, страсти. Например:

*На глادях бесконечных вод,
Закатом в **пурпур** облеченных,
Она вещает и поет,
Не в силах крыл поднять смятенных...
Вещает иго злых татар,
Вещает казней ряд кровавых,
И трус, и голод, и пожар,
Злодеев силу, гибель правых...* (А. Блок «Гамаюн, птица вещая») [5].

2. Магическое воздействие – привлечение партнера (любовная магия), обеспечение плодородия, здоровья, защита от злых духов, порчи, болезни и т.п. Например:

*Разноцветных рукавов
Дам из «высоких палат»
Вижу я много...
Но милее мне всех один цвет:
Алая краска любви! [2].*

3. Знак отличия в обществе.

*И, раздевши Его, надели на Него **багряницу** и насмехались над Ним, говоря: радуйся, царь Иудейский! Тогда вышел Иисус в терновом венце и в **багрянице**. И сказал им Пилат: се, Человек! [7].*

4. Знаки и сигналы – опасность, запрещение, грех, жадность, честолюбие, боль; условный цвет на эмблемах и геральдических знаках.

Таким образом, можно сказать, что в культуре разных народов красный цвет наделяется как позитивным, так и негативным значением.

Желтый цвет также является символом и положительно воспринимаемых, и негативных явлений. Позитивная коннотация связана с восприятием желтого цвета как символа позитивной энергетики: он символизирует веселье, разрядку напряженности, радость, праздник, игру, красоту. Желтый – это также язык общения с богами и духами – слава, божественная власть. Например:

Желтая невольница из сказок «1001 ночь» так восхваляет свою красоту: «Цвет мой дорог в этом мире, как чистое золото. И сколько во мне преимуществ, и о подобной мне сказал поэт: Её желтизна блестит, как солнца прекрасный цвет»[9]; *«И вот сказал Муса своему народу: Вот, Аллах приказывает вам заколоть корову... Она – корова желтая, светел цвет ее, радует она смотрящих»* [9].

Желтый цвет также служит знаком и сигналом предостережения, предупреждения об опасности. Негативная символика желтого и золота – грех, предательство, продажность, безумие, увядание, грусть, тление, отчаяние, болезнь. Например:

*Ветвь, что сломал для тебя, пожелтела;
Весна, а на ней уже осени след!* [9].

Так же, как и красный, желтый цвет обладает богатой символикой. Из примеров мы видим, что символику данного цвета во многом определяет вероисповедание. И все же, в европейской, американской и, особенно, отечественной классике желтый цвет часто выражает и негативные состояния: безумия, одержимости, тоски, болезни.

Зеленый цвет – цвет растительности, возрождения природы, молодости. Поэтому он считается сакральным в Китае, Японии, Индии, Греции, христианстве, иудаизме и т.д. Не удивительно, что камням зеленого цвета (изумруд, малахит, берилл и пр.) приписывается магическая сила. У П.П. Бажова, например: Хозяйка Медной Горы – *«зеленоглазая красавица в малахитовом платье, вся дорогими камнями изукрашенная»* («Малахитовая шкатулка») [9].

*«Зеленый цвет ласкает в полдень тенью,
Дарует он покой душе и зрению.
И травы зелены, и тьма в лесах,
Зеленый свет колеблется в глазах.
Зеленый цвет-наряд любого сада,
И для жасмина стебель – как награда»
И всем векам – пример Юстиниана,
Когда похитить для чужих богов
Позволила эфесская Диана
Сто семь зеленых мраморных столбов* [9].

Негативная символика желтого цвета связывается с разложением, демонизмом, завистью, тоской, безумием. У Ф. Г. Лорка: *«зелен яд заката, но я выпью зелье»* [9]. В наши дни зеленый цвет кроме символа жизни, природы и естественности, стал также символом денег.

Синий цвет символизирует божественность (символ Неба), святость, благородство, духовность, постоянство, совершенство, высокое происхождение (голубая кровь). Негативная же символика синего исходит из близости этого цвета к черному, то есть цвету смерти и зла. Трансцендентность демонических сил и самой смерти также порождает негативную символику синего. В Китае это цвет злобных демонических существ (Мифы древнего Китая), в Японии – цвет злодеев и дьяволиц (театр Кабуки). В мусульманской Индии – цвет печали, траура. У А. Блока синий – цвет сумерек, тайны, холода и печали:

*«Ты в **синий** плащ печально завернулась,
В сырую ночь ты из дому ушла»* [5].

Голубым цветом чаще всего обозначают сентиментальность, маниловщину (пустые мечтания), легкомыслие, мещанство. Голубой и синий являются основными цветами флагов и гербов большинства европейских и американских стран, часто используются в оформлении документов, интерьере официальных учреждений. Синий обычно представляется как более темный оттенок голубого. Этот цвет имеет политическую и социальную окраску, призван символизировать надежду, устремленность в светлое будущее, справедливую власть и государственность.

Белый цвет, объединяющий в себе весь спектр, часто служит символом покоя, безмятежности, мира, а также целомудрия, сосредоточенности. Отсюда приписываемое ему магическое действие очищения. Символизирует белый цвет и общественное положение человека – его благородство, знатность, величие, благосостояние. Это и язык ритуалов, символ общения с богами и духами – белые одежды богов, ангелов, святых, праведников в раю. Например:

*«Белая Ты, в глубинах несмутима,
В жизни строга и гневна,
Тайно тревожна и тайно любима –
Дева, Заря, Купина...»* (А. Блок) [8].

Негативная символика белого цвета связана со смертью, болезнью, злом, отчуждением, страданием:

*«Моя так разгадана книга лица:
На белом, на белом – два серые зня!
За мною, как серая пигалица,
Тоскует Москвы простыня»* [11].

Как мы видим, культурная символика белого цвета, в отличие от предыдущих цветов, более однозначна. Однако его изобразительная символика представляется гораздо шире, особенно в литературе начала XX века.

В основном негативна символика черного цвета: это цвет смерти, разложения, ночи, горя; магии, демонизма, колдовства. В Средние века чёрная кошка, черный ворон являлись атрибутами ведьмы. Чёрный цвет часто является символом неоднозначности, тайны: *«покрыто мраком неизвестности»*. С этим цветом ассоциируют и этические характеристики человека: гордыню, тайную зависть, греховность, злобу, подлость, мстительность. Черный – это цвет палачей, убийц, пиратов.

*Черный, черный,
Черный человек*

На кровать ко мне садится,
Черный человек
Спать не дает мне всю ночь...
Черный человек
Водит пальцем по **мерзкой** книге
И, гнусавя надо мной,
Как над **усопшим** монах,
Читает мне жизнь
Какого-то **прохвоста и забулдыги**,
Нагоняя на душу **тоску и страх** [6].

Тем не менее, и у черного цвета выделяют позитивные значения: на мусульманском Востоке он символизирует молодость и красоту, покой, внутреннюю цельность. В японской культуре чёрный – символ благородства, возраста и опыта – по контрасту с белым цветом, который символизирует ученичество, молодость. Чёрный цвет символизирует и высший ранг во многих боевых искусствах. Черный цвет традиционно олицетворяет и женское начало (земля, женщина, ночь).

Итак, мы видим, что понимание символического значения цвета зависит от культурных, национальных, исторических и социальных факторов, а также конкретной ситуации применения того или иного цвета.

Роман «Ночь нежна» увидел свет в 1934 году, отразив наиболее значительные проблемы общества того времени и личные автобиографические переживания писателя. Свои литературные и жизненные взгляды Ф. Фитцджеральд стремился передать за счет различных художественных приемов, при этом, как и многие деятели искусства начала XX века, обращался к цветовому символизму.

Цвета, которые чаще других Ф.С. Фитцджеральд использует в качестве символических в своем романе, – это белый, серый, желтый, золотой, зеленый, и голубой. Рассматривая данные цвета, мы также постараемся уделить должное внимание оттенкам каждого цвета, поскольку считаем это важным для интерпретации общей цвето-метафорической картины произведения Ф.С. Фитцджеральда.

Так, в романе «Ночь нежна» мы наблюдаем использование иронии, где белый цвет является символом богатой жизни и беспечности: «*Mary North with a face so merry that it was impossible not to smile back into the **white** mirrors of her teeth-the whole area around her parted lips was a lovely little circle of delight*» [9, с. 37–38]. «*Потом Мэри Норт, которая так весело сверкала в улыбке белыми зеркальцами зубов, что, глядя на них, трудно было не улыбнуться в ответ, – казалось, во всех порах кожи вокруг ее полуоткрытого рта разлито удовольствие*» [10, с. 82].

Поскольку этот роман в большей степени автобиографичен, чем «Великий Гэтсби», в описаниях веселья и кутежа американской молодежи можно усмотреть параллели с жизнью и проблемами самого писателя, к примеру, его порой чрезмерное увлечение напитками: «*He [McKisco] seemed very puny and cross and **white**. Evidently he had been writing and drinking all night*». [13, с. 51]. «*Сей-*

час это был хилый, бледный, насупленный человечек. Видимо, он всю ночь напролет пил и писал» [10, с. 82].

Однако в романе «Ночь нежна» под авторскую иронию не попадает героиня Николь Уоррен. В описании Фитцджеральдом Николь напротив часто прослеживается грусть и нежность, так как она – девушка с надломленной не по своей вине судьбой, и никакие материальные блага не могут компенсировать ее душевную болезнь. Встреча с Диком Дайвером и искренняя любовь к этому человеку, который представляется ей в образе «белого котика» («*a white cat*») [13, с. 141] – ее единственное возможное спасение. Героиня Николь воплощает в романе торжество истинной непорочности, любви, света и красоты: «*Nicole had been a beauty as a young girl and she would be a beauty later when her skin stretched tight over her high cheekbones-the essential structure was there. She had been white-Saxon-blonde but she was more beautiful now that her hair had darkened than when it had been like a cloud and more beautiful than she*» [13, с. 78]. Ее белый цвет традиционно положительный, сияющий: «*her face lighting up like an angel's*». [13, с. 158]. Стремясь вылечить девушку, Дик заново познает собственную душу и почти раскрывается, но его мрачное начало побеждает в нем свет и заставляет его снова совершать недостойные поступки, возвращает его к прежней безрассудной жизни. Николь, глубоко благодарная Дик, не оставляет его до тех пор, пока он сам не отворачивается от нее, флиртуя с молоденькими девушками, в числе которых и начинающая актриса Розмэри Хойт. Если у Николь белый цвет символизирует невинность, то у Розмэри это инфантильность, нежелание принимать самостоятельные решения: «*she was pale as pale now, she was a white carnation left after a dance*» [13, с. 74]. Эту черту образно подмечает и Дик Дайвер: «*When you smile ... I always think I'll see a gap where you've lost some baby teeth.*» [13, с. 74].

Интересно слияние белого цвета с цветами логически противопоставленной ему темноты. Причем у Ф.С. Фитцджеральда сам образ темноты не менее двусмысленен, чем образ света; он может быть истолкован как в соответствии с синтагматическими и парадигматическими законами языка (the night is dark→парадигматическая замена на the night is tender→синтагматический перенос, в результате которого мы имеем название «Tender is the Night»), так и в соответствии с художественным замыслом произведения. В романе «Ночь нежна» серый – цвет Николь и ее хрупкого мира, балансирующего между обыденной реальностью и девичьими грезами: «*gray echoes of girlhood*» [13, с. 78], «*cream-colored dress, alternately blue or gray*» [13, с. 158], «*gray shining eyes*» [13, с. 163], и так далее.

Желтый – еще один важный цвет в романе «Ночь нежна» Фитцджеральда, передающий значение в целом негативного, хотя и здесь наблюдаются некоторые различия. Желтый цвет является символом душевного расстройства, нервозности, при этом сохраняя первоначальное символическое значение денег, богатства. Он употребляется в описании Николь и всего, что окружает ее жизнь: «*a yellow evening bag*» [13, с. 38] подарила Николь матери Розмэри; «*yellow glint in Baby's eyes*» [13, с. 205] – Бэби, сестра Николь, яркая представительница состоятельного класса общества, эмансипированная и дерзкая особа; «*[Nicole's] yellow dress ... an ochre stitch along the edge of reality and unreality*»

[13, с. 222]; «*a misty yellow house ... that looked like a painting not yet dry*» [13, с. 226] замечает Николь во время одной из их прогулок с Диком.

Зеленый цвет в произведении «Ночь нежна» символизирует деньги («зеленые») и надежду. В романе «Ночь нежна» читаем: «*This land here cost twenty lives a foot that summer, he [Dick] said to Rosemary. She looked out obediently at the rather bare green plain with its low trees of six years' growth*» [13, с. 65] – дорогая земля, покупать которую себе могут позволить только достаточно богатые люди. «*Come back to me some day, for I will be here always on this green hill*» [13, с. 141]. «*Приезжайте ко мне опять, я ведь тут навсегда, на этом зеленом холме.*» [10, с. 194] – пылкие письма Николь к доктору Дайверу пронизаны надеждой на ответ и скорейшую встречу, а сам «*green hill*» – воплощенный в реальности символ любви и надежды.

Голубой цвет символизирует надежду на будущее, сопричастность божественных сил. По Ф.С. Фитцджеральду, надежда есть у каждого, но один человек обладает стремлением и волей, чтобы хранить ей верность, а другой падает духом. Помимо этого, голубой является и символом верности, супружеских отношений. Однако этот цвет в произведениях Ф.С. Фитцджеральда означает как брак по любви, так и отношения, возникающие на почве денег. Голубой цвет как цвет супружества присутствует и в романе «Ночь нежна». Когда супружеская пара Дика и Николь Дайверов уезжает в Альпы на Рождество, Дик носит «*dark blue ski-suit*» [13, с. 201] «*темно-синий лыжный костюм*», а Николь «*light blue*» [13, с. 201] «*светло-голубой*», что служит в определенной степени и личностной характеристикой этих героев.

Выводы. Цвета, которые чаще других Фитцджеральд использует в качестве символических в своем романе, – это белый, серый, желтый, золотой, зеленый, и голубой. Белый цвет является символом богатой жизни и беспечности, он свойствен характеристикам двух героинь, но с разными смысловыми значениями. Если у Николь белый цвет символизирует невинность, любовь, свет и красоту, то у Розмэри – это инфантильность, несамостоятельность. Желтый цвет несет в себе негативный оттенок, является символом душевного расстройства, нервозности. Зеленый цвет в произведении символизирует деньги и надежду. Голубой цвет символизирует верность и надежду на будущее, в романе чаще всего характеризует героя Дика Дайвера.

Значение метафоры в романе заключается в создании символического отражения духа времени писателя. Будучи талантливым художником слова, Ф.С. Фитцджеральд позволяет нам через метафорические цветовые образы, прочувствовать атмосферу американского общества начала 20-х годов, того непростого, стремительного и яркого «века джаза».

ЛИТЕРАТУРА

1. Реформатский А.А. Введение в языковедение / А.А. Реформатский – М. : Аспект Пресс, 1996. – 536 с.
2. Ямато М. Антология / М. Ямато – М. : Наука, 1982. – 299 с.
3. Бидерманн Г. Энциклопедия символов / Г. Бидерманн. – М. : Республика, 1996. – 336 с.
4. Энциклопедический словарь филолога: Цветовой символизм [Электронный ресурс]. – Режим доступа к журн. : <http://slovarfilologa.ru/60/>
5. Блок А.А. Стихотворения и поэмы / А.А. Блок. – М. : Карелия 1976. – 232 с.
6. Есенин С.А. Стихи. Поэмы / С.А. Есенин. – М. : ПрозаАрт-Пресс, 2001. – 266 с.

7. Евангелие от Иоанна [Электронный ресурс]. – Режим доступа к журн. : <http://lib.rus.ec/b/68573/read>
8. Русская поэзия : Александр Блок [Электронный ресурс]. – Режим доступа к журн. : <http://rupoem.ru/blok/strannyx-i-novyx.aspx>
9. Сказки: Арабские сказки: 1000 и 1 ночь [Электронный ресурс]. – Режим доступа к журн. : http://www.fairytales.su/narodnye/arabskie_skazki/1001noch/
10. Фицджеральд Ф.С. Ночь нежна. Последний магнат / Ф.С. Фицджеральд. – М. : Эксмо, 2010. – 608 с.
11. Хлебников В.В. Стихотворения и поэмы / В.В. Хлебников. – М. : Эксмо, 2008. – 352 с.
12. Fitzgerald F. S. Tender is the Night and The Last Tycoon / F.S. Fitzgerald. – М. : World worth classic, Wordsworth Editions Limited 2011. – 413 с.
13. Fitzgerald S.F. Tender is the Night / F.S. Fitzgerald. – М. : Wordsworth Cl., 1995. – 274 с.

*Л. В. Першина,
аспірант,
Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
викладач кафедри перекладу та мовознавства,
Міжнародний гуманітарний університет*

ТОЛЕРАНТНА ВЗАЄМОДІЯ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Серед основних тенденцій розвитку сучасної цивілізації відзначається дедалі тісніше співробітництво країн і народів практично в усіх сферах людської діяльності. Процеси політичної та економічної інтеграції відбуваються у тісній єдності з формуванням єдиного світового освітнього простору. Людина постає перед проблемою необхідності навчитися жити в умовах поліфонії культур, за якої обов'язково варто мати свою власну точку зору, а сформувати її можна лише в разі розуміння множинності думок [2].

У зв'язку з входженням України до Європейського освітнього простору та європейською орієнтацією загалом, наголос все більше робиться на якості освіти, універсальності підготовки випускника та його адаптованості до ринку праці, формуванні особистості з новим мисленням. З метою підвищення мобільності людського капіталу на європейському ринку праці у світлі вимог Болонського процесу Європейська Комісія ініціювала створення системи інструментів, одним з яких є відповідність та можливість академічного визнання кваліфікацій і компетенцій [8, с. 153]. Отже, метою освіти стають не просто знання і вміння, але й певні якості особистості, формування ключових компетенцій, які повинні озброїти молодь для подальшого життя у суспільстві. Серед базових компетенцій, необхідних сьогодні будь-яким спеціалістам, Рада Європи особливо виділяє компетенції, що мають відношення до життя в полікультурному суспільстві, які покликані сприяти як розумінню відмінностей, так і готовності жити з людьми інших культур, мов та релігій [6, с. 8].

Проблеми полікультурності активно почали вивчатися у ХХ ст. Аналіз культурних відмінностей надавав змогу вести мову про унікальність кожної ку-

льтури зокрема. Згідно з «Загальною декларацією прав людини», ухваленої ООН, усі цивілізації можна поділити на полікультурні та монокультурні. Прикладами полікультурних спільнот є США, країни Європи, Росія. До монокультурних цивілізацій відносять Китай та Японію, а також деякі інші держави, але, за своїм змістом, вони також є полікультурними, оскільки людство починає жити у багатонаціональному, інтеркультурному світі.

Найпоширеніше визначення поняття «полікультурне суспільство» подає російський дослідник М. Матіс, який зазначає: «полікультурне суспільство – це історично конкретний тип соціальної системи, яка припускає об'єднання людей різних національностей з усією сукупністю форм взаємодії і взаємозалежності, де економіка виконує функцію адаптації, політика – досягнення мети, а культурні символи – підтримка зразка взаємодій у системі» [5, с. 8].

Україна належить до держав із монокультурним середовищем. Крім того, воно об'єднує людей різних національностей з усіма формами взаємодії та взаємовпливів (Э. Гусинский) [4]. Сьогодні українське суспільство переживає перехідний період до цінностей нової епохи. Тому якісна вища освіта постають фундаментом та однією з основних умов конкурентного стратегічного розвитку суспільства. Необхідність формування висококультурного громадянина України зумовлюється нині ще й тим, що демократизація суспільних відносин у нашій країні вимагає іншого устрою життя, інших відносин між окремими людьми та їх групами, що належать до різних національностей і віросповідань. Найважливішою закономірністю розвитку сучасного суспільства є зближення країн і народів та посилення їхньої взаємодії, що поставило завдання підготовки молоді до життя в умовах багатонаціонального, полікультурного середовища на перший план.

Освіта не може бути відокремлена від суспільства, оскільки вона віддзеркалює процеси, які відбуваються в ньому. Сучасний освітній простір вищого навчального закладу в Україні останніми роками характеризується зростанням етнокультурної складності, збільшенням кількості студентів з інших країн. Зараз освіта ставить перед собою завдання підготовки високоосвіченої, інтелігентної особистості, яка вміє приймати рішення в екстремальних умовах, та здатної до життя і праці у новому світі. Зростання полікультурної освіти сприяє етнічній ідентифікації та формуванню культурної самосвідомості студентів, що дає можливість жити й працювати в умовах взаємодії культур. Ця установка лише починає реалізуватися у навчальних закладах сучасної системи освіти. Сучасна багатонаціональна та багатомовна країна поєднує в собі безліч культур. У навчальних закладах навчається нове покоління молодих людей, які повинні мати багатокulturне сприйняття світу. Сучасний громадянин повинен не лише бути толерантним до інших культур, релігій та думок, а має виховуватись у дусі любові та сприйняття всього розмаїття культур, мов та стосунків. Полікультурна освіта, як нове уявлення для України про «людину світу», дає можливість опанувати безмежний всесвітній досвід, що надасть змогу досягти гармонії у всесвітніх відносинах та проектах.

Студентство сьогодні перебуває в епіцентрі перехрещення багатьох культур, а окрема молода людина формується і виступає носієм декількох культур – етнічної (наприклад, української або національної меншини), світової, міської чи сіль-

ської, елітарної чи масової, статево-вікової, соціальної, політичної, правової тощо. Саме студентство являє собою мозаїчну картину національного багатства різних культур, різних етнокультурних традицій і прагнень, що передбачає високу культуру міжетнічних відносин, прагнення до співпраці, співробітництва [7, с. 1].

Можна стверджувати, що полікультурне середовище ВНЗ – це різновид соціального середовища, в якому взаємодіють студенти – представники різних соціокультурних груп, які різняться між собою національною, етнічною приналежністю, релігійними, етнічними, культурними орієнтаціями, фізичними та розумовими характеристиками.

Отож, полікультурна освіта є новою освітньою стратегією, що визначає структурно-змістову організацію навчально-виховного процесу, характер викладання університетських дисциплін і методику виховної роботи на засадах принципів гуманізму, демократизму, культурного діалогу, врахування культурно-психологічних факторів особистості [1, с. 23]. Виховання в полікультурному середовищі ВНЗ сприяє формуванню цілісної особистості. А культурна й освічена особистість – це мисляча вільно, толерантна, відкрита людина, здатна до усвідомленого етичного вибору в широкому світі культурних цінностей, духовно-етичного та творчого саморозвитку; саме така особистість має стати «продуктом» інтелектуально-розвиваючої та виховної діяльності у вищій школі [3].

В останні роки в Україні збільшилася кількість студентів з інших країн, наслідком чого іноді є ускладнення стосунків між студентами як іноземними, так і українськими, прояви агресії, зневаги, недовіри тощо. Таким чином, стратегічним завданням вищої школи України є формування полікультурних взаємовідносин у студентському колективі, так як майже всі студентські групи є полікультурними.

Аналіз літератури з даної теми показав, що головними складовими полікультурних взаємовідносин студентів виступають миролюбність, самостійність мислення, толерантність, тактовність, здатність до вибору адекватних оцінок і вчинків, уміння вести діалог на засадах рівних прав та взаємоповаги. Але нерідко між студентами різних етносоціальних груп виникає взаємонепорозуміння, зникає повага чи навіть з'являються прояви агресії. Тож завдання вищої школи України полягає у тому, аби удосконалювати взаємовідносини студентів різних соціокультурних груп та звертати більше уваги на сам процес формування толерантних відносин в умовах університетської освіти. Завдання викладача – навчити студентів жити в умовах поліфонії культур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агаддулін Р. Р. Полікультурна освіта : методолого-теоретичний аспект / Р. Р. Агаддулін // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 3 (4). – С. 18–19.
2. Атрощенко Т. Розвиток культури міжнаціонального спілкування у студентському колективі / Т. Атрощенко // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – Тернопіль, 1999. – Вип. 6. – С. 92–95.
3. Герасіна Л. М. Рецензія на монографію Белової Людмили Олександрівни «Виховна система ВНЗ: питання теорії та практики» / Л. М. Герасіна. – Х. : НУА, 2004. – 264 с. // Український соціум. – 2005. – № 1 (6). – С.138–141.
4. Гусинский Э. Образование личности. Личность – Формирование – Культура – Философские проблемы / Э. Гусинский. – М. : Наука, 1994. – 375 с.

5. Рудь М. Формування громадянських якостей старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи в умовах полікультурного регіону : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / М. Рудь. – Л., 2002. – 154 с.
6. Соловова Е.Н. Подготовка учителя иностранного языка с учетом современных тенденций обновления содержания образования / Е. Н. Соловова // Иностр. языки в школе. – 2001. – № 3. – С. 8–11.
7. Степанов Є. П. Формування культури міжетнічних відносин у студентів вищих навчальних технічних закладів : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. педагог. наук : спец. 13.00.04 / Є. П. Степанов. – Луганськ, 2004. – 22 с.
8. Степко М.Ф. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І. – за ред. В.Г. Кременя. – К. : Освіта, 2004. – 384 с.

В. И. Рыжих,
кандидат филологических наук, доцент,
доцент кафедры германских и восточных языков,
Международный гуманитарный университет

ОБРАЗОВАНИЕ СЛОВ ПО ФОРМУЛАМ В АРАБСКОМ ЯЗЫКЕ

Словообразование, являясь частью морфологии, постепенно выделилось в самостоятельное направление исследования, которое примерно к концу 60-ых годов прошлого века оформилось в отдельную лингвистическую дисциплину. В настоящее время словообразование считается одним из основных разделов грамматики.

Наряду с общими принципами словообразования в каждом языке сложились свои правила. В русском языке ведущее положение занимают префиксальный и суффиксальный способы словообразования [1, с. 8]. В арабском языке формальными средствами образования слов, как и в других семитских языках, являются аффиксы, удвоение какого-либо согласного звука корня и изменение распределения гласных звуков в слове, т. е. внутренняя флексия. Чаще всего используются два или все три средства одновременно. Совокупность перечисленных формальных средств в каждом слове образует как бы формулу, по которой строятся аналогичные слова других корней. Эти структурные формулы называются также моделями или трафаретами. Если в такой формуле на место коренных согласных поставить согласные любого другого корня, то мы получим аналогичные слова данной формы [2, с. 101–102]. Условно три коренные буквы слова обозначаются буквами: **ف** – для первой коренной, **ع** – для второй коренной и **ل** – для третьей коренной. Для образования слова дается формула. В любой формуле обязательно имеются коренные буквы, огласовки (специальные знаки, обозначающие гласные звуки) и могут присутствовать формулообразующие буквы. Например, причастие действительного залога образуется по формуле **فَاعِلٌ**, в которой четыре буквы: три коренные и одна (алиф) – формулообразующая. Чтобы образовать слово по этой формуле необходимо заменить буквы **فعل** на буквы реального корня. Если взять в качестве исходного корня слово **كتب** «писать», то причастие действительного залога

будет иметь вид كَاتِبٌ «пишущий». В результате субстантивации слово получило значение «писатель». Точно также от глагола قَرَأَ «читать» образовалось قَارِئٌ «читатель» [3, с. 629], от глагола عَلِمَ «знать» – عَالِمٌ «ученый», т.е. «знающий» [3, с. 534]. Во всех новообразованных словах огласовки полностью совпадают с теми, которые присутствуют в исходной формуле, и без каких-либо изменений переносится формулообразующая буква «алиф», т.е. меняется только корень, который и определяет окончательное значение слова.

Формула образования причастий страдательного залога имеет вид مَفْعُولٌ, например:

مَكْتُوبٌ «письмо», т. е. «написанный», مَقْرُوءٌ «прочитанный».

В данной формуле две формулообразующие буквы, которые полностью сохранились в обоих примерах.

Важное место занимают формулы в образовании разбитого множественного числа. Множественное число отличается от единственного уменьшением или увеличением числа гласных звуков, изменением их распределения по местам после согласных, заменой одних гласных на другие, добавлением или усечением долгот или аффиксов, которые были в единственном числе [2, с. 276].

Например, слова, образованные по формуле فَاعِلٌ могут иметь множественное число по формулам فُعَالٌ, فُعَلٌ, فَعْلٌ:

صَاحِبٌ «приятель» → صَحَابٌ «приятели»; خَادِمٌ «слуга» → خَدَمٌ «слуги»;

حَاكِمٌ «судья» → حُكَمٌ «судьи»; كَاتِبٌ «писатель» → كُتَّابٌ «писатели».

Слова, образованные по формулам فَعْلٌ, فِعْلٌ, فِعَلٌ могут иметь множественное число по формуле فُعُولٌ, например:

قَلْبٌ «сердце» → قُلُوبٌ «сердца»;

نَمْرٌ «тигр» → نُمُورٌ «тигры»;

مَلِكٌ «царь» → مُلُوكٌ «цари».

От слов, образованных по формулам فَعَالٌ, فَعِيلٌ, فَعَيْلَةٌ, فُعُولٌ множественное число часто образуется по формуле فُعَالٌ, например:

كِتَابٌ «книга» → كُتُبٌ «книги»; طَرِيقٌ «путь» → طُرُقٌ «пути»;

مَدِينَةٌ «город» → مَدَنٌ «города»; رَسُولٌ «посланец» → رُسُلٌ «посланцы».

Слова, образованные по формулам فَعْلٌ, فِعْلٌ, فِعَلٌ могут иметь множественное число по формуле أَفْعَالٌ, например:

وَجْهٌ «лицо» → أَوْجُهٌ «лица»;

رِجْلٌ «нога» → أَرْجُلٌ «ноги»;

جَبَلٌ «гора» → أَجْبَالٌ «горы».

Всего для образования разбитого множественного числа от трехбуквенного корня активно используется 29 формул. Кроме этого, необходимо вспомнить и о четырехбуквенном корне. Таких слов меньше, но они есть и тоже активно употребляются. В формулах четвертая буква обозначается буквой ل, как и третья коренная буква, но это вовсе не означает, что третья и четвертая буквы корня совпадают. К наиболее активно употребляемым формулам четырехбуквенного корня относятся فَعَالِلٌ, فَعَالِيلٌ и فَعَالِلَةٌ, например:

كَوْكَبٌ «планета» → كَوَاكِبٌ «планеты»;

سُلْطَانٌ «султан» → سُلْطَانِينٌ «султаны»;

تَلْمِيزٌ «ученик» → تَلَامِذَةٌ «ученики».

Производные имена, образованные по формулам, делятся на две группы: имена отглагольные, т.е. образованные от глагольных основ, и имена отыменные, т.е. образованные от других имен. К именам отглагольным относятся имя действия, получившее в арабском языке термин «масдар», имя однократности, имя способа действия, имя места и времени действия, имя орудия. К именам отыменным относятся имя места избытка, имя уменьшительное.

Имя действия, или масдар, образуется в арабском языке от любого глагола. Например, от глагола *قَرَأَ* «читать» масдар имеет вид *قِرَاءَةٌ* «чтение», т.е. образован по формуле *فَعَالَةٌ*. Всего для первой породы глаголов приводится более 50 различных формул для образования масдаров [2, с. 186]. Эти формулы можно классифицировать по различным признакам. При изучении арабского языка форму масдара принято запоминать вместе с глаголом первой породы, т.к. при переводе с иностранного на арабский язык очень часто вместо глагольной формы целесообразно использовать масдар или наоборот, что расширяет возможности переводчика и способствует повышению качества перевода.

Всего в арабском языке имеется 15 глагольных пород для трехбуквенного корня и четыре породы для четырехбуквенного корня. Для каждой производной породы (для всех кроме первой) имеется формула, а иногда и две для образования масдара. Кроме этого, сами глагольные породы также образуются по формулам [4, с. 23].

Имя однократности от глаголов первой породы образуется по модели *فَعْلَةٌ*, например:

ضَرَبَ «бить» → *ضَرْبَةٌ* «один удар».

От глаголов производных пород имя однократности образуется добавлением к масдару та-марбуты, например:

اِبْتَسَمَ «улыбаться» → *اِبْتِسَامَةٌ* «одна улыбка».

Имя способа действия обозначает название определенной манеры действовать и образуется по модели *فِعْلَةٌ*, например:

جَلَسَ «сидеть» → *جِلْسَةٌ* «способ сидения, манера сидеть».

Имя места и времени действия образуется от трехбуквенных глаголов первой породы по моделям *مَفْعَلٌ* или *مَفْعَلٌ*, например:

كَتَبَ «писать» → *مَكْتَبٌ* «бюро, контора, кабинет, офис»,

значений может быть очень много, т.к. мест, где пишут, тоже много.

Если к этой формуле добавить та-марбуту, то имя может обозначать место постоянного или повторяющегося действия, например:

دَرَسَ «изучать, учиться» → *مَدْرَسَةٌ* «школа»,

т.е. место постоянного обучения.

Имя орудия образуется от трехбуквенного корня по нескольким формулам:

– по формуле *مِفْعَلٌ*, например:

دَفَعَ «толкать» → *مِذْفَعٌ* «пушка», т.е. то, чем толкают;

– по формуле *مِفْعَالٌ*, например:

فَتَحَ «открывать» → *مِفْتَاحٌ* «ключ»;

– по формуле *مِفْعَلَةٌ*, например:

كَنَّسَ «мести» → *مِكنَسَةٌ* «метла»;

– по формуле *فَعَالَةٌ* [5, с. 41], например:

غَاصَ «погружаться» → *غَوَاصَةٌ* «подводная лодка».

Имя места изобилия обозначает место, где данный предмет встречается в обильном количестве, и образуется от соответствующего имени по модели *مَفْعَلَةٌ*, например:

بَطِيخٌ «арбузы» → *مَبْطَخَةٌ* «бахча».

По форме и в значительной степени по семантике эти имена похожи на имена места постоянного или повторяющегося действия.

Большое значение имеют формулы при образовании имени уменьшительного. Наиболее употребительной формулой является *فُعَيْلٌ*, например:

كَلْبٌ «собака» → *كَلْبِيٌّ* «собачка».

В зависимости от того, по какой формуле образовано исходное слово, какое в нем количество букв, используются и другие модели для образования имени уменьшительного.

Большую роль играют формулы и в образовании прилагательных. В арабском языке выделяется три основных типа прилагательных: относительные, качественные и прилагательные, обозначающие цвета и внешние качества. Два последних типа образуются по формулам.

Наиболее употребительны качественные прилагательные по моделям *فَعْلَانٌ*, *فَعْلَانٌ*, *فَعْلٌ*, например:

صَعْبٌ «трудный», *حَسَنٌ* «хороший»,
نَدَمَانٌ «сожалеющий», *سَكْرَانٌ* «пьяный».

Отдельную группу составляют так называемые прилагательные усиленного качества. Для их образования используются формулы *فَعْلٌ*, *فَعُولٌ*, *فَعِيلٌ*, *فَعَالٌ*, *فَعَالَةٌ*, *فَعَلَةٌ*, например:

حَزِنٌ «печальный, очень печальный», *ضَحَكَةٌ* «насмешливый».

Прилагательные, обозначающие цвета и внешние качества, также образуются по формуле [6, с. 104]. При этом для мужского рода используется формула *أَفْعُلٌ*, а для женского рода – *فَعَالَةٌ*, например:

أَحْمَرٌ «красный», *حَمْرَاءٌ* «красная».

Для согласования во множественном числе используется формула *فُعُلٌ*, т.е. все необходимые преобразования в данном типе прилагательных осуществляются по формулам.

Словообразование по формулам, широко распространенное в арабском языке, получило определенное развитие и в других семитских языках. Это уникальное в языкознании явление свидетельствует о высокой степени структуризации грамматической системы языка и о том, что возникновение и развитие арабского языка происходило в соответствии с определенным замыслом и планом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Лопатин В.В. Рождение слова / В.В. Лопатин. – М. : Наука, 1973. – 152 с.
2. Гранде Б.М. Курс арабской грамматики в сравнительно-историческом освещении. / Б.М. Гранде. – [2-е издание]. – М. : Восточная литература, РАН, 1998. – 592 с.
3. Баранов Х.К. Арабско-русский словарь / Баранов Х.К. – М. : Русский язык, 1977. – 942 с.
4. Юшманов Н.В. Грамматика литературного арабского языка / Н.В. Юшманов. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 1999. – 160 с.
5. Губанов Ю.П. Лексикология и фразеология арабского языка : курс лекций / Ю.П. Губанов. – М. : Военный институт, 1978. – 144 с.
6. Ковалев А.А. Учебник арабского языка. – [3-е издание, исправленное и дополненное] / А.А. Ковалев, Г.Ш. Шарбатов. – М. : Восточная литература, РАН, 1998. – 753 с.

*А. С. Романюк,
преподаватель кафедры перевода и языкознания,
Международный гуманитарный университет*

ФОНЕТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УСТНОЙ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ

В процессе изучения английского языка в неязыковой среде оказывается, что даже при успешной учебной деятельности учащихся, они все же испытывают многочисленные трудности при общении с носителями изучаемого языка, особенно на социально-бытовые темы. Этот факт подтверждает то, что изучаемая иноязычная речь отличается от разговорной многими лингвистическими особенностями, а именно фонетическими, лексическими, грамматическими и синтаксическими. Следовательно, возникает проблема приближения лингвистического, в частности фонетического и содержательного аспектов аутентичной устной разговорной речи. Фонетический аспект приближения неофициального вида коммуникации заключается в изучении таких особенностей разговорного жанра как: ассимиляция, оглушение согласных, элизия, соединение звуков, редукция, лабиализация, монофтонгизация дифтонгов, элизия нейтрального звука. А содержательный аспект приближения изучаемой речи к реальной должен проявляться в деформализации иноязычного общения на любые, даже профессиональные темы.

Как известно, проблемой определения и отбора лингвистических особенностей неофициальных видов общения, типичных для английской разговорной речи занимались такие исследователи, как Ю.М. Скребнев, И.В. Арнольд, Н.И. Гез, В.Д. Девкин, И.Р. Гальперин, Г.А. Вейхман, Л.А. Введенская, А.Н. Красивова, А.Ю. Мусорин, Л.К. Граудина, Е.Н. Ширяева и многие другие.

Так, А.Ю. Мусорин дифференцирует стили в зависимости от их употребления в письменной или устной речи. Согласно классификации ученого, для устного варианта литературного языка характерны два стиля: ораторский и разговорный. «Ораторский стиль характеризуется тщательной продуманностью композиции речи, порядка изложения. Для него свойственно употребление некоторого количества возвышенной, книжной лексики. Особое значение для ораторского стиля имеют такие выразительные средства коммуникации, как интонация, паузы, изменения темпа говорения. Для разговорного стиля, в отличие от ораторского, характерна неподготовленность, спонтанность речи, её диалогический характер. Практически полностью отсутствует торжественная, книжная лексика. Большое значение для этого стиля имеют интонация, мимика, жесты, без которых значение говоримого может оказаться непонятным» [3, с. 19]. Автор также подчеркивает, что «каждый стиль обладает своими особенностями, как в лексике, так и в грамматике; устные стили, кроме того, могут различаться особенностями произношения» [3, с. 27].

Определяя разговорную речь как особую функциональную разновидность литературного языка, Л. К. Граудина и Е. Н. Ширяева вводят понятие

«кодификации сферы общения». «Если язык художественной литературы и функциональные стили имеют единую кодифицированную основу, то разговорная речь противопоставляется им как некодифицированная сфера общения. **Кодификация** – это фиксация в разного рода словарях и грамматике тех норм и правил, которые должны соблюдаться при создании текстов кодифицированных функциональных разновидностей. Нормы и правила разговорного общения не фиксируются» [2, с. 51].

Как уже сказано, спонтанность разговорной речи, ее большие отличия от кодифицированной речи ведут к тому, что зафиксированные на письме разговорные тексты оставляют у носителей языка впечатление некоторой неупорядоченности, многое в этих текстах воспринимается как речевая небрежность или просто как ошибка. Происходит это именно потому, что разговорная речь оценивается с позиций кодифицированных предписаний. На самом же деле она имеет свои нормы, которые не могут и не должны оцениваться как ненормативные. Разговорные особенности регулярно, последовательно проявляют себя в речи носителей языка, которые безупречно владеют кодифицированными нормами и всеми кодифицированными функциональными разновидностями литературного языка. Поэтому разговорная речь – это одна из полноправных литературных разновидностей языка, а не какое-то языковое образование, стоящее, как кажется некоторым носителям языка, на обочине литературного языка или вообще за его пределами.

Как мы уже говорили, разговорная речь может быть как устной, так и письменной. Устная разговорная речь отличается кроме всех вышеупомянутых особенностей ещё и фонетическими, поэтому представим наиболее типичные из них.

В английской устной разговорной речи имеют место следующие звуковые процессы в системе согласных:

1. Ассимиляция – это приспособление одних звуков к другим, состоящее в приспособлении рекурсии предшествующего звука к экскурсии последующего [1, с. 57]. Это явление может происходить либо в слове, либо между словами. Особенно часто этот фонетический процесс происходит, когда слова заканчиваются на согласные [t], [d], [n], а также [m] [s] [z], которые модифицируются последующими за ними велярными или губными согласными. Например, [t] «that man» → [ˈðæt ˈmæn]; [d] «hundred places» → [ˈhʌndrəb ˈpleɪsɪz], «good morning» → [ˈgʊd ˈmɔːnɪŋ]; [s] «this year» → [ˈðɪʃ ˈjɪə]; [z] «as you» → [ˈəz ˈjuː] [4, с. 108].

2. Оглушение согласных – это переход (превращение) звонкого согласного в соответствующий глухой в определенных положениях или вследствие общей тенденции к усилению артикуляции согласных и сокращению участия голоса [1, с. 280]. Например, «have to go» /hæftəgəʊ/ – звонкий согласный /v/, следуя за глухим /t/, меняется на парный глухой звук /f/ [6].

3. Элизия – это падение (исчезновение) конечного согласного слова на стыке с начальным согласным следующего слова, в результате чего говорящему намного легче их произносить [5, с. 591]. Одна из наиболее распространенных элизий в английской речи свойственна согласным звукам /t/ и /d/. Например, «next please» /nekspliːz/; «I don't know» /aɪdəʊnəʊ/; «you and

me» /ju:nmi:/; «stand there» /stændðeə/; old man /əʊlmæn/. Апострофы, обозначающие пропущенные части слов также сигнализируют понятие элизии: «can't» для «cannot»; «he's» для «he is» [6].

4. Соединение звуков – это факультативная пауза, сопровождающаяся удлинением непосредственно предшествующего звука или звуков и используемая для разграничения высших единиц речи, обычно слов [1, с. 439]. Например, «great ape» звучит как «grey tape» /greɪteɪp/; «ice cream» звучит как «I scream» /aɪskri:m / [6].

В английской устной коммуникации также происходят некоторые звуковые процессы и в системе гласных:

1. Редукция – это изменение звука, состоящее в менее отчетливом выражении его качественных и количественных характеристик вследствие ослабления мускульного напряжения в органах речи и сокращения продолжительности фонации [1, с. 382]. Типичный характер изменения гласных звуков зависит от степени формальности речи. Однако гласные переднего и заднего ряда, как правило, меняется в сторону нейтральных звуков в менее явно выраженной артикуляции. Например, «because» – [bi'kɑ:z] → [bɪkəz]; «according to» – [ə'kɔ:dn̩'tə] → [ə'kædn̩'tə] [4, с. 103].

2. Лабиялизация – артикуляция звуков речи, сопровождаемая округлением вытянутых вперед губ [5, с. 250]. Степень округления гласных звуков зависит от индивидуальных особенностей говорящего. Так, например, гласная [ɔ:], как правило, сохраняет округлённость; гласные [ɔ] и [ɔɪ] практически не округляются в разговорной речи, а гласные [u:] и [u] и вовсе теряют округление [4, с. 103].

3. Монофтонгизация дифтонгов – это стяжение дифтонга в монофтонг [1, с. 240]. Дифтонги, очень часто становятся монофтонгами в разговорной речи, так, например, дифтонг [ɛə] меняется в монофтонг [ɛ(:)]: «where» – [wɛə] → [wɛ]; «here and there» – ['hɪər ənd 'ðeə] → ['hɪ(ə)r ən 'ðə] [4, с. 103].

4. Элизия нейтрального звука – это падение (исчезновение) конечного гласного слова на стыке с начальным гласным следующего слова [1, с. 525]. Элизия нейтрального звука происходит очень часто в неформальном разговорном стиле. Более того, этому фонетическому явлению характерно сочетание с другими фонетическими процессами, такими как ассимиляция и элизия согласных звуков. Элизия нейтрального звука [ə] очень распространена в безударных слогах многосложных слов, таких как: «collective» – [kə'lektɪv] → ['klektɪv]; «prisoner» – ['prɪzənə] → ['prɪznə] [4, с. 105].

Все вышеназванные фонетические особенности характеризуют естественный звуковой процесс сжатия и упрощения произносимых языковых явлений, который является типичным для устной англоязычной разговорной речи.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 608 с.
2. Культура русской речи : учебник [для вузов] / под ред. проф. Л. К. Граудиной и проф. Е. Н. Ширяева. – М. : Издательская группа НОРМА – ИНФРА, 1999. – 560 с.

3. Мусорин А.Ю. Основы науки о языке : учебное пособие / А.Ю. Мусорин. – Новосибирск. : Новосибирское книжное издательство, 2004. – 196 с.
4. Соколова М. А. Теоретическая фонетика английского языка : учебное пособие [для студентов вузов] / М. А. Соколова, К. П. Гинтовг, И. С. Тихонова. – М. : Владос, 2003. – 288 с.
5. Языкознание // Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Большая российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
6. Bengoa M. English Language Teaching. Phonology: features of connected speech [Electronic Resource]. / Miguel Bengoa. – October, 28th, 2008 – Mode of access : URL : <http://miguelbengoa.com/elt/?p=714>

*Л. Г. Сливка,
преподаватель,
Международный гуманитарный университет*

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ ГОВОРЕНИЯ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Новое время, новые условия профессиональной деятельности потребовали пересмотра, как общей методологии, так и конкретных методов и приемов обучения иностранным языкам. Стремительное вхождение Украины в мировое сообщество, интеграционные процессы в различных сферах политики, экономики, культуры, идеологии, смещение и перемещение народов и языков, поднимают проблему межкультурного общения, взаимопонимания участников общения, принадлежащих к разным культурам. Естественно, все это не может не отразиться на методике обучения иностранным языкам, не может не ставить новых проблем в теории и практике преподавания русского языка как иностранного.

Современное обучение направлено на то, чтобы готовить учащихся не только приспособляться, но и активно осваивать ситуации социальных перемен. Современная международная обстановка, информационный взрыв, международная экономическая и политическая интеграция обуславливают вовлечение все возрастающего числа специалистов в разных областях науки и техники в непосредственное осуществление международных научно-технических связей, сопровождаемых значительным ростом и расширением культурных и деловых контактов, – все это предъявило свои требования к характеру владения русским языком как иностранным .

Условия иноязычного общения в современном мире, когда иностранный язык является средством общения, познания, получения и накопления информации, предопределили необходимость владения всеми видами речевой деятельности: говорением и пониманием на слух речи на данном иностранном языке, а также чтением и письмом.

Таким образом, актуальность данной работы обусловлена необходимостью адекватного овладения русским языком как иностранным в процессе обучения. А также актуальность данной темы подтверждается распространенной проблемой – использованием не всегда эффективных методов и приемов обучения связной речи при изучении русского языка как иностранного.

Говорение – устная экспрессивная речь – это главный компонент устного речевого общения, которое как на родном, так и на иностранном языке не является самоцелью, а служит средством обмена информацией, а также приобщения к духовным ценностям, элементам мировой культуры.

С помощью говорения люди сообщают о чем-либо, расспрашивают друг друга о том, что их интересует, что-то описывают, рассказывают, советуют, о чем-то просят. При этом они выражают свое отношение к предмету речи, высказывают свое мнение, дают оценку в соответствии с убеждениями и высказываемыми эмоциями. Исследователи отмечают, что наиболее успешно общение реализуется тогда, когда достигается гармония целей порождения речи и целей ее восприятия. Связь мышления и речи воплощается в процессах порождения и восприятия речи, которые, в свою очередь, происходят по определенным мыслительно-речевым законам и правилам [2, с. 26].

В большинстве методов обучения говорение является одним из важнейших направлений преподавания. Продуктом говорения является речевое высказывание (текст), речевое сообщение. Продукт говорения – это то, в чем объективируется, воплощается, материализуется все психологическое содержание деятельности говорения, все условия протекания, а также особенности самого субъекта говорения. Результатом говорения является ответное действие участника речевого общения (вне зависимости от того, имеет ли это действие внешнее выражение или нет, осуществляется ли оно сразу же или через некоторое время). Так, например, результатом говорения преподавателя является то, что студенты слушают (или не слушают его). Результатом говорения студентов является слушание преподавателя, его одобрение или неодобрение их высказывания. Единицей деятельности говорения является речевое действие, входящие в структуру говорения или ее представляющее.

Человек, недостаточно владеющий речью на иностранном языке, выполняет речевое действие в замедленном темпе, с осознанием каждой отдельной операции: подбор слов, оформление предложения, произнесение высказывания, самоконтроль. По мере овладения иностранным языком промежуточные операции автоматизируются и перестают осознаваться говорящим.

Обычно выделяют четыре вида речевой деятельности: аудирование (слушание), говорение, чтение и письмо. В практике обучения иностранному языку они тесно связаны между собой и дополняют друг друга [3, с. 9].

Являясь видом речевой деятельности говорение тесно связано со всеми видами речевой деятельности. Аудирование как и говорение характеризуется наличием сложной мыслительной деятельности с опорой на внутреннюю речь и механизм прогнозирования. В методическом отношении существенным является то, что аудирование и говорение, находясь в тесной взаимосвязи, способствуют развитию друг друга в процессе обучения. Для того чтобы научиться понимать речь, необходимо говорить и наоборот. Аудирование т.е. восприятие и понимание звучащей речи, представляет собой активный творческий процесс. Слушающий воспринимает и понимает уже сформулированные мысли. Этот процесс сопровождается сложной мыслительной деятельностью, напряженной работой памяти. При восприятии речи происходит внутреннее проговаривание. Если студент наблюдает за мимикой, жестиком и органами

речи преподавателя, это облегчает внутреннее проговаривание, поэтому живая речь преподавателя воспринимается легче, чем запись на пленке. На начальном этапе слушание должно развиваться в тесной связи с говорением, так как говорящий не только производит речь, но и воспринимает ее на слух. Это способствует установлению связей между артикуляционными и слуховыми ощущениями. Поэтому перед аудированием следует проводить речевые и фонетические зарядки.

Внутренняя речь и связанная с ней артикуляция являются основным механизмом речевого мышления и имеет место как при иноязычной речи, так и при говорении. В процессе говорения имеет место предварительная фиксация мыслей при помощи внутренней речи, т.е. составление мыслительного плана или конспекта будущего высказывания. Выражению мыслей во внешней речи предшествует появление речедвигательных импульсов. Оба процесса сопровождаются активной мыслительной деятельностью.

Говорение тесно связано с чтением и письмом. Письмо возникло на базе звучащей речи как способ фиксации звуков языка для сохранения и последующего воспроизведения информации. «Письменная речь обращена на зрительное восприятие» [4, с. 14]. Письменная речь – это графически закреплённая речь, заранее обдуманная и исправленная.

Чтение является как бы переходящей формой от устной речи к письму, сочетая в себе признаки одного и другого. Обучение как чтению, так и письму связано с развитием связей между речевым слухом и артикуляцией.

Стоит обратить внимание на ещё одну деталь. При обучении говорению ещё 10-12 лет назад акцент смещался в сторону обучения монологу. Это и понятно, поскольку контакты граждан нашей страны с представителями различных мировых культур были достаточно ограничены, в работе международных конференций, встреч, симпозиумов и семинаров могли принять участие лишь немногие избранные, но и там личные контакты не поощрялись. Диалог был, скорее похож на монолог, где участники по очереди делали небольшие выступления. Каждая сторона пыталась представить свою позицию в более выгодном свете.

Сегодня речь идет о подготовке учащихся к диалогу культур, где навыки монологического и диалогического общения очень важны, но перевес в сторону диалога значительно сильнее. Это объяснимо, ведь в реальном общении редко приходится выступать с продолжительными монологами. Общение в большинстве своем либо диалогично, либо монологично.

По классификации Н.И. Формановской общение включает в себя с точки зрения организации текста по признаку коммуникативной роли говорящего / слушающего – диалогическое / монологическое. Устная экспрессивная речь реализуется в форме монологических высказываний и реплик диалога. Соответственно различают диалогическую и монологическую речь [5].

Диалогическая речь – это «одна из форм речи, при которой каждое высказывание прямо адресуется собеседнику» [1]. Происходит речевое взаимодействие двух и более собеседников в условиях их непосредственного общения. Это – цепь реплик, которые обычно порождаются одна за другой в условиях непосредственного общения двух или нескольких лиц. Диалог – это спонтанность, где содержание разговора зависит от реплик собеседника. В диалоге нередки

переходы от одного вопроса к другому, от одной темы к другой, возвраты к только что сказанному.

В монологической речи «...больше последовательности, стройности, плановости» [3, с. 112]. Монологическая речь – это относительно развернутый вид речи, это особое и сложное умение, которое необходимо специально формировать.

Обучение должно быть направлено на отработку правильности структурно-грамматического, лексического и стилистического построения высказывания.

Согласно классификации Ф.С. Бацевича выделяется полилогическая форма речи [2, с. 72]. Полилог – это разговор нескольких, трех и более человек. Отличительные признаки полилога: зависимость от ситуации общения, высокий уровень спонтанности, одинаковое участие в общении всех участников, конкретное значение социальных ролей участников общения. Полилогическая форма общения часто присутствует на начальном этапе обучения русскому языку как иностранному: при объяснении нового материала преподавателем возникают ситуативно-спонтанные споры, порожденные общей деятельностью и общением. Данные ситуации активизируют процесс мышления студентов, глубже раскрывают потенциал группы, помогают лучшему усвоению, пониманию и запоминанию материала, раскрывая как слабые так и сильные его аспекты.

Таким образом, основными требованиями к уровню сформированности навыков говорения на начальном этапе обучения являются:

- 1) умение передать содержание и основную идею прочитанного или прослушанного текста (пересказ);
- 2) умение построить собственное подготовленное монологическое высказывание в рамках изученного материала с опорой на зрительную наглядность.
- 3) умение принять участие в диалоге на изученные разговорно-бытовые темы.
- 4) умение принять участие в полилоге, выражая свою точку зрения, утверждение, желание поделиться информацией.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М., 1966.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004.
3. Дергачева Г.И. Методика преподавания русского языка как иностранного на начальном этапе / Г. И. Дергачева. – М., 1989.
5. Изюмская С.С. Русский язык и культура речи / С. С. Изюмская. – М., 2011.
6. Формановская Н.И. Речевой этикет и культура общения / Н. И. Формановская. – М., 1989.

*О. В. Старостіна,
викладач кафедри іноземних мов професійного спілкування,
Міжнародний гуманітарний університет;
О. В. Радюшин,
викладач кафедри іноземних мов професійного спілкування,
Міжнародний гуманітарний університет*

ЗНАЧУЩІСТЬ ПРОВАДЖЕННЯ БІЛІНГВАЛЬНИХ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ

Сучасна дійсність ставить перед вітчизняною педагогічною наукою складне завдання виховання молоді в дусі миру й поваги всіх народів, формування й розвитку в підростаючого покоління вмінь спілкуватися й співпрацювати з людьми різних національностей, віросповідань, соціальних груп, розуміти й цінувати своєрідність культур інших народів.

При дослідженні проблем полікультурної освіти досить актуальним стає вивчення її компонентів, умов і засобів розвитку. Як такий засіб може виступати білінгвальна освітня програма, що вирішує цілий комплекс освітньо-виховних завдань, які забезпечують прилучення майбутніх фахівців до цінностей світової й вітчизняної культури.

Теоретичною основою для аналізу умов духовного, творчого розвитку особистості в полікультурному середовищі виступають культурологічні положення про сутність взаємодії різних етнічних культур, діалог культур. Урахування мовленнєвої ситуації в регіоні, соціокультурних умов, економічних інтересів, історичних і культурних зв'язків стає, таким чином, основою для моделювання процесу полікультурного виховання, духовного розвитку студентів з опорою на геополітичну специфіку того або іншого регіону.

Так, полікультурна освіта як інструмент інтеграції національних меншин у домінуючому культурному середовищі вивчалася Г. Дмитрієвим [1], реалізації полікультурного підходу в змісті навчально-виховного процесу присвячені роботи Т. Менської [2]. Взаємозв'язок полікультурної освіти й білінгвального навчання розглядається в роботах І. Алексашенкової [3] та ін.

Глибокі зміни у світі й українському суспільстві вимагають нових підходів до цієї проблеми. Мета полікультурної освіти полягає у гармонійному розвитку майбутнього фахівця – особистості, яка була б здатна до активної життєдіяльності в багатонаціональному й полікультурному середовищі, що володіє розвиненим почуттям розуміння й поваги інших культур, уміннями жити в злагоді й спокої з людьми різних національностей, рас, вірувань.

Геолінгвістична ситуація останнім часом істотно змінюється. У третьому тисячолітті стало очевидним, що людство розвивається по шляху розширення взаємозв'язку й взаємозалежності різних країн, народів і культур. Тому вивчення живої мови як засобу спілкування неможливе без одночасного вивчення культури того народу, що спілкується на цій мові. За твердженням В. Кабакчи [4], світ вступив в епоху білінгвізму, коли кожній людині необхідно володіти мінімум двома мовленнєвими системами – рідної мови й системою будь-якої іноземної мови.

До базових процесів, сприяючих становленню людини як суб'єкта життя, історії і культури пропонується відносити життєтворчість, культурну ідентифікацію, духовно-етичний розвиток особи, індивідуалізації. Дані процеси знаходять своє віддзеркалення в моделі розвитку полікультурної компетентності вчителя як застави виховання людини культури. Освітня середа, в яку включений вчитель, робить безпосередній вплив на ефективність позначених базових процесів.

Найбільш перспективним засобом у цьому напрямку, ми вважаємо застосування білінгвальної програми у процесі професійної підготовки. Такий взаємозв'язок і взаємозумовленість культури й мови спонукав нас приділити увагу до проблеми полікультурної професійної підготовки майбутніх економістів у ВНЗ. З іншого боку, особливу актуальність здобуває формування полікультурної педагогічної компетентності у самих педагогів вищої школи. Даний процес, на наш погляд, містить підготовку викладачів до здійснення освітнього процесу з опорою на ідеї полікультурної освіти.

Однак, представлений в літературі зміст білінгвальної освіти, загалом недостатньо співвіднесений з віковими особливостями студентської молоді та професійно-економічною специфікою самої підготовки, щоб забезпечити даний процес.

Викладання іноземних мов дозволяє викладачу не тільки розвивати лінгвістичну компетенцію у майбутніх фахівців, але й знайомити студентів з культурою країни засобами мови. Тут важливим є те, щоб дисципліна містила опис цінностей, звичаїв, традицій, світогляду, а не тільки віддзеркалювала професійно-специфічний аспект.

Реалізація полікультурної освіти висуває необхідність розробки програми підготовки викладача як посередника між культурами різних народів, організатора міжкультурної комунікації шляхом розробки й впровадження білінгвальних освітніх програм у процес професійної підготовки майбутніх фахівців.

Реалізація полікультурної освіти висуває необхідність розробки програми підготовки викладача як посередника між культурами різних народів, організатора міжкультурної комунікації. Це велика і складна робота, яка вимагає відповідного теоретико-технологічного забезпечення. Очевидно, що важливими компонентами професійної освіти в умовах багатокультурного світу і полікультурності суспільства повинні стати:

- знання викладачем завдань, основних ідей, понять полікультурної освіти;
- культурологічні, етноісторичні, етнопсихологічні знання, що дозволяють усвідомити різноманіття сучасного світу та специфіку культурних проявів на рівні особи, групи, соціуму, забезпечити розуміння важливості культурного плюралізму для особи і суспільства;
- уміння виокремлювати або вносити до змісту загальної освіти ідеї, що віддзеркалюють культурне різноманіття світу, країни, етнічної групи;
- уміння організувати педагогічний процес як діалог носіїв різних культур у часі і просторі [5].

Освітня програма (*куррикулум*) розуміється як новий вигляд програми, побудованої на особливих методологічних підставах.

Відмінною рисою куррикулума є високий ступінь відвертості, недирективний характер цілепокладання і планування освітнього процесу, який поєднується з наявністю таксономії різних цілей, в ієрархічному порядку за певними сферами діяльності і рівнями освоєння змісту програми.

Оскільки білінгвальне навчання є способом трансляції культури засобами рідної і іноземної мов та містить нове розуміння людини в її бутті і міжособистісних зв'язках, в діалозі культур і незапрограмованій комунікації у їх різноманітті, ми зосередили увагу на конструюванні і реалізації білінгвальних освітніх програм, що відображають дане положення.

Білінгвальні освітні програми, повною мірою відповідаючи сутнісним характеристикам освітніх програм окремих навчальних курсів, мають низку особливостей:

- полікультурну спрямованість, що припускає побудову змісту програми на принципі «діалогу культур», яка містить «зустріч» навчальних і професійних культур різних країн;

- різноманіття цілей різного рівня, направлених на подолання меж наочної монокультури, що склалися, і формування синтезу спеціально-наочної, мовленнєвої та соціокультурної компетенції;

- оптимальним поєднанням компаративістського та інтеграційного дидактико-методичних підходів;

- співвіднесеною з освітніми і навчальними програмами згідно з відповідними блоками дисциплін, що вивчаються студентами на рідній мові.

Перераховані особливості білінгвальної освітньої програми дозволяють розкрити вимоги до полікультурності освіти, які полягають в тому, щоб спонукати студентів до контрастного мислення, рефлексії власної життєвої ситуації, критичному відношенню до забобонів і стереотипів, використанню багатобразних форм учення для ознайомлення з традиціями і типами мислення представників іншої культури.

Білінгвальна освітня програма у вищій школі може істотно вплинути на рівень розвитку полікультурної взаємодії студентів, якщо:

- білінгвальне навчання розглядатиметься як засіб рішення освітніх задач, що забезпечують залучення студентів до цінностей світової і вітчизняної культури, а також розвиток їхніх здібностей до міжкультурної взаємодії;

- конструювання змісту білінгвальної освітньої програми здійснюється на рівні синтезу мовленнєвої, спеціально-наочної і соціокультурної компетенції;

- при реалізації білінгвальної програми використовуватимуться технології відкритого навчання, що забезпечують самостійність і творчий пошук студентів в освітньому процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дмитриев Г.Д. Многокультурное образование / Г. Д. Дмитриев. – М. :,1999. – 208 с.
2. Менская Т.Б. Поликультурное образование : программы и методы / Т.Б. Менская // Общество и образование в современном мире : сб. матер. из зарубеж. опыта. – Вып. 2. – М., 1993.
3. Алексашенкова И.В. Билингвальная образовательная программа (куррикулум) как средство поликультурного образования студентов : дисс. канд пед. наук : Общая педагогика, история педагогики и образования / Ирина Валентиновна Алексашенкова. – 2000, Новгородский государственный университет им. Ярослава Мудрого.

4. Кабакчи В.В. Функциональный дуализм языка и языковая конвергенция (опыт моделирования языковой картины земной цивилизации) / Когнитивная лингвистика: ментальные основы и языковая реализация. Ч.2 Текст и перевод в когнитивном аспекте : сб. статей к юбилею профессора Н.А. Кобриной / отв. ред. Н.А. Абиева, Е.А. Беличенко. – Спб. : Тригон, 2005. – (188с.), с. 164–175.
5. Садікова Л.Р., преподаватель иностр. языка, АФ Академии управления «ТИСБИ» (г. Альметьевск) Поликультурное образование – актуальная проблема высшего учебного заведения.

І. В. Ступак,

*доктор філологічних наук, професор,
декан факультету лінгвістики та перекладу,
Міжнародний гуманітарний університет*

СЕМАНТИКА КАУЗАТИВНОСТІ

Основу сучасного мовознавства становить функціонально-семантичний підхід до вивчення мовних явищ, тому дослідження таких категорій, як каузативність, викликає неослабний інтерес, що підтверджено цілою низкою монографій і статей.

Разом з тим, незважаючи на велику кількість досліджень, поняття «каузативність» залишається суперечливим у зв'язку з відсутністю спільних принципів тлумачення лінгвістичних категорій в лексиці та граматиці. Це призводить до того, що один і той же термін, наприклад, функціонально-семантична категорія та функціонально-граматична категорія, має різне тлумачення: як функціонально-семантичну категорію [2, с. 9], як реалізацію причинно-наслідкових відношень [3, с. 302], як мотивацію вияву ознаки [5, с. 56].

Тлумачення каузативності як функціонально-семантичної або функціонально-граматичної категорії базується на тому, що вона взаємодіє як з лексичними, так і граматичними категоріями. На думку Т.А. Кільдибекової [2, с. 10] «... каузативність має «вихід» у функціонально-семантичні категорії результати, суб'єктно-об'єктних відношень». Для того, щоб окреслити межі категорії каузативності в мові, треба перш за все визначити коло перетину зі суміжними граматичними категоріями – перехідність і залог.

Каузативність безпосередньо пов'язана з перехідністю, оскільки перехідність є обов'язковою ознакою каузативного дієслова. Хоча опозиція «каузативне дієслово – його некаузативний корелят» спирається на опозицію «перехідне дієслово – неперехідне дієслово» між ними не існує взаємно-однозначної відповідності. Поняття перехідності значно ширше ніж поняття каузативності. А.А.Уфимцева [5, с. 422–423] відносить до перехідних дієслів суб'єктно-об'єктні та об'єктно-суб'єктні дієслова: перехідні й каузативні дієслова називають дію, яка спрямована на об'єкт. Перша група дієслів характеризується орієнтацією дієслівної семантики на характеристику суб'єкта. Їх семантичною особливістю є те, що вони виражають дію, яка замкнута в суб'єкті, наприклад, дієслова типу *слухати, бачити, читати*. У дієслів такого типу сема

суб'єктності домінує над об'єктністю. Дія, названа дієсловами, не призводять до зміни об'єкта, тобто в них відсутня результативна семантика.

Другій групі перехідних дієслів (об'єктно-суб'єктні) притаманна направленість дієслівної семантики на характеристику об'єкта, наприклад, *будувати, ремонтувати, варити, цементувати*. Дія таких дієслів не тільки спрямована на об'єкт, але й повністю охоплює його, тобто об'єкт є кінцевим результатом дії. Таким чином, у семантиці дієслів другої групи превалює сема об'єктності. Втім не кожне перехідне дієслово має каузативну сему. Категорія каузативності охоплює тільки ту частину перехідних дієслів, які реалізують причинно-наслідкові відношення.

Категорія каузативності також перехрещується зі змістом категорії залога тому, що вони виражають суб'єктно-об'єктні відношення. Втім категорія каузативності і залога є різними за свою суттю: каузативність виражає причинно-наслідкові відношення, залог – це формальне вираження відношень між дією та його актантами – суб'єктом і об'єктом. Категорія каузативності об'єднує дві функціонально-семантичні сфери дієслівної лексики: спонукання, яке виражають перехідні дієслова, і наслідок, названий їх корелятом, тобто каузація виражає причинно-наслідкові відношення.

Поняття «каузативність» включає різноманітне коло мовних явищ: від конструкцій з агенсом-особою, який впливає на особу/предмет, і викликає реакцію з боку останнього, і до конструкцій, що виражають причинно-наслідкові відношення. Іншими словами, семантика каузативності розглядається з двох точок зору: онтологічної – крізь поняття «причинності» / «спричинення» [3; 4] і прагматичної – як «спонукання» [1]. В останньому випадку залежно від обмежень на інтенціональність каузатора, результативність каузативного впливу, семантики каузованої дії, під каузативними розуміються конструкції, де у ролі агенса виступає особа.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление / С.Д. Кацнельсон. – Л. : Наука, 1972. – 216 с.
2. Кильдибекова Т.А. Функционально-семантическая категория каузативности в русском языке / Т.А. Кильдибекова // Исследования по семантике. – Уфа, 1984. – Вып. 10. – С. 8–19.
3. Недеялков В.П. О связи каузативности и пассивности / В.П. Недеялков // Вопросы общего и романо-германского языкознания : Ученые записки Башкирского ГУ. Серия филологических наук. – 1969. – № 9. – С. 301–310.
4. Сильницкий Г. Г. Семантические и валентностные классы английских каузативных глаголов : автореф. дисс. на соискание науч. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Г. Г. Сильницкий. – Л., 1974. – 43 с.
5. Уфимцева А.А. Лексика / А.А.Уфимцева // Общее языкознание. Внутренняя структура языка. – М. : Наука, 1972. – 565 с.

СИТУАЦІЇ, КОЛІЗІЇ ТА КОНФЛІКТИ В ХУДОЖНІЙ СТРУКТУРІ ОПОВІДАННЯ «ФРАКІЙСЬКИЙ НОРОВ» ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

У прозовому доробку Павла Загребельного серед великих епічних полотен є твори малої форми, які засвідчили здатність романіста і повістяра змінювати творчу манеру письма відповідно до своїх завдань. Майже два десятки оповідань і повість були об'єднані в збірці «Неймовірні оповідання». Серед різноманітних за своїм ідейним та тематичним змістом оповідань, незмінних за наявністю зовнішніх і внутрішніх конфліктів у житті героїв, суспільства, окремо стоїть оповідання «Фракійський норов». Актуальність статті пояснюється відсутністю спеціального дослідження ситуацій, колізій та конфліктів в оповіданні «Фракійський норов» Павла Загребельного з точки зору їх поетологічних особливостей.

У 70-80 роках ХХ ст. П. Загребельний заслужив популярність у читачів за цікаві романи, які виходили великими тиражами, розкупалися і постійно привертати пильну увагу критиків та літературознавців (В. Дончик, Л. Новиченко, М. Слабошпицький, В. Фащенко, С. Шаховський, В. Чумак та ін.). Конфлікт із владою за роман «Південний комфорт» (1984) привів до нового етапу творчості: випустивши роман «Вигнання з раю» (1986) як продовження «Левиного серця», белетрист залишає обтяжливі посадові обов'язки в багатьох інституціях. Письменник ніби повертається до часів своєї молодості, коли писав твори малої форми (збірки оповідань «Учитель» (1957), «Новели морського узбережжя» (1958), повісті «Дума про невмирущого» (1957) та «Спека» (1960)). Так постали «Неймовірні оповідання» (1987), які вийшли разом з повістю «День шостий» (1984), та творів («В-Ван» (1988), «Безслідний Лукас» (1989)) [Див.: 15].

Оповідання, з цікавістю зустрінуті читачами, не здобули широкого критичного реагування фахівців; чи не поодиноким реакцією на них у ті перебудовчі часи була стаття Володимира Панченка [11]. Не ввійшли вони до праць В. Фащенко, бо літературознавча праця була випущена раніше [Див.: 17; 18]. Хоч професор для наших лекцій послуговувався матеріалами оповідань зі збірки.

За останню чверть віку В. Панченко та переважна більшість старших дослідників періодично поверталися до творчості П. Загребельного (відзначаючи ювілейні дати й аналізуючи нові твори), до їх числа долучилися молоді науковці, які по-новому осмислюють творчий здобуток письменника (в дисертаційних дослідженнях Катерина Корнілова, Сніжана Нестерук, Вікторія Сікорська та ін.). Слід зауважити, що за вказаний період вони не досліджували формальну й змістову роль конфлікту в оповіданні «Фракійський норов» (як і у всій творчості прозаїка), хоча в їх роботах частково, без заглиблення у розкриття сутності поняття конфлікту, фрагментарно

та безсистемно згадуються конфліктні ситуації, які є рушіями сюжету прозових творів Павла Загребельного.

В українському літературознавстві художньому конфлікту в різні часи присвячувалася увага Анатолієм Погрібним (у радянській прозі, зокрема і в творчості П. Загребельного) [14], Оленою Коваленко (у поезії Т. Шевченка) [7], Тетяною Вірченко (в українській драмі зламу межі 2000-х) [1] та Сергієм Михидою (в драматургії В. Винниченка) [10], однак спеціально поетика конфлікту в творчості П. Загребельного не вивчалася.

Метою статті є чітке з'ясування, з допомогою літературознавчого, історико-типологічного, психологічного методів, художніх особливостей моделювання художнього конфлікту в оповіданні «Фракійський норв» Павла Загребельного.

Літературознавчий словник-довідник конфлікт (лат. *conflictus* – зіткнення, сутичка) визначає як зіткнення протилежних інтересів і поглядів, напруження і крайнє загострення суперечностей, що призводить до активних дій, ускладнень, боротьби, супроводжуваних складними колізіями [9, с. 382–383]. Залежно від сфери життєдіяльності людей конфлікти прийнято поділяти на виробничі, громадські, політичні, побутові, морально-етичні. Така тематична класифікація не є досконало-непорушною, як і інші спроби класифікацій конфлікту – за типовістю (типові, нетипові), за сферою побутування (зовнішні, внутрішні), за гранями духовного світу (конфлікт між розумом і почуттям, обов'язком і честю), за приматом біологічного й соціального в людині (сексуальні потяги, фізіологічні потреби, моральні норми, політичні догми) [9, с. 382].

Про недосконалість цих класифікацій хоч і зазначається в словнику, однак термінологією активно продовжують послуговуватись літературознавці, з відповідними коментарями відстоюючи власні позиції. Виробничі, громадські, політичні, побутові конфлікти з життя людей творчо трансформуються в уяві митця відповідно до його задуму, живлять конфлікти художніх творів і реалізуються передусім у сюжеті [9, с. 382], для якого вони є одними з виразних чинників формування змісту літературного твору [16, с. 161]. Літературознавці, вивчаючи питання конфлікту в художньому творі, спираються на наукову спадщину Георга-Вільгельма-Фрідріха Гегеля, який вперше вжив терміни ситуація (франц. *situation*, від лат. *situs* – становище) та «колізія» (лат. *collisio* – зіткнення). А. Погрібний у монографії, присвяченій художньому конфлікту й розвитку радянської прози, зазначає, що «ситуація відтворюється художником в сукупності обставин, умов, позицій, положень, з яких розвивається або може розвинутися колізія (а за посередністю її – конфлікт) художнього твору [14, с. 39–40]. Вона передує колізії – що є «художнім вираженням протилежних ідей, характерів, подій, поглядів, почуттів, що розвиваються із ситуації і рухаються в дії твору» [14, с. 41].

А. Погрібний акцентує увагу на нетотожності понять «конфлікт» і «художній конфлікт», зазначаючи, що «Художній конфлікт – це багатоплановий компонент ідейно-образної структури, що реалізується в колізіях, і є художнім вираженням суперечливого руху ідей, характерів, подій, поглядів, почуттів і втілюється в стильовому розвитку твору» [14, с. 44].

Уміння бачити суть ситуацій, колізій та конфліктів визначали індивідуальність творчої манери Павла Загребельного, в якій місце завжди знаходилось для ідеального героя [12]. Вони з різною мірою складності й у великій кількості супроводжували його життя. І він став одним із видатних українських письменників, маючи найбільші тиражі своїх популярних творів завдяки характеру, наполегливості, рішучості і великим аналітичним здібностям. Суб'єктивні та об'єктивні фактори формування поезики митця, що прагне розкрити особисті та суспільні конфлікти доби, взаємопов'язані [10, с. 9]. Багато в чому індивідуальність П. Загребельного під тиском зовнішніх впливів проявилось в оповіданні «Фракійський норв», що у збірці «Неймовірні оповідання» посідає окреме місце завдяки опису закордонної поїздки письменника з науково-дослідною метою збирання художнього матеріалу для творчості.

Тодішня радянська доба пропагувала єдність думки партії і народу. Відомо, що в середині 80-х років ХХ ст. між партійним керівництвом, правоохоронною структурою та Павлом Загребельним виникли напружені стосунки за його творчу позицію письменника і громадянина держави, що несла попереду людства найпрекрасніші гасла. І треба розуміти, що письменник, який вказав на наявні вади системи, не сприймав необ'єктивного ставлення до себе. А деякою мірою він ставав «убивцею радянської прози» [4, с. 17]. Він опирався системі своєю творчістю, що мала засвідчити чистоту його думок, переконань [Див.: 5]. Обране нами оповідання проливає світло на погляди письменника стосовно можливих варіантів життя радянської людини, яка без втручання «компетентних органів» спроможна творчо мислити, бути ідейно та духовно досконалою, протистояти викликам життя, доби. І таке бачення – ідеалістичне, представлене у світі думок «як повинно бути». Але радянська держава не довіряла своїм людям, про що відверто співав у своїх піснях «Інструкція перед поїздкою за рубеж», «Перед выездом в загранку...» В. Висоцький [Див.: 2; 3]. Тому текст оповідання по прочитанню породжує ситуацію, коли в читача виявляється недовіра до змісту твору: хто це з радянських людей міг сам подорожувати за кордоном? Хай і землями дружньої Болгарії – країни соцтабору. Або ж наростає колізія: письменник чистий перед світом, тому чого ж його притискають? Треба розуміти, що П. Загребельний проектував колізію невідповідності посягань влади на свою особистість на зароджуваний конфлікт радянської ідеології і потреб доби.

Як зауважує В. Панченко, «накладати художній текст на реальну біографію автора завжди ризиковано» [Див.: 13]. Але не дивно, що герой твору асоціюється з самим письменником. Відомо з розповідей самого Павла Загребельного, що він, збираючи матеріал для своїх історичних романів, бував у тій же Болгарії, південнослов'янських республіках та Туреччині. Взагалі багато поїздив по світу. Поза своєю волею він був тільки у Німеччині (у німецькому концтаборі). Після війни у чині офіцера був у Німеччині й сусідніх країнах, а ще об'їздив він Україну, республіки Радянського Союзу, був поза межами Союзу з метою відпочинку, як турист і в складі різноманітних делегацій. Під час переміщень подорожній зазвичай потрапляє або стає свідком різноманітних ситуацій, що породжують колізії, які перерос-

тають чи не переростають у зовнішній або внутрішній конфлікт. Оповіді подорожей з уст майстерного оповідача завжди знаходять вдячного слухача. Цим і скористався автор «неймовірних» оповідань, надаючи своєму оповіданню характер подорожнього, однак нічим не видаючи свого задуму до моменту прочитання.

У змісті збірки «Неймовірні оповідання» оповідання «Фракійський норів» належить до тих творів, що сигналізують вихід автора за межі українського світу завдяки непритаманній українській мові лексиці у назвах: це оповідання «Дух Чингісхана», «Тайфун», «Меланія Андрофонос», «Носоріг», «Печеніги» [Див.: 6]. Не всі вони переносять читача чи то в історичні часи, чи в чужі землі. В них у різних ситуаціях представлені образи митців-кінодраматургів і письменників, науковців, військових, слідчих, різні за професіями учасники делегацій. Є представники влади й вагоновожаті.

В оповіданні «Фракійський норів» подається тільки невеликий опис зарядженості героя на долання відстані задля нагромадження матеріалу для творчої роботи. Творчий набуток автора історичних романів з давно минулої історії багатьох народів Європи для читача давав підстави в черговий раз обманутися. Як і в попередніх оповіданнях, автор дає підстави заголовку – поза сюжетному елементу твору – «обманути» читача, який готується прочитати щось про історичну державу Фракію. Оповідання у своїй художній суті поєднує ознаки оповідання-автобіографії, оповідання-подорожі, нарису. Автор-оповідач здійснює подорож по Болгарії від Варни до Пловдива в автомобілі, де водій – чарівна жінка Неда, дружина його болгарського друга-поета. Власне він перебуває у науково-творчому відрядженні для участі у міжнародному симпозіумі та має можливість за домовленістю «з болгарським Літфондом попрацювати у будинку «Ламартіна» [6, с. 181].

Оповідання «Фракійський норів» присвячено Любомиру Левчеву – поету, прозаїку, кіносценаристу. Така особа реальна [Див.: 8], але дійові особи оповідання мають видумані імена, хоч обставини їх подорожі напрочуд реалістичні. Для цікавості автор гарно скомпонував сюжет, в якому не одразу визнаєш місцезнаходження героя. Автор використовує інтригуюче художнє обрамлення: герой на початку і в кінці твору знаходиться поряд з молодою жінкою. Він передає одним реченням не тільки фізичну красу жінки, а й свій внутрішній стан чоловіка, що засвідчує насамперед «чоловіче бачення» присутності жінки: «Я йшов за Недою і навіть крізь плаття вгадував, яка молода в неї спина» [6, с. 180]. Тут від внутрішньої психологічної ситуації перебування поряд із жінкою до виникнення колізій любовної інтриги дуже близько – на відстань протягнутої руки. І ця колізія в реальних умовах може розгорнутися до зовнішнього конфлікту, враховуючи як герой дивиться своїм «рентгенівським» поглядом крізь одяг. Всі обставини для того є. Навіть коли читач дізнається, що Неда – дружина товариша Любомира Костадинова, який гостинно запросив не тільки в свою країну, спілку, а й сім'ю.

Тут треба сказати, що герой з честю для себе і сім'ї товариша витримує на високому духовному рівні лінію поведінки, у нього ні разу не виникло переживань за себе, не дав він приводу переживати за себе і читачу. Герой-оповідач не схожий на радянського інструктора, що повчає «несвідомого ту-

риста». Хвороба на радянську загальну параною існувала, коли скрізь вважалися «агенти розвідок» та «диверсанти»: «Там шпionки с крепким телом, ты их в дверь – они в окно» [2]. За параноїдальними уявленнями інструктора «несвідомий турист» все-таки проявляє чоловічу суть, якій «інструкція» може й допомогти в «іграх» «свідомого» радянського чоловіка: на поради інструктора – «А сама наложит тола под корсет... / Ты проверяй, какого пола твой сосед» – він переживає, не про те, що поряд «шпion», а про конфлікт із жінкою, яка може постояти за свою честь: «Лезть под платье? – / Так схлопочешь по мордам» [2].

Читач у відступах-спогадах, серед плину думок, в процесі змін краєвидів докладно ознайомлюється з давньою історією Болгарії, яка несе пам'ять перебування на цих землях фракійців, болгар, турків і насичена різного роду конфліктами. А ще відкриває майже безконфліктний для себе побут дружньої країни, де нема недовіри в особистому житті, де під час симпозіуму, що зібрав фахівців з багатьох світів, можна поводити себе розкуто й обговорювати вільно різноманітні теми, що жінка може водити легковий автомобіль і бронетранспортер, що жінка може бути об'єктом поклоніння (майстер кондитерської справи Герчо), що в кафе працюють кондиціонери, існують комфортні готелі, і давні дороги рівні, а по їх високоякісному полотну бігають різноманітні машини, в тому числі й закордонні, і на дорогах зустрічаються люди з вільного світу, подорожуючи автостопом. Всі нові ситуації, у які потрапляє герой, не розростаються до розмірів конфліктів, зупиняючись на рівні колізій на внутрішньому психологічному рівні.

Письменник віддає належне не тільки чистоті міжособистісних стосунків, а й підтримці Болгарією пам'яті про страшну Другу світову війну (пам'ятник Альоші). Разом з тим у характері письменника, як і в представниці дружньої болгарської землі, що має «фракійський нором», проявляється «класова» солідарність, коли вони підвозять представника «іншого світу» – американця Джеррі (що вже породжувало конфлікт світів: як це можна було дати йому дозвіл на пересування по свої території – а раптом він «шпion»?). На рівні особистого контакту «вище» колізійних зіткнень взаємостосунки не піднялися. Тут представники соціалістичного табору витримали етикет. Однак в чергове відбувся конфлікт світових порядків, який звичайно, для радянської людини, виявився переможним, хоч і прийшлося підтримати «фантазії» жінки з «фракійським норомом» (бо герой знав, як і здивований бізнесмен із Сполучених Штатів, що ні в Болгарії, і ніде в світі більше нема готелів із шістьма зірочками).

Оповідання засвідчує поряд із безконфліктністю міжособистісних стосунків наявність великого конфлікту на рівні ідеології, політики внутрішньої і зовнішньої між Радянським Союзом і всім світом. Однак П. Загребельний не став на цьому загострювати увагу, згладив світову конфліктність особистісно чистими баченнями ситуації, перевіривши погляд читача слідом за своїм, рицарсько-чоловічим, на жінку: відзначаючи й поряд з фізіологічними особливостями її внутрішній світ, проявлений думками, діями, вчинками: «Навіть кризь плаття вгадувалася її молода спина, і я

мимоволі подумав, що гнучка спина ще не свідчить про гнучкий характер» [6, с. 197].

Таким чином, розглянувши в історико-літературному аспекті поетикальні особливості моделювання конфліктних ситуацій в оповіданні «Фракійський норів» Павла Загребельного, ми прийшли до висновку, що письменник використав виразні чинники для формування гостроти вражень від подорожі, відвівши чимало місця для ситуацій, колізій та конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вірченко Т. Родова специфіка художнього конфлікту: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / Т. Вірченко. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/umlsh/2010_7/Vyrchenko.pdf.
2. Высоккий В. С. Инструкция перед поездкой за рубеж [Електронний ресурс] / В. С. Высоккий. – Режим доступу : http://www.e-reading.biz/chapter.php/12765/2/Vysockiii_-_Kniga_2.html.
3. Высоккий В. С. «Перед выездом в загранку...» / В.С. Высоккий. Не пройдет и полгода : песни, стихотворения. – М. : Эксмо, 2007. – 352 с.
4. Загребельний М. П. Павло Загребельний / М. П. Загребельний. – Харків : Фоліо, 2013. – 121 с.
5. Загребельний П. Думки на розхрист (1974–2003) / Павло Загребельний. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2008. – 240 с.
6. Загребельний П. Фракійський норів / Загребельний П. Неймовірні оповідання : оповідання, повість. – К. : Радянський письменник. – 1987. – 367 с.
7. Коваленко О. А. Проблема конфлікту в поезії Т.Г. Шевченка : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Коваленко О. А. ; Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. – Дніпропетровськ, 2008. – 18 с.
8. Любомир Левчев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Любомир_Левчев.
9. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
10. Михида С. Слідами його експериментів: Змістові домінанти та поетика конфлікту в драматургії Володимира Винниченка / С. Михида. – Кіровоград : Центрально-Українське видавництво, 2002. – 192 с.
11. Панченко В. Метаморфози Павла Загребельного. Про нові твори письменника / В. Панченко // Прапор. – 1987. – № 4. – С. 166–171.
12. Панченко В. Для творчості Загребельного характерна колізія – «Моцарт і Сальєрі». Люди яскравого обдарування і войовничої агресивності – найулюбленіші типи героїв письменника : інтерв'ю [Електронний ресурс] / підготувала інтерв'ю Надія Тисячна // День. – 2009. – 7 лютого. – № 20. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/kultura/dlya-tvorchosti-zagrebelnogo-harakterna-koliziya-mocart-i-salieri>.
13. Панченко В. У Солошиному, на батьківщині Павла Загребельного [Електронний ресурс] / В. Панченко. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2009/05/12/u-soloshynomu-nabatkivschyni-pavla-zahrebelnoho/>.
14. Погрибный А.Г. Художественный конфликт и развитие современной советской прозы / А. Г. Погрибный. – К. : Вища школа, 1981. – 200 с.
15. Слабошпицький М. За гамбурзьким рахунком / М. Слабошпицький. – К. : Ярославів Вал, 2004. – 222 с.
16. Ткаченко А. О. Мистецтво слова (вступ до літературознавства) / А. О. Ткаченко. – К. : Правда Ярославичів, 1994. – 448 с.
17. Фашенко В. Павло Загребельний : Нарис творчості. – К. : Дніпро, 1984. – 207 с.
18. Фашенко В. Глибінь і розмаїття дивосвіту (творчість П. Загребельного) / Фашенко В. В. У глибинах людського буття : Літературознавчі студії. – Одеса : Маяк, 2005. – С. 580–605.

*Л. Г. Таланова,
кандидат педагогічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри перекладу та мовознавства,
Міжнародний гуманітарний університет*

МОДЕЛЬ ОСОБИСТОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА ЯК ЗАСІБ ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ ПРОФЕСІЙНОГО СВІТОГЛЯДУ У СКЛАДІ ЙОГО БАЗОВИХ ХАРАКТЕРИСТИК

Вивчення робіт вітчизняних (В. Радул, О. Саннікова, В. Семиченко, С.Сисоєва, Р. Хмелюк та ін.) і зарубіжних (О. Іванова, Е. Климов, Н.Кузьміна, О. Смирнова, Г. Суходольський, В. Шадриков та ін.) авторів, що належать до загальної теорії і методології професійного становлення і розвитку особистості фахівця, дозволило встановити, що до кінця ХХ сторіччя намітилася досить стійка тенденція до розробки різного роду моделей фахівця, призначених для наочного й адекватного уявлення його майбутньої професійної діяльності й ефективної підготовки до неї. При цьому ми, поділяючи точку зору Г. Суходольського, дійшли висновку, що моделі особистості фахівця, незважаючи на їх різноманіття, у кінцевому підсумку правомірно розділити на два основних типи – «професіографічні» й «персонологічні», заснованих відповідно на настановах професіографічного і персонологічного підходів [5, с. 21].

При цьому було встановлено, що оскільки професіографічний підхід до побудови моделей фахівця використовується при створенні професіограм, що розробляються з метою визначити професійну придатність і провести професійний відбір, то для професіографічних моделей особистості характерний вибір базових властивостей, обумовлених системою вимог, що ставить професія до фахівця, а також певних здібностей, якими представник певної професії має володіти належним чином. На відміну від останнього, вибір базових властивостей фахівця в персонологічних моделях ґрунтується на уявленні персонологічного підходу про багатофакторну структуру особистості. Розглянемо дані особливості моделей фахівця більш докладно.

Так, за основу моделі фахівця, розроблювальної з позицій професіографічного підходу, як затверджує О. Смирнова, має бути взята модель його професійної діяльності, для опису якої в кожному конкретному випадку необхідно виділити такі її основні характеристики:

- проблеми (завдання), що доводиться вирішувати фахівцеві у сфері професійної діяльності;
- типи діяльності, тобто способи чи прийоми, за допомогою яких вирішуються сформульовані завдання;
- функції, тобто узагальнені характеристики основних обов'язків фахівця, виконуваних відповідно до вимог професії;
- шляхи вирішення виділених проблем чи завдань;
- знання теоретичного чи прикладного характеру, якими оперує у своїй діяльності фахівець;
- уміння і навички, за допомогою яких досягаються бажані результати;

– якості (індивідуально-типові параметри) особистості, що забезпечують успішність дій в обраній сфері;

– ціннісні орієнтації та настанови [3, с. 83].

Поділяючи в цілому позицію попереднього автора, Л. Макарова і В. Соколов пропонують уявляти модель фахівця у вигляді його кваліфікаційної характеристики як опис об'єктивних вимог, виконання яких дозволить йому успішно вирішувати свої професійні завдання [1, с. 28]. При цьому, сформулювавши основні розходження між професіограмою і кваліфікаційною характеристикою, автори єдині в думці, що професіограма переважно описує соціально-економічні, санітарно-технічні, психологічні й інші особливості професії. На відміну від неї, кваліфікаційна характеристика, мета розробки якої – підвищення ефективності планування підготовки фахівців, розглядає не професію чи спеціальність, а носія цієї спеціальності певного рівня кваліфікації. Зокрема, В. Соколов називає як базові характеристики згаданих моделей:

– вимоги до особистості фахівця (знання, уміння, навички; професійні якості і здібності; психофізичні якості й особливості; настанови, ціннісні орієнтації; рівень професійної компетентності);

– вимоги до його професійної діяльності (проблеми, завдання, рівень діяльності, види діяльності, технології, методи і прийоми в діяльності, функції) [4, с. 67].

Як бачимо, викладене вище з необхідністю орієнтувало розпочати дослідницький пошук з визначення ролі й місця професійного світогляду перекладача в напрямі конкретизації моделі його особистості та професійної діяльності. Для цього треба було встановити як перелік професійних обов'язків перекладача, що з'єднує в єдине ціле посадові, компетентнісні й особистісні компоненти, так і вимоги, що ставляться до його особистості й діяльності з боку професії.

Зокрема, починаючи послідовний виклад матеріалу, отриманого в процесі теоретичного аналізу наукової літератури, відзначимо, що серед посадових обов'язків перекладача в першу чергу автори виділяють такі:

– перекладач повинний вміти зберігати таємницю службової інформації і не забувати про те, що він несе кримінальну, матеріальну і моральну відповідальність за порушення професійної етики;

– перекладач повинний мати почуття патріотизму, з гідністю і чесно представляти свою країну під час роботи за рубежом;

– перекладач повинний одягатися відповідним чином, дотримуватися субординації, сумлінно виконувати свої обов'язки, додержуючись етикету під час прийому, обіду і після роботи;

– перекладач повинний враховувати культурологічні особливості партнерів за іншомовною комунікацією, додержуватися певних правил і законів, що виробило саме життя. Під час роботи з іноземною делегацією, що має свого перекладача, не заважати йому/їй, не виправляти і не допомагати перекладачеві, якщо про це не просять. Кожен перекладач працює зі своєю делегацією;

Як вимоги, що ставляться до компетентності перекладача, автори вважають за необхідне виділити той набір його кваліфікаційних характеристик, у яких його професійна культура і професійна майстерність виступали б як єдине ціле. У даному аспекті перекладач, як мінімум, повинний бути:

– професіоналом, який має високий рівень професійного світогляду, мислення і культури, що передбачають наявність як загальної освіченості та всебічної ерудиції, так і спеціальної підготовки;

– творцем і організатором іншомовного комунікативного середовища з позицій доцільності;

– мати культуру іншомовного спілкування і мови.

Вивчення спеціальної літератури засвідчило, що основними професійними завданнями діяльності сучасного перекладача як особливого типу фахівця, закріпленими в його посадових інструкціях, є такі, котрі передбачають прояв його активності з:

– здійснення перекладу наукової, технічної, суспільно-політичної, економічної й іншої спеціальної літератури, патентних описів, нормативно-технічної і товаросупроводжувальної документації, матеріалів листування із зарубіжними організаціями, а також матеріалів конференцій, нарад, семінарів та ін.;

– виконання в суворо встановлений термін усних і письмових, повних і скорочених перекладів, забезпечуючи при цьому точну відповідність перекладів лексичному, стилістичному і значеннєвому змісту оригіналів, дотримання установлених вимог стосовно наукових, художніх і технічних термінів і визначень;

– здійснення редагування іноземних перекладів;

– підготовки анотацій і рефератів іноземної літератури і науково-технічної документації;

– участі у складанні тематичних оглядів по зарубіжних матеріалах;

– проведення роботи з уніфікації термінів, удосконалення понять і визначень за тематикою перекладів по відповідних галузях науки, техніки чи народного господарства, обліку і систематизації виконаних перекладів, анотацій, рефератів;

– ведення ділового листування, складання необхідної документації, рекламування продукції, що випускається, рідною та іноземними мовами.

У зв'язку з цим перекладач, починаючи реалізацію завдань своєї професійної діяльності, повинний:

- бути підготовленим до активної творчої професійної і соціальної діяльності, яка забезпечує його успішне функціонування у соціально-політичних, економічних і інформаційно-технологічних умовах, що швидко змінюються;

- вміти адекватно оцінювати суспільно-політичні процеси, що відбуваються в суспільстві, проблеми і тенденції світового суспільного розвитку, місце і роль у них своєї професійної діяльності;

- знати основи вітчизняної і світової культури, різнопредметні галузі сфери професійної комунікації;

- досконало володіти письмовою й усною державною мовою, грамотною і розвиненою мовою, вміти використовувати дві іноземні мови у своїй роботі, причому однією з них володіти вільно як на практичному, так і на теоретичному рівні;

- мати позитивний досвід роботи в колективі, навички з прийняття професійно важливих рішень, з урахуванням їхнього соціального, економічного й іншого наслідків, вимог етики і права;

- вміти мислити діалектично, аргументовано відстоювати свою точку зору;

- виявляти потреби у своєму постійному духовному, фізичному і професійному саморозвитку.

Як закономірний наслідок, перекладач з вищою професійною освітою, згідно з професіограмою, повинний задовольняти таким вимогам професії:

- мати високий рівень розвитку професійного світогляду і теоретичного мислення, здатність співвідносити понятійний апарат вивчених дисциплін з реальними фактами і явищами професійної діяльності, умінням творчо використовувати теоретичні положення для вирішення практичних професійних завдань;

- володіти системою науково-теоретичних уявлень про мовну систему як цілісного, історично сформованого функціонального феномена, соціальну природу мови, роль мови в житті суспільства; про зв'язок мови, історії і культури народу, про функціонування і місце культури в суспільстві, національно-культурній специфіці країн досліджуваної мови і своєї країни;

- практично володіти системою вивчених іноземних мов і принципами її функціонування стосовно різних сфер мовної комунікації, розуміти особливості міжкультурної, міжособистісної і масової комунікації, мовного впливу;

- мати достовірну оцінку якості своєї професійної діяльності в системі виконання трудових обов'язків разом з іншими людьми, взаємодії з ними, у процесі регулювання своєї та їхньої діяльності [5, с. 15–26].

ЛІТЕРАТУРА

1. Макарова Л.Н. Преподаватель высшей школы: Индивидуальность, стиль, деятельность / Л. Н. Макарова : [монография] : в 2 ч. – М. : МГПУ, 2000. Ч. 2. – 142 с.
2. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер / Доп. и коммент. Д.И. Ермолович. – М. : Р. Валент, 2004. – 240 с.
3. Смирнова Е. Э. Становление специалиста / Е. Э. Смирнова. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1989. – 136 с.
4. Проектирование и диагностика качества подготовки преподавателя / [Соколов В.М., Захарова Л.К., Соколова В.В., Гребенев И.В.]. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1994. – 160 с.
5. Суходольский Г. В. Основы психологической теории деятельности / Г. В. Суходольский. – Л., 1988. – 403 с.

*О. Ю. Таланова,
преподаватель кафедры перевода и языкознания,
Международный гуманитарный университет*

ВТОРИЧНО-ПРЕДИКАТИВНЫЕ СТРУКТУРЫ КАК ТИП СЛОЖНЫХ НОМИНАТИВНЫХ ЕДИНИЦ

Выдвижение семантики на первое место в лингвистических исследованиях и осознание главной роли предложения в системе языка привели к повышению интереса к семантике предложения, одним из наименее изученных моментов которой является частое несоответствие между формой и содержанием данной синтаксической единицы. Это противоречие находит отражение в существовании предложений, простых с формальной точки зрения, но имеющих сложную семан-

тическую структуру, которая образуется путём включения в их состав так называемых вторично-предикативных структур или семантических компликаторов.

Следует отметить, что в механизме осложнения находит проявление фундаментальная тенденция языка к экономии, к формированию и использованию более кратких форм выражения мысли. Тем не менее, механизм семантического осложнения предложения до сих пор остаётся нераскрытым. Существует множество теорий, концепций и мнений по поводу статуса семантически осложнённого предложения в синтаксической системе английского языка, его дифференциальных признаков, механизма осложнения, а также набора конструкций, подводимых под понятие осложняющих. Однако, единой общепринятой комплексной системы функционирования семантически осложнённых предложений до сих пор не выработано [1, с. 3].

Одним из самых распространённых способов образования полипропозитивных предложений в английском языке являются вторично-предикативные структуры в виде атрибутивных оборотов. Атрибутивные вторично-предикативные структуры в английском языке обладают конкретным значением и структурой в зависимости от стилевой принадлежности текста. Раскрытию глубинной семантики предложений с атрибутивными вторично-предикативными структурами способствует обращение к понятию пропозиции и приёму пропозиционального членения. Все вторично-предикативные структуры образуют включенную пропозицию, привносящую в пропозицию матричного предложения не только дополнительную семантику атрибутивности, но и семантику причины, времени, уступки, условия или следствия. В зависимости от количества побочных пропозиций, предложения с атрибутивными вторично-предикативными структурами в английском языке могут представлять собой двухкомпонентные или многокомпонентные образования. Многокомпонентные семантически осложнённые предложения с атрибутивными вторично-предикативными структурами представлены многокомпонентными конструкциями с одним денотатом и многокомпонентными конструкциями с разными денотатами. Последние, в свою очередь, подразделяются на параллельные конструкции и конструкции с последовательным включением пропозиций [1, с. 3].

Одним из наиболее распространённых типов семантически осложнённых предложений в английском языке являются синтаксические конструкции с так называемыми вторично-предикативными структурами, позволяющими простому предложению содержательно приблизиться к сложному предложению. Главными признаками вторично-предикативных структур являются отсутствие в них личной формы глагола и связи с модальностью.

Вторично-предикативные структуры, осложняющие семантическую структуру предложений в английском языке, могут выражаться разными структурами, в том числе и рассматриваемыми в данной работе атрибутивными конструкциями: адъективными и партиципальными оборотами, а также специфическими типами атрибутивных вторично-предикативных структур – аппозицией и дуплексивом [9].

Английскому языку характерно наличие вторично-предикативных структур – причастных, герундиальных оборотов.

Причастный оборот

Независимый причастный оборот – это сочетание существительного в общем падеже (или местоимения в именительном падеже) с Participle I или Participle II, в котором существительное (или местоимение) выполняет роль подлежащего по отношению к причастию и не является подлежащим всего предложения. Такой оборот логически связан с предложением и по существу является его обстоятельством. Подобно обстоятельству, независимый причастный оборот может предшествовать подлежащему, т. е. стоять в начале предложения или следовать за группой сказуемого в конце предложения. Этот оборот всегда отделяется запятой от остальных частей предложения [5, с. 63].

В начале предложения в функции обстоятельства на русский язык этот оборот переводится, как правило, придаточным предложением причины, времени, условия с союзами *так как, когда, если* и др.:

<p>The weather being fine, we went for a walk.</p> <p>Weather permitting, the airplane will fly.</p>	<p>Так как погода была хорошая, мы пошли погулять.</p> <p>Когда погода позволит, самолет вылетит.</p>
--	---

В конце предложения независимый причастный оборот переводится на русский язык чаще всего самостоятельными предложениями или присоединяется союзами *а, и, причем*:

<p>The cars at that time were very small, the engine being placed under the seat.</p>	<p>Автомобили в то время были очень маленькими, (и) двигатель размещался под сиденьем.</p>
--	---

Некоторые независимые причастные обороты, начинающиеся предлогом **with**, переводятся так же, как и независимые причастные обороты без предлога **with**:

<p>With supersonic planes flying at a speed five to six times above the speed of sound, it will be possible to cover the distance between Tokyo and Moscow in less than two hours.</p> <p>The article deals with microwaves, with particular attention being paid to radio location.</p>	<p>Когда сверхзвуковые самолеты будут летать со скоростью, в 5-6 раз превышающей скорость звука, можно будет пролететь расстояние между Токио и Москвой меньше, чем за два часа.</p> <p>Статья посвящена микроволнам, (причем) особое внимание уделено радиолокации.</p>
--	--

Герундиальный оборот – это сочетание притяжательного местоимения или существительного в притяжательном или общем падеже с герундием [5, с. 65]. Такой оборот переводится обычно придаточным предложением:

<p>We knew of his having read his report at the conference.</p> <p>We know of the earth behaving as a large magnet.</p> <p>We knew of Newton's having written «the Principia» in a very short time.</p>	<p>Мы знали, что он прочитал свой доклад на конференции.</p> <p>Мы знаем, что земля ведет себя как большой магнит.</p> <p>Мы знаем, что Ньютон написал «Начала» за очень короткое время.</p>
---	--

Сочетание существительного в общем падеже с герундием (your boy being killed) выступает как единый, сложный член предложения. В сложных герундиальных оборотах герундий выражает действие, которое совершает лицо или предмет, обозначенное местоимением или существительным, стоящим перед герундием. Весь оборот обычно переводится на русский язык придаточным предложением, подлежащее которого соответствует притяжательному местоимению или существительному в притяжательном или общем падеже английского герундиального оборота, а сказуемое – герундию этого оборота [6, с. 155].

Если в состав сложного герундиального оборота входит существительное, обозначающее неодушевленный предмет, то такое существительное обычно стоит в общем падеже:

We know of the earth behaving as a large magnet – Мы знаем, что земля ведет себя, как большой магнит [7, с. 207].

Семантика глаголов, образующих герундиальные комплексы, столь разнообразна, что она не поддается обобщению. Преобладают переходные глаголы предельного характера. В герундиальных комплексах более отчетливо, чем в других, выступает глагольный характер герундия, т.е. выраженное им значение действия.

Например:

I don't like your going off without any money.

Do you mind my smoking?

I have a distinct recollection of Lady Chiltern always getting the good conduct prize!

Хотя придаточные предложения и инфинитивные, причастные и герундиальные обороты, будучи синтаксическими единицами и строевыми единицами цельного предложения, обладают известной синтаксической самостоятельностью, все же их следует рассматривать в составе целого как компоненты сложного (для придаточного предложения или осложненного (для оборотов) предложения) [4, с. 122].

В результате исследования литературы было выявлено, что сферами преимущественного употребления вторично-предикативных структур являются, прежде всего, научные и художественные тексты.

В художественных произведениях основными значениями, общими для большинства атрибутивных вторично-предикативных конструкций, являются:

– выражение внешнего вида (не)одушевленных денотатов:

Up came Gandalf, very splendid on a white horse (адъективные вторично-предикативные конструкции).

Four dwarf grooms, dressed in scarlet liveries, hunted the pack (партиципиальные вторично-предикативные конструкции).

It was an unlit stair well, a swallowing blackness (апозитивные вторично-предикативные конструкции).

The coffee cups glared white before them (дуплексивные вторично-предикативные конструкции);

– описание физического или психологического состояния (не) одушевлённых денотатов:

The older man, furious with humiliation, grabbed Larry by the neck (адъективные вторично-предикативные конструкции).

I waited half an hour, chilled to the bone, for another train (партиципиальные вторично-предикативные конструкции).

He fell dead (дуплексивные вторично-предикативные конструкции) [9].

Значения, передаваемые только каким-то одним видом атрибутивных вторично-предикативных конструкций, включают в себя: характеристику места (адъективные вторично-предикативные конструкции), способ обработки или внешнего воздействия на одушевлённые или неодушевлённые денотаты (партиципиальные вторично-предикативные конструкции с причастием II); выражение различных чувств или восприятия одушевлённых денотатов (партиципиальные вторично-предикативные конструкции с причастием I).

В научном стиле основными значениями, общими для большинства атрибутивных вторично-предикативных конструкций, являются:

– выражение различных качественных признаков денотата:

This time is famous for creating lexical items, larger than words (адъективные вторично-предикативные конструкции).

It is a particular type of morphological process, participating in a number of formal and functional systems.

In most contexts it is often referred to an event, begun and ended at the very moment of speech (партиципиальные вторично-предикативные конструкции с причастием I и II).

Even proper names, the most concrete of all words, have a variety of aspects (апозитивные вторично-предикативные конструкции).

These prefixes came into the language ready-made (дуплексивные вторично-предикативные конструкции);

– выражение принадлежности денотату определённого признака:

This element represents words of roots, common to all Germanic languages (адъективные вторично-предикативные конструкции).

Other adjectives, having an infinitive clause as complement, do not fit into the other four categories (партиципиальные вторично-предикативные конструкции с причастием I) [2, с. 65].

Наименее частотными значениями атрибутивных вторично-предикативных конструкций в научном стиле являются: отражение зависимости или независимости денотата от других денотатов; отражение возможности или невозможности денотатов выполнять какую-либо функцию; временные

отношения между денотатами (адъективные вторично-предикативные конструкции); ссылка на предшествующую информацию (партиципиальные вторично-предикативные конструкции с причастием II) [2, с. 68].

В качестве главных параметров для описания данных предложений целесообразно принять следующие критерии:

- количественный состав побочных пропозиций в пределах целой семантической структуры;
- отношение побочных пропозиций к определённому актанту в пропозициональной структуре матричного предложения;
- отношение побочных пропозиций к определённому члену в синтаксической структуре матричного предложения;
- включение в основную и побочную пропозицию различных дополнительных элементов смысла [8, с. 59].

В работе проведено толкование семантически осложнённого предложения, вторично-предикативной структуры и атрибутивной вторично-предикативной структуры. Рассмотрены структурно-семантические характеристики наиболее распространённых компликаторов семантической структуры предложений – атрибутивных вторично-предикативных структур и особенности их функционирования в научном и художественном стилях современного английского языка. Проведен подробный статистический анализ употребления структурно-семантических типов атрибутивных вторично-предикативных структур в двух рассматриваемых стилях. Возможности атрибутов различных типов осложнять семантическую структуру предложений в произведениях художественной и научной прозы связаны с особенностями средств выражения атрибутивных вторично-предикативных структур, а также с их коммуникативной значимостью и способностью имплицитно именовать ситуацию одним из ее актантов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Адмони В.Г. Основы теории грамматики / В. Г. Адмони. – М., – Л. : Наука, 1964.
2. Беляева М.А. Грамматика английского языка / М. А. Беляева. – М., 1977.
3. Берман И.М. Грамматика английского языка / И. М. Берман. – М. : Высшая школа, 1994.
4. Блох М. Я. Теоретическая грамматика английского языка / М. Я. Блох. – М., 1983.
6. Николаева Т.Г. Особенности атрибутивно-причастного осложнения семантической структуры предложений в научном и художественном стилях современного английского языка [Текст] / Т.Г. Николаева // Вестник Челябинского государственного университета. – 2007. – № 1 (79). – С. 62–66.
7. Николаева Т.Г. Предикатно-аргументная структура как концептуальная основа пропозиции предложения [Текст] / Т.Г. Николаева // О Вы, которых ожидает отечество... : сб. научных трудов молодых учёных, аспирантов, студентов. – 2006. – Вып. 7. – С. 153–162.
8. Николаева Т.Г. Осложнённые предложения как пример переходности в синтаксисе [Текст] / Т.Г. Николаева // О Вы, которых ожидает отечество... : сб. научных трудов молодых учёных, аспирантов, студентов. – 2007. – Вып. 8. – С. 205–211.
9. Почепцов Г.Г. Конструктивный анализ структуры предложения / Г. Г. Почепцов. – Киев, 1971.
10. Английский язык для абитуриентов, студентов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.classes.ru/grammar

Н. Ю. Тодорова,
викладач кафедри перекладу та мовознавства,
Міжнародний гуманітарний університет

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ВІДДАЛЕНОСТІ ОБ'ЄКТА (НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ СИСТЕМ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Сучасний стан розвитку лінгвістичної науки, домінування в ній антропоцентричної парадигми, що характеризується новим підходом до вивчення мови, а також великий дослідницький матеріал, накопичений в зарубіжній і вітчизняній науці (вивченню концептів присвячені труди С. А. Аскольдова-Олексієва, Є. С. Кубрякової, В. І. Карасика, Ю. С. Степанова, М. А. Холодної, розгляду простору та просторових відносин присвячені роботи М. Л. Ахундова, Ю. Д. Апресяна, Т. В. Булигіної, В. Г. Гака, А. В. Кравченко, В. Н. Телія) створюють передумови для комплексного розгляду концепту віддаленості об'єкта, який входить до складу макроконцепту «простір», і його мовної об'єктивності в українській та англійській мовній свідомості на матеріалі фразеологічних систем даних мов.

Мета даної статті полягає в дослідженні фразеологічних засобів вербалізації концепту віддаленості об'єкта в зіставному аспекті в англійській та українській лінгвокультурах. Завдання розвідки: виявити, описати та зіставити англійські та українські ФО з семантикою віддаленості об'єкта; виділити основні фразеосемантичні мікрополя всередині фразеосемантичного поля віддаленості об'єкта; провести семантичний аналіз ФО та виявити їх етномовну і етнокультурну специфіку.

Матеріалом для даного дослідження послужили 30 українських і 35 англійських ФО з семантикою віддаленості об'єкта, виділені на основі методу суцільної вибірки з українських та англійських фразеологічних словників [1; 2; 3; 4; 5], які є академічними словниками, що найповніше відображають фразеологію сучасної англійської та української мов.

Метод семантичного поля, одним з різновидів якого виступає фразеосемантичне поле, був використаний в якості способу вивчення концепту віддаленості об'єкта: в межах фразеосемантичного поля «далеко» за критерієм наявності конотативного значення нами було виділено 5 фразеосемантичних мікрополів.

Розглянемо докладніше фразеосемантичне поле «далеко», та 5 мікрополів в його складі. Перше виділене фразеосемантичне мікрополе – «в полі зору до обрїю». В українській мові до нього належать наступні ФО: *скільки сягає (бачить, бере, сягне, вхопить) око, куди (де) око сягає (дістає, сягне, достане), як далеко око сягає*. В англійській мові це мікрополе проілюстроване наступними ФО: *at (a) distance, in the distance, at a respectful distance*. Слід відмітити, що українські ФО, які ввійшли в дане мікрополе, є більш образними та метафоричними. Вони ілюструють притаманне українському етносу сприйняття об'єкту в просторі на основі зорових відчуттів, а також сприйняття простору по горизонталі на 360 градусів. Ця образність зумовлена географічними умовами про-

живання народу: 95 % території України – рівнина. Для українського народу простір простирається в усі сторони і до горизонту.

Наступне фразеосемантичне мікрополе «на великій відстані». До нього належать українські ФО *блигом світ, не близький (далекий, такий) світ, близький (близенький) світ, у (далекий) світ, у (далекі, дальні) світи (світа)* та наступні англійські ФО: *a great way (off), a long way from (off, to), way above, way ahead, way back, way down, way below, way off, out of (gun) shot, out of cry, out of hail, out of hearing, out (beyond) ear-shot*. Цікавим є те, що до складу більшості українських ФО цього мікрополя входять лексеми з просторовою семантикою: *не близький, далекий, близький, близенький, далекі, дальні*. Англійські ФО *out of cry, out of hail, out of hearing, out (beyond) ear-shot* констатують перевагу слухових відчуттів в процесі сприйняття об'єкту в просторі в англійській культурі. Також слід відмітити велику кількість англійських ФО які крім ступеня віддаленості від просторового орієнтира містять у своїй структурі значення «місцезнаходження вгорі / внизу від точки відліку»: (*a great way (off), a long way from (off, to), way above, way ahead, way back, way down, way below, way off*), що безумовно зумовлено, особливостями рельєфу Англії, який є достатньо неоднорідним.

Наступне фразеосемантичне мікрополе «закордоном» представлено наступними українськими ФО: *за синім морем, за далекими морями, за високими горами, за тридев'ять земель* та англійськими відповідниками: *beyond sea (the sea, seas, the seas), over sea (over the sea)*. В формуванні даних ФО географічний фактор був первісним в обох лінгвокультурах. Якщо в українській мові для позначення умовного розподілу територій використовуються лексеми «море» та «гори», то в англійській лише лексема «sea». В світосприйнятті англоспівного етносу, гори не виступають чимось чужим або далеким, лише море є тією умовною межею, яка відділяє його від далеких країв. В цьому мікрополі виокремлюється ФО *за тридев'ять земель*, яка зберегла в своєму складі застарілу систему лічення дев'ятками, яка використовувалася в Давній Русі поряд з десятиковою. Дана ФО втратила своє первинне метричне значення «27» і в сучасній мові використовується зі значенням «далеко». Але консервація вже втраченої історично важливої інформації в даній ФО є істотним джерелом черпання знань про культуру та життєвий устрій етносу.

Наступні ФО ми віднесли до фразеосемантичного мікрополя «недосяжно далеко». В українській мові воно представлене метафоричною ФО *як небо до землі*, яка влучно і образно ілюструє недосяжність об'єкту. В англійській мові це мікрополе представлене ФО *a far cry, a long cry, a long call, beyond the compass of, beyond range of, beyond one's reach*. *Far cry* – частина шотландської приказки *It is a far cry to Lochow* [1, с. 322]. В літературну мову цей вираз був введений Вальтером Скоттом. Наведемо приклад з його твору «A Legend of Montrose» 1819 року, який пояснює значення цього вислову: «This menace was received with a scornful laugh, while one of the Campbells replied, «It is a far cry to Lochow;» proverbial expression of the tribe, meaning that their ancient hereditary domains lay beyond the reach of an invading enemy» [6]. В сучасній англійській мові ФО *a far cry* як і українська ФО *як небо до землі* означає недосяжність об'єкту в переносному значенні.

Останнє доволі численне фразеосемантичне мікрополе «невідомо де» в українській мові включає в себе емоційно нейтральну ФО *на краю світу (світа, землі)*, та емоційно забарвлені ФО *куди і ворон кісток не заносить, куди Макар телят не ганяв (не гонить, не гнав), де Макар телят не пас (пасе), де козам (волам) роги правлять, хоч у пекло, бог зна (знає) де, під три чорти, до чорта (до біса) в зуби, до всіх бісів в зуби, чорту (чортові) в зуби, у чорта в зубах, у чорта на куличках, у чорта на болоті, у чорта на рогах, до біса на рога, до дідька в зуби, де (вже) і перець не росте*, які не мають відповідних структурних і компонентних аналогів в англійській мові, та англійські ФО *the wide (or wild) blue yonder, beyond the black stump, back country (countries), back lands, at the back of beyond, at the back of God-speed, at the end of Earth, at the ends of Earth, at the world's end, at the end of the world, at the end of the tether*.

Слід відмітити, що емоційно незабарвлені ФО в обох лінгвокультурах містять в собі давні уявлення людей про світ як про площину, яка не є безмежною, про це свідчать наступні компоненти: *край, end*. Також слід зазначити численну перевагу емоційно нейтральних ФО, які несуть у собі сему «невідомо де» в англійській мові. Це можна пояснити географічним розташуванням Англії та її успішним розвитком як морської та колоніальної держави. Мореплавання та мандрівки з ціллю відкриття та освоєння далеких світів були звичними для англійців і не викликали негативних емоцій. Навпаки, вони були засобом відкриття нових країн, за рахунок яких збільшувалася власне територія Англії та зростало її багатство. Тоді як в українській мові серед ФО з семою «невідомо де» існує ціла низка ФО з негативною конотацією: *хоч у пекло, під три чорти, до чорта (до біса) в зуби, до всіх бісів в зуби, чорту (чортові) в зуби, у чорта в зубах, у чорта на куличках, у чорта на рогах, до біса на рога, до дідька в зуби, де (вже) і перець не росте*. ФО *у чорта в зубах, у чорта на куличках, у чорта на рогах, у чорта на болоті* крім семи «у далекому місці» несуть у собі сему «у небезпечному місці» [3, с. 216]. ФО *де і перець не росте* додатково означає місце, «де важкі умови життя, де перебувають переважно не з власного бажання» [3, с. 79]. Подібне негативне сприйняття віддаленого локусу пояснюється осілим способом життя українського народу, можливістю ворожих нападів і навіть перебування у полоні на чужині; тому те, що близько до домівки, сприймається як щось рідне та безпечне, те, що далеко – чуже і потенційно небезпечне. Також привертає увагу сакралізація віддаленого локусу в українській лінгвокультурі, яка виявляється в компонентності даних ФО, а саме в присутності в їх складі лексем *чорт, дідько, біс*, які означають дохристиянські міфологічні істоти, що населяють «інший, потойбічний світ» – *пекло*.

Щодо структури фразеосемантичного поля «далеко», ядром даного поля вважаємо ФО фразеосемантичного мікрополя «на великій відстані», які є досить абстрактними за своїм значенням, та яким властива легка виводимість загального значення. Близьку периферію утворюють мікрополя «в полі зору до обрію», «закордоном» і «невідомо де» лише в англійській мові. Далекую периферію утворюють мікрополя «недосяжно далеко», які часто вживаються в переносному значенні і частіше використовуються в обох лінгвокультурах в значенні «велика різниця», і «невідомо де» лише в українській мові, які мають не-

гативну конотацію, дуже часто позначають не стільки *далеке місце*, скільки *невідоме, погане місце*.

Порівняємо градацію мікрополів в складі фразеосемантичного поля «далеко» з реальним розташуванням об'єкту від дистанційної крапки відліку в англійській та українській мовах.

Таблиця № 1

Співвідношення реального розташування об'єкту від дистанційної крапки відліку до структури фразеосемантичного поля «далеко»

фразеосемантичне поле «далеко»		
Реальне розташування об'єкту від дистанційної крапки відліку від максимальної до мінімальної відстані	Структура фразеосемантичного поля «далеко» від ядра до периферії	
	українська мова	англійська мова
1. невідомо де; 2. недосяжно далеко; 3. закордоном; 4. на великій відстані; 5. в полі зору до обрію;	1. не великій відстані; 2. в полі зору до обрію; 3. закордоном; 4. недосяжно далеко; 5. невідомо де.	1. не великій відстані; 2. в полі зору до обрію; 3. закордоном; 4. невідомо де; 5. недосяжно далеко.

Слід зазначити, що структура виділеного нами фразеосемантичного поля не співпадає з градацією мікрополів в його складі, яку ми розробили за показником реальної віддаленості об'єкта до вихідної координати. Констатуємо, що ФО, які позначають крайню ступінь реальної віддаленості, знаходяться в периферії фразеосемантичного поля «далеко». Будучи крайнім ступенем певного явища, такі поняття як «невідомо де» та «недосяжно далеко» найбільш емоційно сприймаються як окремою людиною так і етносом в цілому, та піддаються найбільшій метафоризації.

Концептуалізація об'єктивної дійсності, зокрема просторових уявлень тим чи іншим етносом залежить від безлічі факторів, серед яких найважливішу роль відіграють зовнішнє середовище та особливості географічного розташування місцевості проживання етносу. Так для англійської етнокультури у вимірі простору важливими є слуховий спосіб (7 ФО в англійській мові і жодної ФО в українській) і вертикальний план (8 ФО в англійській мові і жодної ФО в українській), а для української культури – переважно зоровий вимір (3 ФО в українській і жодної ФО в англійській) у плані площини (3 ФО в українській і жодної ФО в англійській). Історичні долі народів та досяжність місцевості для ворогів також впливають на своєрідність сприйняття і відображення просторових уявлень в різних лінгвокультурах (негативне сприйняття простору є в 11 ФО в українській мові і в жодній ФО в англійській мові; лексеми, що позначають міфологічні істоти, є в 10 ФО в українській мові і в жодній ФО в англійській мові).

Таким чином, в процесі дослідження фразеологічних засобів вербалізації концепту віддаленості об'єкта в зіставному аспекті в англійській та українській лінгвокультурах було виявлено певну етномовну і етнокультурну специфіку та загальні характеристики вербалізації універсальних просторових відносин.

У перспективі планується розгляд інших фразеосемантичних полей та мікрополей з просторовою семантикою, що дозволить провести всебічне та глибоке дослідження універсального макроконцепту «простір».

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-український фразеологічний словник [Текст] / [уклад. Л. Т. Баранцев]. – 2-ге вид., випр. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2005. – 1056 с.
2. Словник фразеологізмів української мови [Текст] / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.] – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.
3. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови [Текст] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
4. Фразеологічний словник української мови [Текст] / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.] – К. : Наукова думка, 1993. – 980 с.
5. Oxford Dictionary of Idioms / Edited by Judith Siefring. – Second Edition. – New York : Oxford University Press Inc., 2004. – 340 p.
6. Walter Scott. A Legend of Montrose [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.online-literature.com/walter_scott/legend-of-montrose/12/

*М. Н. Харлан,
преподаватель,*

Международный гуманитарный университет

ТОЛЕРАНТНОСТЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ КАК НЕОБХОДИМЫЙ ЛИЧНОСТНЫЙ КОМПОНЕНТ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСПЕШНОЙ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ-ИНОСТРАНЦЕВ

В современном мире интенсивно развиваются межгосударственные образовательные контакты, увеличивается количество молодых людей, желающих получить образование в других странах.

В такой ситуации все более актуальной становится проблема социальной адаптации иностранных студентов, обучающихся в украинских вузах. Опыт обучения иностранных студентов в Одесском Международном университете свидетельствует о том, что успешность изучения иностранными студентами русского языка в значительной степени зависит от адаптации студентов, как на занятиях, так и в социальной среде вне занятий, в стране их пребывания.

Следует отметить, что даже при самых благоприятных условиях международных контактов при вхождении в новую культуру, новую социокоммуникативную и социобытовую среду у личности, как правило, возникают различного рода сложности и проблемы. Практика свидетельствует, что часто представители разных стран и культур очень мало знают о друг друге, руководствуются стереотипными представлениями, обладают недостоверной, а иногда и искаженной, нередко, негативной информацией о стране пребывания, ее культуре и испытывают по отношению к ней предубеждение, что не может не сказаться на длительности и сложности их адаптации к иной социокультурной среде.

Изложенное выше ставит проблему социальной адаптации иностранных студентов, как одну из важнейших, актуальных и значимых для учебного процесса.

Адаптация (от средневекового латинского *adaption* – приспособление) – интегральное, многогранное явление, имеет множество толкований и рассматривается в различных областях науки.

Социокультурная адаптация подразумевает приспособление индивида (или группы) к условиям новой социокультурной среды, а следовательно, и к новым ценностям, ориентациям, нормам поведения, традициям так, чтобы успешно существовать в новом окружении [5].

Социокультурная адаптация – сложный многоплановый процесс взаимодействия личности и новой социокультурной среды, в ходе которого иностранные студенты, имея специфические этнические и психологические особенности, вынуждены преодолевать разного рода психологические, социальные, нравственные, религиозные барьеры, осваивать новые виды деятельности и формы поведения.

Адаптация иностранных граждан к новым социокультурным условиям при поступлении в высшее учебное заведение является основополагающим фактором, определяющим в большинстве случаев эффективность образовательного процесса в целом.

Молодые люди, приехавшие на учебу в нашу страну из других государств, оказываются в очень непростой ситуации. Студенческая жизнь становится для них серьезным жизненным испытанием. Они вынуждены не только осваивать новый вид деятельности – учебу в высшем учебном заведении, готовиться к будущей профессии, но и адаптироваться к совершенно незнакомому социокультурному пространству.

По нашим наблюдениям, на первом этапе межличностного общения иностранных учащихся с преподавателями часто возникают такие ситуации, когда те или иные приемы общения, привычные для украинских граждан не срабатывают, замечания, высказывания оценочного характера встречают неадекватную реакцию, меры, направленные на определенное воспитательное воздействие со стороны педагогических работников, не достигают своей цели. Это как раз и вызвано, среди прочего, незнанием поведенческих стереотипов, закрепленных в культуре этноса партнера по коммуникации, разницы в национально-культурных стандартизированных психологических реакциях, жизненных ценностях, установках, мотивации, взаимных ожиданиях.

Начало работы с новой группой учащихся это всегда и большое испытание для преподавателя РКИ (русского языка как иностранного). С целью продуктивного взаимодействия с учащимися преподавателю необходимы знания об этническом образе и стереотипах поведения, особенностях реальной национальной группы и индивидуальных характеристик каждого студента (психологических, интеллектуальных, лингвистических, культурологических и др.), идет поиск путей взаимопонимания, оказывается индивидуальная и коллективная помощь в адаптации к новым условиям, осуществляется кропотливая аналитическая работа, необходимая для оптимизации учебного процесса.

Со своей стороны студенты также изучают преподавателя, особенности его личности и характера.

Таким образом, при обучении русскому языку как иностранному (РКИ) на подготовительном отделении вузов преподаватели и студенты испытывают огромное эмоциональное и интеллектуальное напряжение, оно объясняется:

- крайне ограниченными коммуникативными возможностями студентов, только начавших изучать язык;
- недостаточной адаптацией на начальном этапе обучения, практически не определенными отношениями с преподавателем и средой обитания;
- затрудненным пониманием и атрибуцией реальных явлений и людей в связи с этническими стереотипами и расовыми, гендерными, религиозными различиями;
- индивидуальными поведенческими реакциями, мотивированными психологическими, этнокультурными, мировоззренческими, социальными и пр. особенностями.

Кроме того, между преподавателями и иностранными учащимися возникают психологические барьеры, которые обуславливаются, как показывают результаты исследований [4], тем, что у большинства преподавателей доминируют активные формы реагирования (агрессия, фиксация). В поведении проявляется несдержанность, грубость или неуверенность в своих силах, тревожность [4], что негативно отражается на профессиональной деятельности и тормозит процесс адаптации студентов иностранцев в ходе их обучения.

С целью преодоления психологических барьеров, указанных выше, которые могут оказать негативное воздействие на процесс успешной адаптации иностранных студентов в ходе их обучения, по нашему мнению, необходимо формирование гармоничных толерантных отношений между преподавателем и студентами.

Толерантность. (от лат. *tolerantia* – терпение, терпеливость, добровольное перенесение страданий) – социологический термин, обозначающий терпимость к иному мировоззрению, поведению и обычаям. Толерантность не равносильна безразличию. Она не означает также принятия иного мировоззрения или образа жизни, она заключается в предоставлении другим права жить в соответствии с собственным мировоззрением [6].

Методистов и преподавателей-практиков интересует значение понятия «толерантности» как терпимость к чужим мнениям, идеям, концепциям, к непривычным формам выражения в языке какого-либо смысла, к не принятым в родной культуре нормам поведения и т. д. [2].

И.А. Стернин выделяет основные прескрипции толерантности (предписания по осуществлению коммуникативного процесса, т.е. определенные правила общения) [1], которые, по нашему мнению, применимы для взаимодействия преподавателей РКИ со студентами– иностранцами, а именно:

- антиконфликтность;
- некатегоричность в общении;
- неимпозитивность;
- прескрипция вежливости.

Прескрипция антиконфликтности предполагает необходимость предотвращать споры и конфликты, а при их возникновении – необходимость урегулировать их через компромисс и сохранить в споре «лицо» собеседников.

Опыт преподавания русского языка для студентов-иностранцев дает нам основание утверждать, что необходимо избегать конфликтов, особенно это актуально в работе, например, с турецкими студентами, которые легко, в отличие от, например, китайских студентов, в силу своего менталитета, эмоциональности и стереотипов поведения могут вступать в открытый конфликт с преподавателем, высказывая свои негативные суждения по тому или иному вопросу.

Прескрипция некатегоричности в общении реализуется в установках на снижение негативной оценочности и смягчение категоричности высказываний в процессе общения.

Минимизация негативной оценочности в общении достигается с помощью следующих коммуникативных правил:

- избегать резких словесных оценок событий и друг друга;
- избегать ярких оценочных эмоций в процессе общения.

Изучение практики в МГУ показывает, что нежелательно использовать со студентами вертикальное общение «сверху вниз», допускать повышение голоса, применять резкие императивные конструкции, постоянно акцентировать внимание на том, чего студенты не знают, открыто, без смягчения, высказывать отрицательные оценки ответам студентов, сравнивать учащихся между собой, их знания, результаты письменных и других работ, выделять одного или нескольких студентов, как пример для других, выставлять эмоциональные оценки (одна из самых распространенных: «Молодец!»).

Неимпозитивность предполагает признание собеседником неприкосновенности личности, вежливость дистанцирования, стремление не навязывать собеседнику себя, свое общество, свои мнения, не вмешиваться в его дела, минимизировать советы и распоряжения.

Начинающие преподаватели, легко переступают ту грань, за которой отношения между ними и студентами становятся фамильярными. Начиная преподаватели, как правило, забывают о том, что для атмосферы общения более значимым является не ролевой контакт (преподаватель – студент), строго регламентирующий поведение его участников, а личностный.

Следуя вышеуказанной прескрипции, преподавателям РКИ в общении со студентами, стоит исключить коммуникативные формы в виде распоряжений и приказов, например: «Вытри доску!», «Закрой окно!», делать бестактные замечания по поводу формы одежды студентов и т.п.

Прескрипция вежливости – более общая категория, которая также способствует формированию толерантности и сопровождает ее как коммуникативный феномен: внешняя доброжелательность, контактонаправленность, коммуникативный самоконтроль, скромность, общая культура речи и др.

Чтобы следовать этой транскрипции, при обучении иностранных студентов, мы рекомендуем преподавателям постараться выбрать нужный тон, продемонстрировать свою доброжелательность и лояльность, показать свою заинтересованность в собеседнике, умение улыбнуться удачной шутке и пошутить самому, и студенты отреагируют немедленно и адекватно: у них появится желание общаться, они раскроются с самой неожиданной стороны.

Таким образом, по нашему мнению, исправление вышеуказанных ошибок, промахов в коммуникативном поведении и следование вышеуказанным реко-

мендациям будет более эффективно развивать толерантное взаимодействие преподавателей с иностранными учащимися и способствовать позитивным процессам адаптации последних.

Итак, подводя итоги, мы можем заключить, что для формирования толерантности в коммуникативном поведении преподавателя РКИ необходимо:

– развивать толерантность, как индивидуальное свойство, характеризующее способность к сохранению саморегуляции при негативных воздействиях среды;

– развивать способность к неагрессивному поведению по отношению к другому человеку на основе открытости в относительной независимости действий другого;

– проводить постоянный анализ условий педагогического взаимодействия;

– осуществлять поиск путей разрешения сложных ситуаций ;

– выработать стратегии эффективного коммуникативного сотрудничества [3].

Завершая изложенное, следует отметить, что работа преподавателя РКИ на подготовительном отделении требует установки на постоянное профессиональное и личностное совершенствование, которая будет способствовать формированию и развитию толерантности педагога, как необходимого компонента успешной адаптации студентов-иностранцев в ходе их обучения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Стернин И.А. Проблемы формирования категории толерантности в русском коммуникативном сознании / И. А. Стернин // Культурные практики толерантности в речевой коммуникации : [коллективная монография]. – Екатеринбург : Изд-во УрГУ, 2004.
2. Просвиркина И. И. Толерантная коммуникативная личность: лингводидактический аспект исследования / И. И. Просвиркина // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия : Вопросы образования: языки и специальность. – 2007. – № 2. – С. 60–65.
3. Гриншпун И.Б. Понятие и содержательные характеристики толерантности (к вопросу о толерантности как психическом явлении) / И.Б. Гриншпун // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика) : сб. научно-метод. ст. / РАН Моск. психол.-соц. ин-т. – М., – Воронеж : Мод ЭК, 2002. – С. 31–41.
4. Митина Л.М. Экспериментальное изучение фрустрационной толерантности учителя / Л.М. Митина // Новые исследования в психологии и возрастной физиологии. – 1990. – № 2. – С. 63–81.
5. Зотова О.И., Кряжева И.К. Некоторые аспекты социально-психологической адаптации личности / О.И. Зотова, И.К. Кряжева // Психологические механизмы регуляции социального поведения. – М., 1979.
7. Психология : словарь / [под ред. А.В. Петровского]. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.

*Н. М. Шкворченко,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу та мовознавства,
Одеського міжнародний гуманітарний університет*

РЕАЛІЗАЦІЯ ІНТЕНЦІЇ У ДІЛОВОМУ ДІАЛОЗІ ЗАЛЕЖНО ВІД ІЄРАРХІЧНИХ ВІДНОСИН КОМУНІКАНТІВ

Стаття присвячена проблемам мовного ділового спілкування жінок та чоловіків, які знаходяться на різних сходинках ієрархічної драбини. Ця проблема є дуже актуальною у сучасному світі, коли ділові співвідношення припинили бути прерогативою лише чоловіків. Діалогічне ділове спілкування аналізується в цій статті не лише з точки зору ієрархії, але і з гендерної точки зору. У статті проаналізовано ступінь успішності комунікації у наступних ситуаціях: жінка-начальник – чоловік-підлеглий, чоловік-начальник – жінка-підлегла та чоловік і жінка – партнери рівного рангу. Знання та розуміння особливостей мовного спілкування чоловіків і жінок допомагає взаєморозумінню між співробітниками і, як наслідок, полегшує спільну ділову діяльність.

Підбір матеріалу проведено таким чином, щоб у всіх досліджуваних діалогах ділове спілкування відбувалося між чоловіками і жінками. Включення до сфери дослідження висловлювань з різною структурою, але з однаковою конотацією, ставить своєю метою з'ясувати, у яких випадках ієрархічні ознаки є супутніми засобами, а в яких – компенсуючими гендерним.

Ділове спілкування займає значне місце у житті більшості людей, оскільки постійно доводиться обговорювати питання, пов'язані з організацією виробництва, з життям трудового колективу, виконанням посадових і службових обов'язків, укладенням угод різного роду, договорів, прийняттям рішень, оформленням документів тощо. Ділове спілкування відіграє важливу роль у різних видах професійної діяльності, визначає їх успіх. Особливу значимість воно набуває для людей, зайнятих в управлінні. Як показало дослідження, проведене в галузі менеджменту, на спілкування витрачається 80% робочого часу керівників усіх рівнів [1].

Цікавим у цьому відношенні є вислів Дж. Рокфеллера: «Уміння спілкуватися з людьми – такий самий товар, як цукор чи кава. І я готовий платити за це вміння більше, ніж за будь-який інший товар у цьому світі» [1, с. 69].

У науковій і методичній літературі немає строгого визначення поняття «ділового спілкування». Найбільш прийнятним можна назвати наступне: ділове спілкування – це міжособистісне спілкування з метою організації та оптимізації того чи іншого виду предметної діяльності: виробничої, наукової, комерційної, управлінської і т. ін.

Існування гендерно-змішаних колективів є нормою сьогоденної ситуації на ринку праці. Багато вітчизняних та закордонних вчених – соціологи і психологи неодноразово зверталися до проблеми гендерного взаємодії в діловому колективі [2; 3; 4].

Гендерні стереотипи – це частина панівного соціальної свідомості, які є особливо помітними в діловій сфері. Психологи почали вивчати гендерні від-

мінності ще наприкінці XIX століття, але аж до 1970-х вони здебільшого займалися тим, що демонстрували відмінності статей і обґрунтовували цим різне ставлення до чоловіків і жінок [5].

Поява жінки у сфері бізнесу призвело до порушення стереотипів. Наскільки важливою є гендерна відмінність під час ділового діалогічного спілкування, і чи впливає вона на успішний результат комунікації, ми спробували з'ясувати в цій статті.

Розглядаючи спілкування як специфічну форму діяльності і як самостійний процес взаємодії з метою реалізації інших видів діяльності, виділяють основні функції спілкування:

- 1) інформаційно-комунікативну (прийом та передача інформації);
- 2) регулятивно-комунікативну (взаємне коригування дій у процесі спільної діяльності);
- 3) ефективно-комунікативну (передача емоційного ставлення).

Одним з основних компонентів мовленнєвої діяльності, який перебуває у сфері уваги практично всіх сучасних напрямків лінгвістики, є інтенція мовця. Активно ведеться робота над визначенням засобів і способів вираження інтенції мовця [6]. Однак ще не вироблені чіткі критерії для відмежування поняття інтенції мовця від понять комунікативної мети, комунікативної задачі, мотиву мовця. Немає чіткого уявлення про місце, роль і принципи функціонування інтенції у висловлюванні. У статті робиться спроба наблизитися до вирішення деяких із зазначених проблем, а саме: як успішність реалізації інтенції мовця залежить від рангу відносини комунікантів в діловому діалогічному спілкуванні.

У своїй класифікації ми розділили досліджувані діалогічні єдності по інтенції комунікантів на п'ять основних типів:

- 1) залучення уваги співрозмовника;
- 2) повідомлення інформації співрозмовнику;
- 3) запит або одержання інформації від співрозмовника;
- 4) прохання чи наказ виконати що-небудь;
- 5) переконання співрозмовника у чомусь.

Виходячи з перерахованих вище характеристик, було проведено аналіз залежності соціального рангу, гендеру, а також інтенції мовця від ступеня успішності ділового діалогічного спілкування.

По-перше, в діалогах по вертикалі, тобто коли комуніканти знаходяться на різних щаблях ієрархічної драбини, в середньому спостерігається більший відсоток успішних діалогів (75%) порівняно з тими, у яких комуніканти дорівнюють за соціальним рангом (62%).

По-друге, залежно від гендерної належності керівника, ступінь успішності комунікації досягає 79% у ситуації «жінка-начальник – чоловік-підлеглий», і 73% у ситуації «чоловік-начальник – жінка-підлегла».

По-третє, слід зазначити залежність успішності комунікації від інтенції мовця. Так, у ситуації «жінка-начальник – чоловік-підлеглий» найбільший відсоток успішності спостерігається при залученні уваги (82%) і при переконанні (85%). Водночас, у ситуації «чоловік-начальник – жінка-підлегла» найбільший відсоток успішності спостерігається при повідомленні інформації (90%), а також

при проханні або наказі (87%). У ситуації «чоловік та жінка – ділові партнери рівного рангу» найбільший відсоток успішності спостерігається при повідомленні інформації (82%), а найменший – при спробах переконати співрозмовника (43%).

Таким чином, можна підсумувати, що найбільш успішними є:

1) ділові діалоги у ситуації «чоловік-начальник – жінка-підлегла» з інтенцією мовця повідомити співрозмовнику інформацію (90% успішності), а також з інтенцією дати вказівку співрозмовнику у формі прохання чи наказу (85% успішності);

2) ділові діалоги у ситуації «жінка-начальник – чоловік-підлеглий» з інтенцією мовця привернути увагу (85% успішності) і з інтенцією переконати співрозмовника (85% успішності);

3) ділові діалоги у ситуації «чоловік та жінка – ділові партнери рівного рангу» з інтенцією мовця повідомити інформацію (80% успішності).

Найменш успішними серед досліджуваних діалогів можна назвати:

1) ділові діалоги «чоловік-начальник – жінка-підлегла» з інтенцією мовця переконати співрозмовника (60% успішності);

2) ділові діалоги у ситуації «жінка-начальник – чоловік-підлеглий» з інтенцією мовця запросити або отримати інформацію (75% успішності);

3) ділові діалоги у ситуації «чоловік та жінка – ділові партнери рівного рангу» з інтенцією мовця переконати співрозмовника (50%).

У перспективі планується компаративне дослідження англійських та українських ділових діалогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Введенская Л.А. Деловое общение / Л.А. Введенская. – М., 2004. – 512 с.
2. Душкина М.Р. Психология влияния: деловое общение / М.Р. Душкина. – Санкт-Петербург : Питер, 2004. – 224с.
3. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 333 с.
4. Лавриненко Н.В. Женщина: самореализация в семье и обществе (Гендерный аспект) / Н.В. Лавриненко. – К. : ВИПОЛ, 1999. – 203 с.
5. Основи теорії гендеру : навчальний посібник [відп. ред М. М. Скорик]. – К. : «К.І.С.», 2004. – 536 с.
6. Шкворченко Н.М. Гендерні функції мови у процесі соціалізації індивіда (на матеріалі англійського ділового дискурсу) / Н. М. Шкворченко // Збірник праць та доповідей XVII Міжнародної наукової конференції професора Сергія Бураго. – К. : Наука, 2007. – С. 64–67.

ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ «СИНОНІМІЯ» У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Вибір мовного матеріалу є можливим завдяки тому, що для вираження одного й того ж поняття існують близькі за значенням слова чи конструкції – лексичні синоніми. Проблема синонімії у французькій мові розглядалася вже у XVII столітті. Вожля виділяв загальний клас «синонімів і слів близьких за значенням». У 1736 році Жирар визначив синоніми як слова подібні за своїм основним значенням, але різні тим, що можуть виражати особливе, додаткове значення [5, с. 163]. В лінгвістичній літературі слова-синоніми визначаються зазвичай спільністю їх лексичного значення і сукупністю існуючих розбіжностей між ними. На такі особливості синонімів вказували французькі філософи і лінгвісти починаючи з XVIII століття [2, с. 4].

Наявність різних підходів до дефініції синонімії у лексикології залежить від того, яких принципів дотримуються мовознавці у вирішенні проблеми синонімії. Так, дослідники словникової синонімії французької мови (Жирар, П. Лафе, А. Дарместетер та ін.) дотримувалися не тільки семантичного, але й етимологічного принципу щодо синонімів, вивчаючи головним чином понятійні розбіжності. Більшість лінгвістів-романістів XX ст. (А. Доза, Ж. Марузо, Ш. Баллі, С. Ульман та ін.) враховують розбіжності стилістичного і афективного характеру, хоча і це не послужило достатнім надбанням для вичерпного визначення поняття синонімії [2, с. 4].

Довгий час у мовознавстві спостерігався неоднозначний підхід щодо вивчення синонімії. Досить суперечливі думки лінгвістів щодо оцінки навіть самого факту реального існування синонімії як мовного явища. Одні лінгвісти, не ставлячи під сумнів факт наявності у мові синонімії, розробляють критерії виділення синонімічного матеріалу і його класифікації, інші – фактично заперечують існування синонімії як мовного факту і, як зазначає Л. А. Чешко, «негативно відносяться до проблеми вивчення синонімії» [3, с. 3]. Окрема група науковців виступає за ідейно-проблемну переорієнтацію в лексикології щодо вивчення синонімії. Так, В. А. Звєгінцев пише, що «синонімії, як вона традиційно називається в мові, немає взагалі. Це одна із функцій, рудиментарно існуюча в науці про мову...» [3, с. 6].

У сучасній науці під поняттям «синонім» розуміють наявність мінімум двох слів співвідносних за значенням і взаємодіючих у певній системі мови [6, с. 78]. Будагов Р. А. розглядає синоніми як близькі за значенням, але різні за звучанням слова, що виражають відтінки одного поняття [1, с. 185]. Для лексикології синонімія – це повний або частковий збіг значень двох або декількох слів як словникових одиниць з відривом від контексту.

У французькому мовознавчій науці синонім визначається як семантичне співвідношення між багатьма різними матеріальними формами мовного знака. Синонімія є завжди частковою і ніколи не буває абсолютною [7, с. 25]. Подібне

визначення знаходимо у лінгвістичному енциклопедичному словнику, який тлумачить синонімію як тип семантичних відношень мовних одиниць, що полягає у повному або частковому збігу їх значень [4], тоді як Ю. Д. Апресян пропонує називати синонімами тільки такі мовні знаки, значення яких тотожні.

Отже, керуючись спільною теорією, яка покладена в основу визначення синонімії як мовного явища, синонімами будемо називати слова, близькі за значеннями, але відмінні за звуковим оформленням та емоційно-експресивним забарвленням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Будагов Р. А. сравнительно-семасиологические исследования (романские языки) / Р. А. Будагов. – М. : Издательство Московского ун-та, 1963. – 302 с.
2. Зибуцайте Э. И. Глагольные фразеологические синонимы в современном французском языке : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук / Э. И. Зибуцайте. – М., 1962. – 24 с.
3. Климовская Г.И. О характере синонимического значения / Г.И. Климовская // Синонимы в языке и речи (доклады конференции). – Новосибирск, 1970. – С. 3–6.
4. Лингвистический энциклопедический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://tapemark.narod.ru/les/446c.html>
5. Панченко Л.М. Основные подходы к определению синонимических отношений в лексике / Л.М. Панченко // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2 : Языкознание. – 2006. – Вып. 5. – С. 163–165.
6. Чикобава А.С. Реальность синонимов и возможность синонимических словарей / А.С. Чикобава // Лексическая синонимия : сборник статей [под. ред. С. Г. Бархударова]. – М. : Наука, 1967. – С. 78–80.
7. Laurent N. Initiation à la stylistique / Nicolas Laurent. – Paris, Hachette, 2001. – 126 p.

Розділ 6

Медицина та фармація

В. В. Вишнев,
старший преподаватель кафедры физического воспитания
Одесского медицинского института,
Международный гуманитарный университет;
О. Н. Калиниченко,
старший преподаватель кафедры физического воспитания
Одесского медицинского института,
Международный гуманитарный университет

ЛЕЧЕБНАЯ ФИЗКУЛЬТУРА ПРИ ВЕГЕТОСОСУДИСТОЙ ДИСТОНИИ ПО ГИПОТОНИЧЕСКОМУ ТИПУ

Лечебная физкультура является относительно новой самостоятельной научно-практической медицинской дисциплиной. Она базируется на современных данных анатомии и физиологии, биомеханики, биофизики и биохимии, клинических дисциплин, гигиены и спортивной медицины, психологии и педагогики, теории физического воспитания и других наук. В лечебной практике под ЛФК следует понимать применение средств физической культуры к больному или ослабленному человеку с лечебно-профилактической целью для возможно более быстрого и полного восстановления здоровья и трудоспособности. ЛФК, являясь частью физической культуры, выполняет также и задачи физического воспитания – способствует развитию и совершенствованию силы, выносливости, скорости и координации движений, уверенности, настойчивости, смелости и других физических и психических качеств, необходимых каждому человеку в его трудовой и общественной деятельности, поэтому применение ЛФК следует считать не только лечебным, но и воспитательным процессом.

Основным средством ЛФК являются физические упражнения, которые применяются целенаправленно соответственно лечебным задачам и особенностям заболевания, дозировано в зависимости от общего состояния больного и степени нарушения той или иной функции. Физические упражнения являются внутренними биологическими неспецифическими раздражителями, оказывающими общее тонизирующее и трофическое влияние на весь организм через сложную рефлекторную моторно-висцеральную связь. Они через центральную нервную систему нормализуют и стимулируют большинство процессов в организме больного. Но многие из них при определенных условиях выполняют специальные конкретные лечебные задачи и одновременно являются специфическими.

Например, при помощи ЛФК можно бороться с вегетососудистой дистонией [1, с. 45].

Вегетососудистая дистония – это заболевание, характеризующееся вегетативными и психоэмоциональными расстройствами, проявляющееся неустойчивостью пульса и артериального давления, дыхательными нарушениями, сниженной толерантностью к физическим нагрузкам и стрессовым ситуациям.

Развитию заболевания способствуют острый и хронический стресс, переутомление, эндокринная дисфункция, наследственная предрасположенность, интоксикации, действие ионизирующего излучения. Вероятнее всего, имеет место комплексное воздействие нескольких факторов одновременно. Распро-

страненность вегетососудистой дистонии в популяции составляет 2-5%. Болеют лица молодого возраста, женщины в 2-3 раза чаще мужчин. Среди больных кардиологического профиля вегетососудистая дистония встречается в 30-50% случаев [2, с. 254].

Для вегетососудистой дистонии характерен исключительный полиморфизм клинических проявлений. Наиболее часто (у 95-98% больных) встречается кардиальный синдром, проявляющийся болью или ощущением дискомфорта в области сердца, чаще возникает в покое на фоне психоэмоционального напряжения, ослабевая или исчезая при движении, приеме седативных препаратов или самостоятельно. Боли длится от нескольких минут до многих часов. Синдром расстройств сердечного ритма встречается у 75% больных вегетососудистой дистонией. Он проявляется жалобами на сердцебиение (не всегда подтверждается учащением сердечного ритма при объективном исследовании); ощущениями пульсации сосудов шеи, головы; перебоями в работе сердца, «остановкой сердца». Данные жалобы возникают при волнении, гипервентиляции, в положении стоя и исчезают при физической нагрузке.

Синдром лабильности артериального давления проявляется неадекватным повышением артериального давления до уровня пограничной

Вегетососудистая дистония по гипотоническому типу (гипотоническая болезнь) характеризуется понижением артериального давления вследствие расстройства механизмов регуляции кровообращения – нарушения функции высших вегетативных центров, которое обуславливает повышение тонуса парасимпатической нервной системы и снижение гормональной функции коры надпочечников. Все это приводит к стойкому уменьшению периферического сопротивления артерий и падению максимального давления ниже 100 мм рт. ст., минимального – ниже 60 мм рт. ст. Заболевания могут вызывать различные причины: нервно-эмоциональные перенапряжения, инфекции, интоксикации некоторыми вредными веществами и др. способствует развитию заболевания гипокинезия. Ряд заболеваний (язвенная болезнь, микседема, анемия и др.) приводит к вторичной артериальной гипотонии. Не всегда снижение артериального давления является заболеванием. Встречается и физиологическая гипотония, не связанная с патологией (например, у спортсменов). Для гипотонической болезни характерно хроническое течение. Больные жалуются на слабость, вялость, апатию, головные боли, головокружения, ухудшение памяти, понижение работоспособности, обмороки, боли в области сердца. В комплексном лечении применяются общетонизирующие, медикаментозные и физиотерапевтические средства, препараты, повышающие тонус сосудов, ЛФК. Лечение проводится в профилакториях, санаториях и поликлиниках [3, с. 107].

Основными задачами ЛФК являются: общее укрепление организма, повышение работоспособности и эмоционального тонуса, улучшение функционального состояния центральной нервной системы и систем, регулирующих кровообращение, тренировка всех органов и систем, особенно сердечно-сосудистой и мышечной, совершенствование координации движений, равновесия, произвольного расслабления и сокращения мышц. Занятия ЛФК следует начинать при первых признаках заболевания, используя разнообразные ее формы. Обязательны занятия утренней гигиенической гимнастикой, так как больные по

утрам отмечают вялость и слабость и чувствуют себя хуже, чем днем. Утренняя гигиеническая гимнастика оказывает возбуждающее действие на центральную нервную систему, тонизирует весь организм, обеспечивает быстрый переход к активной деятельности.

Лечебная гимнастика в начале курса лечения направлена на адаптацию организма к физическим нагрузкам. Упражнения выполняются в исходном положении сидя и стоя, без отягощений, в тонизирующей дозировке; в занятие включается небольшое число специальных упражнений; плотность занятия невысокая. Во время основного курса лечения увеличивается число специальных упражнений, к которым относятся упражнения с отягощениями: гантелями, набивными мячами (1–2 кг); упражнения с сопротивлением: с партнером, на тренажерах, с экспандерами; статические (изометрические) упражнения – напряжение мышц с надавливанием на опору, удержание гантелей в вытянутых руках, противодействие выполнению движения; скоростно-силовые упражнения – бег, прыжки, подскоки и т. п.; упражнения на координацию движений – жонглирование различными предметами, асимметричные движения конечностями и др.; упражнения для вестибулярного аппарата – движения головой, равновесие на месте и в движении, передвижения с открытыми и закрытыми глазами; дыхательные упражнения – обучение правильному дыханию в покое и при выполнении движений. Специальные упражнения сочетаются и чередуются с общеразвивающими упражнениями и упражнениями в расслаблении мышц. Основное исходное положение – стоя; применяются также исходные положения сидя и лежа. Плотность занятия также увеличивается, хотя после силовых и скоростно-силовых упражнений даются паузы отдыха или дыхательные упражнения. Дозировка физической нагрузки – тренирующая [4, с. 97].

При выраженных проявлениях заболевания лечебная гимнастика проводится по методике, применяемой при недостаточности кровообращения первой степени. Широко используются упражнения для адаптации организма к изменениям положения тела. При улучшении состояния больного можно применять методику лечебной гимнастики, характерную для лечения начального курса лечения гипотонической болезни.

Важной формой ЛФК является дозированная ходьба. Дозировка ходьбы зависит от состояния больного. Рекомендуются тонизирующая физическая нагрузка, вызывающая состояние бодрости. Во время санаторного лечения применяются игры (крокет, волейбол, настольный теннис, бадминтон) и спортивные упражнения (ходьба на лыжах, плавание, гребля), которые должны строго дозироваться. Допустимы тренирующие физические нагрузки.

ЛИТЕРАТУРА

8. Цыбульская Т.Б., Чудимов В.Ф. Лечебная физкультура в системе медицинской реабилитации / Т. Б. Цыбульская, В. Ф. Чудимов. – Барнаул : Новоалтайская типография, 1998. – 116 с.
9. Готовцев П.И., Субботин А. Д., Селиванов В.П. Лечебная физическая культура и массаж / П. И. Готовцев, А. Д. Субботин, В. П. Селиванов. – М. : Медицина, 1987. – 304 с.
10. Справочник по терапии с основами реабилитации / [Пасиешвили Л.М., Заздравнов А.А., Шапкин В.Е., Бобров Л.Н.]. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2004. – 414 с.
11. Лечебная физическая культура / ред. С.Н. Попова. – М. : Физкультура и спорт, 1998. – 271 с.

*О. Г. Калиберда,
заведующий кафедрой физического воспитания
Одесского медицинского института,
Международный гуманитарный университет*

ФАРМАКОЛОГИЧЕСКАЯ КОРРЕКЦИЯ ИММУННОГО СТАТУСА СПОРТСМЕНОВ

Факторы, лимитирующие работоспособность, условно можно разделить на системные (общие) и органные, которые позволяют выделить систему или отдельный орган, ответственные за сбой в работоспособности всего организма при физической нагрузке высокой интенсивности и напряженности [1].

Среди основных факторов, лимитирующих спортивную работоспособность, выделяют: биоэнергетические (анаэробные и аэробные) возможности спортсмена; нейромышечные (мышечная сила и техника выполнения упражнений); психологические (мотивация и тактика ведения спортивного состязания).

К системным факторам, лимитирующим работоспособность, относится снижение иммунологической реактивности [2].

Иммунитет – способ защиты внутреннего постоянства организма от генетически чужеродной информации (антигены, токсины).

Иммунологическая реактивность организма спортсменов зависит от объема и интенсивности физических и психоэмоциональных нагрузок. Резервные возможности иммунной системы, осуществляя эффективную защиту организма от инфекций при незначительных физических нагрузках, при нарастании мышечно-эмоционального стресса в условиях интенсивных нагрузок истощаются, вследствие чего возникает состояние иммунодефицита.

Основными причинами снижения иммунной реактивности организма спортсменов в основном являются:

- экстремальные физические нагрузки;
- неблагоприятные метеоклиматические условия;
- психоэмоциональные перегрузки – стрессы.

Причиной вторичного иммунодефицита может стать недостаток питания (или несбалансированное питание) при определенных диетах. Для поддержания иммунитета необходимы витамины А, С, Е, микроэлементы, играющие важную роль в его нормальном функционировании.

Следствием снижения иммунной защиты становится подверженность заражению любым инфекционным заболеванием в период максимальных нагрузок, предсоревновательный или соревновательный период.

Состояние иммунитета зависит от величины и продолжительности нагрузки и проходит следующие фазы: мобилизация, компенсация, декомпенсация, восстановление [2]. Резервные возможности иммунной системы в фазах мобилизации и компенсации обеспечивают эффективную защиту организма. Переход в фазу декомпенсации обусловлен нарастанием мышечно-эмоционального стресса, характерного для интенсивных нагрузок спортсменов.

Режимы нагрузок, при которых наступает фаза истощения резервных возможностей иммунной системы, индивидуальны для каждого спортсмена, зави-

сят от многих факторов, в том числе и его генотипа. Это обстоятельство требует контроля иммунного статуса при профессиональных занятиях спортом.

Коррекция иммунного статуса проводится с применением профилактических мероприятий и лечебных средств: иммунокорректоров, адаптогенов, витаминов, аминокислот [2].

К профилактическим мероприятиям относятся следующие:

- санация очагов хронической инфекции, поскольку постоянная интоксикация резко снижает резервные возможности организма;
- выявление и лечение дисбактериоза;
- защита от психоэмоционального стресса;
- постоянная поддержка баланса витаминов, микроэлементов, белков, жиров, углеводов, аминокислот для полноценного обеспечения иммунной системы энергетическими и пластическими субстратами;
- проведение тренировочного процесса в соответствии с физиологическими возможностями конкретного спортсмена;
- специальная иммунокоррекция при длительных переездах.

Прием профилактических средств, обладающих выраженным стимулирующим действием на иммунитет, помогает его восстановлению. К ним относятся:

- продукты пчеловодства: апилак, апилактоза, мед с пергой, сотовый мед; препараты из цветочной пыльцы: гранулированная цветочная пыльца, поли-табс, цернилтон, тенториум плюс;
- неспецифические биогенные стимуляторы: адаптогены, масло облепихи, мумие, бета-каротин;
- поливитаминные комплексы, содержащие витамины группы В, фолиевую и аскорбиновую кислоты.

К лекарственным средствам, стимулирующим иммунитет, относятся:

- интерфероны – альфаферон, веллферон, интерферон, интрон-А, реальдерон, ребиф, роферон;
- индукторы синтеза интерферонов – амиксин, полудан, ридостин, тилорон, циклоферон;
- интерлейкины – интерлейкин-2, пролейкин, ронколейкин;
- синтетические иммуностимулирующие – декарис, дибазол, инозин пранобекс, левамизол, ликопид, метилурацил, полиоксидоний, тимоген;
- препараты комбинированного состава – вобэнзим, синупрет, тонзилгон;
- бактериальные – бронхомунал, имудон, рибомунил;
- иммуностимуляторы животного происхождения – тактивин, тималин, тимостимулин, иммунофан;
- фитопрепараты – эхинацея (иммунал), иммунорм, эстифан.

Для коррекции иммунодефицитных состояний чаще всего применяют:

- иммуномодулирующие препараты – тималин, тимоген, Т-активин;
- препараты, стимулирующие выработку интерферона – циклоферон, ронколейкин.

Имунокорректоры применяют:

- в начале сезона или с началом интенсивных тренировок;
- при длительной соревновательной деятельности и частых переездах;

- при воздействии факторов риска (при резкой отрицательной внешней температуре в зимних видах спорта, высокой влажности и т. п.);
- как индивидуальную защиту при эпидемиях гриппа, ОРЗ;
- при наличии очагов хронической инфекции.

Циклоферон обладает противовоспалительным, противовирусным, иммуностимулирующим действием. Нормализует выработку интерферона, способствует коррекции иммунного статуса организма при иммунодефицитах и аутоиммунных состояниях. Стимулирует продукцию лейкоцитами, макрофагами, эпителиальными клетками, а также тканями селезенки, печени, легких, мозга. Проникает в цитоплазму и ядерные структуры, активизирует синтез «ранних» интерферонов. Отличается низкой токсичностью и отсутствием мутагенных и канцерогенных эффектов. При парентеральном введении быстро и полностью всасывается. Незначительно связывается с белками. Легко проникает в органы, ткани и биологические жидкости (в том числе ликвор). 99% введенного препарата выводится почками в неизменном виде в течение 24 ч. Не аккумулируется даже при длительном применении.

Применяется при иммунодефицитных состояниях различного происхождения (в том числе обусловленных физическим перенапряжением), а также дегенеративно-дистрофических заболеваниях суставов (деформирующий остеоартроз и др.); инфекциях бактериальных, герпетических; острых и хронических вирусных гепатитах (А, В, С, D); ревматоидном артрите; язвенной болезни желудка и двенадцатиперстной кишки; кожных заболеваниях (нейродерматит, экзема, дерматозы).

Противопоказания: декомпенсированный цирроз печени, детский возраст (до 4-х лет), беременность.

Побочных действий при применении циклоферона не выявлено.

Совместим со всеми лекарственными средствами (в том числе антибиотиками, витаминами, иными иммуномодуляторами).

Эхинацея (иммунал) – растительный биогенный стимулятор, который имеет иммуномодулирующее и противовоспалительное действие, активизирует костно-мозговое кровообращение, в результате чего увеличивается количество лейкоцитов и клеток ретикуло-эндотелиальной системы селезенки. Полисахариды, содержащиеся в эхинацее, повышают фагоцитарную активность нейтрофилов и макрофагов, стимулируют продукцию интерлейкина-1. Комплекс действующих веществ индуцирует трансформацию В-лимфоцитов в плазматические клетки, улучшает функции Т-хелперов. Благодаря инулину, левулезе, бетаину улучшаются обменные процессы, особенно в печени и почках. Повышает неспецифическую резистентность организма (в т.ч. к возбудителям гриппа и герпеса).

Показания для применения: вторичный иммунодефицит при значительной физической нагрузке; психическое и физическое переутомление; иммунодефицитные состояния при хронических рецидивирующих воспалительных заболеваниях различной локализации; состояние после антибиотикотерапии.

Препараты эхинацеи принимают внутрь. Дозировка и длительность применения устанавливаются индивидуально, в зависимости от используемой лекарственной формы.

Побочное действие: возможны аллергические реакции; при применении в высоких дозах возможны тошнота, рвота, нарушения стула, бессонница, повышенная возбудимость нервной системы.

Противопоказания: повышенная чувствительность к препаратам эхинацеи; аутоиммунные заболевания; нарушение углеводного обмена.

Все лекарственные препараты применяются по рекомендации и под контролем врача.

ЛИТЕРАТУРА

1. Методы исследования и фармакологической коррекции физической работоспособности человека / под ред. И.Б. Ушакова. – М. : Медицина, 2007.
2. Кулиненко О.С. Фармакологическая помощь спортсмену: коррекция факторов, лимитирующих спортивный результат / О. С. Кулиненко. – М. : Советский спорт, 2007.

***В. А. Малиновский,**
кандидат биологических наук, доцент,
доцент кафедры общей и клинической фармакологии
Одесского медицинского института,
Международный гуманитарный университет*

ВЫДЕЛЕНИЕ МЕЗЕНХИМАЛЬНЫХ СТВОЛОВЫХ КЛЕТОК ИЗ ЛИПОАСПИРАТОВ

Мезенхимальные стволовые клетки, или мультиполярные стромальные клетки (МСК), относятся к классу соматических клеток и характеризуются способностью к пролиферации и дифференцировке в клетки жировой, костной, хрящевой, мышечной, печёночной и нервной тканей [20; 29]. При этом они выделяют в окружающую среду комплекс биоактивных молекул, модулирующих клеточный рост, инициирующих ангиогенез, поддерживающих цитокинез и другие клеточные функции [3]. Имеются также сообщения об их способности к плюрипотентной трансдифференцировке в линии эпителиальных [19; 22] и эндотелиальных [21] клеток. Важной биологической особенностью МСК является их низкая иммуногенность, способность к миграции в очаг повреждения и/или воспаления, гемопоэзстимулирующая и иммуномодулирующая активность, что позволяет рассматривать их, как потенциально активные индукторы и регуляторы репаративных процессов органов и тканей [1; 7; 8]. Так, в настоящее время активно обсуждается возможность использования МСК для неоангиогенеза [16; 3], а также для ускорения восстановления кроветворения и профилактики развития реакции «трансплантат против хозяина» (ТРПХ), часто наблюдаемой при трансплантации стволовых кроветворных клеток пациентам с гемобластозами после высокодозовой химиотерапии [2]. Кроме того, разрабатываются новые подходы по использованию МСК для восстановления репаративного остеогенеза [10] и хондрогенеза [4; 11] как местного, так и системного характера. Получены также обнадеживающие результаты для применения аллогенных и аутогенных мезенхимальных стволовых клеток для терапии ряда

других патологий, таких, как инфаркт миокарда, нефропатия, паркинсонизм, инсульт, сахарный диабет [5; 7; 23], а также для использования в эстетической медицине [18].

Обычно МСК выделяют из костного мозга, плаценты или жировой ткани [12]. Сравнительный анализ МСК различного тканевого происхождения показывает близость их метаболизма на ранних этапах клеточной дифференцировки и участие других генов на более поздних стадиях приобретения клетками тканеспецифических свойств [14]. В то же время, при длительном культивировании отмечается уменьшение пролиферативного потенциала у клеток, полученных из липоаспиратов, по сравнению с аналогичными клетками, выделенными из пупочных канатиков [6]. Тем не менее, выделение МСК из алло- и аутогенных липоаспиратов получило наибольшее распространение ввиду широкого применения липосакции в пластической хирургии и косметологической практике и поэтому является методом выбора [27].

Особенностью и существенным недостатком известных схем выделения МСК из липоаспиратов является тот факт, что в основу практически всех протоколов положено использование гидролитического фермента коллагеназы бактериального происхождения из *Clostridium histolyticum* различной степени чистоты. Даже значительно очищенные коммерческие препараты коллагеназы содержат чувствительное для клеток количество эндотоксина (пряжка 200-8000 EU/мл) [25; 26], избавиться от которого полностью не удаётся даже несмотря на использование целого ряда специальных методов очистки [9; 26]. Коллагеназа из *C. histolyticum* типа I и II (Sigma-Aldrich, Serva, Worthington, Invitrogen-GIBCO, USB, StemCell Technologies, Waco или Roche) используется в концентрациях 0,02 – 0,2%. Высвобождение МСК из жировой ткани обычно производят в конических эрленмейеровских колбах при лёгком орбитальном перемешивании суспензии в шейкере с добавлением фермента в один из следующих буферных растворов: 1X HBSS, 1X HBSS/HEPES, 1X PBS, 1X KRS/HEPES или DMEM F12. Гидролиз обычно занимает 30-60 мин при 37°C. Работу фермента прекращают добавлением DMEM/10% FBS.

Наиболее воспроизводимые и стабильные результаты получаются при использовании протоколов фирмы Miltenyi Biotec для открытой (ручной) и закрытой (аппаратной) схемы выделения МСК из липоаспиратов. Ниже приводится протокол первого типа [15].

Протокол выделения МСК из липоаспиратов ручным методом в открытой системе, но полностью стерильных условиях:

1. Собрать жировую ткань (липоаспират) тумесцентной липосакцией. Необходимо минимум 250 мл, примерно 1×10^7 – 1×10^8 моноклеарных клеток в стромальной сосудистой фракции. Сохранять не дольше, чем 24 часа при температуре 2–4°C перед выделением.

2. Развести образец липоаспирата пополам раствором 1X PBS (phosphate-buffered saline). Распределить поровну и уравновесить в 500-мл конических пластиковых центрифужных пробирках с закручивающимися крышками (Corning No. 431123).

3. Центрифугировать при 430 g 10 минут без торможения. После центрифугирования собрать верхнюю целевую жировую фазу, содержащую клетки, и

перенести в новую центрифужную пробирку. Развести равным объёмом 1 X PBS.

4. Повторить этап 3 дважды.

5. Развести аспирированную липидную фракцию равным объёмом раствора коллагеназы (3 WüncH Units/мл коллагеназы NB 4G Proved Grade, Serva No. 17465.02) и перенести в 1-л стеклянную коническую колбу. Не наливать больше, чем 500 мл в 1-л сосуд!

6. Инкубировать смесь 30 мин при 37°C в предварительно прогретом орбитальном шейкере. Установить скорость вращения платформы 250 об/мин.

7. По окончании инкубации с ферментом остановить его гидролитическое действие добавлением равного объёма 1X DMEM (Dulbecco's Modified Eagles Medium), содержащей 20% FBS (фетальной бычьей сыворотки), в каждую колбу.

8. Перераспределить переваренный препарат в новые конические 500-мл центрифужные пробирки с завинчивающимися крышками и центрифугировать при 600 g в течение 10 мин. Супернатанты аспирировать и удалить.

9. Ресуспендировать осадок (так называемую стромальную сосудистую фракцию, SVF) в 10 мл негемопозитической среды (NH Expansion medium, или NHEM, Miltenyi Biotec No. 130-191-680).

10. Пропустить клеточную суспензию через 100-мкм сотовый фильтр для получения взвеси отдельных клеток и возможно мелких кластеров. Собрать фильтрат в 50-мл конические пробирки.

11. Центрифугировать пробирки с суспензией интактных клеток при 600 g в течение 10 мин. Надосадочную жидкость аспирировать и удалить, а осадок ресуспендировать в 5 мл негемопозитической среды (NHEM, см. этап 9).

12. Повторно пропустить клеточную суспензию через сотовый фильтр, но уже с размером пор 40 мкм, для просеивания интактных клеток. Собрать фильтрат в новые 50-мл конические пробирки и посчитать количество выделенных клеток.

13. Довести концентрацию мононуклеарных клеток в суспензии до количества 1×10^7 в 15 мл с помощью разбавления NHEM средой. Произвести посев клеток в культуральные флаконы (матрасы) из расчёта 1×10^7 клеток на один 75-см² флакон и культивировать при 37°C, 5% CO₂ и 95% влажности. Менять NHEM среду на свежую каждые 24 часа.

Протоколы последующей дифференцировки и трансдифференцировки мультипотентных МСК в линии клеток конкретно необходимых тканей, таких как костную, хрящевую, печёночную, мышечную, эпителиальную и др.), приведены в ряде открытых публикаций [13; 14; 22; 24; 28; 29], а также частично в тематическом буклете фирмы Miltenyi Biotec [17].

ЛИТЕРАТУРА

1. Aggarwal S., Pittenger M.F. Human mesenchymal stem cells modulate allogeneic immune cell responses // *Blood*. – 2005. – V.105. – № 4. – P. 1815–1822.
2. Beyth S., Borovsky Z., Mevorach D. et al. Human mesenchymal stem cells alter antigen-presenting cell maturation and induce T-cell unresponsiveness // *Blood*. – 2005. – V.105. – № 5. – P. 2214–2219.

3. Bronckaers A., Hilkens P., Martens W. et al. Mesenchymal stem/stromal cells as a pharmacological and therapeutic approach to accelerate angiogenesis // *Pharmacol. Ther.* – 2014. – Epub. – S0163-7258(14)00052-7.
4. Bulte J.W.M., Kraitchman D.L., Mackay A.M. et al. Chondrogenic differentiation of mesenchymal stem cells is inhibited after magnetic labeling with ferumoxides // *Blood.* – 2004. – V.104. – № 10. – P. 3410–3413.
5. Choi Y.-H., Kurtz A., Stamm C. Mesenchymal stem cells for cardiac cell therapy // *Hum. Gene Ther.* – 2011. – V.22. – № 1. – P. 3–17.
6. Christodoulou I., Kolisis F.N., Papaevangelidou D. et al. Comparative Evaluation of Human Mesenchymal Stem Cells of Fetal (Wharton's Jelly) and Adult (Adipose Tissue) Origin during Prolonged In Vitro Expansion: Considerations for Cytotherapy // *Stem Cells Int.* – 2013. – V.2013. – № 246134. – P. 1–12.
7. de Almeida D.C., Donizetti-Oliveira C., Barbosa-Costa P. et al. In search of mechanisms associated with mesenchymal stem cell-based therapies for acute kidney injury // *Clin. Biochem. Rev.* – 2013. – V.34. – № 3. – P. 131–144.
8. DiMarino A.M., Caplan A.I., Bonfield T.L. Mesenchymal Stem Cells in Tissue Repair // *Front. Immunol.* – 2013. – V.4. – № 201. – P. 1–9.
9. Dolmans M.M., Michaux N., Camboni A. et al. Evaluation of Liberase, a purified enzyme blend, for the isolation of human primordial and primary ovarian follicles // *Hum. Reprod.* – 2006. – V.21. – № 2. – P. 413–420.
10. Fakhry M., Hamade E., Badran B. et al. Molecular mechanisms of mesenchymal stem cell differentiation towards osteoblasts // *World J. Stem Cells.* – 2013. – V.5. – № 4. – P. 136–148.
11. Jin X.-B., Sun Y.-S., Zhang K. et al. Neocartilage formation from predifferentiated human adipose derived stem cells in vivo // *Acta Pharmacol. Sin.* – 2007. – V.28. – № 5. – P. 663–671.
12. Kern S., Eichler H., Stoeve J. et al. Comparative analysis of mesenchymal stem cells from bone marrow, umbilical cord blood, or adipose tissue // *Stem Cells.* – 2006. – V.24. – № 5. – P. 1294–1301.
13. Lin Y., Luo E., Chen X. Molecular and cellular characterization during chondrogenic differentiation of adipose tissue-derived stromal cells in vitro and cartilage formation in vivo // *J. Cell Mol. Med.* – 2005. – V.9. – №4. – P. 929–939.
14. Liu T.M., Martina M., Huttmacher D.W. et al. Identification of common pathways mediating differentiation of bone marrow- and adipose tissue-derived human mesenchymal stem cells into three mesenchymal lineages // *Stem Cells.* – 2007. – V.25. – № 3. – P. 750–760.
15. MSC/ADSC isolation from human lipoaspirate. Special protocol // *Miltenyi Biotec.* – 2007. – 2 p.
16. Miranville A., Heeschen C., Sengenès C. et al. Improvement of postnatal neovascularization by human adipose tissue-derived stem cells // *Circulation.* – 2004. – V.110. – № 3. – P. 349–355.
17. Nonhematopoietic (NH) stem cell media for human marrow stromal cells (MSCs) // *Miltenyi Biotec.* – 2007. – 39 p.
18. Pfaff M., Zellner W.W., Steinbacher D.M. Processing technique for lipofilling influences adipose-derived stem cell concentration and cell viability in lipoaspirate // *Aesthetic Plast. Surg.* – 2014. – V.38. – № 1. – P. 224–229.
19. Phinney D.G., Prockop D.J. Concise Review: Mesenchymal stem/multipotent stromal cells: the state of transdifferentiation and modes of tissue repair-current views // *Stem Cells.* – 2007. – V.25. – № 11. – P. 2896–2902.
20. Pittenger M.F., Mackay A.M., Beck S.C. et al. Multilineage potential of adult human mesenchymal stem cells // *Science.* – 1999. – V.284. – № 5411. – P. 143–147.
21. Pittenger M.F., Martin B.J. Mesenchymal stem cells and their potential as cardiac therapeutics // *Circ. Res.* – 2004. – V.95. – № 1. – P. 9–20.
22. Sasaki M., Abe R., Fujita Y. et al. Mesenchymal stem cells are recruited into wounded skin and contribute to wound repair by transdifferentiation into multiple skin cell type // *J. Immunol.* – 2008. – V.180. – № 4. – P. 2581–2587.
23. Sykova E., Forostyak S. Stem cells in regenerative medicine // *Laser Ther.* – 2013. – V.22. – № 2. – P. 87–92.

24. Taléns-Visconti R., Bonora A., Jover R. et al. Hepatogenic differentiation of human mesenchymal stem cells from adipose tissue in comparison with bone marrow mesenchymal stem cells // World J. Gastroenterol. – 2006. – V. 12. – № 36. – P. 5834–5845.
25. Vargas F., Vives-Pi M., Somoza N. et al. Endotoxin contamination may be responsible for the unexplained failure of human pancreatic islet transplantation // Transplantation. – 1998. – V.65. – № 5. – P. 722–727.
26. Wang Y., Paushter D., Wang S. et al. Highly purified versus filtered crude collagenase: comparable human islet isolation outcomes // Cell Transplant. – 2011. – V.20. – №11–12. – P. 1817–1825.
27. Williams A.R., Hare J.M. Mesenchymal stem cells: biology, pathophysiology, translational findings, and therapeutic implications for cardiac disease // Circ. Res. – 2011. – V.109. – № 8. – P. 923–940.
28. Winter A., Breit S., Parsch D. et al. Cartilage-like gene expression in differentiated human stem cell spheroids: a comparison of bone marrow-derived and adipose tissue-derived stromal cells // Arthritis Rheum. – 2003. – V. 48. – № 2. – P. 418–429.
29. Zuk P.A., Zhu M., Ashjian P. et al. Human adipose tissue is a source of multipotent stem cells // Molecular Biology of the Cell. – 2002. – V.13. – № 12. – P. 4279–4295.

Г. П. Пеклина,

*доктор медицинских наук, профессор,
директор Одесского медицинского института,
Международный гуманитарный университет*

В. А. Бочаров,

*доктор медицинских наук, профессор,
профессор кафедры общей и клинической фармакологии
Одесского медицинского института,
Международный гуманитарный университет*

В. В. Бочарова,

*кандидат медицинских наук,
ассистент кафедры дерматовенерологии и косметологии
с циклом эстетической медицины ФПО,
Запорожский государственный медицинский университет*

КЛИНИЧЕСКИЕ И ЛАБОРАТОРНЫЕ ОБОСНОВАНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ ГИАЛУРОНОВОЙ КИСЛОТЫ В КОСМЕТОЛОГИИ

Введение. В организме человека гиалуроновая кислота содержится в коже, суставной жидкости и связках, стекловидном теле, пуповине. Функции ее весьма разнообразны и касаются не только процессов регуляции содержания влаги в тканях, но и таких важных механизмов как миграция и дифференцировка клеток [1, с. 34–38; 2, с. 94–95].

Проведенный нами анализ косметических средств, где используется гиалуроновая кислота (или ее соль – гиалуронат натрия), свидетельствует о том, что она в основном применяется в качестве увлажняющего компонента [3, с. 16–19; 4, с. 72–77; 5, с. 105–109; 6, с. 251–258; 7, с. 354–358].

В этой связи гиалуроновую кислоту называют «молекулярной губкой», ибо даже 1% ее раствор обладает заметной вязкостью, а ее молекулы в воде

образуют нечто на подобии сетки. В коже сосредоточена почти половина всей гиалуроновой кислоты в организме человека, и она располагается в соединительной ткани дермы между волокнами коллагена и эластина, но, в то же время, и в клетках рогового слоя эпидермиса [8, с. 336]. Следует обратить внимание и на то, что в коже сосредоточено до 20% всей воды организма; она даже имеется в роговом слое («первичная» – 5% сухого веса; «вторичная» – 30% сухого веса; «свободная» – содержание зависит от присутствия в роговом слое гигроскопических молекул, способных притягивать воду).

Таким образом, при изучении проблемы «увлажнения» кожи следует учитывать особенности взаимоотношений между этими двумя ингредиентами (водой и гиалуроновой кислотой), в том числе то, что: 1) содержание воды в дерме зависит от возраста, состояния организма и генетических особенностей; 2) повреждения кожи изменяют ее нормальный водный баланс: при гипергидратации она сморщивается и набухает (эффект «длительного купания»), при дегидратации – теряет упругость и покрывается морщинами (эффект «крокодиловой кожи»); 3) вышеобозначенный «водный баланс» кожи поддерживается разнонаправленными (!) «потоками» воды: а) ее диффузией в дерму сквозь стенки сосудов; б) ее испарением через роговой слой эпидермиса; 4) оба вышеобозначенных процесса, обеспечивающих «водные потоки» (диффузия и испарение) являются пассивными и поддержка гидратированного состояния кожи во многом зависит от гиалуроновой кислоты, так как она: а) способна связывать в 1000 раз больше воды чем весит сама; б) способна «притягивать» и «удерживать» влагу, содержащуюся в атмосфере и входит в состав т. н. комплекса гидрофильных и гигроскопических молекул, сосредоточенных в корнеоцитах (натуральный увлажняющий фактор).

Цель исследования – провести комплексный анализ основных механизмов действия на кожу гиалуроновой кислоты, используемый для мезотерапии в косметологии.

Материалы и методы. В Одесском медицинском институте Международного гуманитарного университета выполняется комплексная научно-исследовательская работа (НИР), посвященная фундаментальным научным и практическим аспектам косметологии. Проанализированы литературные сведения и собственные данные в отношении влияния гиалуроновой кислоты на патогенетические механизмы развития некоторых дерматозов, в том числе – сочетающихся с поражением суставов (артропатический псориаз, ревматизм).

Результаты и их обсуждение. При псориазе отмечается патогномичный патофизиологический и патогистологический признак – паракератоз. По своей сущности – это т. н. «неудержный митоз кератиноцитов» (т. е. – процесс, в значительной степени напоминающий онкологический). При этом изменяются как миграция, так и дифференцировка кератиноцитов, а на коже в это время отмечается значительная сухость, образование и наслоение в крупные «бляшки» чешуек серебристого цвета, при снятии которых выявляется триада Аушпица (феномены «стеаринового пятна», «лаковой пленки», «кровавой росы»). Важным в свете решения поставленной нами задачи является и тот факт, что при псориазе нередко поражаются суставы. Таким обра-

зом, имеет место совпадение «тканей-мишеней», где «разворачиваются» патологические процессы, так или иначе связанные с функциональным состоянием гиалуроновой кислоты.

В некотором смысле подобные процессы наблюдаются и при ревматизме, когда у больных могут поражаться не только суставы, но и кожа в виде узловатой эритемы. Поражения кожи при ревматизме проявляются в виде трех форм эритем: узловатой, кольцевидной и многоформной. При узловатой эритеме отмечаются болезненные, плотные узлы диаметром от 1 до 5–7 см и располагаются по передней поверхности голеней, тыле стоп, на бедрах и лодыжках. В начале заболевания они красноватые, затем меняют окраску на фиолетово-коричневую, а в последствии – синюшные.

Кольцевидная (анулярная) эритема выражается в появлении красных округлых кольцевидных, бледных в центре образований, которые локализуются на груди, животе, конечностях. Образования имеют диаметр от 2 – 3 мм до 2 – 3 см, иногда сливаются в причудливые формы.

Экссудативная многоформная эритема обычно располагается на коже передней поверхности голеней и тыле кистей, редко – на шее, лице; все элементы имеют склонность к слиянию [9, с. 515–520].

При ревматизме узловатая эритема может считаться с артралгией и артритом.

Внедрение в организм стрептококка и накопление продуктов его жизнедеятельности, которые токсически воздействуют на капилляры, соединительную ткань и иммунную систему, проявляется гуморальным и клеточным ответом, который и лежит в основе механизма развития ревматизма.

Таким образом, эти нарушения у больного проявляются повышением титра антистрептолизина-0 (АСЛО-0), антистрептогиалуронидазы (АСГ), антистрептокиназы (АСК), увеличивается количество плазмочитов и повышается активность иммунокомпетентных лимфоидных элементов.

Одним из ее фрагментов является изучение механизма действия и разработка новых эффективных методов мезотерапии. Исторические аспекты об этом методе лечения подчеркивают одно из важных положений, о котором косметологи нередко забывают, что несомненно отрицательно сказывается в ряде случаев на результатах практического его применения.

На самом деле, еще в 1958 г. Mickel Pistor в еженедельнике «La press medical» опубликовал статью, в которой резюмировал: «...действия на ткани МЕЗО-ДЕРМАЛЬНОГО происхождения настолько значительно, что этому способу лечения следовало бы дать название мезо-терапия. Это – локорегиональное внутрикожное введение медикаментов в очень низких дозах; сеансы проводятся через более продолжительные интервалы времени, чем при других видах парентерального введения медикаментов, что обеспечивает значительное уменьшение побочных ятрогенных эффектов и снижает экономические затраты на лечение; ...основной принцип метода – «мало, редко и в нужное место».

Строго с научной точки зрения нельзя считать это название удачным, так как понятие «мезодерма» включает в себя комплекс гистоморфологиче-

ских и функциональных признаков, которые характеризуют организм человека начиная с эмбрионального периода развития (рисунок).

Как следует из рисунка, термин «мезо-дерма» имеет гораздо более глубокое значение, чем то, которое подразумевается в механизме действия мезотерапии, поэтому косметологам не следует допускать упрощенного его понимания и в том отношении, что мезенхимальный генез имеют и соединительные ткани (как «волокнистая», так и – «со специальными свойствами»).

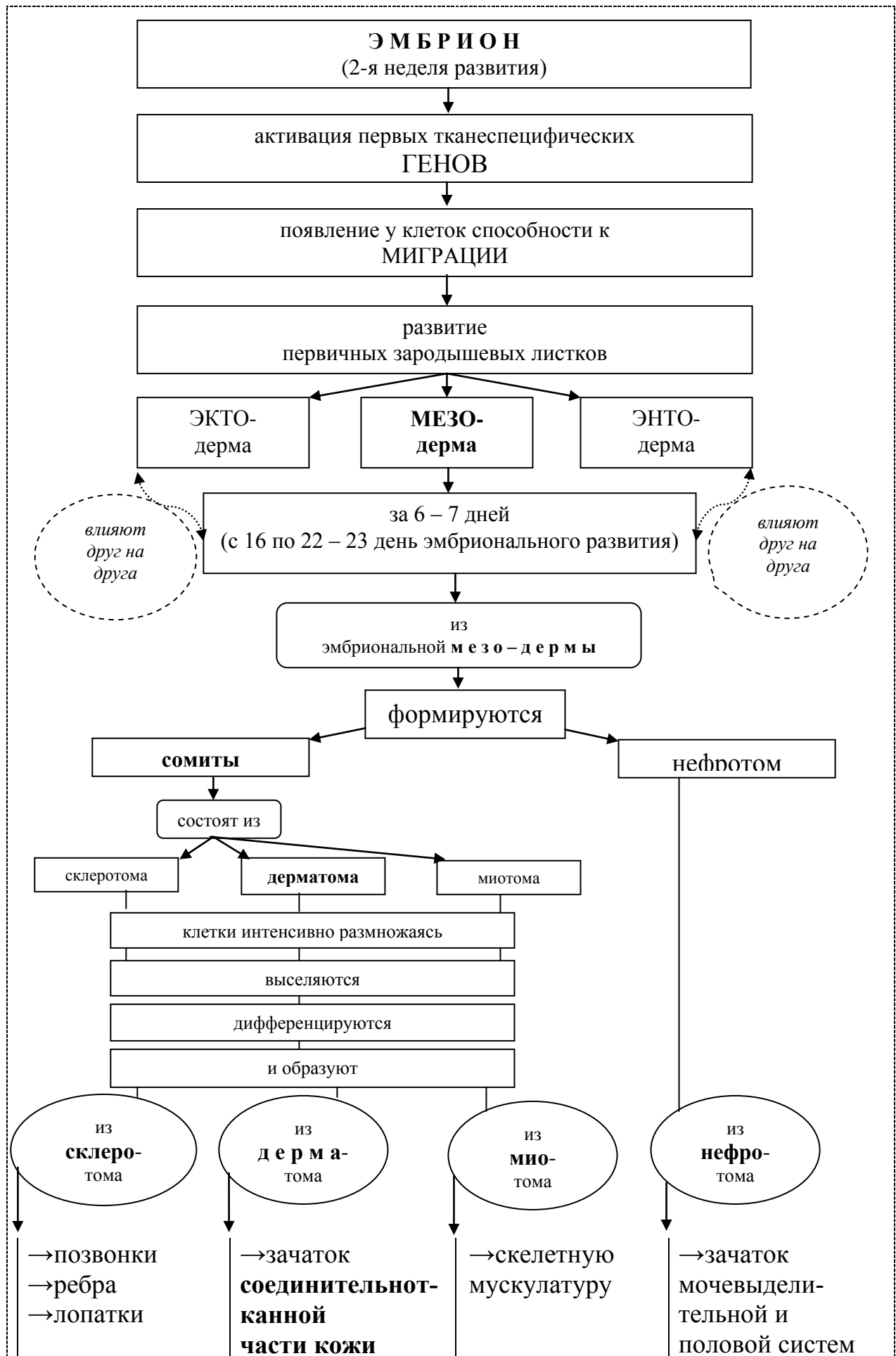

Рисунок 1. Происхождение и предназначение мезодермы

Особенно важно учитывать, что в состав всех «волоконистых» соединительных тканей, кроме клеток, входит значительный объем межклеточного вещества (экстрацеллюлярный матрикс – ЭЦМ), которое, в свою очередь, состоит из основного вещества и погруженных в него волокон различного типа. С волокнами прочно связаны такие молекулы основного вещества как гликозаминогликаны (полисахариды), протеоглики (белковая матрица с ковалентно присоединенными гликозаминогликанами) и гликопротеины (полипептидные цепи, соединенные с разветвленными полисахаридами, связывающие ЭЦМ с клетками соединительной ткани).

Гиалуроновая кислота является одной из 5 разновидностей гликозаминогликанов, и ее содержание «преобладает» как раз в тех «проблемных местах», которые и являются «точкой приложения» мезотерапии, а именно – в коже и рыхлой соединительной ткани (кроме этого, как указывали ранее – в стекловидном теле и хрящах).

Клетками, ответственными за синтез молекул ЭЦМ (в том числе – гиалуроновой кислоты) в волокнистой соединительной ткани, являются фибробласты. В процессе поддержания тканевой структуры и непрерывного обновления компонентов ЭЦМ участвуют также фиброциты. Эти клетки способны мигрировать к очагу повреждения ткани, но при этом они одновременно активно синтезируют вещества ЭЦМ. Фибронектин (белок ЭЦМ из семейства интегринов) контролирует направленную миграцию клеток и избирательность связей между клеточными партнерами и является одним из факторов активации макрофагов и удержания его в очаге поражения. В свою очередь макрофаг своими ростовыми факторами стимулирует пролиферацию и активацию фибробластов, а следовательно – и образование ЭЦМ.

Особенно много ЭЦМ находится в «рыхлой» соединительной ткани (образующей строму органов и сопровождающей сосуды). В ней молекулы гликозаминогликанов переплетаются, образуя сеть, в ячейках которой удерживается большое количество тканевой жидкости.

В литературе практически не раскрывается вопрос клинического значения влияния гиалуроновой кислоты на процессы миграции и дифференцировки клеток. Это обстоятельство может иметь чрезвычайно большое значение, так как искусственное «подкачивание» с помощью препаратов для мезотерапии водного баланса соединительной ткани кожи, а также ее рогового слоя, рано или поздно может привести к его «истощению», поскольку такие препараты не всегда могут влиять на функциональное состояние клеток-продуцентов гиалуроновой кислоты, молекул адгезии, волокнистой ткани и других важных компонентов «структурно-функциональных единиц кожи».

Выводы. Перспективы дальнейших исследований. Имеющиеся в литературе сведения свидетельствуют о кратковременности эффектов большинства препаратов, используемых для мезотерапии, что диктует необходимость обязательного применения повторных сеансов такого лечения. В значительной степени может улучшить восстановление водного баланса кожи применение комплексного лечения с использованием мезотерапии на основе анализа лабораторных показателей, отражающих различные стороны функционального обеспечения структур кожи.

ЛИТЕРАТУРА

1. Иванова Е. В. Оценка морфофункционального состояния стареющей кожи лица неинвазивными методами / Е. В. Иванова, С. Б. Ткаченко, И. В. Кошелева // Экспериментальная и клиническая дерматокосметология. – 2008. – № 1. – С. 34–38.
2. Лащинина Е. В. Интегральная биоревитализация: логика омоложения / Е. В. Лащинина // Инъекционные методы в косметологии. – 2011. – № 2. – С. 94–95.
3. Камелина Л. И. Биоревитализация в современной практике врача-косметолога / Л. И. Камелина // Метаморфозы. – 2012. – № 1. – С. 16–19.
4. Лапатина Н. Сочетанное использование методики биоревитализации с наружным применением гиалуроновой кислоты / Н. Лапатина // Медицинская косметология. – 2009. – № 1. – С. 72–77.
5. Glogau R. G. Effect of injection techniques on the rate of local adverse events in patients implanted with nonanimal hyaluronic acid gel dermal fillers / R. G. Glogau, M. A. Kane // Dermatologic Surgery. – 2008. – V. 34, Suppl. 1. – P. 105–109.
6. Pierre A. New trends in face rejuvenation by hyaluronic acid injections / A. Pierre // J. Cosmet. Dermatol. – 2008. – V. 7 (4). – P. 251–258.
7. Ryu H. S. Influence of age and regional differences on skin elasticity as measured by the Cutometer® / H. S. Ryu, Y. H. Joo, S. O. Kim [et al.]. – 2008. – V. 14 (3). – P. 354–358.
8. Кошевенко Ю. Н. Кожа человека. Том 1 : Структура, физиология и предназначение функциональных элементов кожного органа человека. – М. : Медицина, 2006. – 360 с.
9. Европейское руководство по лечению дерматологических болезней : [пер. с англ. / ред. А. Д. Кацамбаса, Т. М. Лотти]. – М. : МЕДпресс-информ, 2008. – 736 с.

*Г. П. Пекліна, В. А. Бочаров,
Л. П. Зубкова, О. Є. Романовський, М. Г. Антіпов,
Н. В. Община, С. В. Мокиєнко, В. А. Малиновський, О. В. Олійник,
Одеський медичний інститут,
Міжнародний гуманітарний університет*

КОНЦЕПЦІЯ МОДУЛЯЦІЇ СИНАПТИЧНОЇ ПЕРЕДАЧІ ЗАПАХІВ

Вступ. Незважаючи на тисячолітні дослідження впливу запахів на функціональний стан організму людини, залишаються не вирішеними численні її аспекти, особливо щодо клінічного. Сприйняття запахів, насамперед, пов'язано з діяльністю нервової системи, і саме досягнення сучасної науки дозволяють повному підійти до можливостей розкриття механізмів дії тих чи інших запахів на регулюючі системи забезпечення гомеостазу людини [1, с. 304–311; 2, с. 17–30]. Про складність вирішення поставленого завдання свідчать дані про те, що в головному мозку вищих організмів (де і локалізовані центральні аналізатори нюху) міститься близько 10^{10} – 10^{11} нейронів, кількість межнейрональних синапсів становить 10^{13} – 10^{14} [3, с. 401–412; 4, с. 612–626].

Можна припустити, що ця ще недостатньо вивчена область знань може внести неоціненний вклад в плані нових підходів до оцінки численних наукових фактів, особливо – в медико-біологічному напрямку, так як запахи впливають на функціональний стан основних регулюючих систем вищих організмів, а, враховуючи останні дані про їх єдність, логічно очікувати, що в роботі

різних фізіологічних систем, що сприймають запахи, можуть «спрацьовувати» подібні молекулярні механізми [5, с. 324–326; 6, с. 131–145].

Мета дослідження – провести аналіз даних власних досліджень та даних літератури щодо механізмів видів нюхової функції організму людини. Робота є фрагментом комплексної НДР Одеського медичного інституту Міжнародного гуманітарного університету.

Матеріали та методи. В дослідження було включено 40 практично здорових осіб, волонтерів у віці від 20 до 25 років (чоловіків – 11, жінок – 29), у яких проводили дослідження сприйняття запахів стандартних наборів аромомасел при «носовому» та «ротовому» диханні.

Результати та їх обговорення. Відомо, що молекули пахучих речовин надходять до відповідних сприймаючих рецепторів як під час вдиху ніздрями, так і з порожнини рота, дифундуючи через хоани. Але, жоден із 40 добровольців при «ротовому» диханні (при закритих носових ходах) не відчув запах, використаний в експерименті стандартних ефірних аромомасел, що підтверджує дані про те, що цей вид нюхової функції людини включається, в основному, під час їжі, і в такому випадку мова йде про виникнення змішаних видів відчуттів – нюхових і смакових [1, с. 304–311]. Водночас, успішне застосування аромотерапії в практиці стоматологів, свідчить про перспективність даного напряму терапії, який може також дозволити з'ясувати і ряд проблемних аспектів, що стосуються фундаментальних основ аромології, оскільки класифікувати запахи набагато важче, ніж смакові відчуття, а кореляція між хімічною структурою і якістю запаху вкрай незначна.

Надзвичайно важливими і до кінця не вивченими феноменами в аромології є і дані про те, що: для оцінки нюхової функції необхідно враховувати два пороги – «виявлення» та «розпізнавання», дослідження яких показали, що одиночна сенсорна клітина деполаризується і генерує потенціал дії у відповідь на вплив навіть однієї молекули пахучої речовини; в той же час, при електроольографії (що відображає підсумований потенціал клітин нюхового епітелію) отримані дані про те, що їх спонтанна активність становить кілька імпульсів в секунду (є дуже низькою), а кожна з цих клітин реагує на безліч запахів. Такі проблемні питання аромології не можуть бути вирішені без інтегративного підходу до аналізу найважливіших загальнонаукових фізіологічних феноменів, до яких слід віднести: встановлення факту того, що т. з. «ноцицептивна матриця» головного мозку у людини є генетично детермінованою [7, р. 2693–2703]; регулююча функція нервової системи є найтіснішим чином пов'язаною з подібними функціями ендокринної та імунної систем.

Слід також інтегративно підійти і до деяких «ключових подій» сприйняття та аналізу запахів, причому не тільки з точки зору нейрофізіології, а й з урахуванням еволюційних аспектів, біохімічних і біофізичних феноменів та ін. Так, якщо провести еволюційний порівняльний аналіз значення запахів для людини і тварин, то звертає на себе увагу те, що коли у людини на 10 см^2 приходиться 10^7 рецепторів, що сприймають запахи, то у собаки, наприклад, їх – $2,2 \cdot 10^8$. У цьому зв'язку дуже важливим є характерна поведінка багатьох савців – обнюхування. У такому випадку в нюховій слизовій досягається концентрація стимулюючих молекул. Для чого? Ми пропонуємо сформулювати гіпотезу (при-

пущення) про еволюційно закріплений механізм концентрації стимулюючих молекул (у т. ч. – пахучих речовин), так як: 1) «концентрація» певних подальших біохімічних подій є «ключовим» моментом, що дозволяє «включити» необхідний той чи інший життєво важливий механізм; 2) це своєрідний «біоритм», що узгоджується з іншими «біоритмами» людського організму.

З урахуванням того, що відповідні дослідження розпочаті нами, перш за все, в косметології і аромології, дану еволюційну функцію ми пропонуємо позначити скороченням МЕССА (від Modulation of Energy Concentration and Cosmetology and Aromology). Так, «концентрація іонів» є найважливішим механізмом виникнення і передачі електропотенціалів в нервових синапсах: 1) по обидві сторони мембрани нейрону іони розподілені нерівномірно, і їх вибірко-вий транспорт через іонні канали мембрани здійснюється за допомогою активного механізму за участю ферменту Na^+/K^+ -АТФази за рахунок внутрішньоклітинної енергії АТФ; 2) при збудженні «натрієві» і «калієві» іонні канали відкриваються, і в мембрані нейрона збільшується проникність для Na^+ і K^+ , і, відповідно до градієнту їх *концентрації*, здійснюється пасивний транспорт, що призводить до деполяризації – зміни потенціалу «спокою» (≈ 70 мВ) на потенціал «дії» (≈ 120 мВ); 3) дуже важливо, що процес деполяризації триває 1-2 м/с (тобто, приблизно як і частота вдихів при інтенсивному обнюхуванні), супроводжується генерацією струму і подальшим поширенням збудження уздовж аксону; 4) для виникнення наступного «потенціалу дії» «концентрація нейро-медіатора» знову ж таки набуває ключового значення.

Концентрація регулюючих механізмів має значення і в наступних подіях, що відбуваються в постсинаптичних мембранах синапсів (нейро-нейронних, нейро-м'язових, нейро-секреторних).

Ряд позаклітинних макромолекул, зв'язуючись зі своїми рецепторами в плазмолемі, утворюють клатринові облямовані ямки, а потім – облямовані пухирці, що містять комплекс ліганд-рецептор; надалі, після звільнення від клатрину, облямовані пухирці самі стають ендосою, всередині ендосом ліганд відщеплюється від рецептора. Слід також зауважити, що одна частина бульбашок постійно зливається з клітинною мембраною, в той час як інша частина накопичується під нею, і процес злиття відбувається тільки під дією сигналу, частіше всього внаслідок збільшення КОНЦЕНТРАЦІЇ Ca^{2+} в цитозолі. Спонтанна секреція забезпечує вбудовування в плазмолему знову синтезованих білків і рецепторів, інтерналізованих при опосередкованому рецепторами ендоцитозу. У процесі регульованого екзоцитозу беруть участь секреторні гранули, а також спеціалізовані ендосоми, наприклад, синаптичні пухирці.

Висновки. Перспективи подальших досліджень. В інструкціях до ефірних масел для ароматерапії механізми їх дії в значній мірі ще залишаються бути не конкретизованими. Досягнення фундаментальних медико-біологічних наук останніх років диктують необхідність щодо нових підходів до конкретизації показань для ароматерапії і аромопрофілактики, в тому числі в косметології, що може дозволити в значній мірі індивідуалізувати цей вид медичної допомоги населенню. З урахуванням тієї обставини, що «запах» найважливіших для функціонування живого організму хімічних елементів або сполук, подальші дослідження базових основ аромології можуть допомогти новим відкриттям у

фундаментальній науці. Пропонуєма нами «МЕССА» – гіпотеза модуляції синаптичного гомеокінезу безсумнівно потребує ретельного подальшого дослідження як у теоретичному плані, так і в практичній діяльності (аромології та косметології зокрема).

ЛІТЕРАТУРА

1. Вкус и обоняние / Х. Альтнер, Й. Бекх // Физиология человека : в 3-х томах. Т. 1. ; пер. с англ. / ред. Р. Шмидта и Г. Тевса. – [3-е изд]. – М. : Мир, 2005. – С. 304–311.
2. Полная книга по ароматерапии. Профилактика и лечение заболеваний эфирными маслами / С. С. Солдатченко, Г. Ф. Кащенко, В. А. Головкин, В. В. Гладышев. – Симферополь : Таврида, 2011. – 640 с.
3. Гистология (введение в патологию) / ред. Э. Г. Улумбекова, Ю. А. Чельшева. – М. : ГЭОТАР МЕДИЦИНА, 2005. – 960 с.
4. Губський Ю. І. Біологічна хімія / Ю. І. Губський. – Київ-Вінниця : НОВА КНИГА, 2007. – 656 с.
5. Клінічна біохімія : підручник / Д. П. Бойків, Т. І. Бондарчук, О. Л. Іванків [та ін.]; ред. О. Я. Склярва. – К., 2006. – 432 с.
6. Пальцев М. А. Руководство по нейроиммуноэндокринологии / М. А. Пальцев, И. М. Кветной. – М. : Медицина, 2006. – 384 с.
7. Zhang Z. Sensitization of calcitonin gene-related peptide receptors by receptor activity-modifying protein-1 in the trigeminal ganglion / Z. Zhang, C. S. Winborn, B. Marquez de Prado // J. Neurosci. – 2007. – V. 27 (10). – P. 2693–2703.

*Г. П. Пекліна, В. А. Бочаров, В. О. Колоденко,
О. Є. Романовський, М. Г. Антіпов, Н. В. Община,
С. В. Мокиєнко, В. А. Малиновський, О. В. Олійник, А. В. Висловух,
Одеський медичний інститут,
Міжнародний гуманітарний університет*

НОВІ ФОРМИ РОБОТИ В ПРОЦЕСІ ДО- ТА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ПРОВІЗОРІВ ТА ПРОВІЗОРІВ-КОСМЕТОЛОГІВ

Вступ. У зв'язку зі значними відкриттями в галузі медико-біологічних наук, які були зроблені у останні роки, необхідно дотримуватися наукового сучасного підходу до проблем косметології. Це стосується і проблеми викладання відповідних розділів з даної дисципліни, які передбачені в планах до- та післядипломної освіти провізорів та провізорів-косметологів. Особливу увагу слід надавати новим формам роботи як зі студентами, так і тими, що вже займаються практичною діяльністю в цій галузі надання медичної допомоги населенню [1, с. 17–37; 2, 20–26].

Відповідна проблема є фрагментом комплексної науково-дослідної роботи співробітників Одеського медичного інституту Міжнародного гуманітарного університету.

Мета роботи – провести аналіз ефективності нових форм навчання зі студентами, інтернами та курсантами ФПО, сумісної роботи в плані міжнародних зв'язків.

Основна частина. Поскільки більша частина косметологічних проблем стосується ушкоджень шкіри на всіх етапах навчання перш за все приділяється увага таким розділам як «Будова та функції шкіри»; «Діагностика стану шкіри та постановка дерматологічного та косметологічного діагнозу»; «Пілінги»; «Ін'єкційні методики в косметології»; «Апаратні методики в косметології»; «Клінічна фармакологія та косметологія».

Але, вже при вивченні першого розділу «Будова та функції шкіри» тим хто навчається наголошується на новітніх досягненнях з цієї проблеми – роль ліганд-рецепторних зв'язків між клітинами шкіри (загалом в ній 33 типи різноманітних клітин!), молекул міжклітинних взаємодій (селектини, інтегрини, кадгерини, адгезини, цитокіни) [3, с. 15–18; 4, с. 423–427]. Особлива увага звертається на асоційовану з шкірою лімфоїдну тканину (т. з. «SALT»), а також на те, що за умов виникнення патофізіологічних змін багато клітин шкіри беруть на себе не властиві їм функції (наприклад, кератиноцити – функцію антигенпрезентації і т. п.). Аналізуються помилки, які допускаються ще на сьогодні навіть в затверджених підручниках чи монографіях. Перш за все це стосується співвідношення клітин, які знаходяться в кров'яному руслі і в наступному стають «клітинами-резидентами» в різних структурах шкіри. Зокрема, як студенти, так і слухачі післядипломних етапів навчання, часто не розуміють, що моноцит в крові, у разі його переходу в дерму, стає макрофагом і при цьому виконує як мінімум три види функцій – фагоцитарної клітини, антигенпрезентуючої клітини і клітини, яка є зв'язуючим ланцюгом між вродженим та набутим імунітетом. Така ж проблема існує і у відношенні базофіла, який після міграції в шкіру становиться опасистою клітиною (тканьовий базофіл). Остання має надзвичайно важливе значення для «запуску» запального процесу при цілому ряді дерматологічних захворювань (виступаючи як агоніст та медіатор). У цьому відношенні новою педагогічною формою надання матеріалу тим хто навчається є акцентування на наявність зв'язків між структурними, функціональними змінами та клінічними проявами, які виявляють дерматологи та косметологи. Суттєвим новим моментом викладання є також детальний розбір історій відкриття основних класів біологічно активних сполук, роз'яснення суті їх назв та механізмів впливу. Для прикладу, багато клітин шкіри у разі її пошкодження виділяють такі медіатори, як ейкозаноїди (від грецького «ейкоза» 20, скільки атомів вуглецю має арахідонова кислота – суттєвий компонент клітинних мембран, з якої у разі дії циклооксигеназ та ліпоксигеназ утворюються простагландини та лейкотрієни, які, у свою чергу, можуть бути не тільки медіаторами запалення, але й хемоаттрактантами для цілої низки імунокомпетентних клітин) [5, с. 353–363].

Новою формою викладання основ косметології є також робота в нещодавно відкритій в нашому інституті «Університетській аптеці», де ті, що навчаються, на практиці отримують конкретні знання/вміння з цілого ряду аспектів роботи провізора та провізора-косметолога. Надзвичайно важливим і актуальним на сьогодні є критичний аналіз, який проводиться під керівництвом досвідчених викладачів, у відношенні складу лікарських та косметологічних засобів, які надходять до аптеки. Студенти та курсанти набувають в цій аптеці також навичок менеджменту, практичного спілкування з клієнтами, ретельного відношення до медичної та фінансової документації. Саме під час роботи в аптеці

більш детально вивчаються механізми дії сучасних лікарських засобів, особливо тих, які розроблені на підставі новітніх фундаментальних досліджень в галузі медико-біологічних наук.

Зокрема це стосується цілої низки імуномодулюючих препаратів, і особливо тих із них, які створені на принципово нових підходах до мети їх використання – ліки, створені на базі ембріональних тканин тварин, з урахуванням еволюційності розвитку імунозахисних механізмів, врахування принципів толерантних механізмів захисту, гомеокінезу і т. п.

У відношенні до проблеми толерантних механізмів захисту, яка є однією з найбільш перспективних в сучасній медицині та косметології (отримана Нобелівська Премія з цієї проблеми), студентам наголошується на тому, що багато проблем шкіри є тісно зв'язаними саме з функціональними порушеннями органів травлення. Толерантні співвідношення між нормофлорою та умовнопатогенною мікробіотою сприяють фізіологічній роботі цієї важливої системи, і не тільки для надходження до організму необхідних поживних речовин, але й потужного відділу загальної імунної системи. В аптеці є всі необхідні лікарські засоби для регуляції цих процесів, і вони наявно демонструються студентам з поясненнями переваг кожного з них.

Згідно сучасної теорії не слід запалення та репарацію розглядати як окремі процеси, так як вони практично розпочинаються одночасно у відповідь на будь-яке пошкодження чи функціональні зміни шкіри (новітній термін – «запально-репаративний процес»). Ці знання необхідні у тому значенні, що будь-які косметологічні процедури повинні бути спрямовані саме на одночасне подолання як власне запалення, так і регуляцію регенераторно-репаративних процесів (демонструються відповідні креми, мазі, лосьйони та інші косметологічні засоби для зовнішнього використання) [6, с. 65–77].

Новітнім також є надання студентам інформації про сучасні докази у відношенні того, що функціональна діяльність нервової, ендокринної та імунної систем організму є взаємозалежною (сучасний термін – «єдина нейроендокриноімунна регулююча система організму») [7, с. 20–26]. В практичному плані це має особливе значення при вивченні такого розділу програми навчання як «Апаратна косметологія». В нашому інституті і у цьому зв'язку запропонована новітня форма навчання, а саме – тісне співробітництво з відповідними вищими навчальними закладами та практичними установами Ізраїлю. Згідно підписаної угоди студенти з України (ОМІ МГУ) проходять практику в Ізраїлі, а практичні фахівці з Ізраїлю мають змогу з окремих розділів косметології отримувати новітні знання в нашому інституті. Це значно підвищує якість освіти і відповідає сучасним вимогам щодо підготовки висококваліфікованих спеціалістів з фармації та фармакології.

Висновки. Сучасний рівень досягнень в різноманітних галузях фундаментальних медико-біологічних дисциплін диктує необхідність впровадження таких же сучасних форм навчання з оперативним наданням інформації студентам, інтернам та курсантам ФПО. Важливе значення мають також новітні форми практичної діяльності в фармації та косметології, які передбачають поєднання чотирьох основних складових педагогічного процесу – власне навчання, наукові здобутки, практична фармацевтична, лікувальна та косметологічна діяльність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Медведева И. И. Справочник врача-дерматокосметолога / И. И. Медведева. – Киев : ООО «Доктор-Медиа», 2011. – 152 с.
2. Кубанова А. А. Интегральный подход к наружной терапии атопического дерматита / А. А. Кубанова, Д. В. Прошутинская, Л. В. Текучева // Вестник дерматологии и венерологии. – 2010. – № 1. – С. 20–26.
3. Казмірчук В. Є. Роль цитокінів у виявленні функціональних порушень імунітету / В. Є. Казмірчук, Д. С. Мальцев // Ліки України. – 2004. – № 2. – С. 15–18.
4. Bellonia B. Novel immunological approaches in the treatment of atopic eczema / B. Bellonia, C. Andresa, M. Ollert [et al.] // Current. Opinion in Allergy and Clin. Immunology. – 2008. – V. 8. – P. 423–427.
5. Schmitt-Grohe S. Leukotriene receptor antagonists in children with cystic fibrosis lung disease: anti inflammatory and clinical effects / S. Schmitt-Grohe, S. Zielen / Paediatr. Drugs. – 2005. – V. 7, № 6. – P. 353–363.
6. Патологическая анатомия : учебное пособие / ред. В. В. Серова, М. А. Пальцева. – М. : Медицина, 1998. – 640 с.
7. Пальцев М. А. Руководство по нейроиммуноэндокринологии / М. А. Пальцев, И. М. Кветной. – М. : Медицина, 2006. – 384 с.

В. Й. Тешук,

*кандидат медичних наук, начальник ангіоневрологічного відділення
клініки нейрохірургії та неврології військово-медичного
клінічного центру Південного регіону України*

В. В. Тешук,

*лікар-невролог відділення інтенсивної терапії загального профілю
Центру анестезіології, інтенсивної терапії загального профілю
та екстракорпоральної детоксикації комунального закладу
Київської обласної ради «Київська обласна клінічна лікарня»*

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ЦЕРЕБРОКУРИНУ В КОМПЛЕКСІ З МАГНІТО-ЛАЗЕРНОЮ ТЕРАПІЄЮ ПРИ ЛІКУВАННІ ГОСТРИХ ПОРУШЕНЬ МОЗКОВОГО КРОВООБІГУ

В останні роки було досягнуто значних успіхів у лікуванні та реабілітації хворих з гострими порушеннями мозкового кровообігу (ГПМК), головним чином завдяки зменшенню функціональної дезінтеграції центрального відділу нервової системи та неврологічного дефіциту. Не дивлячись на розробку і широке впровадження в практику методів тромболітичної терапії, метаболічна терапія за цілим рядом причин займає провідне місце. Природньо, що особливого значення набувають розробка та впровадження в практику нових метаболічних засобів [1]. В той же час Україна впевнено займає перше місце в Європі по захворюваності на ГПМК. В Україні щорічно від 100 до 120 тисяч жителів країни вперше захворюють інсультом. В 2011 році захворюваність мозковим інсультом (МІ) в країні складала 294,6 на 100 тис. населення, тобто 110 753 українця перенесли ГПМК. За цього 35,5% всіх випадків МІ відбулося у людей працездатного віку. Смертність від МІ в 2010 році складала 86,7 на 100 тис. населення [2]. Кількість пацієнтів з ГПМК буде щорічно неухильно зростати в зв'язку із старінням нації.

Дія метаболічних засобів при вторинній нейропротекції повинна бути спрямована на переривання атерогенних механізмів смерті клітин (віддалених наслідків ішемії): надлишкового синтезу оксиду азоту та оксидантного стресу; активації мікроглії та пов'язаних з нею дисбалансу цитокінів, імунних зрушень, локального запалення, порушень мікроциркуляції та гематоенцефалічного бар'єру, трофічної дисфункції та апоптозу. Оптимальним для досягнення цієї мети є застосування регуляторів функції ЦНС – нейропептидів. Основними механізмами дії нейропептидного засобу (цереброкурин) є модулюючий вплив на енергетичний метаболізм (зменшення кисневої потреби мозку, посилення аеробного механізму, зниження рівня лактату в нервовій тканині, оптимізація мітохондріальних процесів), нейротрофічний вплив та модуляція активності атерогенних чинників росту, а також взаємодія з системами нейропептидів та нейромедіаторів [3]. Цереброкурин володіє також антиоксидантними властивостями внаслідок гальмування процесів вільнорадикального окислення та перекисного окислення ліпідів [4]. Метою нашої роботи було вивчення ефективності застосування цереброкурину в комплексі з магніто-лазерною терапією (МЛТ) у пацієнтів в гострому періоді ішемічного інсульту (ІІ).

Матеріали та методи

Нами в умовах ангіоневрологічного відділення клініки нейрохірургії та неврології Військово-медичного клінічного центру Південного регіону (ВМКЦ ПР, м. Одеса) було обстежено 17 пацієнтів (11 чоловіків, 6 жінок), у віці від 45 до 75 років (середній вік складав $59,1 \pm 9,3$ роки), котрі поступили у відділення на протязі 24 годин після виникнення гострого порушення мозкового кровообігу (ГПМК). Ішемічний інсульт був нейровізуалізований у них в басейні середньої мозкової артерії, за допомогою КТГМ та МРТ ГМ. З дослідження виключили пацієнтів з повним регресом неврологічної симптоматики на протязі 4-6 годин з моменту поступлення пацієнта у відділення, з геморагічним інсультом та ГПМК у вертебрально-базиллярному басейні, з рівнем артеріального тиску понад 250-260/120 мм рт.ст., з розладами свідомості до рівня коми, з гострою коронарною недостатністю. Лівобічна локалізація осередку ураження головного мозку була у 12 пацієнтів, правобічна – у 5. На протязі 12 годин після початку ГПМК у відділення поступило 8 пацієнтів; 9 поступили на протязі 12-24 годин з моменту виникнення ішемічного інсульту. До контрольного гурту пацієнтів було віднесено 17 пацієнтів, співставних за етіологічними чинниками, термінами госпіталізації, за віком, статтю, локалізацією уражень головного мозку, важкістю стану, за шкалами NIH SS, Rankin. Пацієнтам контрольного гурту було призначено плацебо (2 мл фізіологічного розчину внутрішньом'язово Х 1 раз на добу – 10 діб). Основний гурт пацієнтів отримувал церebroкурин 2,0 мл внутрішньом'язово Х 1 раз на добу – 10 діб та сеанси магніто-лазерної терапії (МЛТ) за багаторівневою методикою (№ 10). Всім пацієнтам призначали ацетилсаліцилову кислоту (АСК) в дозі 75–100 мг/добу, гемодилюцію, пентоксифілін. Низькомолекулярні гепарини призначали за необхідністю (загроза ТЕ-ЛА). Засоби з нейротрофічними та модуляторними властивостями не призначалися. З метою об'єктивізації важкості стану, виразності вогнищового неврологічного дефіциту та оцінки динаміки клінічних показників використовували взаємодоповнюючі бальні шкали NIH SS, модифіковану шкалу Rankin та шка-

лу загального клінічного оцінювання. Ступінь функціонального відновлення оцінювали по індексу Barthel. Неврологічний статус та ступінь функціонального відновлення оцінювали при поступленні пацієнтів (до початку запропонованої комплексної терапії), на 5-у та 10-у добу перебування пацієнта в стаціонарі. Деяким пацієнтам проводили контрольну КТГМ або МРТ ГМ, ЕЕГ, УЗДГ+ТКДГ.

Результати та їх обговорення

При поступленні між ними не було розбіжностей в об'ємі осередка ураження головного мозку, котрий у більшості пацієнтів складав від 9 до 74 см². Проведене дослідження підтвердило дані багаточисельних досліджень про безпеку запропонованої комплексної терапії. Аналіз результатів лікування ГПМК до 20 доби не визначив достовірних розбіжностей між гуртами обстежуваних пацієнтів. При визначенні ступеня функціонального відновлення порушених неврологічних функцій спостерігалася тенденція до збільшення приросту балів по індексу Barthel в гурті пацієнтів, котрі отримували запропоновану комплексну терапію (цереброкурин + МЛТ за багаторівневою методикою). Серед пацієнтів цього гурту до 20-ї доби захворювання у 10 (58,8%) пацієнтів відмічено повний регрес неврологічного дефіциту (варіант малого інсульту: кількість балів по NIH SS з 14,2 +(-) 3,7 до 0; індекс Barthel > 75), в той же час як в гурті пацієнтів, котрі отримували плацебоаналогічне покращення було відмічено нами тільки в 1 (5,9%) пацієнта. При порівнянні обох гуртів по шкалі загального клінічного оцінювання у пацієнтів, котрі отримували цереброкурин з магніто-лазерною терапією, виявлена значна позитивна динаміка регресу неврологічних порушень до 20-ї доби захворювання в порівнянні з контрольним гуртом. Оцінка динаміки регресу окремих вогнищевих симптомів виявила достовірне покращення рухової функції на фоні лікування цереброкурином у поєднанні з МЛТ, а також тенденцію до більш повної корекції чутливих функцій в порівнянні з гуртом плацебо. Динаміка морфометричних показників не виявила значимих розбіжностей між гуртами в прирості об'єму осередка ураження головного мозку з лакунарними та обширними ГПМК. В той же час у більшості пацієнтів, котрі отримували запропоновану нами терапію, з осередком від 9 до 74 см² виявлено достовірне сповільнення приросту його об'єму на 5-у добу захворювання в порівнянні з контрольним гуртом. Ця тенденція збереглася і до 10-ї доби захворювання та була більш виразною у пацієнтів основного гурту. Результати ЕЕГ показали, що у пацієнтів, котрі отримували запропоновану нами комплексну терапію, в 11 (64,7 %) пацієнтів виявлялась тенденція до збільшення потужності альфа-ритму як у враженій, так і в інтактній півкулі (у 4 - 23,5% пацієнтів з гурту плацебо). В пацієнтів віднесених нами до основного гурту, зменшився також коефіцієнт міжпівкулевої асиметрії по альфа-ритму. Ці зміни відмічені вже до 5-ї доби захворювання. Аналогічні показники були відмічені в групі плацебо після 10-ї доби захворювання. При застосуванні комплексного лікування (цереброкурин в поєднанні з магніто-лазерною терапією) через 5 та 10 діб ми відмітили регрес неврологічного дефіциту, нормалізацію серцевого ритму та покращення церебральної гемодинаміки. Середня лінійна швидкість кровотоку (ЛШК) у всіх пацієнтів при поступленні у внутрішній сонній артерії (ВСА) була в межах (34,8 ± 8,2) см/сек; в середній мозковій ар-

терії (СМА) відповідно ($46,0 \pm 7,2$) см/сек; в основній артерії ($40,4 \pm 5,6$) см/сек. Після проведеного комплексного лікування відмічено покращення ЛШК у ВСА до $36,2 \pm 7,6$ см/сек; в СМА відповідно – $46,4 \pm 6,8$ см /сек, та в басейні основної артерії $41,2 \pm 5,4$ см/сек. Наявні порушення церебральної гемодинаміки, очевидно, обумовлені порушеннями загальної гемодинаміки. Таким чином, проведені нами дослідження свідчать про те, що практично у всіх хворих основного гурту відмічаються ознаки хронічної недостатності мозкового кровообігу, в той же час застосування запропонованого комплексного лікування (цереброкурин та магніто-резонансна терапія) значно покращує стан мозкового кровообігу у пацієнтів основного гурту. Найкращий клінічний ефект спостерігався у пацієнтів з лакунарними ГПМК та з ураженням мозку (від 9 до 30 см²). Збільшення об'єму ураження дещо знижує терапевтичний ефект засобу, та впливає на перебіг захворювання. У пацієнтів з об'ємом ураження понад 70 см² ефект від лікування був незначним в обох гуртах. Трьом пацієнтам з об'ємом ураження понад 70 см² цереброкурин призначався в дозі 2,0 мл X 2 рази на добу (через 12 годин). Попередні спостереження за цими пацієнтами показали, що така доза, по-перше, безпечна, тобто не викликає побічних ефектів, по-друге, відмічена тенденція до більш благоприємного перебігу захворювання. Цей факт свідчить про необхідність корекції дози в залежності від важкості ураження мозку та локалізації осередку ураження. Всі пацієнти після проведеного запропонованого нами комплексного лікування (цереброкурин + МЛТ) під час лікування та після виписки із стаціонару відмічають значний приріст позитивних ефектів та покращення якості життя.

Таким чином, проведене дослідження свідчить про високу клінічну ефективність запропонованого нами комплексного лікування (цереброкурин + магніто-лазерна терапія за багаторівневою методикою) гострих порушень мозкового кровообігу за ішемічним типом. Ранній початок запропонованого комплексного лікування, на протязі першої доби від появи інсульту, сприяє більш повному та швидкому відновленню порушених неврологічних функцій. Це дозволяє використовувати запропоноване нами комплексне лікування в межах терапевтичного вікна у відділеннях ангіоневрології та нейрореанімації. Рекомендовано для досягнення найбільшої ефективності застосовувати цереброкурин по 2-4 мл на добу на протязі 10-ти діб в комплексі з 10-ма сеансами магніто-лазерної терапії за багаторівневою методикою для лікування пацієнтів, котрі перенесли гострі порушення мозкового кровообігу за ішемічним типом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Материали експериментальных и клинических исследований препарата «Цереброкурин» // Л.М. Ена, С.М. Кузнецова и др. – К., 1997. – 115 с.
2. Вопросы и ответы в неврологии : справочник врача / под ред. Т. С. Мищенко. – К. : ООО «Доктор-Медиа», 2012. – С. 17.
3. Нейропептиды и ростовые факторы роста : сб. науч. работ . – М., 2002. – 208 с.
4. Патент № 199010498 от 24.05.2001 г. Украина / Евтушенко С.К., Дубовцева О.О. Способ лечения нарушений речи у пациентов с органическими поражениями головного мозга. – Киев.

В. В. Тещук,
*врач-невролог отделения интенсивной терапии общего профиля,
Центр анестезиологии, интенсивной терапии общего профиля
и экстракорпоральной детоксикации коммунального предприятия
Киевского областного совета «Киевская областная клиническая больница»*

В. И. Тещук,
*кандидат медицинских наук, начальник ангионеврологического отделения
клиники нейрохирургии и неврологии,
Военно-медицинский клинический центр
Южного региона Украины*

КОМПЛЕКСНОЕ ЛЕЧЕНИЕ ПРОЛЕЖНЕЙ У БОЛЬНЫХ, ПЕРЕНЕСШИХ ОСТРЫЕ НАРУШЕНИЯ МОЗГОВОГО КРОВООБРАЩЕНИЯ

Инсульт – это клинический синдром, характеризующийся внезапным появлением очагов неврологической симптоматики и общемозговых нарушений, которые сопровождаются очаговыми структурными изменениями вещества головного мозга [1]. Острые нарушения мозгового кровообращения (ОНМК) – одна из основных причин заболеваемости, инвалидизации и смертности во всем мире. Заболеваемость инсультом варьирует в различных регионах. В среднем, заболеваемость в большинстве стран Западной Европы не превышает 1-2 случая на 1000 населения. В ближайшее тысячелетие эксперты ВОЗ предполагают дальнейший рост количества мозговых инсультов (МИ). МИ – третья по значимости причина смертности (после сердечно-сосудистых заболеваний и злокачественных опухолей всех локализаций). В Украине ежегодно от 100 до 120 тыс. жителей страны впервые заболевают инсультом. В 2011 году заболеваемость ОНМК в стране составила 294,6 на 100 тыс. населения, т.е. 110753 украинца перенесли МИ. При этом 35,5% всех случаев ОНМК произошло у людей трудоспособного возраста. Смертность от МИ в 2012 году составила 86,7 на 100 тыс. населения. В развитых странах Европы смертность от мозгового инсульта составляет 30-40 случаев на 100 тыс. населения. Около 30 % пациентов, перенесших инсульт, умирают в течении ближайшего года, а в течении еще 5 лет – умирают 45% пациентов. В структуре общей смертности в экономически развитых странах на него приходится 10-12%. Ежегодно от инсульта в мире умирают около 6 млн. человек [1]. Около 25% инвалидизации взрослого населения обусловлено инсультом [1]. ОНМК сопровождаются потенциальными осложнениями, которые также приводят к летальному исходу. В любое время после инсульта могут возникать эпилептические припадки, пневмония, лихорадка. В течении первых нескольких дней возникают: нарушения мочеиспускания – восходящий пиелонефрит – уросепсис; нарушение функций кишечника, обезвоживание, пролежни; тромбозы и эмболии из глубоких вен; спастичность и контрактуры; артралгии; падения и переломы; снижение настроения и тревога [2]. Некоторые осложнения обездвиженности можно предотвратить, такие как пролежни, контрактуры суставов, пневмонии, плече-лопаточный пе-

риартроз, тромбоз глубоких вен нижних конечностей; восходящий пиелонефрит и уросепсис, тромбоэмболию легочной артерии [2].

Профилактика пролежней занимает одно из ведущих мест в комплексном лечении больных с ОНМК и она вполне доступна. Если пролежни развиваются у пациентов возникает выраженный болевой синдром, который замедляет восстановление, а иногда приводит к смерти. Для профилактики пролежней необходимо оценить риск их развития, необходимо, чтобы больным занималась опытная и заинтересованная медицинская сестра, регулярно поворачивая пациента (каждые 2 часа); используя специальные подушки, наполненные крупами или сыпучими веществами, надувные круги или специальные надувные подушки, противопролежневые матрасы. Необходимо также использовать шерстяные покрывала и тапочки. Не допускать того чтобы у пациента развилась постинсультная депрессия (ПИД), при которой с большей вероятностью могут развиваться осложнения МИ такие как: тромбоз легочной артерии (ТЭЛА), тромбоз глубоких вен (ТГВ), пневмония, уроинфекция, пролежни. При этом некоторые из них бывают смертельными или снижают потенциальные возможности к восстановлению нарушенных функций [2].

Пролежень (лат. decubitus) – это омертвление (некроз) мягких тканей в результате постоянного давления, сопровождающегося местными нарушениями кровообращения и нервной трофики [2].

Материалы и методы

Нами проведен анализ 1500 историй болезней пациентов, которые находились на стационарном лечении в неврологическом отделении 411 Центрального военного клинического госпиталя с 2000 г. до сентября 2007 года; и в ангионеврологическом отделении клиники нейрохирургии и неврологии Военно-медицинского клинического центра Южного региона с сентября 2007 года до января 2014 года. Пролежни были зафиксированы у 354 пациентов, что составило 23,6%. Из них 169 пациентов были переведены в ВМКЦ ЮР из других лечебных учреждений по согласованию с руководством госпиталя, уже с глубокими множественными пролежнями (47,74%). В ангионеврологическом отделении ВМКЦ ЮР пролежни возникали, как правило, на 7-10 день стационарного лечения, у тех больных которые были на постельном режиме. 137 из них (38,7%) были переведены в ангионеврологическое отделение из реанимационных отделений ВМКЦ ЮР, после длительного пребывания на искусственной вентиляции легких. У 48 (13,56%) пациентов ангионеврологического отделения пролежни возникли на 7-10 сутки. По локализации пролежни возникали: у 302 пациентов (85,3%) в люмбо-сакральной области, в области пяток у 216 больных (61%); в проекции лопаток – у 111 (31,35%), и в области волосистой части головы – у 23 больных (6,5%), соответственно.

Причинами возникновения пролежней после опроса пациентов и их родственников были следующие: плохой уход в других лечебных учреждениях до поступления в ангионеврологическое отделение ВМКЦ ЮР отмечали 92 пациентов (54,4%) из 169 больных ОНМК; слишком большой или слишком низкий вес пациентов, сухость кожи, недержание мочи и кала, заболевания, приводящие к нарушению трофики тканей, анемия, ограниченная подвижность, повышение или понижение температуры тела, недостаточное белковое питание. Из

всех 354 пациентов с пролежнями, больных с весом более 100 кг было 117 (33,05%); пациентов с недостаточным питанием – 73 пациентов (20,62%); больных сахарным диабетом или постинсультной гипергликемией – 82 пациентов (23,2%); больных с переломом шейки бедра – 13 пациентов (3,7%); с недержанием мочи – 44 больных (12,42%); сопутствующими инфекционными нарушениями – 14 (3,95%); с *anus praeter naturalis* – 6 (0,2 %); с сопутствующим псориазом – 11 (3,1%); с экземой нижних конечностей – 9 (2,54 %); с трофическими язвами нижних конечностей – 7 (2,0%); пациентов которые часто употребляли алкоголь (до 5 раз в неделю) – 39 (11,0%); пациентов, которые выкуривали до 1 пачки сигарет в сутки – 64 (18,1%), больных (пенсионеров МОУ) без определенного места жительства – 5 (1,4%).

Пролежни по нашим наблюдениям образовывались в большей степени в области крестца, лопаток, пяток, коленей, ребер, пальцев ног, больших вертелов бедренных костей, стоп, седалищной кости, гребней подвздошной кости и локтевых суставов, на пальцах рук, на голове и ушах. Поражалась кожа (поверхностный пролежень) и подкожная клетчатка с мышцами (глубокий пролежень, который опасен образованием инфицированной раны). Пролежень на коже возникал по нашим наблюдениям и от давления гипсовой повязки при переломах или на слизистой оболочке рта – от давления зубного протеза и т.д. Основные причины локализации образования пролежней – это давление и время. Если наружное давление на протяжении длительного времени (более двух часов) будет выше, чем давление внутри капилляров, то образование пролежней практически неизбежно. Об этом говорит тот факт, что при поступлении больных в ангионеврологическое отделение клиники нейрохирургии и неврологии ВМКЦ ЮР и при их длительном нахождении в лежачем положении в условиях отделения пролежни практически не формировались, благодаря соответствующему уходу за больными с ОНМК. Нами были отмечены следующие виды пролежней у наших пациентов по степени поражения наружных покровов.

– Степень I: Кожный покров не нарушен. Устойчивая гиперемия, не проходящая после прекращения давления.

– Степень II: Поверхностное (неглубокое) нарушение целостности кожных покровов с распространением на подкожную клетчатку. Стойкая гиперемия. Отслойка эпидермиса.

– Степень III: Разрушение кожного покрова вплоть до мышечного слоя с проникновением в мышцу. Пролежень выглядит как рана. Могут быть жидкие выделения.

– Степень IV: Поражение всех мягких тканей. Наличие полости, обнажающей нижележащие ткани (сухожилия, вплоть до кости). При пролежнях III-IV степени мы приглашали на консультацию хирурга из отделения хирургической инфекции (главный метод лечения – хирургический).

Пролежни в области пяток, затылка и в области лопаток были небольших размеров до 3 см в диаметре, а в люмбо-сакральной области выделяли пролежни от 3-5 см – у 114 пациентов (32,2%); у 121 пациента (34,2%) пролежни от 6 см до 10 см в диаметре; у 79 пациентов (22,3%) пролежни были сливными, состоящими из нескольких очагов, а самый большой размер кожных поражений был более 10 см.

Лечение ОНМК направлено на нормализацию обмена веществ, возобновление работоспособности пациентов и предупреждение развития осложнений. Практический опыт показывает, что классическая терапия ОНМК далеко не всегда решает все проблемы, по этому актуальным является использование методов лечения, которые позволяют влиять на различные патогенетические факторы развития ОНМК и их осложнений. Наше внимание обратил метод лазеротерапии, который широко используется в клинической практике [3]. Многолетний опыт лечения больных в условиях ВМКЦ ЮР свидетельствует о высоком эффекте у больных с раневой инфекцией, трофическими язвами. За последние годы значительно активизировалось использование лазеров в медицине и биологии. В Харькове создан НИИ лазерной биологии и лазерной медицины при Харьковском университете [4].

Цель нашей работы – ознакомление врачей ангионеврологов, неврологов, реаниматологов с нашим опытом исследования магнито-лазерной терапии в комплексе с местной терапией для лечения пролежней у больных которые перенесли ОНМК.

Для лечения мы использовали аппарат «МИТ-1 МЛТ» (МНЦ «Мединтех», Украина) а для местного лечения использовали мазь собственного приготовления:

- раствор альфа-токоферола ацетата масляный 10% – 5,0 мл;
- масло облепиховое – 5,0 мл;
- раствор ретинола ацетата масляный 8,6% (250 000 МЕ в 1,0 мл) – 5,0 мл;
- экстракт алоэ жидкий – 1,0 мл;
- крем детский («Свобода», Россия) – 50,0 мл.

I-я группа (83 пациента – 23,4 %) получала медикаментозное традиционное лечение, проводился туалет пролежней;

II-я группа (145 пациентов – 41 %) на фоне традиционной медикаментозной терапии получала МЛТ на пояснично-крестцовую область (мощность светового потока (50 ± 10) мВт, максимальное значение магнитной индукции – 30 мТл, 15-20 мин., ежедневно на курс 10 процедур) – локальная методика влияния;

III-я группа (126 пациентов – 35,6 %) получала комплекс традиционной медикаментозной терапии; МЛТ по многоуровневой методике, и локальную терапию с использованием мазевых повязок. Влияние последовательно осуществляли на затылочную область или область проекции ОНМК (на височную область) – магнито-инфракрасный аппликатор (2 мин.), на области поражения кожных покровов пролежнями (по 2 мин на каждую зону) на пояснично-крестцовую область (магнито-инфракрасный аппликатор – 10-15 мин). Потом осуществляли влияние по ходу иррадиации болей, с этой целью использовали магнито-красный аппликатор, который размещали симметрично в каждой из зон иррадиации по 1-2 мин. При проведении процедур МЛТ интенсивность влияния постепенно увеличивали от 5-7 до 8-9, частоту модуляции увеличивали от 7,5 до 9,6 Гц. Процедуры выполняли ежедневно, начиная с первого дня визуализации пролежней. Общая длительность процедуры составляла до 30 мин. Курс лечения – 10-15 процедур.

Результаты исследований и их обсуждение

В ангионеврологическом отделении ВМКЦ ЮР разработана специальная система профилактики и лечения пролежней. Хороший уход и рациональное питание является лучшей профилактикой пролежней. С этой целью дежурная смена ангионеврологического отделения регулярно (1 раз в 2 часа) переворачивает больного и следит за тем, чтобы кожа пациентов была сухой. Тело больных регулярно протирается камфорным спиртом и другими антисептическими растворами. У пациентов с высоким риском развития пролежней используются специальные материалы (надувные, водные подушечки; подушечки заполненные сыпучими веществами; специальные надувные круги), валики, противопролежневые матрасы. При наличии некротических язв хирургическую обработку ран проводили хирурги из отделения хирургической инфекции ВМКЦ ЮР. Перед этим пациентам в течении 3-5 суток назначали антибиотики. Таким образом, тщательный уход за кожей (протирание), регулярная смена белья и перемена положения больного в постели обязательно каждые два часа, применение специально массирующего (водного, пневматического и т.д.) матраса и других специальных приспособлений, использование специального электрического белья (которое благодаря электрическим импульсам имитирует движение мышц) не приводило к развитию пролежней. В случаях возникновения пролежней мы использовали для лечения ультрафиолетовое облучение, электростатический душ, биоокклюзионные повязки, смазывание: 10% камфорным спиртом при первой стадии пролежней, мазью «Солкосерил» при II-й стадии; при III-IV стадии – хирургическое лечение, перевязки, мазь «Ируксол», общеукрепляющие мероприятия. Также с успехом нами была использована ударно-волновая терапия. Весьма эффективны серебросодержащие препараты («Аргокрем» при I-й степени, «Аргогель» при II-IV степенях, повязки из 2%-го раствора кластерного серебра). Они не только борются с возможными инфекциями, которые могут осложнить травму, но и стимулируют как местный, так и общий иммунитет. Для лечения пролежней мы также использовали антибактериальные препараты и фунгицидные средства; некролитические препараты (коллагеназа, дезоксирибонуклеаза, трипсин, химотрипсин, террилитин); дегидратирующие и гиперосмолярные препараты, ангиопротекторы, средства улучшающие микроциркуляцию (пирикарбат, трибенозид), противовоспалительные и гормональные средства (дексаметазон, гидрокортизон, преднизолон), стимуляторы репаративных процессов (метилурацил, винилин, мазь каланхоэ), серебросодержащие препараты (арговит, аргокрем, аргогель, аргосульфат, дермазин). Особое место в лечении занимало питание больного. В рационе этих пациентов преобладала богатая белками пища. За сутки мы рекомендовали им выпивать не менее 1,5 литров жидкости. В случаях неэффективности лечения пролежней мы вынуждены были использовать магнитолазерную терапию локально.

Все наши пациенты перенесли ОНМК, диагноз был подтвержден клиническим неврологическим исследованием, КТГМ, МРТГМ.

Все больные хорошо переносили лечение, отмечали регресс неврологической симптоматики, заживление пролежней, отмечали уменьшение болезнен-

ности в области пролежней, улучшение подвижности позвоночника и общего самочувствия.

Под влиянием МЛТ отмечались положительные изменения клинической картины заболевания (ОНМК), регресс неврологической симптоматики, заживление пролежней. Установлены преимущества в заживлении пролежней при использовании комплексной терапии: традиционной медикаментозной терапии; МЛТ по многоуровневой методике и локальных мажевых повязок. Болевой синдром у больных с пролежнями, которые перенесли ОНМК, уменьшался или исчезал у 56 (67,5 %) пациентов, начиная с 9–12-го дня под влиянием медикаментозной терапии; под влиянием лечебного комплекса с включением методики локальной МЛТ – у 112 (77,2 %) пациентов с 5–8-го дня ($p < 0,01$); а под влиянием лечебного комплекса с использованием методики многоуровневой МЛТ и локальных мажевых повязок у 114 (90,5 %) пациентов с 2-3 дня от пребывания в госпитале (соответственно $p < 0,001$ и $p < 0,01$).

Заживление пролежней у пациентов с ОНМК под влиянием традиционной медикаментозной терапии отмечалось у 63 (75,9 %) пациентов с 10-12 дня; под влиянием лечебного комплекса с включением методики локальной МЛТ – у 121 (83,4 %) пациентов с 7-9 дня ($p < 0,01$); а под влиянием лечебного комплекса с использованием методики многоуровневой МЛТ и локальных мажевых повязок у 123 (97,6 %) пациентов с 2-3 дня от пребывания в госпитале (соответственно $p < 0,001$ и $p < 0,01$).

Результаты проведенного исследования позволяют обосновать основные принципы выбора зон влияния с использованием многоуровневого подхода, как наиболее перспективного и значимого для получения положительного терапевтического эффекта. Многоуровневый, системный принцип выбора зон в соединении с сочетаемым использованием современных физиотерапевтических технологий и рационального местного лечения расширяет возможности восстановительного лечения больных с пролежнями, которые перенесли ОНМК.

Использование сочетаемых методик лечебных физических факторов, с учетом многоуровневого системного принципа выбора зон, не отождествляют их суммарный эффект, а представляет собой новое количественно-качественное влияние, что существенно усиливает эффекты отдельно взятого фактора, благодаря своеобразному терапевтическому синергизму [3].

Таким образом, на основе клинических и инструментальных методов исследования у пациентов с пролежнями, которые перенесли ОНМК на госпитальном этапе впервые установлены особенности лечебного действия разных вариантов МЛТ при локальном и многоуровневом использовании.

Выводы

Таким образом, комплексное лечение больных с пролежнями, перенесших ОНМК, с использованием местной терапии и магнито-лазерной терапии по (локальной и многоуровневой методикам) способствует регрессу болевого синдрома, способствует заживлению пролежней, обладает сано- и патогенетическим влиянием, что подтверждается улучшением клинико-неврологического статуса. Разрабатываемые комплексы восстановительного лечения с использованием методик МЛТ являются дифференцированными в зависимости от тяжести и длительности течения ОНМК, осложненных пролежнями. Их применение

способствует значительному повышению эффективности терапии, поддерживает более продолжительную ремиссию, предупреждает развитие рецидивов заболевания и повышает качество жизни больных с пролежнями, после перенесенных ОНМК.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вопросы и ответы в неврологии : справочник врача / под ред. Мищенко Т.С. – К. : ООО «Доктор-Медиа», 2012. – 432 с.
2. Грэм Дж. Хэнки. Инсульт (ответы на ваши вопросы) / Грэм Дж. Хэнки. – Будапешт, 2005. – 382 с.
3. Самосюк И.З., Лысенюк В.П., Лобода М.В. Лазеротерапия и лазеропунктура в клинической и курортной практике / И. З. Самосюк, В. П. Лысенюк, М. В. Лобода. – К. : Здоров'я, 1997. – 240 с.
4. Савич В.А., Замобовский И.И., Тырков О.Ф. и др. Материалы X Международной научной практики конференции «Применение лазеров в медицине и биологии» (Харьков, 19-23 мая 1998 г.). – Харьков, 1998. – С. 5.

Наукове видання

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

ЗБІРНИК

Видається з 2004 року

Випуск 21

Частина I

Видання та друк – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.

Телефон: +38 0552 399580

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 4392 від 20.08.2012 р.

Підписано до друку 05.05.2014 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.

Ум.-друк. арк. 34,41. Тираж 100. Замовлення № 0505-14.

Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.